

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Lucie Kodišová

Materiály ke zlatnictví na dvoře Karla IV. :
Zlatnické práce v zahraničí

Disertační práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc., Dr.h.c.

Konzultant: Dr. Phil. Karel Otavský

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21.4.2019

Lucie Kodišová

Bibliografická citace

Materiály ke zlatnictví na dvoře Karla IV. : Zlatnické práce v zahraničí [rukopis] :
Disertační práce / Lucie Kodišová ; vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc,
Dr.h.c. - Praha, 2019. 205s.

Anotace

Předmětem zkoumání práce jsou zlatnická díla spojená s Karlem IV. uložená v současnosti v zahraničních sbírkách. První část práce hledá charakteristické rysy dvorského zlatnictví doby Karla IV., aby s jejich pomocí rozlišila původ zlatnických prací roztroušených v zahraničí. Zabývá se rovněž aspekty panovníkovy života přímo související s objednáváním zlatnických prací. Zásadní je v tomto ohledu především duchovní život Karla IV. a jeho vztah k církvi. Převážná část dochovaných artefaktů jsou relikviáře obsahující ostatky svatých či památky na Krista a Pannu Marii.

Právě shromažďování relikvií, jejich místo ve zbožnosti 14. století a panovnícké reprezentaci jsou klíčové pro pochopení zlatnictví okruhu Karla IV. Karel byl však také sběratelem cenných uměleckých předmětů a vzácných přírodnin, které sloužily jako inspirace a materiál pro vznik zlatnických prací. Samostatně je zpracováno téma nádob z řezaného drahokamu.

Zohledněny jsou rovněž relevantní poznatky historické gemologie. Zvláštní pozornost je v první části věnována pokladu klenotnice v Cáchách a dílům uloženým ve vídeňské císařské klenotnici, na jejichž utváření měl Karel IV. přímý vliv. Druhá část práce sestává z katalogu čítajícího 31 hesel při jejichž zpracování byl kladen důraz zejména na zasazení děl do širšího kontextu karlovského zlatnictví.

Klíčová slova

Zlatnictví, 14. století, gemologie, drahokamová řezba, poklad říšských králů, císařská klenotnice v Hofburgu, pokladnice císařského dómu, relikvie, relikviáře, přenosný oltář, panovnícká koruna, panovnícká reprezentace

Abstract

Materials for goldsmithing at the court of Charles IV : Goldsmith Works Abroad

The object of the thesis are the goldsmith works associated with Charles IV, which are currently stored in foreign collections. The first part of the thesis looks for the characteristic features of the court goldsmithing in the times of Charles IV to distinguish between the origins of the goldsmith works scattered abroad. It also deals with aspects of the sovereign's life that are directly related to ordering goldsmithing. The spiritual life of Charles IV is essential in this respect, as well as his relationship to the Church. Most of the preserved artifacts are reliquaries containing the relics of the saints or contact relics of Christ and the Virgin Mary.

It is the gathering of relics, their place in the piety of the 14th century and the royal representation that are crucial to understanding the goldsmithing of the circle of Charles IV. But Charles was also a collector of valuable art objects and rare products of nature, which served as inspiration and material for the creation of goldsmith works. The topic of cut gemstones is dealt with separately.

The relevant findings of historical gemology are also taken into account.

In the first part, particular attention is paid to the treasure of The Aachen Cathedral Treasury and items from the Imperial Treasury in Vienna, whose formation was directly influenced by Charles IV. The second part of the thesis consists of a catalog of 31 entries, with a particular emphasis on placing works in the wider context of the goldsmithing connected with Charles IV.

Keywords

Jewelry, 14th Century, Gemology, Gemstone Carving, Imperial Insignia, Imperial Treasury at the Hofburg Palace, Aachen Cathedral Treasury, Relics, Reliquaries, Portable Altar, sovereign crown, Sovereign Representation

Počet znaků (včetně mezer): 573 415

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu disertační práce prof. PhDr. Jiřímu Kuthanovi, DrSc., Dr.h.c. za trpělivé vedení. Velmi děkuji rovněž konzultantovi Dr. Phil. Karlu Otavskému za cenná doporučení. Prof. Bruno Kleinovi patří můj dík za umožnění praktika v Grünes Gewölbe a práce se zdroji TU Dresden. Doktoru Franzi Kirchwegerovi děkuji za zpřístupnění archivních materiálů a vstřícné poskytování informací ve vídeňské Schatzkammer a Dr. Jaroslavu Hyršlovi za gemologický průzkum tamtéž uložených děl. V neposlední řadě děkuji ThDr. ak. mal. Rostislavě Gažíkové Fečové za pečlivou jazykovou korekturu a Ing. Ivanu Kubíčkoví, Mgr. Ondřeji Chrástovi a svým rodičům za podporu během studia.

OBSAH

I. ÚVOD	4
II. Stav bádání	7
1. Charakteristika českého zlatnictví doby Karla IV.	9
1.1 Zlatnictví za vlády posledních Přemyslovců	12
1.2 Styl za vlády Karla IV.	16
1.2.1 Svatováclavská koruna a drahokamové osazny	16
1.2.2 Mluvící relikviáře a statuety	20
1.2.3 Relikviáře s architektonickými prvky	26
1.3 Sběratel Karel IV.	34
2. Život církve v době Karla IV.	42
2.1 Svátosti a obřady na panovnickém dvoře	48
2.2 Význam relikvií v osobním a státnickém životě Karla IV.	52
3. Cáchy	60
3.1 Historie cášského pokladu	60
3.2 Vztah Karla IV. k Cáchám	63
3.4 Financování stavby chóru	68
4. Díla uložená ve Vídeňské Schatzkammer	70
4.1 Světská klenotnice	70
4.2 Duchovní klenotnice	73
4.3 Z rozhodnutí Karla IV. upravené i doplněné součásti říšského pokladu	75
4.4 Poklad římských králů jako součást panovnické reprezentace Karla IV.	77
4.5 Umělecko-historická problematika relikviářů s rytinami	87
4.6 České korunovační insignie ve světské klenotnici	90
4.7 Identifikace drahých kamenů u vybraných zlatnických děl z okruhu Karla IV. uložených ve vídeňských sbírkách	93
5. Drahokamové inkrustace a nádoby doby Karla IV.	98
5.1 Možné inspirační zdroje pro drahokamové nádoby	100
5.2 Hledání inspiračních zdrojů pro drahokamová obložení	105
5.3 Archeologický výzkum a historie těžby v lokalitě Ciboušov	107
5.4 Srovnání kamenů s obklady a použití při restaurování	109
5.5 Technika opracování kamene	112
5.6 Srovnání ciboušovské suroviny s materiálem drahokamových objektů	114
6. Přenosný oltář v době Karla IV.	119
7. Katalog	123

7.1 Relikviářová busta Karla Velikého a koruna	123
7.1.2 Busta	123
7.1.2 Koruna	126
7.2 Karlův relikviář	130
7.3 Třívěžový relikviář	133
7.4 Relikviářová monstrance pro Kristův opasek	135
7.5 Relikviář na část provazu jímž byl Kristus svázán při bičování	138
7.6 Relikviářová monstrance pro pásek Panny Marie	140
7.7 Říšský kříž	142
7.8 Svaté kopí	145
7.9 Relikviář ve tvaru procesního kříže	148
7.10 Ceremoniální meč	150
7.11 Relikviář s paží svaté Anny	152
7.12 Relikviář se zubem Jana Křtitele	153
7.13 Relikviář se články řetězů tří apoštolů	154
7.14 Relikviář s částí tuniky sv. Jana Evangelisty	157
7.15 Relikviář s částí Kristových jesliček	160
7.16 Žezlo	162
7.17 Vladařské jablko	163
7.18 Tzv. Monile Karla Velikého	164
7.19 Relikviář sv. Hedviky	166
7.20 Relikviářový kříž	168
7.21 Přenosný oltář Albrechta ze Šternberka	170
7.22 Relikviářová statueta bolestného Krista	172
7.23 Ostensorium sv. Víta v Herrieden	180
7.24 Závěsek s druhotnou relikvií sv. Alžběty v Udine	183
7.25 Relikviářová skříň sv. Zikmunda	187
7.26 Relikviářová busta sv. Zikmunda v Plocku	194
7.27 Agrafa s orlicí v Musée de Cluny	197
7.28 Kalich z kostela sv. Vavřince v Norimberku	202
7.29 Koruna anglické královny	204
7.30 Dámská koruna ze Slezské Středy	206
III. Závěr	209
IV. Seznam použitých pramenů a literatury	213
Seznam vyobrazení	240
Obrazová příloha	254

I. ÚVOD

Mezi odvětvími dvorského a církevního umění připadala ve středověku významná role zlatnictví. Početní zlatníci vytvářeli nejrůznější předměty využívané na vladařském dvoře každodenně i při ojedinělých ceremonialech, stejně tak jako v bohoslužebném provozu významných církevních institucí. Zlatnické výrobky byly ve středověku dle svědeckv listin, účtů a inventářů nejhojnějšími uměleckými zakázkami. Na rozdíl od ostatních běžně užívaných předmětů denní potřeby byly zlatnické práce nositelkami přídavných významů a funkcí a vzhledem k drahocennosti použitého materiálu měly prakticky výhradně reprezentativní charakter.

Několik desítek zachovaných, více či méně izolovaných zlatnických prací souvisejících s Karlem IV. a jeho okolím, jsou významnými uměleckohistorickými dokumenty. Cílem této práce bylo přispět k jejich poznání shromážděním informací o dílech uložených v zahraničí a jejich kritickým zhodnocením. V případě pochybností týkajících se připsání těchto děl pražskému dvorskému okruhu je zvláštní pozornost věnována srovnání s dochovanými díly, u nichž je český původ prokazatelný.

Volba tématu disertační práce nebyla obtížná, jelikož zlatnická bohemika uložená v zahraničních sbírkách jsou předmětem mého zájmu již od roku 2007, kdy jsem se v rámci semestrálního pobytu na Vídeňské univerzitě začala věnovat dílům spojeným s Karlem IV. uloženým ve Vídeňské klenotnici a následně toto téma zpracovala v bakalářské práci. Původně jsem plánovala ve výzkumu pokračovat a rozšířit práci o další karlovská díla uložená v zahraničí již v rámci magisterského studia. Po vypracování projektu diplomové práce jsem však vyhodnotila téma jako badatelsky příliš náročné, zejména s ohledem na rozptýlení zlatnických děl po Evropském prostoru a stylovou nesourodost zkoumaného materiálu. Téma jsem se tedy rozhodla opustit a v rámci magisterské diplomové práce jsem věnovala pozornost inventářům Svatovítského pokladu v Lucemburské době. Možnost zpracovat téma zlatnických bohemik spojených s Karlem IV. v rámci disertační práce tak byla nasnadě a stala se hlavním důvodem mého postgraduálního studia. V neposlední řadě umožňuje téma práce propojení uměnovědy s gemologií, již se v rámci kurzů Deutsche Gemmologische Gesellschaft a Gemological Institute of America intenzivně věnuji.

Celou prací se prolíná ústřední téma materiálu sloužícího jako hodnotný pramen informací. Vzácné kovy a drahé kameny jsou na jednu stranu nazírány skrze svou

mnohovrstevnatou symboliku, jejíž osvojení je klíčem k porozumění vnímání zlatnických děl ve středověku, na druhou stranu skrze své chemické a fyzikální vlastnosti, které mohou být vodítkem při určování provenience děl. Práce zohledňuje výsledky gemologických a mineralogických průzkumů. Přestože jsou dnes známy výsledky řady výzkumů provedených u karlovských zlatnických děl renomovanými gemology za použití nejmodernější techniky, není informační potenciál těchto výsledků zdaleka dostatečně vytěžen a popisy drahých kamenů nezdědka slouží jen jako doplňující údaj zpřesňující popis díla. Cílem práce je propojit organickým způsobem gemologické a mineralogické poznatky s uměleckohistorickým bádáním.

První část práce se zabývá zlatnictvím a jeho funkcemi na dvoře Karla IV. První kapitola věnovaná otázce českého zlatnictví se tak snaží rozlišit prokazatelně české práce a vysledovat jejich společné charakteristické stylové rysy. Popisované zlatnické práce převážně spadají do dvou oblastí středověkého dvorského života jimž je věnována druhá kapitola. První oblast je spojena s liturgií, kultem relikvií a chrámovým prostorem a druhou je panovnická reprezentace. Obě oblasti se prolínají, protože sakrální povaha panovnické moci se ve středověku silně promítala rovněž do ikonografického zpracování a vnímání vladařských insignií. Rovněž samotné shromažďování relikvií nemělo pouze ryze duchovní charakter, ale sloužilo také panovnické reprezentaci a šíření dynastického vlivu. Karel IV. byl zároveň sběratelem cenných uměleckých předmětů a vzácných přírodnin, které sloužily jako inspirace a materiál pro vznik zlatnických prací. V neposlední řadě byly i tyto přírodní materiály vnímány symbolicky a zprostředkovávaly divákovi znalému Písma svatého nejen bezprostřední estetický zážitek, ale stávaly se samostatnými nositeli hlubšího náboženského obsahu.

Práce se zaměřuje na zasazení děl do kontextu jejich vzniku a určení jejich vztahu k panovnickému dvoru. Jejím cílem je rozlišení zlatnických prací spojených s Karlem IV. na základě místní tradice, či zažitých, ale ne vždy dostatečně podložených hypotéz od zlatnických děl o jejichž spojení s Karlem IV. svědčí znaky či nápisy přímo na dílech, nebo jiné psané prameny. V případě nedostatku psaných pramenů zůstává jediným vodítkem stylový rozbor, založený na porovnání dochovaných prokazatelně českých zlatnických prací s těmi, jejichž původ na dvoře Karla IV. nelze jednoznačně prokázat. Třetí a čtvrtá kapitola věnují zvláštní pozornost pokladu klenotnice v Cáchách a pokladu říšských králů, na jejichž utváření měl Karel IV. přímý vliv.

Pátá kapitola se zaměřuje na drahokamové nádoby a inkrustace a klíčovou roli původního českého materiálu při určování původu prací uložených v zahraničí. Při hodnocení

a srovnávání drahokamových nádob a osazených drahých kamenů jsou zohledňovány rovněž výsledky mineralogických a gemologických výzkumů, jsou-li k dispozici. Šestá kapitola se věnuje přenosnému oltáři v době Karla IV. jako specifickému druhu zlatnické práce jejíž užívání propojuje liturgický účel a šlechtickou reprezentaci.

Druhá část práce sestává z katalogu čítajícího třicet hesel, při jejichž zpracování byl kladen důraz zejména na zasazení děl do širšího kontextu karlovského zlatnictví. Katalog, kromě výše zmíněných souborů z klenotnic v Cáchách a Vídni zahrnuje řadu soliterních zlatnických prací rozprostřených po evropských chrámových klenotnicích a sbírkách. Jediná práce uložená v zámoří je relikviářová statueta bolestného Krista, uložená ve Walters Art Gallery Baltimoru. Bolestný Kristus s nástroji umučení patří nejvýznamnějším relikviářům českého 14. století zhotovených v pražské dvorské dílně. Ostensorium sv. Víta v Herrieden, Závěsek s druhotnou relikvií sv. Alžběty v Udine, Relikviářová skříň sv. Zikmunda v Saint-Maurice či stylově diametrálně odlišná připomínka téhož světce Relikviářová busta sv. Zikmunda v Plocku. Zařazeny jsou rovněž dvě dámské koruny, z nichž první je spojována s Annou Českou a druhá byla nalezena v pokladu ze Slezské Středy.

II. Stav bádání

Relikviářům z hlediska jejich vzhledu i významu se systematicky věnoval Joseph Braun, jehož práce je i po téměř osmdesáti letech stále klíčová. Podrobně je zde zpracovává vývoj jednotlivých relikviářových typů a rovněž zavádí některé nové dodnes užívané odborné termíny. Z jeho dalších děl je pro dějiny sakrálního zlatnictví významná jeho monografie věnovaná vývoji liturgického náčiní z roku 1932 a obdobně precizní a formativní je jeho práce z roku 1924 věnovaná křesťanskému oltáři, která se zabývá rovněž typologií přenosných oltářů.

Pro gotické zlatnictví v prostoru střední Evropy zůstává stále základní výchozí literaturou katalog gotického zlatnictví ve střední Evropě sepsaný roku 1983 Johanem Michaellem Fritzem roku 1982 a o tři roky starší monografie Hanse R. Hahnlosera a Susanne Brugger – Koch *Corpus der Hartsteinschliffe des 12. – 15. Jahrhundert*. Většina zlatnických prací uložených v zahraničí je zmíněna ve svazcích vydaných k výstavě *Die Parlerer. Europäische Kunst unter den Luxemburgen 1350 – 1400*, editovaných Antonem Legnerem.

Otázce cášského zlatnictví se dlouhodobě věnoval Franz Bock ve druhé polovině 19. století. Ernst Günther Grimme, který se v průběhu druhé poloviny 20. století opakovaně vracel k tématům z historie a dějin umění v Cáchách, publikoval k těmto tématům úctyhodnou řadu studií, přičemž pro historii pokladu je nosnou zejména *Der Aachener Domschatz* z roku 1972. V současnosti se tamní klenotníci zabývají Herta Lepie a Georg Minkenberg.

Z děl uložených ve vídeňském Hofburgu byla již od 19. století věnována pozornost především součástí pokladu římských králů, jejichž vnímání bylo vždy spojeno s identitou německy hovořících národů, v důsledku čehož bylo zřetelně ovlivňováno politickými změnami. V první polovině 20. století jsou podstatná díla Julia von Schlossera a Arpada Weixelgärtnera. Z mladších autorů se klenotníci podrobně věnovali například Hermann Fillitz, Stefan Krenn, či Helmut Trnek. Vzhledem k využití moderních analytických metod při výzkumu podává velmi detailní a komplexní informace o předmětu výpravná monografie z roku 2005 věnovaná Svatému kopí, jejímž editorem je Franz Kirchweger.

Pro české zlatnictví 14. století jsou ze starších prací neopominutelná zejména díla Antonína Podlahy a Eduarda Šittlera, jejichž zpracování pramenů vztahujících se ke svatovítskému pokladu zůstalo ve své celistvosti dosud nepřekonáno. Neopominutelné jsou

rovněž studie Josef Cibulky a jeho edice českého korunovačního řádu. Stati někdejšího ředitele uměleckoprůmyslového muzea Emanuela Pocheho se soustředily rovněž na zlatnická díla doby lucemburské uložená mimo naše území, zejména na zlatnictví v korunovačních Cáchách.

V současnosti jsou nejvýznamnějšími českými badateli v této oblasti Dana Stehlíková a Karel Otavský. Dana Stehlíková, autorka Encyklopedie českého zlatnictví z roku 2003 a řady statí věnovaných českému zlatnictví přemyslovské i lucemburské doby, se podrobně zabývá historií cechu pražských zlatníků. Karel Otavský se celoživotně se zabývá textilním a zlatnickým užitým uměním. K nejzásadnějším pracím patří jeho disertace věnovaná Svatováclavské koruně z roku 1992, či příspěvek zabývající se svatovítským pokladem ve světle pramenů z roku 2010. Ze studií věnovaných dílům v zahraničí je třeba zmínit třem významným pokladům lucemburské doby a jejich místě v panovnické reprezentaci věnovanou stat' ve sborníku *Kunst als Herrschaftsinstrument* z roku 2009. Oba výše zmínění současní odborníci zpracovali rovněž velké množství aktuálních katalogových hesel, která tvoří odrazový můstek pro zpracování zlatnických děl rozptýlených po evropském prostoru.

Aktuálně se ve své monografii *Karel IV.: císař a český král – vizionář a zakladatel* tímto tématem zabývají Jan Royt a Jiří Kuthan, kteří zasazují zlatnická díla uložená v zahraničí do širšího kontextu panovnické reprezentace a dlouhodobě se věnují rovněž otázce šíření kultu českých zemských patronů v zahraničí. V monografii je zmíněna například jinak opomíjená skříň sv. Zikmunda uložená v Saint Maurice Maurice d' Agaune.

Pro oblast historické mineralogie je stále relevantním výzkum Františka Skřivánka ze 80. let 20. století věnovaný zpracování suroviny z nalezišť u Ciboušova. V historické gemologii jsou nejaktuálnějším zdrojem poznatků výzkumy Jaroslava Hyršla, který určoval drahokamy na řadě děl doby lucemburské v našich i zahraničních sbírkách. Symbolickému významu vzácných surovin v době Karla IV. se systematicky věnuje Hana Šedinová v publikaci *Drahokamy Svatováclavské kaple* vydané roku 2005.

1. Charakteristika českého zlatnictví doby Karla IV.

Rozkvět zlatnictví v Čechách souvisel s těžbou stříbrné rudy, která se rozvinula ve druhé polovině 13. století. Zlatnické dílny zpracovávaly surovinu z výnosných dolů kolem Kutné Hory a Jihlavy. Odlévání a zkoušení stříbra bylo vyhrazeno zlatníkům sídlícím na Starém Městě pražském, kteří rovněž ryli mincovní kolky. Již za vlády Přemysla Otakara II. (1253–1278) bylo zlatníkům povoleno zkoušet stříbro rovněž samostatně, tj. bez závislosti na mincovně. Za vlády Jana Lucemburského (1310–1346) byla objevena zlatá ložiska v Jílovém u Prahy, což rozvoj zlatnického řemesla v Praze ještě více podpořilo.¹ Jan Lucemburský umožnil roku 1324 vznik prvního zlatnického bratrstva v Čechách, jehož první statuta vyšla v témže roce.² Ke svěření zlatnického cechu pod ochranu sv. Eligia došlo zřejmě až v roce 1378, kdy Karel IV. daroval bratrstvu památku na tohoto světce, franského biskupa.³

První statuta zlatnického cechu se podrobně zabývají solidárním křesťanským zaopatřením svých členů, přičemž důraz kladou zejména na řádný pohřeb či zádušní mše sloužené za cechovní spolubratry. V čele bratrstva stál bratrský mistr spolu s dalšími třemi přísaznými členy.⁴ Ti spolu s bratrským mistrem rozhodovali ve sporech mezi jednotlivými cechovními mistry či o tom, komu má být na pohřeb zapůjčen příkrov. Na hlavních schůzích bratrstva byli přijímáni noví mistři. Podmínky přijetí, zprvu volnější, se časem zpříšňovaly.

Přečiny proti cechovním pravidlům byly pokutovány. O tom, jak vypadala zlatnická dílna, se pražská statuta nezmiňují. Uvádějí však ceny za hotové výrobky odpovídající hodnotě použitého materiálu, cílem čehož bylo zabránit nepoctivému navyšování cen.⁵

---

¹ Zlato v Čechách těžili již v laténském období (3.–1. století př. Kr.) Keltové. Další nepřímé zmínky o těžbě zlata na našem území pocházejí z 10.–11. století po Kr. V době vlády Jana Lucemburského a Karla IV. se zlato těžilo na řadě míst v Čechách, kromě zmíněné jílovské oblasti patřila k významným také kninská zlatonosná oblast a doly v Kašperských horách. Těžba probíhala ve velkých hloubkách, místy až dvě stě metrů pod povrchem. Těžba zlata v Čechách probíhala pouze pomocí ručního nářadí, a tak se z technologického hlediska dostala na hranice tehdejších technických možností. To bylo hlavním důvodem, proč s koncem vlády Karla IV. a během vlády jeho syna Václava IV. došlo k útlumu těžby zlata v Čechách. Horníci už se dostali příliš hluboko, docházelo k častým zátopům dolů podzemní vodou a největší ložiska již byla vyčerpána. Více: MORÁVEK 2008, 248–263, MORÁVEK / LITICHLEB / FIALA / MORYSEK 2018.

² Dle rozboru textu provedeného Zikmundem Winterem jsou známá statuta až výsledkem mnoha doplnění a byla sepsána kolem poloviny 14. století. WINTER 1906, 187–190.

³ Mezi relikviemi, které Karel IV. zlatnickému cechu věnoval, byl také sametový obal mitry sv. Eligia, sametový váček s relikviemi, dřevo sv. Kříže a deskový relikviář s devíti ostatky českých patronů. Všechny zmíněné relikvie se spolu s pokladem cechu pražských zlatníků nacházejí ve sbírkách Národního muzea v Praze. Více viz: STEHLÍKOVÁ 2006, 157–192 a 157–159.

⁴ MENČÍK 1891, 261–268.

⁵ Stříbrný kalich s pozlacenou kupou stál 40 grošů, cena stříbrné misky s pozlaceným okrajem a nohou byla 50 grošů za hřivnu, bez pozlacení 25 grošů, prsten ze špatného zlata stál 3 groše za lot, prsten s rytou vrchní částí 6 grošů, pečetítko mosazné bylo za 4 groše, olovené za 2 groše. MENČÍK 1891, 268–269.

Materiál získávali zlatníci od tzv. litkupců, kteří byli jmenováni městem, aby spolehlivě zprostředkovali nákup zlata a stříbra. Samostatnou živností byli také slévači zlata a stříbra, kteří však sami vzácné kovy prodávat nesměli. Zlato bylo taveno za stálého dohledu zákazníka, jenž jej přinesl. Odměnou slévačům pak byly kromě stanovených poplatků také zbytky zlata, které během tavícího procesu ulpěly na náčiní.⁶ Zlato muselo obsahovat alespoň 20 karátů, což znamená, že minimálně 833, 3 ‰ z celkového objemu slitiny muselo tvořit ryzí zlato.⁷

Zlatníci museli zručně ovládat určité sochařské techniky. Předměty byly odlévány například technikou ztraceného vosku, která umožňovala vymodelovat detailní model předmětu z vosku, podle nějž byla vytvořena hliněná forma. Vosk se roztaví a dovnitř formy se vlije tavenina, která může být po zchladnutí dotvořena tepáním

Zlatníci prováděli také práce pozlacovačské, které byla aplikovány především u významných zakázek.⁸ Výjimečně silná zlatá folie se původně nacházela například na pozadí některých deskových obrazů v karlštejnské kapli sv. Kříže.⁹ Pro méně prestižní zakázky byly využívány techniky převzaté z knižní malby, kde se používaly do tenka vytepané zlaté folie a různé náhražky které kombinovaly zlato s dalšími příměsemi, nebo jej nahrazovaly méně nákladnými vizuálně obdobnými materiály. Používaly se také kovové pigmenty, například mušlové zlato.¹⁰ Na pražském hradě byly dvě věže pozlaceny pravým zlatem, jednou z nich byla věž černá, jejíž střecha byla roku 1370 pobita pláty z pozlaceného olova.

Zlatnické dílny byly často specializované a zaměřovaly svoji pozornost na precizní výrobu určitého typu zlatnických prací. Kromě velkých církevních zakázek a objednávek pro panovnický dvůr dodávaly dílny i méně nákladně zhotovené šperky pro měšťany.¹¹

K běžným artiklům objednávaným ve zlatnických dílnách pro církevní prostředí patřily relikviáře, kalichy, monstrance a veškeré další liturgické náčiní, desky knih a insignie duchovních hodnostářů – zejména pak berly, pektorály a prsteny. Ze světských šperků byly nejoblíbenější prsteny, které sloužily jako zásnubní a snubní dary. Také růžence vyšší kvality zhotovené z luxusních materiálů, jako např. z korálu či jantaru, vznikaly ve zlatnických

---

⁶ MENČÍK 1891, 269.

⁷ TÄUBL 2001, 10.

⁸ LOSOS 2005, 11–12.

⁹ Techniky použité dílnou mistra Theodorika v kapli sv. Kříže byly v řadě ohledů inovativní. Plátkovým zlatem jsou pozlaceny nejen pastiglie na stěnách, ale i skleněné hvězdy na stropě. LOSOS 11–12.

¹⁰ LOSOS 2005, 11.

¹¹ K fungování zlatnické dílny: CHERRY 1992, 7-10, 24-35.

dílnách.¹² Oblíbeným oděvním doplňkem byl pás se zlatnický zdobenými nákončími. Pevné místo v odívání vyšších vrstev měly také spony ke spínání pláště.

Zcela specifickou kapitolu zlatnického uměleckého řemesla pak tvořily čelenky a královské koruny. Ženské čelenky měly rovněž praktickou funkci, neboť upevňovaly kruselery či další obdobné pokrývky hlavy vdaných paní. Zlatnický zhotovené náhrdelníky a náušnice nebyly v tomto období příliš rozšířeny, což dokládá i jejich absence v dobovém výtvarném umění. K výbavě pro stolování zhotovovali zlatníci mísy, poháry a lžíce. Běžná byla také úprava a doplňování drahokamových nádob z řezaného kamene. V neposlední řadě se pražští zlatníci podíleli také na výrobě pečetí, které byly zhotovovány v různě nákladných variantách, počínaje lacinými, zhotovenými z olova, přes mosazné až po nákladnější stříbrné.¹³

---

¹² WINTER 1906, 253–255.

¹³ WINTER 1906, 256.

1.1 Zlatnictví za vlády posledních Přemyslovců

Vyspělé zlatnictví doby Karla IV. vyrostlo na základech stojících na jedné straně na inspiraci uměním říšským, francouzským a italským, s nímž byl princ v kontaktu již od útlého dětství, na druhé straně na základech přemyslovských, k nimž se vědomě obracel. Stopy této tradice jsou dodnes patrné na některých dochovaných zlatnických pracích karlovské doby, a to včetně té nejvýznamnější – Svatováclavské koruny.

Václav I. (1205–1253) věnoval vzácná uměleckořemeslná díla klášteru klarisek, který založila jeho sestra Anežka, jež darovala klášteru jednak svaté ostatky v relikviářích a jednak bohoslužebné náčiní. Václav I. přispěl roku 1245 několika dary, a sice deskou, kalichem ze zlata a dvěma křišťálovými ampulemi, které získal předtím z kláštera v Oslavanech.¹⁴

Za Přemysla Otakara II. (1233–1278) se začalo formovat výrazově gotické české zlatnictví. Během jeho vlády se díky založení četných měst rozhojnil i počet měšťanů majících zájem o zlatnické výrobky. Z významných zlatnických děl se dochoval tzv. Závišův kříž z Vyššího Brodu, relikviářová paže sv. Jiří z benediktinského kláštera na Pražském hradě či relikviářová truhlička pro prst sv. Mikuláše z pokladu Svatovítské katedrály.¹⁵ Zřejmě bylo již výrazně rozvinuto také umění řezání pečetidel.

Z hlediska stylového se pro následující lucemburskou epochu jeví nejvýznamnějším kříž datovaný do rozmezí let 1261–1278; podle nápisu na příčném břevně jej nechal zhotovit Přemysl Otakar II.¹⁶ [1] Zlatý relikviářový kříž v sobě ukrývá část dřeva pravého Kříže, viditelného okénkem ve tvaru dvouramenného patriaršího kříže; ten reflektuje byzantské staurotéky, které mu byly předobrazem.¹⁷ Samotný relikviář si však ponechává tvar latinského kříže, jehož ramena zakončují kvadriloby. Již Karel Chytil ve své monografii věnované kříži Přemysla Otakara II. upozorňuje, že se kříž podobného tvaru objevuje na několika karlštejnských vyobrazeních.¹⁸ Obdobný, drahokamy zdobený kříž je vyobrazen na schodišti Velké věže před vstupem do kaple sv. Kříže, kde je adorován Karlem IV. a jeho třetí manželkou, Annou Svídnickou. Podruhé se adorovaný kříž objevuje v kapli sv. Kateřiny, opět uctíván Karlem IV. a jeho ženou. V neposlední řadě je zlatnický relikviář tvaru kříže

¹⁴ HOMOLKA 1982, 122. KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ/ MNICH SÁZAVSKÝ / FIALA 1974, 107.

¹⁵ STEHLÍKOVÁ 2010b, 440.

¹⁶ Kříž nese nápis „REX OTAKARUS ME FECIT“; s ohledem na styl práce a vzhledem k dalším dochovaným pramenům lze vyvodit, že se jedná o Přemysla Otakara II.

¹⁷ Více k vlivu stauroték na západní relikviáře a dvouramenném kříži: KLEIN 2009, 13-30, TOUSSAINT 2011, 70-86.

¹⁸ CHYTIL/FRIEDL 1931, s. 43.

vyobrazen na ostatkových scénách v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Malé věži na Karlštejně.

Přední strana kříže je bohatě zdobena drahokamy a perlami, které byly částečně osazeny v době vzniku relikviáře. Později byl osazen jeden drahý dubrovnický opál a větší množství almandinů, které v roce 1695 nahradily chybějící safíry, jež byly vyňaty za třicetileté války.¹⁹ Nálevkovité osazny původních drahokamů jsou až pozoruhodně blízké pozdějším dílům lucemburského zlatnictví. [2] Počínaje snahou o vynesení jednotlivých kamenů nad povrch zlatého plechu, přes individuální přizpůsobení tvaru jednotlivým drahokamům až po délku krapen, ve všem lze nalézt podobnosti s nejcharakterističtějšími díly karlovské doby. Zadní strana zdobená rytinami a monochromním modrým emailem zobrazuje kánonové Ukřižování. Nad Kristem s již zavřenýma očima se vznášejí dva andělé, kteří v letu mávají kadidelnicemi. V kulatých medailonech na kvadrilobech jsou zachyceni čtyři evangelisté píšící za pultíky, shora pozorováni lvem, andělem, orlem a býkem, tj. svými atributy. Dana Stehlíková upozorňuje na srovnání s medailony na plenáři z benediktinského kláštera sv. Jíří na Pražském hradě, označovaném číslem 2.²⁰

Z doby vlády Václava II. (1271-1305) je znám především zlatník Václav a rytec pečetidel Gotfried. Zlatník Václav zhotovil stříbrnou bustu sv. Václava, na niž byla vkládána královská koruna. Zbraslavská kronika uvádí seznam darů, které král Václav věnoval jím založenému Zbraslavskému klášteru: „zlatý kříž zdobený drahými kameny, který krátce předtím získal za tisíc čtyři sta hřiven stříbra, mnoho monstrancí zhotovených ze zlata i stříbra s ostatky svatých a neméně mnohonásobnou, velmi drahocennou výzdobu kostela s mnohými kalichy stříbrnými i dvě stě hřiven stříbra na obstarávání knih (...).“²¹ Neméně nákladné byly dary, které při této příležitosti poslal představeným cisterciáckého řádu, kromě vystrojených koní také stříbrné kalichy.²²

V rakouském klášteře Marienstern je uložen soubor prací, které jsou spojovány s Bernardem z Kamence (kol. 1230-1296), rádcem Václava II. a zakladatelem kláštera.²³ Ačkoliv donátorství Václava II. není v případě kláštera Marienstern pramenně doloženo, vysoká úroveň zlatnických prací ukazuje na vysoce postaveného dárce.

Z českých relikviářů 13. století se tam dochoval křížový relikviář se safíry, relikviář ve formě monstrance s ostatky sv. Jana Křtitele, relikviář v podobě paže sv. Eustacha, věžový

---

¹⁹ Podle gemologické expertizy Jaroslava Hyršla. STEHLÍKOVÁ 2010a, 282.

²⁰ STEHLÍKOVÁ 2010a, 283.

²¹ ŽITAVSKÝ 1975, 90.

²² ŽITAVSKÝ 1975, 90.

²³ STEHLÍKOVÁ 2010b, 441.

relikviář s pyxidou z červeného jaspisu, mešní konvička se zobrazením Křtu Kristova, dvě střenky nože a relikviář s mramorovou bustou znázorňující vyučujícího Ježíše.²⁴ V Mariensternu je rovněž uchováván další pravděpodobně český relikviář, a to pro zub sv. Mikuláše. Tento relikviář zobrazuje světce stojícího pod baldachýnem, který nesou dva lvi. Celá postava světce je ztvárněna ve vysokém reliéfu, přičemž sv. Mikuláš drží v pravé ruce berlu a v levé zub.²⁵ Kříž a kalich, které jsou uloženy v mariensternském pokladu, jsou přiřčeny Bernardu z Kamence a dle tamní tradice byly údajně vyzvednuty z jeho hrobu. [3] Řada výzdobných prvků však nasvědčuje tomu, že kříž byl zhotoven až během první poloviny 14. století. Zejména plastické, ornamentálně stylizované listy v jetelových zakončeních kříže, jakož i Panna Maria s Ježíškem v jeho středu, se již stylově hlásí ke 14. věku.²⁶ Precizně zpracovaná hladká noha kříže předznamenává pozdější čistý styl, s jakým se setkáváme u pražských zlatnických prací z padesátých let 14. století.²⁷

Vláda Václava III. (1289-1306) na českém trůnu byla velmi krátká, přesto se dochoval relikviář, který můžeme spojit s jeho jménem. Oba konce relikviáře, který tvarem kopíruje pažní kost svatého Blažeje, jsou zdobeny barevným emaillem.²⁸ Na širší straně žehná klečícímu Václavu III. trůnící sv. Blažej, zobrazený s biskupskými insigniemi, zatímco na užší straně je v kruhovém medailonu zobrazen samotný král Václav, pohroužen v modlitbě. Prostorově úsporné obložení relikviáře, jehož zlatý plech přímo obemyká relikvii, stejně jako absence drahokamů a perel nasvědčují, že mohlo jít o přenosný relikviář sloužící na cestách králově osobní zbožnosti. S tímto účelem by korespondoval i ikonografický program s králem, jenž se svěřuje do světcovy ochrany a o samotě vzpíná ruce k nebesům.

Během vlády Jana Lucemburského (1296-1346) došlo k již zmíněnému rozvoji zlatnického řemesla, který byl zapříčiněn objevením nových zlatých ložisek. Skvěle vybaveným chrámem s obsáhlou klenotnicí se v té době stal malostranský kostel sv. Tomáše, náležející ke klášteru augustiniánů eremitů. Králův úředník a rudokupec Ludlin, který spravoval nový zlatý důl v Jílovém u Prahy, přispíval kostelu sv. Tomáše finančně i dary.²⁹

---

²⁴ Na třech z těchto prací byl použit podobný reliéf s námětem Kristova křtu: jde o relikviář s mramorovou bustou vyučujícího Ježíše, mešní konvičku se zobrazením křtu Ježíše Krista a relikviář pro zub sv. Mikuláše. U relikviáře sv. Mikuláše se uplatnila pouze postava anděla, asistujícího při křtu. STEHLÍKOVÁ 2010b, 441

²⁵ WINZELER 2010, 424.

²⁶ WINZELER 2010b, 419.

²⁷ Takto minimaisticky je zpracovaná například hladká noha říšského Kříže či noha onyxové číše ze svatovítského pokladu.

²⁸ Relikviář sv. Blažeje: výška 26,5 cm, průměr 3,4 cm, nápis: HOC BRACHIVM SANCTI BLASII FECIT ORNARI WENCESLAVS TERCIVS BOEMIE ET POLONIE REX ANNO REGNORV(M) SVORVUM PRIMO, uložen v královském klášteře El Escorial – Patrimonio Nacional, inv. č. 1004418. STEHLÍKOVÁ 2010c, 286.

²⁹ STEHLÍKOVÁ 2010b, 443.

O vysoké úrovni uměleckého řemesla na dvoře Jana Lucemburského svědčí i fakt, že Janova druhá manželka, Beatrix de Bourbon, objednala roku 1336 své pečeti a královskou korunu u pařížského dvorního zlatníka Simona de Lille a jeho syna Jehana. Jan Lucemburský však zlatnickým mistrům za odvedenou práci nezaplatil, a splacení dluhu převedl ve své závěti na koňské handlíře.³⁰

---

³⁰ STEHLÍKOVÁ 2010b, 445.

1.2 Styl za vlády Karla IV.

1.2.1 Svatováclavská koruna a drahokamové osazny

Jedním z prvních a zároveň nejvýznamnějších zlatnických děl objednaných Karlem IV. je česká královská koruna zvaná Svatováclavská, neboť byla věnovaná svatému Václavovi; poprvé byla zmíněna roku 1346.^[4] Právě toto reprezentativní dílo jednoznačně českého původu, jehož úpravy jsou velmi dobře pramenně dokumentovány poslouží jako odrazový můstek pro srovnávání osazen zlatnických prací spojených s Karlem IV.

Inspirací pro nově vzniklou královskou korunu byla pravděpodobně nedochovaná česká přemyslovská koruna, k níž tvarově odkazují jednoduché pohřební insignie králů Přemysla Otakara II.³¹ a Rudolfa I. Habsburského zvaného Kaše.³² Stran osazení drahokamů je koruně nejbližší původní osazení kříže Přemysla Otakara II. v Řezně vyznačující se nálevkovitými osaznami, které díky své výšce kameny vzdalují od vlastního těla kříže, jako by se vznášely kolem.³³ **[2]** Starší díla přemyslovského zlatnictví se tak nepochybně stala předlohou pro způsob, kterým byly drahokamy vyvýšeny. Takto emancipované drahokamy se stávají méně závislé na zlatnickém díle, jehož klenotnické zpracování se zde nejeví tak podstatným, naopak svou jednoduchostí a velkými zlatými plochami skýtá svatováclavská koruna drahokamům prostor k vyniknutí a podtrhuje důstojnou krásu těchto vzácných přírodnin.³⁴

Nejstarší částí koruny jsou komponenty z opasku Karlovy první manželky Blanky z Valois, které jsou osazené na kamarách.³⁵ Druhotné použití pásu dokládá jak způsob propojení jednotlivých dílů, tak i jeho délka.³⁶ Pásek dlouhý 60 cm, byl dle dobové módy nošen na bocích, jejichž obvod by rozměry odpovídal bokům sedmileté princezny.³⁷ Analýzy ukázaly, že se složení kovu na kamarách odlišuje od složení zlata čelenky s liliemi.³⁸ Blanka z Valois obdržela pás zdobený drahokamy a perlami jako svatební dar od svého bratrance, francouzského krále Karla Sličného, a lze důvodně předpokládat, že si jej jako součást bohaté

---

³¹ KYZOUROVÁ 2016, 30.

³² KYZOUROVÁ 2016a, 31. Ivana. Pohřební klenoty Rudolfa I. Habsburského, zvaného Kaše. s. 31.

³³ CHYTIL/FRIEDL 1931, 62.

³⁴ Více k drahokamům na Svatováclavské koruně: HYRŠL/NEUMANOVÁ/KOUŘIMSKÝ 2000, HYRŠL 2016.

³⁵ OTAVSKÝ 1992, 58-67.

³⁶ Délka 60 cm, odpovídá opasku nošenému dle dobové módy nížko Andrej ŠUMBERA: České korunovační klenoty, <http://www.korunovacni-klenoty.cz/cs/texty/ceske-korunovacni-klenoty.html>, vyhledáno 5.1. 2019.

³⁷ K typu pásu: FINGERLIN 1971, 149-158.

³⁸ Andrej ŠUMBERA: České korunovační klenoty, <http://www.korunovacni-klenoty.cz/cs/texty/ceske-korunovacni-klenoty.html>, vyhledáno 5.1. 2019.

výbavy přivezla s sebou do Čech.³⁹ Stylově tvoří osazny zcela samostatnou skupinu a mají tvar dvou mělkých mističek, které jsou spojeny s ozdobným lemem a z nichž nahoře vystupuje obruba kamene. Nejsou příliš vysoké a jejich základny tvoří obdélníky, ovály či nepravidelné tvary, jež jsou přizpůsobeny vsazeným minerálům. U řady osazen je při pohledu z boku spodní část prohnutá mírně konvexně, zatímco vrchní konkávně. [6]

Tvarově velmi jednoduchá koruna je vyroben z tenkého zlatého plechu a není nijak ornamentálně zdobena – a právě stylová čistota jejího provedení dává vyniknout drahokamům, sestaveným v důmyslné barevné kompozici. Díky vysokým osaznám působí koruna se širokými liliemi, které jsou osázeny velkými drahokamy, výrazně odlehčenějším dojmem. Z nízkých jehlanů s převážně čtvercovými základnami vyrůstají nálevkovité osazny ve tvaru obráceného kuželu. Formování osazen je zcela individuální a přizpůsobuje se velikosti drahokamů tak, aby byla jejich vzdálenost od těla koruny stejná a žádný drahokam nepřevyšoval a nezastiňoval kameny ostatní. Účelem zdvojení vnější hrany některých osazen je optické rozšíření menších kamenů, které rovněž přispívá k celkové vyváženosti této zlatnické panovnické insignie.⁴⁰

Původně zdobila každou lilii kombinace pěti drahokamů doplněných perlami. Na přední lilii byly osazeny čtyři rubíny a jeden spinel, na dalších vždy pět safírů, spinelů a smaragdů. Na každém segmentu čelenky byly kombinovány vždy tři rubíny či spinely se dvěma smaragdy.⁴¹ Při Karlově korunovaci českým králem dne 2. září 1347 (již dle nového korunovačního řádu) se Svatováclavská koruna ještě barevně i kompozičně značně odlišovala od své současné podoby.⁴²

Z této nejstarší fáze pocházejí drahokamová osazení na zadním dílu koruny, kde jsou druhotně ve větší koncentraci umístěny menší červené rubíny, jež sem byly umístěny i s osaznami při pozdějších úpravách koruny. Osazny v zadní části koruny tak lze datovat přibližně do roku 1346.

V závěru života Karla IV. byla panovnická insignie výrazně přepracována. Hlavním popudem pro úpravy koruny bylo zřejmě nabytí nových, velkých a kvalitních drahokamů,

---

³⁹ OTAVSKÝ 1992, 58.

⁴⁰ Andrej ŠUMBERA: České korunovační klenoty <http://www.korunovacni-klenoty.cz/cs/texty/ceske-korunovacni-klenoty.html>, 5.1. 2019.

⁴¹ OTAVSKÝ 2006, 92-95.

⁴² Korunovační řád podle CIBULKA 1934, jeho rozbor a srovnání se korunovačním řádem francouzských a německých králů. KUTHAN/ŠMIED 2009, 273-248.

keré byly na klenot umístěny. Karel IV. nechal odstranit perly a nahradit zelené smaragdy modrými safíry. Pravděpodobně také byly jednotlivé segmenty odlišně sestaveny dohromady.⁴³ Karel Otavský usuzuje, že velký rubelit na čelní straně koruny byl osazen až po dokončení těchto úprav, přičemž nahradil dva menší spinely, které lilii dominovaly.⁴⁴ Opírá se při tom o listinu z roku 1378, v jejímž textu král nařizuje, aby jím nově zakoupený rubín byl vsazen do předního dílu koruny.⁴⁵

Jednotlivé osazny jsou ke koruně upevněny nýty, a tak nebylo jejich sejmutí a opětovné umístění na korunu technicky nijak zvláště náročné. Stopy dodatečné úpravy zlatého plechu v ohni nese pouze přední strana koruny, kterou bylo nutné vyztužit, a proto byly k její zadní straně připájeny dva zlaté plechy.⁴⁶

Při současném rozmístění drahokamů se na heraldicky levé a pravé straně nachází kombinace vysokých štíhlejších osazen, v nichž jsou upevněny menší drahokamy, a nižších osazen, které jsou určeny pro velké drahokamy. **[4]** Nejvíce se odlišují lůžka na předním dílu, tato poměrně mělká lůžka, užitá u tří kamenů dole na čelence mající tvar mističky. **[9]** Výjimku tvoří velký centrální rubelit na čelní lilii, přichycený pouze tenkými drápky, které umožňují pronikání světla do kamene a dávají vyniknout jeho barvě.⁴⁷ **[7]**

Základna osazen kopíruje tvar drahokamů. U safírů s vybroušenou tabulkou mají základny polygonální tvar obdélníků s okosenými rohy nebo prostých obdélníků. Při pohledu z profilu se kontinuálně rozšiřují směrem vzhůru. **[8]** U valounů osazených v horní části koruny mají osazny trychtýřový tvar, u paty úzký, rozšiřující se přes plynulé konkávní prohnutí vzhůru. **[10]** Perly na vrcholech lilií upevňuje drátek, který je protažen perlou provrtanou naskrz a zakončen nýtkem. Osazny, v nichž perly spočívají, mají podobu jemně vroubkovaných košíčků. **[11]**

Z hlediska osazení drahokamů je Svatováclavské koruně z pražských děl stylově nejbližší relikviář pro část ubrusu z Poslední večeře. **[12]** Sestává z křišťálového džbánu, který byl vybroušen v Benátkách nebo Paříži v první polovině 14. století, a ze stříbrné pozlacené montáže, osazené třiceti drahokamy a perlami, zhotovené v Praze kolem roku

---

⁴³ OTAVSKÝ 2006, 92-95.

⁴⁴ OTAVSKÝ 1992, 48-57.

⁴⁵ SEDLÁČEK 1914, 27.

⁴⁶ Andrej ŠUMBERA: České korunovační klenoty <http://www.korunovacni-klenoty.cz/cs/texty/ceske-korunovacni-klenoty.html>, 5.1. 2019.

⁴⁷ Srov. OTAVSKÝ 1992, 38-47.

1350. Spodek nohy džbánu je podložen dvoustupňovým podstavcem, na jehož bocích jsou obrysy čtyřlístů. Ty jsou vně i uvnitř obklopeny prázdným prostorem, takže vzniká dojem jemné krajky. Výsledkem je působivý kontrast s hmotnými nálevkovitými osaznami drahých kamenů. [12]

Při detailnějším pohledu na osazení kamenů ob stojí ve srovnání se zlatnickými pracemi, které jsou uloženy v zahraničí, pouze dvě koruny. První je tzv. koruna Anny České, ale i ta pouze s výhradami.⁴⁸ Při pohledu z profilu jsou úzké trychtýřovité osazny, které jsou na vysokých štíhlých liliích koruny, srovnatelné s osaznami na zadní části svatováclavské koruny. [145,148] Odlišují se však způsobem, jakým jsou ke koruně připevněny. Zatímco ke Svatováclavské koruně jsou osazny pouze přinýtovány, v případě koruny Anny České splývají s liliemi, a stávají se tak jejich integrální součástí. Na čelence vyrůstají osazny z kruhových, dekorativně prolamovaných destiček, přičemž podkladem jim jsou hvězdy zdobené emaillem. [147] V současnosti se nedochovala žádná jistotně česká zlatnická práce, která by tento druh řemeslného zpracování stylově připomínala. Stejně tak celkový tvar koruny s jemně a elegantně tvarovanými liliemi nesnese srovnání s žádným z dochovaných děl, i když v tomto ohledu může být poněkud zavádějící fakt, že všechny ostatní známé české koruny byly určeny mužům.

Druhou korunou, jejíž drahokamová lůžka mají tvar srovnatelný s českými pracemi je koruna relikviářové busty v Cáchách, jejíž vysoké nálevkovité osazny [58, 59] spolu s množstvím použitých antických gem naznačují, že by se skutečně mohlo jednat o českou práci, v níž bylo využito materiálu darovaného z císařových sbírek.

---

⁴⁸ Zde kat.č.29.

1.2.2 Mluvicí relikviáře a statuety

Stejně jako mluvicí znamení erbů, odkazují ke jménu svého nositele, odkazují mluvicí relikviáře k relikvii nebo světcí, jehož ostatky jsou v nich obsaženy.⁴⁹ NRelikviáře se vyznačují nesmírnou rozmanitostí forem, přičemž tyto často přímo korespondují s jejich dracocenným obsahem. Pro část pažní kosti tak byl zpravidla zhotoven relikviář ve formě ruky či paže, který naznačoval, z jaké části světcova těla ostatek pochází. Nezřídka však vznikaly i relikviáře sloužící uložení nesourodého souboru relikvií obsahujícího ostatky různých částí těla i relikvií sekundárních, kterým byla přesto vtisknuta konkrétní podoba busty, či paže.⁵⁰ V takovém případě nemusí relikviář odkazovat jen ke konkrétnímu světcí a ostatku, ale může být interpretován rovněž jako „dextera domini“.⁵¹ Pravice Boží tak zaštiťuje ctnosti všech světců, jejichž ostatky jsou ve schráně uloženy. Obdobných situací při nichž je vztah relikvie a tvaru její schránky ambivalentní lze nalézt celou řadu.⁵² Dochovaná česká díla 14. století však svou formou převážně bezprostředně reflektují obsaženou relikvii a lze je tedy nazvat mluvicími relikviář v nejvlastnějším slova smyslu.

Realistické znázornění jednotlivých tělesných částí souvisí dle Bruna Reudenbacha spíše s obsahem relikviářů, který měl být divákovi co nejvěrněji zprostředkován, než s umělecko-historickým vývojem.⁵³ V dobách, kdy románské výtvarné umění kladlo důraz na odlišné vyjadřovací prostředky, znázorňovaly relikviáře naturalistické detaily záhybů kůže na ruce, nebo nehtových lůžek. Úkolem schránky tak nebylo pouze sdělit, jakou tělesnou část světce obsahuje, ale co nejlépe ji zpřítomnit a nabídnout divákovi působivý vizuální vjem. Do jisté míry tak relikviář svou věrností přírodě nahrazoval reálný vizuální kontakt s relikvií ukrytou uvnitř. Zároveň měl relikviář svým provedením zprostředkovat spásonosnou moc svatých relikvií a zdůraznit tak bezprostřední světcovo působení v tomto světě. Blahodárné působení ostatku přecházelo na relikviář a proudilo skrze něj do okolního světa, a naopak úcta prokazovaná relikvii prostřednictvím doteku či polibku procházela skrze relikviář k jeho uctívanému obsahu. Mediační kvalita zlatnický utvářeného relikviáře se tedy jeví jako zásadní.⁵⁴ Samotné materiály, jako nositelé alegorického významu, navíc s relikvií

⁴⁹ BRAUN 1940, 380.

⁵⁰ Například dva relikviáře ve formě paže, 1220/1230, Köln, St. Gereon obsahují kromě pažních kostí i celý soubor dalších relikvií, LEGNER 1995, 259.

⁵¹ LEGNER 1995, 259.

⁵² Relikviářová busta sv. Jana Křtitele (Aachen-Burtscheid, ehem. Kirche St. Johann) obsahuje světcovu pažní kost. FRITZ 1982, 197-198.

⁵³ RUDENBACH 2010, 11-31.

⁵⁴ O alegorickém významu drahokamů zde: 34-39.

komunikují, čímž přispívají k harmonickému propojení nesourodého celku sestávajícího z kostí a prachu a zlatnického díla.⁵⁵

Relikviář nejen zhmotňoval duchovní záři svého obsahu, ale rovněž bránil rozpakům, v něž by byla většina věřících uvedena při kontaktu s obnaženými lidskými ostatky.⁵⁶ Přirozený odpor k viditelným lidským kostem a masu by mohl být překážkou při modlitbách a rozjímání. Pro běžného věřícího obtížně uchopitelný rozpor mezi pozemským pomíjivým tělem a dokonalým tělem duchovním⁵⁷, které již mají světci v nebi, byl zpřísupněn díky zprostředkující roli relikviáře zobrazujícího kompletní živoucí a důstojně oděnou část těla. Z hlediska lidské přirozenosti je tedy interakce s relikvií uloženou v nádherném zlatém pouzdře mnohem schůdnější a svou názorností snáze ve věřícím rozněcuje upřímnou zbožnost.

Erich Stephany shrnuje úlohu zlata na schránkách v úvodu studie věnované relikviářovým skříním: „Lesk zlata je leskem Boha. Zlatem byl ozdoben chrám staré smlouvy. Zlatem zářila jeho střecha, stejně jako později střechy křesťanských bazilik. Na zlatém pozadí mozaik se ukazuje krása Vykupitele, na zlatém pozadí jsou představeny dějiny spásy. Zlaté liturgické náčiní odkazuje ke zlatu, které ve vizích tajného zjevení Janova představuje krásu, čistotu a důstojnost nebes. Co září zlatem, má podíl na Bohu.“⁵⁸ Zlatá barva měla díky své schopnosti odrážet paprsky slunce a plameny svíc zvláštní postavení - byla považována za zhmotněné světlo. Světlo, které dokáže zprostředkovat spojení s Bohem.⁵⁹

Relikviářová busta sestává z hlavy a části trupu, čímž se odlišuje od relikviářové hlavy. Relikviářovou bustu zmiňuje už inventář katedrály v Clermontu z 10. století, který

---

⁵⁵ BAGNOLI/ KLEIN/ MANN /ROBINSON 2011, 138-146.

⁵⁶ RUDENBACH 2010, 11-31,21-22.

⁵⁷ 1. Korintským 15, 35-54 Ale někdo snad řekne: „Jak vstanou mrtví? V jakém těle přijdou?“ Jaká pošetilost! To, co zaséváš, nebude oživeno, jestliže neumře. A co zaséváš, není tělo, které vzejde, nýbrž holé zrno, ať už pšenice nebo nějaké jiné rostliny. Bůh však mu dává tělo, jak sám určil, každému semeni jeho zvláštní tělo. Není jedno tělo jako druhé, nýbrž jiné tělo mají lidé, jiné zvířata, jiné ptáci, jiné ryby.

Jsou tělesa nebeská a tělesa pozemská, ale jiná je sláva nebeských a jiná pozemských. Jiná je záře slunce a jiná měsíce, a ještě jiná je záře hvězd, neboť hvězda od hvězdy se liší září. Tak je to i se zmrtvýchvstáním. Co je zaseto jako pomíjitelné, vstává jako nepomíjitelné. Co je zaseto v poníženosti, vstává v slávě. Co je zaseto v slabosti, vstává v moci. Zasévá se tělo přirozené, vstává tělo duchovní. Je-li tělo přirozené, je i tělo duchovní. Jak je psáno: „První člověk Adam se stal duší živou“ – poslední Adam je však Duchem oživujícím. Nejprve tedy není tělo duchovní, nýbrž přirozené, pak teprve duchovní.

První člověk byl z prachu země, druhý člověk z nebe. Jaký byl ten pozemský, takoví jsou i ostatní na zemi, a jaký je ten nebeský, takoví i ostatní v nebesích. A jako jsme nesli podobu pozemského, tak ponese i podobu nebeského. Chci říci to, bratři, že člověk, jak je, nemůže mít podíl na království Božím a pomíjitelné nemůže mít podíl na nepomíjitelném. Hle, odhalím vám tajemství: Ne všichni zemřeme, ale všichni budeme proměněni, naráz, v okamžiku, až se naposled ozve polnice. Až zazní, mrtví budou vzkříšeni k nepomíjitelnosti a my živí proměněni. Pomíjitelné tělo musí totiž obléci nepomíjitelnost a smrtelné nesmrtelnost. A když pomíjitelné obleče nepomíjitelnost a smrtelné nesmrtelnost, pak se naplní, co je psáno: „Smrt je pohlcena, Bůh zvítězil!“

⁵⁸STEPHANY 1959, III-XVIII, IV.

⁵⁹ PASTOUREAU 2018,132-133.

uvádí „caput aureum“ s korunou, žezlem a palmou, přičemž z povahy popisu jasně vyplývá, že se muselo jednat o bustu. Běžně se relikviářové busty objevují až ve 14. století a jejich obliba vrcholí až v následujících dvou staletích.

Z první poloviny 14. století se dochovala relikviářová busta sv. Ludmily, busta vystavená v Národní galerii v Anežském klášteře, která původně náležela klášteru sv. Jiří, kde je světice pohřbena. **[14]** Na Ludmilině hlavě původně spočívala stříbrná koruna abatyší kláštera sv. Jiří, kterou později nahradila perlová koruna připevněná na dochovaných očkách k čelu a temeni hlavy světice.⁶⁰ Busta je stylově propojena s okruhem Mistra Michelské madony a byla pravděpodobně inspirací pro mladší náhrobek sv. Ludmily ve svatojiřském klášteře.⁶¹ S manýristickým stylem Michelské madony rovněž srovnatelná a obdobně datovaná busta světice z Jezeří je součástí Lobkowiczských sbírek.⁶² **[15]** Busta původně ozdobená korunkou a drahokamy lemujícími výstřih nese podobu neznámé urozené světice s rozpuštěnými vlnitými vlasy a dlouhým krkem, jejíž ústa jsou zlehka prohnuta v náznak úsměvu. Obě busty naznačují, jak vypadal styl dvorského zlatnictví počátku vlády Karla IV., ještě před rozvinutím císařského stylu.⁶³ Relikviářová busta sv. Pavla, pouhých 21 cm vysoká relikviářová busta z pozlacené mědi, vznikla kolem poloviny 14. století.⁶⁴ **[16]** Přestože výraz světcovy tváře je důstojně nepřítomný, modelace jeho tváře nese v porovnání s předchozími bustami svatých žen o poznání více natura-listických detailů. Prameny vlasů a plnovousu jsou stylizovány do jednoduchých pravidelných vln, které přiléhají k hlavě i poprsí a zcela zakrývají světcův krk.

Žádná busta prokazatelně zhotovená na dvoře Karla IV. se nedochovala, přestože inventární záznamy z roku 1374 hovoří o 26 bustách.⁶⁵ Tyto nejvýznamější mluvicí relikviáře zaujímaly výsadní postavení během slavnostních ukazování a čestná místa v inventárních seznamech. Nejvýznamnější roli přitom hrála busta sv. Václava zhotovená z pravého zlata, na niž byla vkládána svatováclavská královská koruna.⁶⁶ Roku 1354 daroval Karel IV. benediktinskému opatství a říšské kanonii sv. Afry a sv. Ulricha v Augspurku relikviářovou

---

⁶⁰ STEHLÍKOVÁ 2012, 54.

⁶¹ CHLUMSKÁ 2014, 21.

⁶² Pozlacená měď, stříbro, výška 28 cm, Lobkowiczská sbírka, LJ3900.Barbara D. BOEHM: Relikviářová busta světice z Jezeří, in.: BOEHM 2006b, 90-91.

⁶³ BOEHM 2006b, 91.

⁶⁴ Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, inv. š. 78393. HORNÍČKOVÁ 2010, 47-48.

⁶⁵ PODLAHA/ŠITTLER 1903, XII, XXIX-XXX.

⁶⁶ Obdobná situace jako u busty Karla Velikého v Cáchách, nebo busty sv. Václava v pražské katedrále, vznikla v případě busty sv. Leopolda rakouském Klosterneuburgu. V roce 1616 nechal Maxmilián III. zhotovit novou arcivévodskou korunu, k níž byly žezlo a jablko přiřazeny. Obdobně jako v případě svatováclavské koruny i rakouská insignie byla věnována světcovi. Sv. Leopold, jehož hlava byla chována v klosterneuburském klášteře, tak sřežil a posvěcoval legitimitu této panovnické insignie. KYZOUROVÁ 2016, 70.

bustu sv. Dionýsia. Podoba nedochované busty je dnes známa již jen díky rytině z roku 1627.⁶⁷ [19] Na rytině jsou patrné dva medailony s orlicí a lvem umístěné na světcově mitře. Karel IV. tak i na této bustě, stejně jako u řady dochovaných děl, uplatnil znak říšský v kombinaci s českým.⁶⁸

Český původ busty Karla Velikého uložené v Cáchách není prokazatelný,⁶⁹ přestože by ve srovnání některých detailů tváře obstál při srovnání s parléřovskými náhrobky Přemysla Otakara I. a Přemysla Otakara II. z katedrály sv. Víta, jak upozornil Emanuel Poche.⁷⁰ Zároveň Poche poukazuje na bohatou vybavenost svatovítského pokladu relikviářovými bustami, z nichž některé dle zápisu pocházejí z Čech.

K bustám často náležely atributy a doplňky odpovídající postavení světce a jeho zařazení v nebeské hierarchii. V případě svatých biskupů a kněží to byly liturgické pokrývky hlavy a patřičný oděv zakrývající ramena světce, jako například pluviál, či humerál s ozdobnou sponou.⁷¹ Hlavy svatých panovníků zdobily zpravidla odnímatelné koruny symbolizující zároveň panovnickou moc i oslavu mučednickou. V souladu s druhým významem mohly koruny spočívat rovněž na hlavách neurozených světců.⁷² Další variabilní prvek tvořila monile, připevněná jako spony plášťů, či ozdoby oděvu. Koruny a monile se tak staly vhodnými votivními dary, které byly dle inventárních záznamů hojně doplňovány a vyměňovány.⁷³

Mladší busty sv. Petra a Pavla, objednané pro Vyšehradskou kapitolu jejím proboštem, pražským arcibiskupem a osobním lékařem Václava IV. Albíkem z Uničova (1358 – 1427), jsou dnes umístěny v kapli arcibiskupského paláce na Hradčanském náměstí.⁷⁴ [17,18] Busty zpodobují oba apoštoly v souladu s tradičními schémata předávanými s mírnými obměnami již od dob raného křesťanství. Pavlova tvář je štíhlá, lemovaná dlouhými prořídilými vlasy a vousy, zatímco Petrův širší obličej rámuje kratší vlasy rovněž prořídle nad

---

⁶⁷ HERTFELDER 1627, 71-72.

⁶⁸ Barbara D. Boehm uvažuje, že by znak s orlicí (jehož tinktury nejsou známy) mohl být interpretován rovněž jako svatováclavská orlice – to se ale jeví vzhledem k uplatnění obdobné kombinace na ostatních dochovaných dílech jako méně pravděpodobné. BOEHM 2006, 137 – 147, 142.

⁶⁹ Zde kat.č.1.

⁷⁰ POCHE 1976, 26.

⁷¹ KODIŠOVÁ 2011, 32.

⁷² Dochovaným dílem dokládajícím toto spojení koruny s relikviářem je například busta sv. Jana Křtitele, Aachen-Burtscheid, ehem. Kirche St.Johann, FRITZ 1982, 197-198.

⁷³ KODIŠOVÁ 2011, 33.

⁷⁴ sv. Petr v.38, 5 cm, sv. Pavel v. 37,7 cm, Praha 1413, pozlacená měď, inv.č.015363 a 015364, podle: BOEHM 2006c, 532-533.

vrásčitým čelem a hustší krátkší vousy.⁷⁵ Oba apoštolové mají nad čelem ponechaný ostrůvek zvlněných vlasů.

Relikviářové statuy znázorňující celou postavu světce v plně plastickém provedení jsou známy již z 11. století. Největší rozmach zlatnický ztvárněných statuet lze však zaznamenat ve 14., 15. a na počátku 16. století.⁷⁶ Svatovítské inventáře zaznamenávají v roce 1368 celkem jedenáct relikviářových sošek samostatných postav, z nichž převážná většina drží relikvie v rukou.⁷⁷ Z Čech pocházejí však pouze dvě dochované statuy, obě v současnosti uložené v zahraničí. První je subtilní soška svatého Víta z monstrance v Herriedenu vysoká necelých 7 cm. **[130]**

Ostatní drobné sošky již jsou zpravidla mladší, jako je tomu v případě sv. Kateřiny s kolem ze stejnojmenného relikviáře ve Svatovítském pokladu. **[24]** Impozantním příkladem relikviáře s více postavami zůstává relikviář s Bolestným Kristem uložený v Baltimoru. **[129]**

Inventární záznamy svědčí ještě o dalších dvou relikviářích v nichž bylo zakomponováno více postav. Pozoruhodným dílem byla zřejmě křišťálová loďka, obsahující relikvie svatého Petra, se třemi soškami apoštolů a plovoucími rybami. Karel IV. ji pokladu daroval ještě před rokem 1353.⁷⁸

Přestože mluvící relikviáře ve formě paže jsou ve svatovítském inventáři z roku 1387 doloženy v hojném počtu 22 kusů, nedochoval se ani jediný.⁷⁹ Za všechny ostatní mluvící relikviáře je namístě zmínit křišťálovou konvici používanou při stolování, která měla v souladu se svým původním posláním uchovávat část ubrusu z Poslední večeře Páně.⁸⁰

Křišťálové tělo džbánu hruškovitého tvaru o dvanácti stěnách je vybroušeno z jednoho kusu průhledného křemene.⁸¹ **[12]** Ucho džbánu, které s ním původně tvořilo jeden celek, bylo později uraženo a připevněno zpět pozlaceným stříbrným plechem.⁸² Zlatnický zpracován je vrchní okraj a víčko džbánu. Dvanáctihranné víko je lemováno jemným cimbuřím a nahoře zakončeno rozvíjejícím se poupětem. Noha džbánu je zasazena do dvoustupňového podstavce, boční stěny obou stupňů a místo, kde džbán přechází v podstavec, zdobí řady

⁷⁵ FAJT/SUCKALE 2006, 538-539.

⁷⁶ BRAUN 1940, 434.

⁷⁷ KODIŠOVÁ 2011, 41.

⁷⁸ Druhý relikviář s více postavami zdobili dva andělé držící stříbrnou misku s částí hlavy Jana Křtitele a shora křišťálovou monstranci s vlasy Máří Magdaleny, který patřil k předlucemburskému pokladu. KODIŠOVÁ 2011, 42.

⁷⁹ KODIŠOVÁ 2011, 36.

⁸⁰ Křišťálová část: Paříž (?), I. Polovina 14. století, zlatnické osazení: Praha kolem 1350, horský křišťál, pozlacené stříbro, šperkové kameny a perly, výška 47cm, Praha, Metropolitní kapitula u sv. Víta, inv.č. K33, relikvie: polohedvábná podélně pruhovaná látka, délka 122 cm šířka 78 cm, od roku 1965 (?) není uložena v relikviáři. BOEHM 2006d BOEHM, 154.

⁸¹ KODIŠOVÁ 2011, 64-65.

⁸² LEHNER 1867, 58.

drobných prolamo-vaných čtyřlístů. Podstavec zdobí 30 šperkových kamenů (včetně perel) v miskovitých osaznách různých tvarů i velikostí.⁸³ Některé kameny nesedí do lůžek přesně a jsou podloženy fólií, což by mohlo ukazovat na jejich pozdější osazení. Mladšího původu je zcela jistě do oválného briliantu vybroušená skleněná imitace. První ztrátu kamene zaznamenává již inventář z roku 1365.⁸⁴ Celkově není kvalita kamenů příliš vysoká.

Džbán je bezesporu nejpreciznějším dokladem zpracování křišťálu v pokladě. Povrch konvice i její vnitřek byly postupně po malých ploškách broušeny a leštěny.⁸⁵ Barbara D. Boehm se vzhledem k tvaru a zpracování konvice přiklání k jejímu pařížskému původu a předpokládá, že si ji mladý Karel IV. z Francie přivezl.⁸⁶ Podle Franze Bocka připomíná džbán pozdně románské a raně gotické mešní konvičky.⁸⁷ Srovnatelný džbán se nachází ve vídeňských sbírkách (Wien, Kunstkammer).⁸⁸ Dochovala se rovněž relikvie ubrusu, darovaná Karlu IV. uherským králem Ludvíkem Velikým roku 1348, která je označená nápisem „mensale domini ihu xpi“ (ubrus Pána Ježíše Krista).⁸⁹ Relikvie byla do Prahy přivezena 30. dubna 1349, slavnostně uvítána a v procesí odnesena do katedrály. Karel IV. získal od papeže Klementa VI. povolení vystavovat ubrus při bohoslužbách na zelený čtvrtek a udělovat účastníkům bohoslužby roční odpustky.

Poslední příklad mluvícího relikviáře byl zhotoven pravděpodobně nedlouho po smrti Karla IV., který daroval relikvii, jejíž tvar schránka věrně kopíruje. Gotický relikviář ve tvaru nízké mitry byl vyroben pro ochranu biskupské pokrývky hlavy sv. Eligia. [20] Sv. Eligius, zlatník a biskup, patron všech zlatníků, žil ve Francii na přelomu 6. a 7. století. Do Čech přivezl památky na sv. Eligia císař Karel IV., který také relikvie sv. Eligia daroval roku 1378 cechu pražských zlatníků, jak dokládá nápis na spodní části relikviáře. Uvnitř relikviáře byla uložena nízká středověká mitra zhotovená z pergamenu potaženého světlým hedvábím, oddělená nyní samo-statně. Konstrukci relikviáře zhotovenou z pozlaceného tepaného stříbra doplňují průhledné destičky ze skla a křišťálu, díky nimž byla relikvie dobře viditelná.⁹⁰ Jako možné inspirační zdroje architektonického tvarosloví, spatřuje Dana

---

⁸³ Osazeno je zde 13 perel, 3 smaragdy, 2 safíry, 2 rubíny, 2 nefrity, 2 chalcedony, 1 almadin, 1 jaspis, 1 ametyst, 1 růženín a 1 skleněná imitace. Podle: BAUER/KLIMEŠ 1991, 48 a 50.

⁸⁴ Canulla cristalina, in qua est mensale Dni cum gemmis et perlis ubi deficit una gemma. INVENTÁŘ 1356, p.3.

⁸⁵ Podle: BAUER/KLIMEŠ 1991, 50.

⁸⁶ Srovnání: Karel Stejskal uvádí, že mohla vzniknout v 11. nebo 12. století v Itálii nebo Egyptě. STEJSKAL 1984, 458.

⁸⁷ BOCK 1869, 32.

⁸⁸ BOEHM 2006, 154.

⁸⁹ BOEHM 2006, 154.

⁹⁰ Národní muzeum, Praha, Inv.č. H2-60701. V současnosti probíhá rozsáhlé restaurování relikviáře, které by mělo být dokončeno do roku 2020. Za pomoci ramanovy spektroskopie byly určeny dvě skleněné tabulky, které

Stehlíková dvě mitry pocházející ze Saint Chapele, z nichž na jedné rámuje architektura nakreslené pašijové výjevy a na druhé jsou architektonické prvky vyšity.⁹¹ V relikviáři mitry sv. Eligia se tak spojuje názornost mluvícího relikviáře s výrazovými prostředky architektonického tvarosloví.

1.2.3 Relikviáře s architektonickými prvky

Relikviář připomínající stavbu, nebo jen přejímající její výzobné prvky není pouze ozdobnou schránou, ale odkazuje rovněž k ochranné funkci architektury. Tak jako nebesa jsou domem Božím, zlatý dům relikviářové tumbky v sobě nese památky, které odkazují k nebeské existenci světců. Relikviář je na rozdíl od chrámu, který je obklopen nepřátelským světem, již bezpečně umístěn v chrámovém prostoru. Oproti katedrále se tak nemusí opevňovat před okolím a může všechnu svou krásu a přívětivost ukázat navenek.⁹² Relikviář tedy díky své materiálové kvalitě umožňuje vnímat smysly a bezprostředně pocítit skutečnou přítomnost světců. Relikviářový dům je tělem, a ostatek, ukrytý uvnitř, duší.⁹³

Jednotlivé architektonické prvky se zcela oprostí od úloh, které měly v rámci skutečné architektury a získávají buď úlohy zcela nové, nebo se stávají pouhou dekorací. V drobném měřítku se ztrácí ostrost architektonických profilů. Hrany jsou zpravidla tupé a zaoblené, pásy a rýhy neurčité v porovnání s římsami a ostěními reálných staveb.⁹⁴

Relikviář s Parlérovkým znakem je datován na přelom 14. a 15. století a od doby svého vzniku je součástí svatovítského pokladu. [21] Emailová destička nesoucí černočerveně polcený znak s dvakrát lomeným stříbrným kulem, která je upevněna k patce relikviářové monstrance jasně dokládá jeho původ v huti pracující na výstavbě chóru Svatovítské katedrály. Rukopis parlérovké huti je zřetelný i na rotujících plaménkových kružbách, jejichž motiv se na mons-tranci několikrát opakuje.⁹⁵

---

nahradily původní horský křišťál. Z horského křišťálu budou vybroušeny nové destičky, které se navrátí na místo nepůvodních skel. Restaurování bude dokončeno nejpozději na jaře 2020.

⁹¹ STEHLÍKOVÁ 2006a, 245.

⁹² STEPHANY 1959, III-XVIII, IV.

⁹³ GRIMME 1972, 34.

⁹⁴ Srovnání: HONSEL 1901, 105-120.

⁹⁵ OTAVSKÝ 2012b, 66.

Pastoforium z kaple sv. Václava je zhotoveno z pozlacené mědi a při své výšce přesahující dva metry a čtvercovém půdorysu o rozměru půl metru působí monumentálním dojmem. [22] Při spojení pastoforia se záznamem hovořícím o mistru Václavovi, kterému bylo 8. června 1375 vyplaceno dvacet grošů za železné mřížoví, ve kterém by mělo být uchováváno Tělo Páně, by bylo možné práci datovat do tohoto roku.⁹⁶ Při jisté benevolenci týkající se údaje o materiálu mříže, která u pozlacených prací z kovů nebývá ojedinělá, lze tedy počítat s vročením vzniku pastoforia na sklonek vlády Karla IV. Tomu také odpovídá umístění dvou dvojic emailových štítků, s císařem oblíbenou kombinací českého a říšského znaku, na nárožních fiálách. I zde je třeba se vymezit proti pohledům, kterým pastoforium evokuje zmenšenou kostelní stavbu.⁹⁷ Půdorys je zcela zjednodušen, takže pastoforium by spíše připomínalo vrchní část katedrální věže, než celou budovu.

Svatostánek sloužil pro příležitostné uchovávání posvěcené hostie vložené do monstrance, či pixidy.⁹⁸ Základ tvoří samotná uzamykatelná schrána na nejsvětější svátost, která je ozdobena jednak štíhlou věžicí s vysokou jehlancovou střechou podepřenou opěrným systémem a ozdobenou fiálami doplněnými kraby, jednak prstenci a široce rozvitými fleurony. Oblouky opěrného systému zřetelně odrážejí návrhy dochované na kresbě severní části chóru katedrály sv. Víta.⁹⁹

S pastoforiem stylově souvisejí univerzitní insignie z pozlaceného stříbra vytvořené v Praze mezi lety 1380 – 1390, které byly údajně objednány pro pražskou univerzitu.¹⁰⁰ [23] Dvě 108 cm dlouhá žezla jsou zakončena architektonickým nástavcem završeným fleuronem. Na parlérovské pastoforium odkazují obdobně utvářené architektonické detaily, přičemž nejvýrazněji se shodují okenní kružby. Insignie měly opustit Prahu společně s německými profesory, kteří odešli z univerzity, když byl roku 1409 vydán Kutnohorský dekret, potlačující vliv cizinců na univerzitní život. Před rokem 1370 vzniklo rovněž v architektonickém detailu srovnatelné žezlo univerzity v Heidelbergu.¹⁰¹ [34]

---

⁹⁶ “Magistro Wenceslao fabro pro cancello ferreo, in quo corpus Christi servatur in capella sancti Wenceslai, dedimus ad presens 20 sexag. gr.” Archiv Pražského hradu, fond KA, kodex sign. XI/2, fol.14v. Citováno dle KOSTÍLKOVÁ 1975, 543, pozn. 26.

⁹⁷ TIMMERMANN 2006 219.

⁹⁸ Nelze vyloučit ani příležitostné uchovávání Krve Páně předposvěcené na Zelený čtvrtek pro velkopáteční obřady. KODIŠOVÁ 2013, 113-124.

⁹⁹ BÖKER 2006, 219.

¹⁰⁰ BOEHM 2006a, 271.

¹⁰¹ Žezlo zpracované nejen architektonicky, ale rovněž doplněné skupinou soch znázorňujících dvanáctiletého Krista v chrámu obklopeného čtyřmi naslouchajícími muži, bylo vyrobeno zřejmě roku 1387 pro universitu v Heidelbergu, v jejímž majetku je potvrzeno roku 1388. Žezlo z pozlaceného stříbra je vysoké 144,6 cm a architektonický nástavec má šířku 9,6 cm, na původnosti ztratil úpravami a doplňováním, Heidelberg, Universitätsmuseum, inv.4. Hist.001. MIETHKE 2014, 249.

Další z mladších svatovítských relikviářů, ostensorium sv. Kateřiny, lze datovat na přelom 14. a 15. století. Architektonicky ztvárněné ostensorium sv. Kateřiny, jehož střed tvoří křišťálový na šířku místěný válec, zdobí kromě precizně vypracovaných architektonických detailů a drahých kamenů zejména statueta sv. Kateřiny.¹⁰² [24] Drobná figura sv. Kateřiny s korunou, kolem a mečem je osazena na soklík spočívající na ústředním průhledném válci, nad její hlavou se vypíná baldachýn podepřený opěrným systémem s pěti pilíři.

Střed jednoduchého ostensoria svatých Nikasia, Remigia a Urasia s kuželovitou střešou tvoří mírně kónicky rozšířený křišťálový válec. [25] Jádrem spočívá na šestilaločné noze ozdobené šesti dráčky, jejichž těla od sebe jednotlivé laloky oddělují. Dráčci s otevřenými tlamami připomínají kateřinské chrlice. Šestiboký sokl dřívku nese šest okének s lomenými oblouky a jeptiškami. Nodus je ozdoben šesti rotuly, na nichž jsou v modrém emailu umístěna písmena A, V, E, M, A, R (ave Maria). Realistický motiv došků na jehlancové střeše, stejně jako celkové utváření vysokého, štíhlého ostensoria spojuje tuto práci s relikviářem sv. Víta umístěným v Herrieden.

Na základě stylové příbuznosti lze předpokládat vznik nohy a osazení onyxové číše ze svatovítského pokladu, nohy říšského kříže, ostensoria sv. Víta v Herriedenu, relikviáře sv. Nikasia, Remigia a Urasia ve společné zlatnické dílně.

Sedlecká monstrance, nejreprezentativnější ostensorium české gotiky, byla pravděpodobně objednána pro cisterciácký klášter v Sedlci, kde byl ve 14. století kladen obzvláštní důraz na úctu k Tělu Páně. [26] Ikonografický program monstrance, pod jejímiž bočními baldachýny stojí dva andělé s nástroji Kristova umučení, směřuje pozornost diváka ke středu, kde je v křišťálo-vém válci namísto obvyklé jednoduché lunuly umístěna andílčí hlava s křídly, určená k upevnění proměněné hostie. Kompozici završuje statueta Panny Marie s Ježíškem umístěná pod úzkou jehlancovou střešou. Na fleuron zdobící střešou je umístěna sféra nesoucí kánonové ukřižování. Monstrance nese natolik výrazný otisk parléřovského architektonického stylu, že se jeví jako oprávněné hledat její původ přímo v rámci parléřovské huti.¹⁰³ Podobně jako ostensorium sv. Kateřiny a ostensorium se znakem Parléřů připomíná monstrance průčelí s centrální věží obklopenou vzestupně uspořádaným

---

¹⁰² Relikviář patrně původně obsahoval pouze relikvie sv. Kateřiny a až poté, co byl roku 1420 spolu s dalšími cennostmi převezen na Karlštejn, byly doplněny další svaté ostatky. V roce 1598 je v tamním inventáři ostensorium zmiňováno již s relikviemi svatých Kateřiny, Izáka, Nazaira, Jiřího . Anežky, Sixta a Barbory, které obsahuje dodnes. OTAVSKÝ 2012c, 68.

¹⁰³ Praha, kol. 1400, lité cizelované stříbro, zlacené, Sedlec, Římskokatolický farní úřad, od r. 2000 dlouhodobě zapůjčeno v Národní galerii v Praze, inv.č. VP 660/2000. TIMMERMANN 2006a, 529-531.

opěrným systémem.¹⁰⁴ Jeho srovnání s opěrným systémem závěru Svatovítské katedrály, chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně a chrámu sv. Barbory v Kutné hoře hypotézu parlěfovského původu monstrance podporuje.¹⁰⁵

Monstrance uložená dnes v Tridentském diecézním muzeu je darem Jiřího I. z Lichtenštejna (kol. 1360 – 1419), působícího na postu tridentského biskupa mezi lety 1390 a 1419.¹⁰⁶ [27] Jiří I. z Lichtenštejna se narodil v moravském Mikulově, odtud předpokládaný český či moravský původ bohatě zdobeného ostensoria. Relikviářová monstrance z přelomu 14. a 15. století byla součástí vybavení tridentské katedrály sv. Vigilia a je opatřena štítky s Lichtenštejnským a Tridentským znakem. V řadě detailů toto věžovitě ostensorium s vysokou polygonální jehlan-covou střechou skutečně navazuje na pražská díla poslední čtvrtiny 14. století inspirovaná parlěfovskou architekturou.

Tumba byla relikviářová skříň, jinak označovaná také jako sepulcrum.¹⁰⁷ V literatuře se setkáme také s termíny domečkový, či sarkofágový relikviář. Od ostatních relikviářů tvaru truhly se tumby liší sedlovou střechou, kterou jsou nahoře uzavřeny.¹⁰⁸ Nejstarší dochované příklady relikviářových tumb pochází z osmého století.¹⁰⁹ Svatovítský inventář z roku 1355 uvádí celkem jedenáct relikviářových tumb.¹¹⁰ Tumby byly zjevně nové, protože předchozí inventář z roku 1354 uvádí relikvie uložené později v tumbách buď v odlišných schránkách, nebo zcela bez nich. Materiálem, z něž byly tumby vyrobeny, bylo ve většině případů pozlacené stříbro, jen tumby sv. Víta a sv. Lazara byly vytvořeny z ametystu osazeného v pozlaceném stříbře. Podoba tumbových relikviářů Svatovítského pokladu je poměrně těžko odhadnutelná, neboť podrobnější popisy jejich tvaru a výzdoby inventáře neuvádí.¹¹¹

Jako vodítko v tomto případě příliš neposlouží ani precizně provedený popis relikviářové tumby sv. Václava dochovaný v inventáři z roku 1396.¹¹² Svatováclavská tumba byla totiž svým významem zcela výjimečná, čemuž odpovídalo její mimořádně nákladné zpracování a zvláštní pozornost věnovaná jejímu okrášení. Její srovnání s méně honosnými tumbami neznámých rozměrů tudíž není relevantní. Pokud se některé popisy výzdobě věnují,

---

¹⁰⁴ Více k sedlecké monstranci: CHYTIL 1899, s. 375-384; POCHE 1970, 342-343.

¹⁰⁵ Srovnání: KUTHAN 2008, 287-302, 313-326, 427-454.

¹⁰⁶ Čechy (?), kol. 1400 (před 1407), v.41 cm, š.15 cm, h.12,6 cm, Museo Diocesano Tridentino, Inv.č. 6059, CATTOI, 189-190.

¹⁰⁷ BRAUN 1940, 37.

¹⁰⁸ KODIŠOVÁ 2011, 56.

¹⁰⁹ V Čechách reprezentuje výjimečně dochovanou tumbu relikviář sv. Maura, původem z Belgie 13. století dnes uchovávaný na zámku v Bečově nad Teplou. Z literatury: ŠPEREROVÁ 2015, ČERNÁ/ŠUMBERA 2002, 94-96, ČERNÁ 2002, 96-97.

¹¹⁰ PODLAHA/ŠITTLER 1903, XVII.

¹¹¹ Podle KODIŠOVÁ 2011, 54.

¹¹² PODLAHA/ŠITTLER 1903, LIII-LVI.

často u nich nelze spolehlivě zodpovědět například otázku, v kterých případech označoval pojem „imago“ v popisu soušku či reliéf, a kdy vyobrazení provedené v ploše. Inventáře jsou v těchto případech skoupé na popis použitých zlatnických technik.¹¹³

Ostatky sv. Václava byly vyzdviženy již mezi lety 1346 – 1348 a uloženy zpět do hrobu.¹¹⁴ Zbytky Václavovy původní rakve a země, která se stala díky dotyku se světcovým tělem druhotnou relikvií byly uloženy v olovené truhle.¹¹⁵ V ní byla vložena menší olovená truhlice obsahující části tělesných ostatků sv. Václava, zlomky pečeti Karla IV. a autentiku Arnošta z Pardubic.¹¹⁶ Nad hrobem nechal Karel IV. zřídit provizorní tumbu zmíněnou inventářem z roku 1355.¹¹⁷ Roku 1358 byla stará tumba nahrazena novou, jak uvádí Beneš Krabice z Weitmille: „Téhož roku, pan císař maje zvláštní zbožnou úctu k svatému Václavovi, svému hlavnímu ochránci a pomocníku, obložil hlavu tohoto světce ryzím zlatem, zhotovil mu náhrobek z ryzího zlata, vyzdobil ho nejdražšími drahokamy a vybranými kameny a tak ho okrášlil, že se takový náhrobek nenajde na celém světě.“¹¹⁸ Přesný popis svatováclavské tumby se dochoval v inventáři z roku 1387.¹¹⁹ Vyzdobena byla pouze západní a severní stěna relikviářové tumby. Úzká čelní strana měla nahoře Ruku Boží, několik dílů z koruny a pod tím dva anděly. Uprostřed pod nimi stál sv. Václav s kopím, pod ním byly další díly koruny a ještě níže dvě kameje s vyobrazením císaře a jeho ženy, ve spodu potom pět křížků. Delší stěna byla zdobena třemi pásy po šesti deskách.

V horní řadě se byly vyobrazení evangelisté, dále byl zde také vsazen plenář sv. Marka, uprostřed byla zobrazena Madona s Ježíškem a Maiestas Domini, sv. Petr a sv. Pavel. V pro-střední řadě byly vypočetně světci, na první desce pět sv. Bratří, na další sv. Ludmila, následovalo vyobrazení kříže neseného anděly a na zbylých třech deskách figurovali další čeští zemští patroni: sv. Václav, sv. Vojtěch a sv. Vít.¹²⁰ Ve spodní řadě byla zobrazena martyria. Z inventáře z roku 1354 vyplývá, že z přemyslovského pokladu byla pro tumbu darována výše zmíněná relikviářová tabule, původem dar Václav II.¹²¹ Podle inventáře daroval Karel IV. pro výzdobu hrobu korunu zemřelé Anny Falcké a kromě dvou bohatě zdobených relikviářových tabulí také „arbor de coralo“ (korálový stromek).¹²²

---

¹¹³ Podle KODIŠOVÁ 2011, 54.

¹¹⁴ Podle KODIŠOVÁ 2011, 48-49.

¹¹⁵ Jak potvrzují autentiky z doby Karla IV. BRAVERMANOVÁ 2010, 159.

¹¹⁶ BRAVERMANOVÁ 2010, 155.

¹¹⁷ PODLAHA/ŠITTLER 1903, XVII, č. 163. 212

¹¹⁸ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 232.

¹¹⁹ Viz OTAVSKÝ 2010a, 195.

¹²⁰ Podrobný popis tumby, OTAVSKÝ 2010a, 195.

¹²¹ PODLAHA/ŠITTLER 1903, IV, č.46.

¹²² PODLAHA/ŠITTLER 1903 IV, č.25-27.

Relikviář s Krví Páně v Santa Maria dei Frari v Benátkách časově spadá do období vlády Karlova syna Václava IV. a pro jeho český původ hovoří styl i ikonografie.¹²³ [28] Relikviář má formu trojdílného skříňového oltářního retáblu. Boční křídla jsou pohyblivá, na vrchu architekturu doplňuje nástavec se třemi vížkami. V současném provedení se relikvie nachází ve střední skříni ostensoria, které však bylo k relikviáři přidáno až koncem 17. nebo počátkem 18. století. Po jeho stranách klečí dva andělé držící v rukou svíce. Původně byla zřejmě uprostřed retáblu umístěna socha Panny Marie s dítětem. [29] Na vnitřních stranách křídel se nachází 12 emailových destiček, na nichž jsou světci a světice (muži ve vrchní řadě a ženy ve spodní řadě). Zleva jde o sv. Jeronýma, sv. Jakuba Staršího, sv. Petra, sv. Ondřeje, sv. Bartoloměje a sv. Václava ve vrchní řadě, a o sv. Marii Magdalenu, sv. Kateřinu, sv. Barboru, sv. Markétu, sv. Anežku a sv. Hedviku v řadě dolní. Vyobrazení jsou provedena translucidním emailem. V loubí prostřední z vížek stojí drobná statueta. Na vrcholech bočních vížek vidíme dvě stojící statuety andělů, doplněné v 17. století. Styl provedení figur odkazuje podle P. Verleta k české malbě konce 14. a počátku 15. století,¹²⁴ případně ke zbytku oltářního retáblu v břeclavském muzeu.¹²⁵ Také ikonografie sv. Václava a sv. Hedviky by odpovídala vzniku relikviáře v česko-slezském okruhu. Typologicky s tím koresponduje rovněž tvář sv. Václava. Není vyloučena ani možnost, že tato práce vznikla na Rýně nebo ve Flandrech na přání zadavatele z východu. Toto zařazení podle něj podporuje také hrubě utvářená architektura relikviáře, kterou můžeme často najít na slezské či české architektuře kolem roku 1400.¹²⁶ Na vnějších stranách křídel jsou pozlacené tabulky s puncovanými (raženými?) postavami svatých. Stylově se odlišují dvě postavy andělů, které mohly být do relikviáře rovněž dodány později. Translucidní email odpovídá technice oblíbené ve francouzských dílnách 14. století.¹²⁷ Technika, kterou je provedeno vyobrazení dvanácti postav na vnějších stranách oltáře, je typická pro francouzsko-burgundské zlatnictví počátku 15. století a je označovaná pojmem „opus punctiorum.“¹²⁸ Podle kombinace techniky

---

¹²³ Kol. 1400, výška 60 cm, šířka 22 cm, hloubka 15 cm, pozlacený bronz, emailové destičky, Benátky, farnost S. Maria Gloriosa dei Frari.

¹²⁴ VERLET 1962, 380-381.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Herman Fillitz srovnává relikviář Krve Kristovy s fragmentem gotického oltářníku v Abegg Stiftung v Riggisbergu: jedná se o rámeček, který pravděpodobně doplňoval cestovní oltářík a je označen znakem řádu německých rytířů. Přes zjevné pozdější doplňky ze 16. století lze v detailech jeho architektonického uspořádání (úzké vížky zakončené hranolovými stříškami) nalézt podobnost s relikviářem Krve Kristovy. FILLITZ 1973, 189-196.

¹²⁷ STEINGRÄBER 1971, 321-322.

¹²⁸ STEINGRÄBER 1969, 30.

a ikonografických motivů odkazujících k českému prostředí soudí Steingraber, že dílo bylo pořízeno českým objednavatelem v některé z flanderských či severofrancouzských dílen.¹²⁹

Pro srovnávání s dochovanými zlatnickými pracemi v zahraničních sbírkách je významný rovněž unikátní nález z dnešní ulice Na Bojišti. Dne 9. července roku 1871 při kopání základů pro nové domy na novoměstském Bojišti narazili dělníci na hliněnou nádobu.¹³⁰ Uvnitř se skrýval nesourodý soubor gotických bohoslužebných předmětů různého stáří. K nejpozoruhodnějším z těchto zlatnických prací patří stříbrný pozlacený kříž, část biskupské berly a poškozený stříbrný kalich s patenou, vše ze 14. století.¹³¹ [30, 31, 32, 33] Část biskupské berly patřila biskupu Janu Volkovi (1290-1351), nemanželskému synovi Václava II., který působil od roku 1334 jako biskup v Olomouci.¹³² Kříž vznikl mezi lety 1330 – 1350 a sloužil jako pacifikál, který byl dáván věřícím při bohoslužbách k políbení pokoje. Stříbrný kalich s paténou z tohoto nálezů patří k nejstarším liturgickým soupravám v Čechách.¹³³ Paténa, sloužící rovněž k překrytí kalicha je zdobena jemným dekorem. Výška cca: 19 cm, průměr kupy: 10,1cm.

Z původně velmi pestré produkce zlatnických dílen se podnes zachoval jen nepatrný, zcela nereprezentativní vzorek, zejména pokud jde o šperky, oděvní doplňky a nádoby určené pro reprezentativní stolování. Závěrem je třeba zmínit dva soubory profánních zlatnických děl pocházejících převážně ze druhé poloviny 14. století, které jsou podle místa nálezů označovány jako Karlštejnský poklad. První soubor sestává z reprezentativních nádob na nápoje, druhý zahrnuje početný soubor oděvních doplňků.¹³⁴ Stříbrná miska s korunou na rukojeti a podobiznou ženy v plastickém reliéfu pravděpodobně zobrazuje významnou ženu z dvorského okruhu.¹³⁵ Mohlo by jít rovněž o portrét některé z Karlových manželek. Miska z pozlaceného stříbra doplněná emailem s rytinami exotických vodních ptáků má nohu lemovanou stejným pásem drobných prolamovaných čtyřlístů jaké zdobí nohy řady relikviářů české provenience. Soubor obsahoval množství knoflíků a spínadel, ale rovněž pomandr, neboli jablíčko, schránku určenou k uchovávání vonných bylin nošených za pasem. Dochovala se rovněž dvě nákončí pásu s rytými nápisy.¹³⁶ Pro srovnání s relikviářovými

---

¹²⁹ STEINGRÄBER 1971, 321.

¹³⁰ MÁDL 1889, 38, 549-558.

¹³¹ Součástí nálezů byl i mladší kalich označený letopočtem 1482, inv.č. H2-1988.

¹³² Rukojeť, Národní muzeum, Praha, inv.č. H2-1991.

¹³³ Národní muzeum, Praha, Kalich, inv.č. H2-1989, paténa inv.č. H2-1993.

¹³⁴ PANENKOVÁ/KOENIGSMARKOVÁ 2016, 6-11.

¹³⁵ PANENKOVÁ/KOENIGSMARKOVÁ 2016, 10-11.

¹³⁶ PANENKOVÁ/KOENIGSMARKOVÁ 2016, 10.

šperky uloženými v zahraničí se jeví nejnositelnější exkluzivní spona s centrálním smaragdem doplněným safíry, rubíny a perlami.¹³⁷ **[35]**

---

¹³⁷ PANENKOVÁ/KOENIGSMARKOVÁ 2016, 9.

1.3 Sběratel Karel IV.

Sbírka Karla IV. vynikala jistě rozsahem i rozmanitostí shromažďovaných předmětů.¹³⁸ Svou univerzálností měla reprezentovat císaře, který se považoval v souladu se svým postavením za majitele dědictví antických vládců.¹³⁹ Nejednalo se jen o samoučelné hromadění pozoruhodných či raritních předmětů, ale soudě dle dochované korespondence zajímal se Karel IV. rovněž o jejich historii.¹⁴⁰ Karel IV. obdržel darem od Francesca Petrarce několik mincí s portéty římských panovníků vyraženných do zlata a stříbra a byl tímto přírůstkem velmi potěšen. O řadu let později došel při četbě životopisů římských císařů k poznání, že mince s mladíkem a triumfálním obloukem zřejmě nepředstavuje Caesara, jak to určil Petrarca. Nakonec se ukázalo, že byl Karel IV. pravdě blíže, protože se jednalo o denár Octavia Augusta ražený až 29-27 př. n.l.¹⁴¹ Sbírka tedy byla nepochybně i zdrojem poznání a odrážela panovníkovy intelektuální záliby. Svěbytnou skupinu tvořily předměty například předměty vztahující se k astronomii, o níž se císař živě zajímal. Patří sem například nedochovaný zlatý pohár zdobený drahokamy a emailem, který zobrazoval nebeskou sféru s hvězdami, planetami a znameními zvěrokruhu, kterýžto dar Karel obdržel od Karla V. při své poslední návštěvě Francie v roce 1378.¹⁴²

Právě ve Francii lze hledat i počátky Karlova sběratelského zájmu, neboť právě tam jako vnímavý mladík přišel do kontaktu s duchovním i světským uměním nejvyšší kvality. Měl možnost spatřit klenotnici v opatství Saint Denis a seznámit se s hojností uměleckořemeslných prací, které pro tento kostel nechal zhotovit opat Suger.¹⁴³ Do Paříže po pádu Cařihradu doputovalo rovněž velké množství drahocenných byzantských předmětů a v chrámových klenotnicích se nacházela hojnost antických spolií. V pařížské Sainte Chapelle byl v té době k vidění mimořádný výtvar drahokamové glyptiky Grande Camée, rozměrná bohatě vyřezávaná antická kamej s výjevem oslavujícím Germanica. Kamej původně náležela Ludvíku IX. Svatému, který ji zřejmě dostal darem od byzantského císaře Balduina II.¹⁴⁴

---

¹³⁸ Shromažďování relikvií, jako kvalitativně zcela odlišnému fenoménu, je věnována samostatná kapitola (zde 32). Vyňaty jsou rovněž knihy, sloužící především jako zdroj poučení a podklad k zbožnému rozjímání.

¹³⁹ Karel Stejskal uvádí: "Karel se považoval za majitele veškerých památek na římské císaře, stejně jako jeho děd Jindřich VII." Jindřich VII. Daroval Kolosseum římskému senátu a lidu, nemohl jej sice odvézt, ale cítil se oprávněn k nakládání s ním. STEJSKAL 1984, 457.

¹⁴⁰ DUFKOVÁ/ONDŘEJOVÁ 2006, 20-22.

¹⁴¹ STEJSKAL 1984, 457.

¹⁴² STEJSKAL 1984, 457.

¹⁴³ Podrobně o růstu pokladu informuje opat Suger ve svém spisu *De Administracione*, SPEER / BINDING 2005, 329-371.

¹⁴⁴ STEJSKAL 1984, 455-456.

Základ vlastní sbírky Karla IV. byl také pravděpodobně francouzského původu.¹⁴⁵ Přestože panovníkův okruh sběratelských zájmů byl bezesporu velmi široký, z hlediska zlatnictví jsou nejpodstatnějšími složkami sbírky drahé kameny a vzácné organické materiály užívané pro výrobu relikviářů, na něž bude tato kapitola zaměřena. Roku 1337 získal Karel IV. slonovinovou benátskou šperkovicí zdobenou světskými výjevy, která navzdory výjevům se světskými radovánkami a lovem, později posloužila jako schrána pro ostatky sv. Zikmunda.¹⁴⁶ K významným uměleckým dílům zhotoveným z organických materiálů se řadí rovněž slonovinová soška Madony, kterou si Karel IV. pravděpodobně dovezl z Francie.¹⁴⁷

Doložen je rovněž korálový stromek, který Karel roku 1354 uvolnil ze své sbírky, aby jej daroval pro okrášení tumbly sv. Václava.¹⁴⁸ Na pomezí relikvie a exotické přírodniny lze zařadit na Karlštejně se dodnes uchovávanou lebku krokodýla, již sem daroval Karel IV. a kterou inventáře uvádějí jako hlavu draka, kterého zabil sv. Jiří.

Gemy a drahokamy sbíral již Václav I. (1205-1253) a jeho syn Přemysl Otakar II. (?1233-1278), nejen pro jejich vzácnost a nádheru, ale především pro jejich využití při osazování ve zlatnických děl.¹⁴⁹ V Řezně je dodnes uchováván kříž Přemysla Otakara II. bohatě vykládaný modrými cejlonskými safíry, granáty, smaragdy, spinely a vrtanými říčními perlami. Červený spinel na horním rameni kříže je barvou, rozměry i nerovným způsobem provrtání podobný spinelům Svatováclavské koruny.¹⁵⁰ To vzhledem k zcela běžnému opakovanému osazování těchto kamenů nasvědčuje, že některé z drahokamů užívané v době lucemburské pocházely ze starších děl přemyslovského období.

Povaha sběratelství Karla IV. však mohla být jen stěží vedena pouze zálibou v hromadění krásných předmětů a pozoruhodných přírodnin vysoké estetické a nominální hodnoty. Drahokamy byly díky své cennosti a malým rozměrům nepochybně praktické při teauraci majetku a jejich trvanlivost a opakovaná využitelnost je činila trvale vyhledávaným zbožím. Ve středověku byly však drahokamy vnímány daleko spíše v duchovním kontextu, než jen jako esteticky hodnotné výtvořiny přírody. Jednotlivým materiálům byl připisován mnohovrstevný symbolický výklad, díky němuž se stávaly samy o sobě nositeli duchovního

---

¹⁴⁵ Například přenosný oltář, si Karel IV. dovezl z Francie, viz IV. kapitola Přenosný oltář Přenosný oltář v době Karla IV., 105.

¹⁴⁶ OTAVSKÝ 2012a, 64.

¹⁴⁷ Socha datovaná do 2. poloviny 14. století je dnes součástí Svatovítského pokladu, kam se pravděpodobně dostala roku 1645 spolu s karlštejnskými relikviemi. OTAVSKÝ 2012a, 64.

¹⁴⁸ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, IV. 26-27, OTAVSKÝ 2012, 28.

¹⁴⁹ HOMOLKA 1982, 121.

¹⁵⁰ Dle gemologického posudku Jaroslava Hyršla. STEHLÍKOVÁ 2010a, 282.

obsahu. Přirovnávání světců k drahokamům zdobícím nebesa je časté po celý středověk stejně jako zdůrazňování ctností, které září více než drahokamy. Zlato a drahokamy se objevují v knize Genesis (Gn 2,10-12), v pasáži popisující řeku, která zavlažuje rajskou zahradu. Řeka má čtyři toky, z nichž první, jménem Píson, obtéká zemi Chavílu plnou zlata, prykyřice a drahokamů. Pátá kapitola Písně písní (5,10-15) popisuje krásu milého, alegoricky vykládaného jako Krista. Milý má oči jako drahokamy, ruce ze zlata posázené hyacinty a slonovinové břicho vykládané safíry, jeho stehna jsou z bílého mramoru na zlatých patkách.

Dvanáct drahokamů zdobí náprsník velekněze zhotovená (Ex 25-28). Když Mojžíš dle Hospodinova příkazu postavil stvatyni s oltářem a vybavil ji, pořídil rovněž kněžský oděv, jehož součástí byl i zdobený náprsní štít. Počet drahokamů na náprsníku odpovídal počtu dvanácti izraelských kmenů, přičemž bylo do každého kamene vyryto jméno jednoho kmenu, každý drahokam byl jiného druhu (sardius, topaz, smaragd, karbunkul, safír, jaspis, ligurius, achát, chrysolit, onyx, beryl).¹⁵¹ Nejvýznamnější alegorií zůstal obraz nebeského Jeruzaléma popsáný v knize Zejevní sv. Jana (Zj 21,11; 21,21): “Ve vytržení ducha mě vyvedl na velikou a vysokou horu a ukázal mi svaté město Jeruzalém, jak sestupuje z nebe od Boha, zářící Boží slávou; jeho jas jako nejdražší drahokam a jako průzračný křišťál. Město mělo mohutné a vysoké hradby, dvanáct bran střežených dvanácti anděly a na branách napsaná jména dvanácti pokolení synů Izraele. Tři brány byly na východ, tři brány na sever, tři brány na jih a tři brány na západ. A hradby města byly postaveny na dvanácti základních kamenech a na nich bylo dvanáct jmen dvanácti apoštolů Beránkových. Ten, který se mnou mluvil, měl zlatou míru, aby změřil město i jeho brány a hradby. Město je vystaveno do čtverce: jeho délka je stejná jako šířka. Změřil to město, a bylo to dvanáct tisíc měr. Jeho délka, šířka i výška jsou stejné. Změřil i hradbu, a bylo to sto čtyřicetčtyři loket lidskou mírou, kterou použil anděl. Hradby jsou postaveny z jaspisu a město je z ryzího zlata, zářícího jako křišťál. Základy hradeb toho města jsou samý drahokam: první základní kámen je jaspis, druhý safír, třetí chalcedon, čtvrtý smaragd, pátý sardonix, šestý karneol, sedmý chrysolit, osmý beryl, devátý topas, desátý chrysopras, jedenáctý hyacint a dvanáctý ametyst. A dvanáct bran je z dvanácti perel, každá z jediné perly. A náměstí toho města je z ryzího zlata jako z průzračného křišťálu.”¹⁵²

V neposlední řadě je třeba zmínit motiv *Maiestas Domini*, jelikož zjevení Hospodina ve slávě je vliáno za pomoci přirovnání drahokamům a jejich vlastnostem. V knize Exodus

¹⁵¹ ŠEDINOVÁ/ISIDOR ZE SEVILLY 2000, 35.

¹⁵² Srovnání však nabízí rovněž popis nového Jeruzaléma proroka Izajáše (Iz 54-12) a popis stavby Jeruzaléma u Tobíáše (Tob 13,21-22). ŠEDINOVÁ/ISIDOR ZE SEVILLY 2000, 36.

(Ex 24,9-10) se zjevuje Hospodin ve své slávě. Prorok Ezechiel líčí safírový trůn nad křišťálovou klenbou, na němž Hospodin září jako oheň a drahý kov élektum, přičemž se kolem trůnu klene duha (Ez 1,22-2,1). Obdobně je popisováno zjevení božího majestátu u ve Zjevení Janově (Zj 4,3): “A hle, trůn v nebi a na tom trůnu někdo, kdo byl na pohled jako jaspis a karneol; a kolem trůnu duha jako smaragdová.”

V antickém středomoří byla drahokamy vkládány do základů staveb, kterážto tradice je doložena i v středověku.¹⁵³ Suger ve svém spise *de Consecratione* uvádí, že po slavnostním položení základních kamenů závěru v Saint Denis byly vloženy drahé kameny Saint Denis za zvuků hymnu “lapides preciosi omnes muri tui.”¹⁵⁴

I kameny Belgický dominikán Tomáš z Cantimpré (1201 – 1272) ve své encyklopedii *Liber de natura rerum* zmiňuje obřad posvěcování drahých kamenů. Drahokamy byly bezprostředně po bohoslužbě rozloženy na lněném plátně rozprostřeném na oltáři. Kněz požádal Boha, aby požehnal a posvětil kameny svou přítomností, čímž je očistil od vad nečistého původu a poskvrny prvotního hříchu.¹⁵⁵ Díky tomuto obřadu přestaly být drahokamy nástrojem praktikování pověry a proměnily se v posvěcené předměty zapadající do konceptu pravověrného křesťanského života.

Nelze opomenout ani účinky drahokamů na lidské zdraví, které popisují středověké lékařské spisy. Zatímco běžné kameny se často užívaly ve farmacii při výrobě léků, drahokamy se vzhledem k drahocennosti materiálu nalezaly uplatnění spíše vcelku, jako amulety. Drahokam, zavěšený na šňůrce, se přivazoval k hlavě, krku, či zápěstí kde blahodárně působil na svého nositele.¹⁵⁶

Díla sv. Hildegardy z Bingen (1098-1179) byla nepochybně v okruhu Karla IV. , který sám daroval její spis *Scivias* kapitulní knihovně, dobře známa. Německá mystička, zabývající se lékařstvím a přírodními vědami sledovala s obezřetností přírodu, aby svá pozorování zasadila do obrazu světa stvořeného Bohem, který k němu odkazuje. Tuto snahu výstižně popsala Běla Dlouhá: “Tak tu Hildegarda stojí jako strážkyně prastarého, zděděného majetku vědy, u níž všechno myšlení a snažení musí vésti daleko nad hranice viditelné přírody. Všechno pomíjející jest jí jen podobenstvím.”¹⁵⁷ Nejinak je tomu i v případě drahokamů, kterým Hildegarda věnovala spis *De Lapidibus* : “Ďábel se drahých kamemů bojí, nenávidí je a má k nim odpor, protože si je dobře vědom, že své krásy nabyly, ještě než

---

¹⁵³ BEUTNER 2005, 46.

¹⁵⁴ *De consecratione*, 320-323. SPEER / BINDING 2005 , 226.

¹⁵⁵ BOESE 1973, XIII, 373-374.

¹⁵⁶ ŠEDINOVÁ/ISIDOR ZE SEVILLY 2000, 24.

¹⁵⁷ DLOUHÁ 1934, 26.

byl od Boha zavržen a pozbyl cti, již se mu předtím dostalo, a že mnohé z nich pocházejí z ohně, v němž tráví část trestu.”¹⁵⁸

Jak samotný úvod napovídá, zdůrazňuje Hildegarda magický, ochranný a veskrze pozitivní charakter drahokamů. Spis se zabývá především jejich blahodárnými účinky na lidské zdraví a uvádí praktické recepty, jak který drahokam použít. Kameny sloužily k rozličným účelům jako léky přikládáné při nemocech, detektory jedu, ale i jako prevence mezilidských konfliktů, či ochrana před zasažením bleskem. Napomáhají však jen v tom, co je v souladu s Boží vůlí a proto se nehodí pro pomoc v hříšných činnostech jako smilstvo, zášť, či vražda.¹⁵⁹

Svatovítská kapitulní knihovna obsahovala rovněž Etymologii Isidora ze Sevilly (560-636), jejíž XVI. svazek ve 24 kapitolách pojednává o obyčejných kamenech, drahokamech a kovech.¹⁶⁰ Isidor shromáždil značné penzum antických znalostí o přírodě a jeho hojně čtené spisy sloužily rovněž za podklad dalším středověkým spisovatelům.¹⁶¹

Drahokamy jsou rozčleněny do oddílů podle barev a optických vlastností. U každého kamene je stručně zmíněna etymologie jeho jména, popsán jeho vzhled počínaje barvou, přes třpyt a průhlednost a fyzikální vlastnosti, zejména tvrdost. Uváděna bývá rovněž lokalita, zřídka i účinky kamene na lidské zdraví.¹⁶²

Samotný Karel IV. se ve dvanácté kapitole svého vlastního životopisu věnuje výkladu podobenství o perle: “K tomuto podobenství je třeba nejprve připomenout, že , že perla jest kdrahokam úplně čistý, jasné barvy a beze vši poskvrny, a proto v tomto podobenství může k ní býti jistě právem v obrazném smyslu přirovnán zákon boží, v němž je obsaženo mnoho dobrých, čistých, jasných a neposkvrněných skutků.”¹⁶³

Na dalším místě výkladu zmiňuje boží zákon jako prostředek díky němuž lze vkročit do Božího království: “A tak blahoslaven, neposkvrněn a čist vejde do brány království nebeského. A tato brána, která je celá z drahocenných perel, se mu ihned mocí té perly, to jest zákona božího, otevře, a tehdy uží moc oné perly, která je z bran svatého města Jeruzaléma,

---

¹⁵⁸ Hildegard von Bingen: Heilkraft der Natur. Physica, Freiburg 1993, překlad citován dle: SCHÄFER 2003, 122.

¹⁵⁹ Léčení drahokamy nemělo v německém kulturním prostředí tradici, což zavdává příčiny k pochybnostem o autentičnosti tohoto Hildegardina spisu. SCHÄFER 2003, 122-124.

¹⁶⁰ Isidor při popisu drahokamů čerpá převážně ze spisu *Naturalis historia* Plinia Staršího (23-79 n.l.), ŠEDINOVÁ /ISIDOR ZE SEVILLY 2000, 16-18.

¹⁶¹ ROYT/ŠEDINOVÁ 1998, 26.

¹⁶² ŠEDINOVÁ /ISIDOR ZE SEVILLY 2000, 23-25.

¹⁶³ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 34.

když skrz ni vstoupí do onoho svatého města; o něm a o jeho branách mluví Jan ve Zjevení řka: „Dvanácte bran města dvanáct perel jest, a každá z těch bran byla z jedné perly”.¹⁶⁴

V neposlední řadě je třeba zmínit sv. Augustina, s jehož dílem byl Karel IV. důvěrně obeznámen¹⁶⁵, který drahokamy zmiňuje ve svých výkladech Písma.¹⁶⁶ Objevuje se o něj přirovnání k svatým, jako živým kamenům. Vykládá, že Aggeovo proroctví o obnovené větší slávě Božího domu, nebylo naplněno stavbou nového chrámu, ale živou církví. „Zato nynější dům, patřící k novému zákonu, požívá ovšem slávy tím větší, čím lepší jsou živé kameny, věřící a obrozené, z nichž je budován.”¹⁶⁷ Hovoří však rovněž o používání kamenů, jako prostředků sloužících k přivábení démonů.¹⁶⁸

Díky osazení ve zlatnických dílech se řada drahokamů a gem dochovala dodnes, takto osazené starověké gemy jsou zároveň jedinými do současnosti dochovanými antickými spoli z královské sbírky. Výjimku, zasazenou přímo do architektury, tvoří rozměrná chalcedonová kamej s hlavou Medúzy zdobící svorník v kapli sv. Kateřiny na Karlštejně.¹⁶⁹ Původně zdobila faléru, římské vojenské vyznamenání v podobě kovového kotoučku z plechu. Kamej pochází zřejmě z období pozdní římské doby.¹⁷⁰ Řecká gema s nereidou na mořském koni doplňuje řadu drahokamů na relikviáři se dřevem Kristových jesliček, na relikviáři s částí tuniky sv. Jana, na nějž byla dodatečně osazena v souladu s evangelistovým symbolem osazena kamej s orlem.

V neposlední řadě se hlásí o slovo pečlivá kompozice devíti gem na ostatkovém kříži království českého, představující důmyslnou kombinaci drahokmové glyptiky od přelomu

---

¹⁶⁴ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 35.

¹⁶⁵ Karlův duchovní rozvoj v mládí nejméně ovlivnil sv. Augustin (354-430). Augustinovo myšlení nezasáhlo jen oblast teologie a filosofie, ale výrazně ovlivnilo také sociální a estetické smýšlení středověku. Ve 14. Století bylo již studium učení sv. Augustina spíše návratem do minulosti, zároveň však návratem tak hlubokým, že umožňoval setkání s antikou, v té době znovu objevovanou humanisty. Vlastní životopis Karla IV. je zjevně inspirován Augustinovými „Confessiones“. Zejména úvodní kapitoly Karlova životopisu mají nepochybně moralizující rozměr, KALISTA 2007, 51.

¹⁶⁶ „Jsou však lidé, kteří, přihlížeje ke slovu Písma: „Kdo vytrvá až do konce, bude spasen“ (Mat. 24, 13), slibují tu věc jenom těm, kteří vytrvají v katolické víře, i když v ní žijí špatně. Budou prý spasení zásluhou základu, o kterém dí apoštol: „Neboť nikdo nemůže položit jiný základ mimo ten, který je položen, a tím jest Ježíš Kristus. Staví-li však kdo na ten základ zlato, stříbro, drahé kamení, dříví, seno, slámu: dílo každého jednotlivce vyjde najevo; neboť onen den to osvětlí, protože se zjeví v ohni, a oheň vyzkouší, jaké je dílo každého jednotlivce. Zůstane-li něčí dílo, které na něm vystavěl, obdrží odměnu. [...] Dále: kdo miluje svého otce a matku, své syny a dcery podle Krista tak, že je vede k získání jeho království a ke spojení s ním, či že na nich miluje to, že jsou Kristovými údy: chraň Bůh, abychom tuhle lásku připočítávali k tomu dříví, senu a slámě, která má vzít za své; v ní budeme rozhodně spatřovat stavbu ze zlata, stříbra a drahého kamení. Jak pak je může milovat více než Krista, když je přece miluje kvůli Kristu?“ AUGUSTINUS 1950, 571-572 a 592.

¹⁶⁷ AUGUSTINUS 1950, 592.

¹⁶⁸ „Démony pak lákají k usidlení tvorové, kterých nestvořili oni, nýbrž Bůh, a to každého jiným vnadidlem, ne jídlem jako zvířata, ale jakožto duchy znamenání, jaká se shodují s jejich zálibami, tedy rozličnými kameny a bylinami, dřevy i živočichy, říkadly a kouzly.” AUGUSTINUS 1950, XII/6, 542.

¹⁶⁹ Dnes je originál nahrazen kopií a vystaven spolu s předměty z karlštejnského pokladu expozici hradu.

¹⁷⁰ AUGUSTINUS 1950, 356.

letopočtu po vrcholný středověk.¹⁷¹ [36] Gemy, zdobící zadní stranu kříže, jsou osazeny na víčkách schránek pro relikvie. Na vrcholu relikviáře se nachází byzantská onyxová kamej ze 12. století s námetem kánonového ukřížování, která původně tvořila zoučást enkolpionu se dřevem kříže.

Pod ní je osazena ametystová kamej tvaru nepravidelného šestiúhelníku s polopostavou žehnajícího Krista, pravděpodobně benátská práce 13. či 14. století. Ná příčném břevně se na levo nachází oválná byzantská kamej z 10. století s celou postavou žehnajícího Krista a modrá safírová kamej na níž je vyryta mužská tvář s plnovousem jejíž provenienci nelze jednoznačně určit.¹⁷² Pravou stranu břevna zdobí další z byzantských kamejí z chalcedonu ve tvaru zploštělého oválu, s postavou archanděla Michaela držícího meč datovaná do 12. století.

Zcela vpravo je umístěna první ze dvou antických gem na ostatkovém kříži zhotovená ze sardonyxu hnědé a bílé barvy s modrým nádechem, zobrazující profil muže oblečeného v chlamyde sepnuté na pravém rameni. Kamej portrétuje Alexandra Velikého, ačkoliv vznikla až ve 3. století po Kristu za Caracallovovy vlády.¹⁷³

Ve spodní části kolmého břevna se nachází druhá antická kamej, jejím materiálem je sardonyx a zobrazuje profil korunované ženy na tmavě hnědém pozadí. Vzorem kameje byla zřejmě slavná socha Juno Ludivovisi, jež zachycovala ideální podobu Antonie Mladší, neteře císaře Augusta.¹⁷⁴ Gema vznikla zřejmě nedlouho po vzniku původní monumentální sochy z 1. století př. n.l., která se stala předlohou i dalším dochovaným dílům drahokamové glyptiky.¹⁷⁵ Ve středověku byl význam vyobrazení přeznačen a díky doplnění svatozáře a monogramu se korunovaná žena proměnila ve sv. Helenu.¹⁷⁶ Díky nové interpretaci námětu se její umístění této gemy na relikviář odkazující na crux gemata jako obzvláště vhodné.

Do Byzance přibližně 13. století lze zařadit níže umístěnou chalcedonovou kamej formátu čtverce s okosenými rohy na níž dvě postavy společně drží v ruku torzo žezla, či kříže jehož vrchní část je poškozena, takže neumožňuje přesnější interpretaci námětu. Podle Karla Otavského se jedná o dva panovníky dělící se o vládu, kteří společně drží kříž.¹⁷⁷

---

¹⁷¹ OTAVSKÝ 2012, 28.

¹⁷² Safírové kameje jsou vzhledem k tvrdosti kamene (stupěň 9 mohsovy stupnice), ojedinělé. Tento safír je pozoruhodný také díky silné barvoměně. Na denním světle je modrý a při umělém osvětlení fialový. HYRŠL 2012, Jaroslav HYRŠL: Nejzajímavější kameny klenotnice, in: KYZOUROVÁ 2012, 22-23, 22.

¹⁷³ DUFKOVÁ/ONDŘEJOVÁ 2006, 20-22, 21.

¹⁷⁴ DUFKOVÁ/ONDŘEJOVÁ 2006, 20-22, 22.

¹⁷⁵ Monumentální mramorová Hlava Juno Ludovisi, Museo Nazionale Romano.

¹⁷⁶ DUFKOVÁ/ONDŘEJOVÁ 2006, 20-22, 22.

¹⁷⁷ OTAVSKÝ 2012, 28.

Nejnižší je osazena sardonyxová kamej zobrazující císaře Fridricha II. na trůnu, vytvořená v severní Itálii po roce 1220.

Právě přítomnost většího množství kamejí na čáškové koruně spočívající na bustě Karla Velikého sloužila jako vodítko badatelům usuzujícím, že Karel IV. mohl, aby její objednatel, uvolnit něco vzácných gem ze své osobní sbírky.

Štědře se v tomto ohledu zachoval při vybavování katedrály sv. Víta. Zvláštní pozornost věnoval zkrášlení hrobu sv. Václava, pro jehož zvelebení daroval dvě desky ze dřeva pokryté zlatým plechem zdobeným mnoha kamejemi.¹⁷⁸ Mezi dary Karla IV. figurovalo také několik nádob z řezaných drahokamů, například loďku na kadidlo vyřezanou z ametystu a řadu dalších, jimž je věnována pozornost v samostatné kapitole.¹⁷⁹

Zásluhou Karla IV. přibyly svatovítskému chrámu rovněž drahokamy bohatě zdobené liturgické oděvy, například mitra z ryzího zlata zdobená drahokamy a perlami, sametová kasule s perlami zdobená lvy a orly, či humerale ozdobené osmi zlatými moniliemi, perlami a kamejemi.¹⁸⁰

V neposlední řadě byla drahými kameny z panovníkovy sbírky okrášlena svatováclavská koruna, která byla v závěru panovníkova života výrazně upravena právě kvůli nabytí nových drahokamů. Po roce 1374 jsou tak smaragdy na koruně nahrazeny safíry. Velký rubelit na předním dílu koruny byl na přání Karla IV. osazen na přední lilii koruny, kde nahradil dva menší spinely.¹⁸¹ Za zmínku nepochybně stojí i modrá safírová kamej s ukřižovaným osazená ve vrcholovém křížku Svatováclavské koruny, která námětem doprovázela relikvii trnu uloženou dle nápisu uvnitř. Reálně i symbolicky tak část koruny, spojené s utrpením Krista, spolu s jeho zobrazením spočínuly na vrcholu odznaku královské moci.

---

¹⁷⁸ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, XVI, 12č.

¹⁷⁹ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, II, 180.

¹⁸⁰ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, II, 244, II 283, II 301-304. (Vše přibylo do pokladu mezi lety 1354-55).

¹⁸¹ OTAVSKÝ 2006, 94.

2. Život církve v době Karla IV.

Díky sňatku s Eliškou, poslední Přemyslovnou, dcerou Václava II. se stal českým králem Jan Lucemburský (1310-1346).¹⁸² Za jeho vlády však také nedošlo k nápravě situace v Čechách, neboť svěřil vládu v zemi české šlechtě a zabýval se převážně zahraniční diplomacií a získáváním nových území. K českým zemím připojil Budyšínsko (1319), Chebsko (1322) a Zhořelecko a velkou část Slezska. Významnou osobností doby Janovy byl Jan IV. z Dražic.¹⁸³ V této době vzrůstalo napětí mezi žebavými řády a duchovními místní farní správy. Mniši měli právo kdekoliv kázat a díky jejich přesvědčivosti způsobené chudým způsobem života se stali nebezpečnou konkurencí běžnému kléru. Sřety se týkaly zejména práva pohřbívát na klášterních pozemcích a s tím spojených poplatků, plynoucích do řádových na místo farních pokladen¹⁸⁴. Pokus o nápravu těchto vztahů provedl již roku 1300 Bonifác VIII. bulou „Super cathedram“. Ta omezuje možnost kázat pro mendikantské řady na dobu, v níž neprobíhá kázání v kostelech farních, právo zpovídat podmiňuje souhlasem biskupa a nařizuje odvádět jednu čtvrtinu z poplatků za pohřbívání farnosti. Kvůli neustávajícím sporům byla tato bula zrušena, aby byla následně znovu potvrzena Klementem V. na sněmu ve Vienne, jehož se Jan IV. také zúčastnil. Při vyžadování dodržování pravidel ustanovených ve Vienne však narazil na tvrdý odpor. Zástupci františkánů, dominikánů a později také křižovníků s červenou hvězdou, v čele se svým zástupcem Jindřichem ze Schönburgu, se neváhali pouštět do sporů, které vyústily až v obvinění biskupa Jana před papežskou stolicí. Jan byl povolán k papeži do Avignonu, kde strávil sedm let, aby se ospravedlnil z nařčení. Roku 1329 se vrátil plně očištěn. Nepokoje však pokračovaly a roku 1334 vstoupil do sporu tehdy ještě markrabě moravský Karel, aby přiměl znesvářené strany ke smíru.¹⁸⁵

Janu IV. z Dražic uvedl do českých zemí řád augustiniánů a stál u založení jejich kanonie v Roudnici nad Labem. Na Kroměřížské synodě roku 1318 vyhlásil Jan novou sbírku

---

¹⁸² Po smrti Václava III., posledního mužského potomka přemyslovského rodu nastalo v českých zemích období zmítané nepokoji. O český trůn se ucházel Rudolf I. Habsburský podporovaný svým otcem císařem Albrechtem, soupeřem mu byl Jindřich Korutanský. Přestože se Rudolfovi I. podařilo český trůn získat nesetřval na něm ani rok. Dlouhého trvání neměla ani následná vláda Jindřicha Korutanského, jehož schopnosti nedostačovaly na zvládnutí komplikované situace v zemi.

¹⁸³ FIALA 1978, 13-47.

¹⁸⁴ srovnání: ANTONÍN 2016, 52.

¹⁸⁵ ZLÁMAL 2007, 184-189.

ustanovení pro svou diecézi. Ustanovení se týkala zejména přísného dodržování celibátu, zákazu hazardních her, zákaz vymáhat poplatky za udílení svátosti (zaopatření nemocných, křest) a pohřby, důraz byl kladen také na to, aby kněží alespoň při nejvýznamnějších svátcích liturgického roku podávali přijímání lidu.¹⁸⁶

K roku 1315 založil Jan IV. z Dražic vlastní inkviziční soud. Během jeho nuceného pobytu v Avignonu zřídil papež Jan XXII. nový inkviziční tribunál.¹⁸⁷ Důvodem těchto opatření byly zejména problémy s Valdenskými. Přes veškeré snahy však problémy s Valdenskými neustaly ani během vlády Karla IV. a jeho následovníka Václava IV.

Za Karla IV. (1346-1378) dosáhla církevní politika značných úspěchů, jak díky schopnostem samotného krále, tak díky mimořádně schopným spolupracovníkům, kterými se obklopoval a kteří stáli v čele církve. Zásluhy však nelze ubírat ani velkým mužům předešlého období, zejména Janu IV. z Dražic, který připravil pro následující rozkvět úrodnou půdu, ani Přemyslovským předkům na jejichž zakladatelské dílo a ideje mohl Karel IV. navázat.

Vhodné politické okolnosti plynoucí ze spojení papeže Klementa VI. a Lucemburského rodu v diplomatickém boji proti Ludvíku Bavorovi přispěly k založení pražského arcibiskupství roku 1344, tedy ještě v době vlády Janovy. Téhož roku král Jan za účasti svého syna Karla slavnostně zahájil stavbu nové katedrály. Až do té doby spadalo pražské a olomoucké biskupství pod pravomoc arcibiskupství v Mohuči. Protože tehdejší mohučský arcibiskup Jindřich z Virneburgu stál na straně Ludvíka Bavora, byl uvržen do klatby a bylo snadnější obejít jeho nároky. Pro vynětí českého a moravského biskupství ze správy Mohuče použil Karel IV. především dva argumenty, prvním byla vzdálenost od Mohuče, která působila, že nebezpečná cesta znemožňovala o diecézi řádně pečovat, druhým důvodem byl slovanský jazyk, zcela se lišící od ostatních německy mluvících diecézí podrobených Mohuči. Z jurisdikce mohučské bylo vyňato a povýšeno arcibiskupství pražské, biskupství olomoucké a čerstvě založené biskupství litomyšlské.¹⁸⁸ Pozdější snahy Karla IV. o podřízení Vratislavského biskupství, nacházejícího se tehdy na území spravovaném Lucemburky, Praze se nesetkalo úspěchem. V roce 1348, kdy Karel IV. Urbanovi VI. návrh předložil, již jeho vztahy s papežem nebyly zdaleka tak harmonické. Situaci komplikovala nejen Karlova říšská politika, s níž papež nesouhlasil, ale i nesouhlas polského krále Kazimíra.

---

¹⁸⁶ KADLEC 1991, 180.

¹⁸⁷ ZLÁMAL 2007, 190.

¹⁸⁸ ŠUSTA 1946, 417-418.

Za pontifikátu Inocence VI. (1352-1362) k nápravě vztahů s Římem nedošlo, ale naopak se ještě vyostřily. Oproti tomu Urban V. (pontifikát 1362-1370) udělil pražskému biskupovi legační zákonodárnou, výkonnou i soudní moc pro bamberskou, řezenskou a míšeňskou diecézi.

Nemalý význam pro náboženský život mělo také založení univerzity v roce 1348. Klement VI. povolil v Praze také založení teologické fakulty. Tuto výsadu získala i přes to, že v zájmu avignonských papežů bylo udržování teologického monopolu pařížské Sorbony. Výuky na teologické fakultě se zhostili lektoři z řeholních generálních studií v Praze přítomných řádů. Roku 1366 založil Karel IV. také kolej nesoucí jeho jméno Collegium Carolinum, čímž dovršil proces utváření univerzity.¹⁸⁹ Velký podíl na zbudování university měl také arcibiskup Arnošt z Pardubic, který byl jmenován universitním kancléřem. Arnošt měl na starost hmotné zabezpečení univerzity, zejména nákup statků, z jejichž výnosů se vyplácely platy profesorům. Za účelem nákupu těchto statků vybíral arcibiskup od duchovních zvláštní dávky.¹⁹⁰

Arnošt z Pardubic byl bezesporu nejvýznamnější osobností stojící v době Karlovy vlády v čele české církve.¹⁹¹ Za mlada Arnošt studoval v Kladsku. V tamním kostele také zažil vidění, při němž od něj Panna Marie odvrátila svůj zrak. Arnošt si toto zjevení vykládal, jako důkaz své hříšnosti a ovlivnilo ho na celý život. V jeho důsledku zůstal vždy vřelým mariánským ctitelem. Po čtrnáct let studoval na italských univerzitách v Padově a Bologni, kde se důkladně obeznámil s kanonickým právem. Arnošt byl také stoupencem devotio moderna, která tíhla k zevnitřněné osobní zbožnosti a mystice inspirované sv. Augustinem.¹⁹² Již za svého pobytu v Itálii se Arnošt seznámil s princem Karlem, což mu později zajistilo úspěšný kariérní postup v českých zemích. Nedlouho po svém návratu do Čech byl dosazen coby děkan svatovítské kapituly a v roce 1343 byl zvolen biskupem.

Arnošt z Pardubic byl mužem pevného charakteru, zodpovědný vůči diecézi jíž spravoval a zároveň loajální ke světskému panovníkovi. Karlovi IV. byl Arnošt rádcem a sám také často z jeho pověření vedl diplomatická poselstva. Arnošt z Pardubic byl také

---

¹⁸⁹ Vyučovalo se podle Sentencí Petra Lombardského a hlavní důraz byl kladen na studium písma a jeho výklad. Studium artistické fakulty, které podmiňovalo studium teologie bylo spíše všeobecné. Na místo zkoušek byly studenti přezkušováni přímo v disputacích a úspěch jejich studia záležel také na doporučení profesora promotora, který je studiem provázel. Podrobně k počátkům Univerzity Karlovy s odkazy na literaturu: ŠMAHEL 2016.

¹⁹⁰ Více ke správě diecéze a hospodaření Arnošta z Pardubic: HLEDÍKOVÁ 2008, 119-143 a 174-183.

¹⁹¹ K životu Arnošta z Pardubic: HLEDÍKOVÁ 2008.

¹⁹² Devotio moderna je výrazně spirituální myšlenkový proud objevující se jako reakce na odtržení teologie od spirituality. Vychází například z děl J. Eckharta (†1327), J. Taulera (†1361), z mladších autorů je neznámější dílo Tomáše Kempenského (†1471). V českém prostředí byl oblíben spis neznámého cisterckáckého mnicha zvaný Malogranatum. POSPÍŠIL 2010, 54-55.

činnorodým objednavatelem iluminovaných rukopisů (antifonář, graduál, kancionál) na jeho objednávku vznikl také deskový obraz Madony pro augustiniánský kostel v Kladsku.

Arcidiecézi spravoval Arnošt za pomoci kanceláře. Zásadní součástí péče o diecézi bylo hospodaření na církevních statcích, z jejichž výnosů bylo možné financovat jak lidumilné, tak i kulturní počiny. Pravomocemi pro správu byl pověřen generální vikář a oficiál, co se týče svátostných úkonů příslušejících pouze biskupům, vykonávali je pomocní světící biskupové bez vlastní diecéze.

Arcibiskup se snažil také o udržení pořádku a dobrých mravů v kléru. úroveň kléru poklesla, zejména kvůli mladíkům, kteří spatřovali v církevní kariéře především cestu k materiálnímu zabezpečení, ale po stránce duchovní k ní nebyli způsobilí. Následkem toho se bylo časté soustředění více církevních hodností a s nimi souvisejících příjmů v rukou jednoho kněze. Tento jev nazývaný mnohoobročnictví souvisel také s tzv. kuriálním fiskalismem, kdy si nastupující kněz mohl u papežské kurie zakoupit právo na určitý úřad. Papež také jmenoval české biskupy a opaty, ani to se neobešlo bez finanční spoluúčasti jmenovaných. Karel IV. na jednu stran kritizoval mravy duchovenstva, na druhou stranu sám nechával papežem jmenovat své vyvolence do různých duchovenských funkcí, přestože věděl, že pro svou plnou zaneprázdňenost prací u dvora na ně nebudou mít čas. Pro nápravu poměrů v české církvi vydal Arnošt z Pardubic církevní zákoník „Statuta Arnosti“. Dodržování jednotlivých nařízení se pak snažil sám kontrolovat prostřednictvím biskupských vizitací. Založil také zvláštní úřad určený speciálně pro nápravu mravů duchovenstva. Pokud kněží přestoupili některou ze svých povinností, mohli být potrestáni pokutou, vězením, nebo zbavením benefícia.¹⁹³

Problémy se však netýkaly jen mravů kléru, také v řadách laiků bylo co napravit. Zejména v souvislosti s obecně volnějším mravy ve městech a také s jistou uvolněností související prostředím nově založené univerzity objevili se ve čtrnáctém století horliví kazatelé, nabádající lid k nápravě. Roku 1363 přišel do Prahy na pozvání samotného Karla IV. augustiniánský kazatel Konrád Waldhauser, který předtím působil na dvoře rakouských vévodů. Jeho kázání probouzela v Pražanech natolik silné emoce, že často skutečně měnili své rozmařilé chování.¹⁹⁴ Kritizoval jak úpadek klášterů, tak i marnivý život majetných laiků. Jeho kritice nešla po svůj přepychový oděv dokonce ani císařovna Alžběta Pomořanská,

---

¹⁹³ ZLÁMAL 2007, 353- 355.

¹⁹⁴ ZLÁMAL 2007, 353- 355

když se svými dvorními dámami navštívila jeho kázání ve staroměstském kostele sv. Havla.¹⁹⁵

Za Waldahauserova pokračovatele můžeme označit Jana Milíče z Kroměříže, původem královského úředníka, později vysvěceného na kněze, který se nakonec zřekl svého obročí i úřadu, aby se mohl plně věnovat kazatelství. Duchovní obrodu nejen hlásal, ale také sám dosvědčoval svým příkladným životem.¹⁹⁶ V roce 1372 dokonce zřídil dům nazvaný „Jeruzalém“ pro nevěstky, které se díky jeho kázáním rozhodly pro ctnostný život. Pokládal za důležité, aby měli skutečně všichni možnost plné účasti na vykupitelském díle Kristově. V souladu s touto myšlenkou prosazoval na tu dobu neobvyklé časté svaté přijímání pro laiky. Tento jeho požadavek spolu s kritikou dosavadních poměrů zavedl příčinu k obvinění ze strany pražských farářů, proti němuž se jel bránit do Avignonu, kde roku 1374 zemřel.¹⁹⁷

Vlivným teologem myšlenkově spřízněným s Konrádem Walhauserem a Milíčem z Kroměříže byl vzdělanec Vojtěch Ranků z Ježova. Studoval na pařížské Sorboně, kde roku 1349 získal titul mistra filosofie a v roce 1355 se stal rektorem. Následně vyučoval v Oxfordu a roku 1366 přišel na pozvání Karla IV. do Prahy, aby se stal kanovníkem svatovítské kapituly. Pro své konflikty teology pražské university musel opět vrátit do Paříže, kde již jeho akademická kariéra nepokračovala.¹⁹⁸ Právě Vojtěch Raňků z Ježova pronesl při poslední cestě Karla IV. onu slavnou řeč, při níž po vzoru antických císařů nazval panovníka otcem vlasti.

Po smrti arcibiskupa Arnošta z Pardubic v roce 1364 nastoupil na jeho místo Jan Očko z Vlašimi. Předtím pracoval zároveň pro pražský dvůr jako notář a kaplan a zároveň jako biskup v Olomouci. V roce 1365 byl jmenován trvalým papežským legátem a roku 1378 jej Urban VI. ustanovil prvním českým kardinálem.

Nejdříve naumburským, posléze litomyšlským a následně olomouckým biskupem byl Jan ze Středy, kancléř Karla IV, který povětšinou sídlil u pražského dvora. Jeho výrazným přínosem byla snaha o čistotu a jednotnost liturgie v diecézi. Všestranně vzdělaný a stylisticky nadaný Jan ze Středy čerpal inspiraci ve své knihovně, která kromě vytříbeného jazyka antických i křesťanských autorů nabízela rovněž estetický zážitek pramenící z bohaté umělecké výzdoby iluminovaných rukopisů. Na zpřístupňování náboženských spisů

---

¹⁹⁵ KAVKA 1993, 39.

¹⁹⁶ KAŇÁK 1975, 9-23.

¹⁹⁷ ZLÁMAL 2007, 353- 355.

¹⁹⁸ WINTER 1940,58-59.

neznalým latinského jazyka se podílel, když na popud Karla IV. přeložil z latiny do němčiny spis sv. Augustina *Soliloquia animae ad Deum* (Rozhovory duše s Bohem).¹⁹⁹

Z významných biskupů litomyšlské diecéze jmenujme Albrechta ze Šternberka, který přes svou angažovanost u dvora zůstal v Litomyšli trvalým sídlem. Albrecht ze Šternberka byl rovněž objednavatelem iluminovaných rukopisů, mezi nimi i Pontifikál Albrechta ze Šternberka, poskytující díky obsáhlému souboru modliteb a příležitostných textů vzhled do dobové liturgické praxe.²⁰⁰

---

¹⁹⁹ WINTER 1940, 51.

²⁰⁰ KODIŠOVÁ/VINŠ 2014, 53-54.

2.1 Svátosti a obřady na panovnickém dvoře

Církevní obřady slavené na královském dvoře měly vždy dvojí rozměr. Na jedné straně sloužily vlastním duchovním potřebám panovníka, jeho rodiny a dvořanů, na druhé straně byly příležitostí pro prezentaci všech zúčastněných duchovních i laických aktérů. Během obřadů, které provázely každého středověkého člověka křtem počínaje a pohřbem konče byla nejostřeji zřetelná hranice mezi příslušníkem kléru a laikem, byť sebeurozenějším. Všechny obřady byly součástí eucharistické slavnosti vedené knězem a laikům byl ponechán jen status diváka, který mohl k slavení bohoslužby přispět jen velmi omezenou měrou.

Křest byl vždy radostnou událostí, ale v případě narození Karlova syna Václava v Norimberku šlo o událost mimořádně hodnou oslav. V roce 1361 se Karel IV. dočkal mužského dědice, kterému bylo dáno dožít se dospělosti. Václava pokřtil 11. dubna Arnošt z Pardubic, přítomni byli ale i arcibiskup mohučský a kolínský a řada dalších vysoce postavených kleriků. Kromě vyvážení váhy novorozeného dítěte zlatem zaslaným do Cách, dal Karel IV. také propustit norimberské vězně.²⁰¹ Kromě světského veselí a rytířských turnajů se součástí oslav stalo i ukazování říšských relikvií, které Karel IV. přikázal za tímto účelem přivést z Prahy.²⁰²

Nejintenzivnější bylo zapojení vladařského páru při pontifikálních mších sloužených Metropolitou. Král s královnou se účastnili eucharistické slavnosti v plném majestátu sedíc na trůnech v katedrálním chóru. Při odkládání a opětovném přebírání odznaků královské moci v průběhu bohoslužby jim asistovali dvořané. K trůnům byla na počátku bohoslužby přinesena svěcená voda, před čtením z evangelia misál a pro políbení míru pacifikál.²⁰³ Při ofertoriu odložil panovnický pár vladařské insignie a vydal se k oltáři, aby byl účasten obětování chleba, vína a zlata. V čele průvodu kráček většinou maršálek s taseným mečem následovaný dvořany nesoucími na mísách dary k oběti, za nimi dvořané nesoucí královské insignie a průvod uzavíral samotný královský pár. Po odevzdání darů se průvod v opačném pořadí vrátil zpět a král s královnou přijali zpět odznaky světské moci.²⁰⁴

Zvláštní liturgickou roli měl Karel IV. z pozice císaře, když směl o Vánocích ozdoben vladařskými insigniemi s taseným mečem v ruce předčítat z evangelia. Císaři bylo dovoleno číst verše z Lukášova evangelia začínající slovy (2:1): Stalo se v oněch dnech, že vyšlo

---

²⁰¹ Více ke křtu Václava IV. viz 74.

²⁰² FIALA 1978, 162.

²⁰³ KAVKA 1993, 82.

²⁰⁴ KAVKA 1993, 82-85.

nařízení od císaře Augusta, aby byl po celém světě proveden soupis lidu. Jednalo se výjimku, jelikož četba evangelia byla jinak vyhrazena jáhnům.

Zcela odlišnou podobu měla účast členů císaře a členů jeho rodiny na kázání reformních kazatelů. O upřímném zájmu Karla IV. o rozšiřování vlastních duchovních obzorů svědčí fakt, že podporoval reformní kazatele a to i přesto, že se jejich kritická kázání nevyhýbala ani královskému dvoru. Za výše zmíněného Konráda Waldhausera se Karel IV. postavil, když kazatel pobouřil svými výhradami proti úpadku mravů mezi řeholníky pražské kláštery.²⁰⁵ Když Jan Milíč z Kroměříže nazval v jednom ze svých kázání na místě přítomného Karla IV. antikristem, vysloužil si tím vězení, z něž byl ale po přezkoumání pravověrnosti obsahu svých kázání propuštěn a mohl nadále svobodně kázat.²⁰⁶

Zvláštní napětí je možno sledovat mezi zájmem Karla IV. o kázání těchto reformních kazatelů a jeho vlastními projevy zbožnosti. Zatímco Karel IV. po celý život vášnivě shromažďoval svaté ostatky a nevynechal žádnou příležitost, aby se jim soukromě i veřejně poklonil, z okruhu kazatelů kolem Konráda Waldhausera vyrůstali ostří kritici přehnané úcty k relikviím. Terčem kritiky se stala nejen marnivost světského života, ale i přílišná vnější okázalost života duchovního. Polemiky vedené na tato témata za života Karla IV. však byly ještě o poznání mírnější, než ty, které se měly rozhořet po jeho smrti.²⁰⁷ V jednom zásadním bodě se však Karel IV. reformně smýšlejícími duchovními shodoval, bylo jím časté svaté přijímání.

Sám Karel IV. přistupoval ke svatému přijímání často a věnoval mu bezmála celou první kapitolu svého *Vita Caroli*. Karel IV. zmiňuje teologický význam svátosti a zdůrazňuje komplexní chápání Těla Páně: „Ne samým chlebem živ je člověk, ale každým slovem, které vychází z úst božích. Vždyť chléb nebeský jest netoliko chléb, nýbrž i tělo i slovo a kdyby byl toliko tělo, neměl by potrawy pro věčný život.“²⁰⁸

Zároveň hovoří o podstatné roli nastavení a rozpoložení přijímajícího křesťana, které má bezprostřední vliv na spásonosné působení eucharistie. Člověk přistupující k přijímání si má být vědom rozdílů mezi běžnými pokrmy sytícími pomíjivé tělo a pokrmem duchovním: „Kdo však pojídá onen pokrm duchovní, z něhož duše je živa, zdaliž není třeba aby člověk po něm v duši své toužil, žádostivě jej přijímal a horlivě v lásce choval, aby jiskry onoho pokrmu žehem slasti a lásky se v něm vznítily?“²⁰⁹ Křesťan má především přijímat svátost s

---

²⁰⁵ KAVKA 1993, 39.

²⁰⁶ KAVKA 1993, 39, srov. BAUCH 2017, 83.

²⁰⁷ BAUCH 2017, 82.

²⁰⁸ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 15.

²⁰⁹ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 14.

myšlenkou na samotného Krista, který je v ní přítomen: „Necht' pak posílí onen chléb vase srdce a duše ve své lásce a milosrdenství, tak abyste mohli projít královstvími časnými a abyste neztratili království věčného.”²¹⁰

V Karlově životopise hraje eucharistie podstatnou roli ještě ve IV. kapitole, která vypovídá o tom jak eucharistický půst zachránil v Pavii mladému princovi život : „O velikonoční neděli, třetí den po mém příjezdu, byla otrávena má družina. Já ochráněn boží milostí, unikl jsem otrávení, protože veliká mše byla sloužena dlouho a já při ní přijímal; proto jsem nechtěl jísti před mší jíst. Když jsem potom přišel k obědu, bylo mi řečeno, že má čeled' náhle upadla do nemoci a zvláště ti, kdož před obědem něco pojedli.”²¹¹

Zcela zvláštní postavení mezi obřady pak měla korunovace, přestože se rovněž odehrávala v rámci eucharistické slavnosti, ústřední role korunovaného zde vyplývala ze samé podstaty slavnosti. Korunovace vykazovala podobnost s kněžským a biskupským svěcením skrze pomazání korunovaného posvěceným olejem na hlavě, prsou a rukou. Pomazání na krále tak tvořilo nedílnou součást obřadu vyjadřovalo posvěcení panovnické moci.²¹²

Umírání Karla IV. bylo rovněž doprovázeno příslušnými obřady. Poslední věci člověka nabývaly v životě středověkého křesťana zvláštního významu, protože tzv. dobrá smrt, tedy smrt křesťana řádně zaopatřeného svátostmi byla podmínkou spásy duše.²¹³ Karel IV., se často zpovídal po celý život svátost pomazání nemocných přijal čtyřikrát.²¹⁴

Liber pontificalis Albrechta ze Šternberka zobrazuje na jedné z iluminací poslední přijímání nemocného panovníka. Král spočívající v polosedě na lůžku zde přijímá z biskupových rukou Tělo Páně.²¹⁵ Posvěcené hostie byly ve 14. století běžně přinášeny k loži nemocného.²¹⁶ V případě tak významné osobnosti jakou byl Karel IV. však nelze vyloučit ani slavení eucharistie přímo u lože nemocného.²¹⁷

Poslední, leč zdaleka ne nevýznamnou událostí v řadě ceremoniálů byl vladařský pohřeb.²¹⁸ Karel IV. zemřel 29. listopadu 1378 kolem osmé hodiny večerní. Bezprostředně po jeho skonu bylo tělo bylo nabalzamováno a vystaveno, podobně jako tomu bylo zvykem na

---

²¹⁰ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 15.

²¹¹ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 21.

²¹² Více k původu českého korunovačního řádu CIBULKA 1934, otisknuto v rámci KUTHAN/ŠMIED 2009, 273-248.

²¹³ Srovnání: ANTONÍN 2016, 52-55

²¹⁴ KAVKA 1993, 40.

²¹⁵ LIBER PONTIFICALIS ALBERTI DE STERNBERG 1367, f. 223v.

²¹⁶ Svědčí o tom dochované nádoby sloužící k tomuto účelu a zmínky o nich v inventářích. PODLAHA/ŠITTLER 1903, XVI, č.152-153.

²¹⁷ KODIŠOVÁ/VINŠ 2014 49-59, 54.

²¹⁸ ANTONÍN 2016a, 78-83.

francouzském dvoře.²¹⁹ Po následujících jedenáct dní bylo tělo vystaveno v audienční síni královského paláce na Pražském hradě. Panovníkovo tělo spočívalo na katafalku pokrytém drahocennými látkami a polštáři. Kolem vládcovy hlavy byly položeny tři koruny zprava lombardská, nad hlavou říšská a zleva česká. Na hlavě měl panovník nasazenu zvláštní pohřební korunu. Po bocích Karlova těla leželo říšské žezlo, jablko a meč. Katafalk byl osvětlen velkým množstvím svic a obklopen relikviáři.²²⁰

Panovník tak byl i bezprostředně po své smrti obklopen ostatky světců, jejichž přítomnost mu během života na tomto světě často zprostředkovávala zbožné usebrání a kontakt s Boží milostí. V souvislosti s vystavením na katafalku znovu vystupuje do popředí také sakrální rozměr některých vladařských insignií. Primárně vladařské insignie připomínají světskou moc, kterou panovník vládl na tomto světě. Nelze však opomenout ani fakt, že koruna říšská i svatováclavská v sobě uchovávaly trny z Kristovy trnové koruny, připomínající panovníkovi, že je jen dočasným správcem časných věcí v mezičase mezi prvním a druhým příchodem Kristovým. Rovněž lombardská koruna ukrývala uvnitř zlatého diadému železný proužek, který měl být ukut z hřebu, jímž byl Kristus přibit na kříž. K takto vystaveným ostatkům po jedenáct dní putovali hosté, aby se jim poklonili.

Jedenáctého dne bylo panovníkovo tělo vyneseno na marách k malostranskému konci Kamenného mostu. Průvod pokračoval do kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, kde bylo Karlovo tělo, osvětlené svícemi a ráno se zde sloužila bohoslužba. Dalším zastavením byl kostel sv. Jakuba u minoritského kláštera na Starém městě, následoval kostel panny Marie náležející k johanitskému konventu křižovníků na Malé Straně a poté byly ostatky přeneseny do katedrály sv. Víta. Poslední den pohřbu 15. prosince sloužil pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi pontifikální rekviem. Jan Očko z Vlašimi a Vojtěch Raňkův z Ježova tehdy pronesli nad císařovou rakví své známé oslavné řeči.²²¹

---

²¹⁹ Francouzští králové byli tradičně pohřbíváni v Saint-Denis, jejich vnitřní orgány však bývaly pochovávány zvlášť. Zejména srdce, ale i další orgány tak bývaly dle přání vyjádřeného v závěti panovníka pohřbeny na místě, s nímž se cítil panovník obzvláště spjat. V případě Karla IV. však nic nenasvědčuje tomu, že by byl tento postup praktikován. Průzkum ostatků Karla IV. však neprokázal, že by byla narušena jeho lebka, aby byl vyňat mozek. ANTONÍN 2016a, 78-83, 78-79.

²²⁰ ANTONÍN 2016a, 79.

²²¹ ANTONÍN 2016a, 80-83.

2.2 Význam relikvií v osobním a státnickém životě Karla IV.

V době vlády Karla IV. byla řada jeho současníků znepokojena nejen rozsáhlou morovou epidemií a klimatickými změnami, ale v neposlední řadě i poměry v mravně stále pokleslejší církvi natolik, že byl očekáván blízký konec světa, jak to odpovídalo apokalyptickým biblickým předpovědím (např. knize Zjevení). Z existenčního hlediska velmi nestabilní životní podmínky ve 14. století vedly i k proměně kultu relikvií. Zmíněný velký mor, jehož následky v první třetině 14. století pocítila celá Evropa, ruku v ruce s přesídlením papežů do Avignonu vedl k vytvoření ovzduší nejistoty. To nutilo k úvahám nad Božími záměry a případným zajištěním ochrany. V důsledku toho vzrostla obliba svatých patronů – ochránců, jejichž pomoc lze vyprosít v případě nouze. Oproti časově náročné pouti k tumbě, ukrývající světecké ostatky, tak bylo možné dovolat se pomoci okamžitě, a děkovnou pout' k hrobu světce podniknout až posléze.²²² Nejcennějšími relikviemi nadále zůstávaly památky na pozemské působení Krista, přičemž přirozeně největší úctě se těšily nástroje Kristova umučení,²²³ zejména ty, na nichž ulpěla Spasitelova krev.²²⁴

V neposlední řadě hrála velkou roli i eschatologická očekávání spojená s pašijovými relikviemi. Relikvie, které byly přímo spojené s vykupitelským Kristovým dílem, bývaly spojovány s Posledním soudem. Taková interpretace je přítomna například ve znázornění na mozaice Posledního soudu nad zlatou bránou svatovítské katedrály. Kristus ve slávě je zde obklopen anděly, kteří nesou nástroje umučení. Rovněž koncept kaple sv. Kříže na Karlštejně, která je pozemským obrazem nebeského Jeruzaléma, byl ikonograficky úzce provázán s pašijovými relikviemi říšského pokladu, jež jsou uloženy ve výklenku za oltářem.²²⁵

---

²²² FREEMAN 2011, 197.

²²³ Nesmírná popularita, které se Arma Christi ve 14. století dostalo, vedla také k výraznému rozhojnění pašijového souboru. Každá epizoda pašijového příběhu tak měla být zpřítomněna pomocí hmotné památky na klíčové události dějin spásy. Příkladem rozhojnění relikvií souvisejících s utrpením Krista je iluminace v Pasionálu Abatyše Kunhuty z první čtvrtiny 14. století. Pasionál abatyše Kunhuty, pergamen, 1312 až 1321, Národní knihovna v Praze, sig. XIV A 17.

²²⁴ S pašijemi je neodmyslitelně spojena i Krev Kristova, která byla vzácnou relikvií, avšak z hlediska ověřování pravosti jednou z nejproblematičtějších. Bylo tomu tak mimo jiné i proto, že se často spontánně objevovala při rozličných zázracích, kdy údajně prýštila z posvěcených hostií, obrazů či soch se zpodoběním Spasitele. Další spornou otázkou, na niž upozorňoval např. sv. Augustin, zůstával fakt, zda je z teologického hlediska možné, aby krev Krista, který vstal z mrtvých s dokonalým tělem, existovala i mimo jeho vzkříšené tělo. Více k relikviím Kristovy krve: FREEMAN 2011, 186–196.

²²⁵ Aktuálně ke Karlštejnu: KUTHAN/ROYT 2018, 99–133.

Snaha kumulovat co největší počet relikvií souvisela s vírou, že světcí povstanou v den posledního soudu v místě, kde jsou jejich ostatky uloženy. Toto očekávání vzkříšení světců v těle dodávalo vlastníkům relikvií naději. Pro Karla IV. tak shromažďováním relikvií světců a památek Kristova utrpení znamenalo eschatologickou jistotu.²²⁶ Tak jako drahocenná materiální složka pokladu zajišťovala hmotné zajištění v případě nouze, přispívaly shromážděné ostatky k zajištění věčného života.

Věřící se obraceli rovněž k liturgii a stále většího významu nabývala eucharistická úcta, která však nebyla spojena s přímým přijímáním proměněné hostie a vína. Narůstaly nejrůznější obavy z pověřeného zneužívání posvěcené hostie či rozlité proměněného vína. Přijímal-li věřící nehodně, vedlo takové jednání zároveň k přímému ohrožení spásy jeho duše.²²⁷ Kombinace až úzkostné úcty k Tělu a Krvi Páně, navíc spolu se strachem z hříchu, vedla dále k tomu, že běžný věřící směl přistoupit k přijímání jednou až dvakrát ročně. Tato absence nejpodstatnější svátosti v životě křesťana, jakož i nesrozumitelnost latinského ritu pro většinu věřících, vedla k větší touze po vizuálním zážitku.²²⁸ Podoba liturgie a základních modlitebních textů a písní nebyla tehdy ještě zcela ustálená, a modifikovala se po celé 14. století.²²⁹ Kromě pozdvihování hostie se tak dostávaly ke slovu například procesí připomínající Kristův vjezd do Jeruzaléma, liturgické dramatizace konané na Velký pátek nebo procesí s paškálem na Velikonoční Vigilii. Tímto způsobem se zvýšil význam všech viditelných symbolů, které jsou během liturgie užívány.

Výrazem stupňující se úcty k Tělu Páně byla procesí s proměněnou hostií. Takto byl slaven svátek Božího Těla již od roku 1264; k nám se tento zvyk slavnostního průvodu s posvěcenou hostií dostal z Francie přes Německo kolem roku 1355. Procesí doprovázely

---

²²⁶ V této souvislosti se jeví jako podstatné rovněž uložení tělesných ostatků panovníka v bezprostřední blízkosti ostatků svatých. Hrobka Karla IV. byla umístěna v bodě kde se protíná osa propoující hroby sv. Václava a sv. Zikmunda s osou propojující hroby sv. Víta a sv. Vojtěcha, přímo ve středu katedrály sv. Víta. KUTHAN/ROYT 2011, 203.

²²⁷ 1. Korintským 11, 29: „Kdo jí a pije, a nerozpoznává, že jde o tělo Páně, jí a pije sám sobě odsouzení.“

²²⁸ Latinský mešní obřad v českých zemích 14. století nijak nevybočoval z rámce okolních středoevropských diecézí. Do roku 1334 spadala česká i moravská diecéze pod arcibiskupství v Mohuči, čemuž odpovídal i mešní řád. Výjimkou byl klášter v Emauzích, jemuž zůstalo právo slovanské liturgie. Specifické odlišnosti plynuly ze zařazování místních a zdomácnělých světců do kalendářů a z následné tvorby nových orací a sekvencí. POKORNÝ 1977, 169.

²²⁹ Teprve ve 14. století se ustálily české podoby základních modliteb, které byly až do té doby značně nejednotné. Z poloviny 14. století pochází první dochovaný záznam českého Otčenáše, který se vyvinul z původního cyrilometodějského překladu z řečtiny, upraveného následně podle latinského znění. Rozšířená byla také modlitba Ave Maria v dosud kratší podobě, končící ještě slovy „požehnaný plod života tvého Ježíš“. V roce 1376 ve sborníku modliteb Tomáše ze Štítného se poprvé objevuje Credo, které bylo součástí mešní liturgie již od roku 1014. Také Desatero a český překlad modlitby Salve Regina se objevují až ve 14. století. Viz: ZLÁMAL 2007, 353–355.

rovněž různé lidové dramatické scény, jako např. utrpení Kristovo, loď se sv. Voršilou a jejími družkami, zápas církve a synagogy apod. Tyto projevy lidové zbožnosti doprovázené halasem kejklířů však již překročily hranice vymezené důstojnému průběhu svátku, a tak byly roku 1366 zakázány. Na druhé straně začala vznikat také bratrstva k úctě svatého Těla.²³⁰ Neméně významnou událostí byla rovněž stavba kaple Božího Těla na Karlově náměstí,²³¹ z jejíhož ochozu byly slavnostně ukazovány svaté ostatky.

Martin Bauch uvádí tři základní vlastnosti, které podle něj byly typické pro vládu Karla IV.: „Ústřední charakteristiku Karlovy vlády tvoří trojice vyvolenost – aniž zformuloval nárok na vlastní svatost, zbožnost – v níž je srovnatelný s jakýmkoliv jiným křesťanem, ovšem s důrazem na zvláštní příkladnost, a schopnost být zprostředkovatelem spásy, jež panovníka povyšovala nad sféru laiků, aniž mu připisovala kněžské funkce.“²³²

Nakládání s relikviemi, jejich shromažďování, rozdávání a ukazování zcela koresponduje s formulací třetí zmíněné vlastnosti. Panovník, který relikviemi s velkou mírou suverenity disponoval, a zároveň umožňoval věřícím kýžený spásonosný kontakt s nimi, přibližoval svým poddaným život věčný, aniž by jakkoliv překračoval kompetence vymezené laikům.²³³

Z tohoto hlediska bylo shromáždění co největšího množství světeckých ostatků v pokladu velmi žádoucím z pohledu vladařské teologie. Dle sv. Augustina byla pokladem církve prolitá krev Krista a mučedníků uchovávaná v lůně církve. Augustin vnímal *thesaurus ecclesiae* jako vzácnou krev Kristovu, která byla prolita za spásu lidstva a která je zároveň důkazem Božího vtělení.²³⁴ Tento „poklad církve“ byl rozhojňován krví mučedníků, kteří Krista následovali a položili za něj svůj život. Každé martyrium tak přispívalo ke zvětšení tohoto pokladu.²³⁵

V pokladu se zároveň akumulují nadbytečné zásluhy Krista a mučedníků, zhmotněné jejich prolitou krví, a zároveň materiální nadbytek pocházející z výdělku všech věřících, kteří jej darovali církvi. V souvislosti s Augustinovým učením o Boží milosti lze pak vnímat poklad církve jako místo, kde se v lůně církve shromažďuje nehmotné i hmotné bohatství, z

---

²³⁰ ZLÁMAL 2007, 357–358.

²³¹ HRDINA 2017, 35–54.

²³² BAUCH 2017, 80.

²³³ KÜHNE 2000, 128–132.

²³⁴ BURKART 2009, 55–56.

²³⁵ BURKART 2009, 55–56.

jehož přebytků proudí milost zpět k věřícím.²³⁶ Relikvie uložené v pokladu proto mají moc způsobit zázraky a uzdravení.²³⁷

Zodpovědět otázku, do jaké míry mohla víra ve svaté ostatky a jejich moc přerůst v pověru, lze jen stěží. Odpověď na ni se skrývala v mysli a srdci každého jednotlivého věřícího. Pokud věřící vnímal, že skrze relikvie působí příslušný světec, a rozpoznával-li v působení relikvií působení Boží, byla jeho recepce z hlediska katolické církve zcela v pořádku. Pokud ovšem člověk nerozlišoval mezi materií relikvie a jejím působením a považoval-li samotnou relikvii za strůjky zázraku či uzdravení, ocitl se již v oblasti pověry.²³⁸

Jaroslav Polc ve své studii o vztahu Karla IV. k ostatkům přemítá, zda si byl císař vědom toho, jaké důsledky může mít zdůrazňování kultu relikvií pro širší vrstvy teologicky nevzdělaných obyvatel.²³⁹ Právě výrazná úcta ke světeckým ostatkům mohla u prostých laiků, jimž se nedostalo komplexnějšího poučení o všech součástech křesťanského života, vést až k tomu, že chovali větší úctu k relikviím než ke svátostnému Kristu. Právě tyto nežádoucí důsledky uctívání relikvií se staly terčem kritiky reformních kazatelů; na konci 14. století na ně upozorňoval zejména Matěj z Janova.²⁴⁰

K nejvýznamnějším českým pokladům 14. století patřil poklad svatovítské katedrály a Karlem IV. obnovený poklad českých králů na Karlštejně. V Praze zaujímal významné místo poklad vyšehradské kapituly nebo poklad při augustiniánském kostele sv. Tomáše na Malé Straně. Rovněž cisterciácký kostel na Zbraslavi, hlavně díky své funkci královského pohřebiště, disponoval významným pokladem.

Karel IV. povýšil Prahu na vpravdě císařské sídelní město podobné Římu. Dal vystavět nový císařský palác na Pražském hradě, spolupodílel se na povýšení pražského biskupství na arcibiskupství, získal od papeže Klimenta VI. povolení k založení pražského vysokého učení a založil Nové Město pražské. Tam díky jeho fundacím vznikl kostel sv. Karla Velikého a Panny Marie, kostel sv. Apolináře, kostel sv. Kateřiny, kostel Panny Marie Pokorné, kostel Panny Marie Sněžné a klášter v Emauzích. Patrocinia všech těchto kostelů byla významově provázána a byla neodmyslitelně spjata s relikviemi dotyčných světců, které

---

²³⁶ BURKART 2009, 55–56.

²³⁷ Srov. LEGNER 1995, 37–44.

²³⁸ Srov. FREEMAN 2011, 198.

²³⁹ POLC 1980, 56.

²⁴⁰ POLC 1980, 57–58.

Karel IV. pro Prahu získával. Ve vizi posvátné Prahy zastávalo však významnou roli nejen Nové Město, ale také řada chrámů staroměstských, Vyšehrad a především katedrála sv. Víta.²⁴¹ Rovněž katedrála byla v souladu se svým novým účelem nejen vybavena pro náročnější liturgický provoz a královské korunovace, ale i světecké ostatky v ní uložené byly rozhojněny, aby odpovídaly jejímu významu.

Zdeňka Hledíková konstatuje, že shromáždění co největšího množství relikvií bylo pro naplnění koncepce „druhého Říma“ nezbytné.²⁴² Relikvie, které se do té doby na našem území nacházely, patřily převážně lokálním světcům a nedokázaly přilákat dostatek poutníků ze vzdálených zemí. Ovšem tyto racionální důvody by samy o sobě dostatečně nevysvětlovaly hloubku a vytrvalost císařova zájmu o svaté relikvie: „Ale přesto intenzita, horlivost, až naivní víra a nevybíravé úsilí, s jakým Karel ostatky svatých vozil z celé Evropy do Prahy, není beze zbytku vysvětlitelná jen tímto, byť podstatným cílem; zřetelně obráží osobní zaujetí zbožného středověkého člověka. Nádhera a umělecké zpracování relikviářů jsou pak právě tak dobovým doprovodem pokladu ostatků jako bohatá roucha a umný zpěv doprovázejí bohoslužby.“²⁴³

Snaha o kumulaci co největšího množství světeckých ostatků je nejlépe zdokumentovaná právě v případě svatovítského katedrálního pokladu, o jehož proměnách během Karlovy vlády informují inventární záznamy, listiny i nápisy na nečetných dochovaných zlatnických dílech.²⁴⁴

Dochovalo se celkem sedm inventářů z let 1354–1396, z nichž některé existují ve více opisech. Inventáře lze rozdělit do tří různých redakcí, z nichž každá vykazuje jiné uspořádání jednotlivých položek. První inventář, který byl užíván zhruba do podzimu 1354, obsahuje nejen pozoruhodný soupis převážně ještě románského pokladu pražského biskupského kostela, ale dokládá také první významné Karlovy dary novému metropolitnímu kostelu. Mezi ně patří korunovační insignie a prvé významné relikvie, darované zejména u příležitosti milostivého léta 1350. Zejména ale ukazuje Karlovo intenzivní sbírání ostatků, časově omezené na dobu mezi léty 1353–1355, jako na jeden z velkých projektů spojených s jeho představou o významu nového pražského metropolitního kostela.

---

²⁴¹ KUTHAN 2008, 337–366.

²⁴² HLEDÍKOVÁ 2010, 177.

²⁴³ HLEDÍKOVÁ 2010, s. 177.

²⁴⁴ Podrobný popis jednotlivých akvizic: OTAVSKÝ 2010, 182–236.

První oddíl inventáře obsahuje 28 významných relikvií a zlatnických prací darovaných Karlem IV. od počátku jeho vlády do léta 1353. Po této úvodní části je vložen starší inventář přemyslovského pokladu, nadepsaný slovy „Ista que sequuntur fuerunt prius in ecclesia Pragensi“, který čítá zhruba osmdesát položek (bez mešních rouch). Další tři seznamy obsahují dohromady 72 darovaných relikvií, které panovník získal mezi srpnem 1353 a létem 1354, a to na svých cestách po Švábsku, Porýní, Elsasku, Lotrinsku a Švýcarsku. Následující inventář ze dne 5. října 1355 má naproti tomu již standardně organizovanou strukturu, běžnou v inventářích velkých chrámových pokladů. To naznačuje, že Karel IV. teď zřejmě považoval fázi intenzivního růstu pokladu za uzavřenou. Inventář pokladu je členěn podle relikvií a typu jejich schránek.²⁴⁵

Relikvie jsou řazeny v pořadí odpovídajícím významu, jaký jim byl přikládán. Nejdříve jsou uvedeny hlavy a ruce světců, dále relikviářové sošky. Relikvie těšící se obzvláště hluboké úctě, tedy památky na Ježíše Krista a Pannu Marii, mají v inventáři vyhrazeny vlastní oddíly. Další objekty jsou rozděleny do oddílů převážně podle své funkce. Samostatně jsou zapsány truhličky, cestovní oltáře, plenáře, relikviářové desky, kříže, bohoslužebné náčiní, tumbly, zbraně, a konečně pak královské a biskupské insignie. Tento inventář sloužil jako základ dalších tří inventářů z let 1365, 1368 a 1374, které jsou strukturovány shodně.²⁴⁶

Z výše uvedeného je patrné, že Karlův zájem o svaté relikvie byl skutečně enormní, a lze si jen stěží představit, že by byl pouhým plodem chladné politické vypočítavosti či pragmatickým kalkulem, z něhož byl v minulosti některými badateli podezříván.²⁴⁷

Iva Rosario srovnává čtyři vyobrazení papeže a císaře Karla IV. u nichž je pomocí ikonografie zdůrazněno rovnocenné postavení představitele světské a duchovní moci.²⁴⁸ Tři ze společných vyobrazení přímo souvisejí s kultem relikvií. Prvním je Morganův diptych, na jehož jedné desce se objevuje pravděpodobný kryptoportrét Karla IV. jako prostředního panovníka ve výjevu klanění tří králů a na jehož druhé desce lze postavu sv. Petra s papežskou tiárou na hlavě stotožnit s Inocencem VI. Dalším příkladem je poutní odznak na

---

²⁴⁵ KODIŠOVÁ 2011, 30.

²⁴⁶ Inventáře z let 1387 a 1396 jsou oproti čtyřem předešlým uspořádány odlišně, neboť respektují místo uložení předmětů. Jelikož tyto poslední dva inventáře neobsahují zdaleka všechny předměty uvedené v předešlých seznamech, pro jejich nekompletnost je není možné použít jako srovnávací materiál, co se úbytku děl týče. Na druhou stranu však oproti předešlým soupisům obsahují poslední uvedené inventáře často mnohem podrobnější popisy zlatnických prací, které rozvíjí a doplňují záznamy z předešlých let, což je jejich nezanedbatelným přínosem. KODIŠOVÁ 2011, 30.

²⁴⁷ Srov. BAUCH 2017, POLC 1980, 57–58

²⁴⁸ ROSARIO 2001, 109–117.

němž mezi Karlem IV., držícím Longinovo kopí a sv. Petrem s papežskou tiárou stojí kříž.²⁴⁹ Přestože papež stojí a Karel IV. klečí jsou obě postavy stejně vysoké. V neposlední řadě jsou Rosario uvádí dvě prvotřídní zlatnické práce s portréty Karla IV. a papeže Urbana V. - relikviářový kříž zvaný též Urbanův a relikviář obsahující články řetězů tří apoštolů.²⁵⁰

Zvláštní roli zde hrály symboly, díky nimž bylo možno představitele světské a duchovní moci spolehlivě identifikovat. Nejvýraznějším rozpoznávacím znamením byly ceremoniální pokrývky hlavy, papežská tiára a císařská koruna uzavřená kamarou. Také Longinovo kopí, významná relikvie a součást pokladu římských králů bylo symbolem Karlovy panovnické legitimacy. Papež oproti tomu třímá v ruce velký klíč odkazující k moci, která mu byla svěřena samotným Kristem.²⁵¹

U relikviářů se jedná o zachycení momentu předávání relikvií. Poutnický odznak vytvořený u příležitosti veřejných pražských ukazování odráží jejich uctívání. Právě spojení obou mocenských představitelů s relikviemi považuje Rosario obzvláště důmyslné.²⁵² Karel IV. nemohl pomoci svým poddaným zprostředkovat věčný život o nic více, než kterýkoli jiný laik. Jako dočasný správce říšského pokladu jim však mohl poskytnout příležitost k spásonosnému patření na vzácné relikvie, jež byly jeho součástí.²⁵³ Umožnil tak věřícím vizuální kontakt s mnoha světeckými relikviemi, včetně těch nejvzácnějších, kterými byla památky na Kristovo umučení. Slavnost ukazování relikvií, ustanovení svátku Kopí a hřebů, nic z toho by nebylo možné bez spolupráce nejvyšších představitelů světské a duchovní moci.

Pozoruhodná je v tomto ohledu miniatura z rukopisu Jeana Froissarta Kronika stoleté války, datovaného do poslední čtvrtiny 15. století, zobrazující umírajícího císaře Karla IV. ležícího na lůžku s tříkorunovou tiárou na hlavě.²⁵⁴ Mozaika na zlaté bráně zobrazuje Karlovou čtvrtou manželku Alžbětu Pomořanskou (1345/7-1393), od roku 1368 císařovnu římskou, korunovanou korunou podloženou bílou biskupskou mitrou. V obou případech se

---

²⁴⁹ Jan Hrdina upozorňuje na možnost vícevrstevné symboliky klíčů, které mohou rovněž odkazovat v Vyšehradské kapitule. Vyslovuje také úvahu o možné souvislosti odznaku s vyšehradským ukazováním relikvií (o jehož existenci dosud nebyla nalezena žádná zmínka). V návaznosti na souvislost s vyšehradskou kapitulou a s ohledem na předpokládané stáří nálezů ostatních českých poutních odznaků, posouvá dataci odznaku do doby vlády Václava IV., do 90. let 14. století. HRDINA 2017, 11-129.

²⁵⁰ ROSARIO 2001, 110-112.

²⁵¹ Mt 16, 18-19 : A já ti pravím, že ty jsi Petr; a na této skále zbuduji svou církev a brány pekla ji nepřemohou. Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi.

²⁵² ROSARIO 2001, 116.

²⁵³ Viz kapitola 5.4 Poklad římských králů jako součást panovnické reprezentace Karla IV.

²⁵⁴ FROISSART, fol. 91v.

jedná o posunutí původního významu duchovenské insignie. Podobně jako symbolická gesta nabývala v odlišných kontextech různého významu.²⁵⁵

---

²⁵⁵RYCHTEROVÁ 2009, 427-432.

3. Cáchy

3.1 Historie cášského pokladu

Kostel Panny Marie v CÁCHÁCH, jehož oktogonální chór byl dokončen již roku 800, patří dodnes k nejvýznamnějším německým památkám. Nedlouho po vzniku kostela roku 814 tam byl pohřben Karel Veliký, a od roku 936 do roku 1531 byl chrám Panny Marie korunovačním kostelem králů římsko-německé říše. Každý král musel být korunován nejdříve v CÁCHÁCH, než mu směla být na hlavu vložena císařská koruna v Římě. Tato skutečnost dala vzniknout chrámovému pokladu, který neměl na sever od Alp obdoby. Některé zlatnické práce byly vyrobeny přímo pro korunovační ceremoniál, řada dalších byla kostelu věnována panovníky.

Kolem roku 1000 je datován vznik tzv. Lotharova kříže, jehož donace je spojována s Otonskou dynastií. Do této vrstvy náleží také zlaté oltární antependium, zlaté desky kodexu Oty III., práce ze slonoviny a výzdoba kazatelny.

Císař Fridrich I. Barbarossa (1122-1190) daroval velký závěsný kruhový svícen, který je dodnes zavěšen v oktogonu cášského dómu.²⁵⁶ Rozměrný domečkový relikviář, známý jako „Karlsschrein“, ukrývá od roku 1215 ostatky Karla Velikého.²⁵⁷

Řada z nejvýznamnějších přírůstků pochází z doby vlády Karla IV., přičemž nejznámější z nich je bezesporu relikviářová busta Karla Velikého doplněná korunou; pozoruhodné jsou však také dva relikviáře ve tvaru kaple – Karlův relikviář a tzv. třívěžový relikviář. Za donaci Karla IV. bývá považována rovněž monstrance obsahující pásek Panny Marie, monstrance s částí provazu z Kristova bičování a monstrance s páskem Krista.²⁵⁸

Růst pokladu se nezastavil ani v renesanci, kdy přibyla řada děl cášského zlatníka Hanse von Reutlingen, zaměstnaného ve službách Karla V. Z jeho dílny pocházely kromě renesanční monstrance a relikviářů, mezi nimiž vyniká relikviářová statueta sv. Petra, rovněž spony chórových pláštů.²⁵⁹

---

²⁵⁶ LEPIE/MINKENBERG 2010, 44-45.

²⁵⁷ LEPIE/MINKENBERG 2010, 15-16.

²⁵⁸ LEPIE/MINKENBERG 2010, 114-116.

²⁵⁹ LEPIE/MINKENBERG 2010, 95.

V srpnu roku 1794 byl poklad převezen do kapucínského kláštera v Paderbornu. Tři významné relikvie užívané při korunovacích, a to karolinský korunovační evangeliář, šavle Karla Velikého a bursa sv. Štěpána, byly tehdy z pokladu vyňaty. Tyto insignie byly následně převezeny do Vídně, aby byly nadále uchovávány spolu s ostatními součástmi říšského pokladu ve Vídeňské klenotnici. Spor týkající se majetkoprávních vztahů není dodnes vyřešen, a vlastnictví insignií je tedy stále sporné.²⁶⁰

Napoleon I. přikázal navrátit poklad zpět do Cách. První cášský biskup Mark Antoin Berdolet pak v roce 1804 na oplátku daroval císařovně Josefině štaufský relikviář Karla Velikého (dnes Louvre, Paříž) a talisman Karla Velikého (dnes poklad katedrály v Remeši).²⁶¹

Na sklonku první světové války byl poklad kvůli hrozícím leteckým útokům znovu uskladněn v Paderbornu, odkud byl v roce 1922 vrácen zpět do Cách. Na začátku druhé světové války byl poklad opět přesunut na bezpečnější místo: převezli ho spolu s chrámovými poklady ostatních cášských kostelů a městského muzea na zámek Bückeberg.²⁶² Heinrich Himmler sepsal v roce 1941 seznam, v němž součásti pokladu rozdělil podle významu pro německou Říši. Těch, které považoval za „reichswichtig“, tedy významné pro Říši, bylo celkem 14, a ty byly převezeny do Albrechtsburgu. Patřila sem relikviářová skříň Karla Velikého, relikviářová skříň Panny Marie, busta Karla Velikého, Lotharův kříž, kodexy, práce ze slonoviny a velké gotické relikviáře. Tyto součásti putovaly do štol rudného dolu v Porýní, kde našlo úkryt na pět tisíc lidí, jakož i mnoho děl uměleckých zásadního významu. Zbytek pokladu, který byl vyhodnocen jako pro říši nedůležitý, se vrátil zpět do cášského dómu, kde byl pečlivě zazděn v jižní věži karolinského westwerku. Poklad se navrátil do Cách dne 26.května 1945.

Od roku 1978 figuruje cášský dóm spolu s pokladem na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. V roce 1979 byla otevřena nová klenotnice, která časem zastarala, a v roce 1994 bylo rozhodnuto, že musí být poklad vystaven nově – tedy tak, aby řešení lépe odpovídalo konzervátorským, technickým a bezpečnostním požadavkům. Nový koncept vypracovali: Herta Lepie, Georg Minkenberg, August Peters a Hans-Karl Siebigs.

---

²⁶⁰ LEPIE/MINKENBERG 2010, 5.

²⁶¹ LEPIE/MINKENBERG 2010, 5-6.

²⁶² LEPIE/MINKENBERG 2010, 6.

Projektem byl pověřen architekt Winfried Wolks. V zimě roku 1995 tak mohla být na ploše 600 m² otevřena nová chrámová pokladnice.²⁶³

---

²⁶³ LEPIE/MINKENBERG 2010, 7.

3.2 Vztah Karla IV. k Cáchám

Zpočátku se vztah zvoleného římského krále a moravského markraběte Karla IV. a říšského města Cách vyvíjel poměrně dramaticky. Po smrti císaře Jindřicha VII. (1275? - 1313) byli na podzim roku 1313 zvoleni dva nástupci, a to Fridrich Sličný Rakouský a Ludvík Bavorský. Město podpořilo Ludvíka Bavora, který tam byl také 15. listopadu 1314 korunován a potvrdil Cáchám městská privilegia. Následně se však Ludvík Bavor dostal do sporu s tehdejší papežem Janem XXII. (1315-1334), který tvrdil, že volba kurfiřtů není platná bez papežské aprobace. Podle něj mají kurfiřti jen nominovat vhodného kandidáta, který musí být schválen papežem, aby se mohl právoplatně ujmout svého úřadu. Během následujících dlouholetých sporů mezi Ludvíkem Bavorem a papežem Klementem VI. stály Cáchy věrně na Wittelsbachově straně.²⁶⁴ Když byl Karel IV. roku 1346 zvolen v Rhense německým králem, uposlechly Cáchy příkazu Ludvíka Bavora a nechaly brány korunovačního města zavřené.²⁶⁵

První korunovace a pomazání Karla IV. se tedy odehrály v Bonu roku 1346; korunu mu na hlavu vložil kolínský arcibiskup Walram von Jülich. Spory však neutichly, ani po Ludvíkově skonu. Wittelsbachové se pokusili ještě v roce 1349 dosadit na trůn nově zvoleného protikrále Günthera ze Schwarzburgu, kterého podporovaly rovněž Cáchy. Nakonec ale ustoupily, a to díky diplomatickému působení papeže Klementa VI. a trevírského arcibiskupa Balduina.

Tři roky po svém zvolení římským králem, dne 24. července 1349, konečně vjel Karel IV. do Cách, aby tam slavnostně usedl na trůn Karla Velikého a přijal říšskou korunu. Den na to byla korunována také Karlova druhá žena, Anna Falcká. Během této návštěvy král rovněž potvrdil Cáchám privilegia korunovačního města, jakož i další výsady, jako by předchozí spory byly zapomenuty. Při ceremonii však nebyly použity tradiční korunovační insignie, které nadále zůstávaly v rukou dědiců Ludvíka Bavora. Koruny na hlavy krále i královny vložil trevírský arcibiskup Balduin, neboť kolínský arcibiskup Walfram von Jülich (1332-1349) byl toho času nemocen.

V lednu roku 1357 navštívil Karel IV. Cáchy podruhé, tentokrát již jako císař řádně korunovaný v Římě. Už rok před tím vydal zlatou bulu, která kodifikovala pravidla volby

---

²⁶⁴ KRAUS 2010, 244.

²⁶⁵ KRAUS 2010, 245.

říšského krále, upevnila postavení českého krále mezi kurfiřty a stala se nejvýznamnějším říšským ústavním dokumentem středověku. V zákonech schválených na sněmu v Metách dne 25. prosince 1356 potvrdil Karel IV. status Cách coby korunovačního města: „Shledali jsme rovněž, že podle věhlasných zpráv a svědectví dávných dob dodržovali naši šťastní předchůdci bez přerušení a od časů tak prastarých, že na odlišné se vzpomínka nedochovala, tu zvyklost, že slavnostní volba římského krále, budoucího císaře, se konala ve městě Frankfurtu, první korunovace v Cáchách a první zasedání královského dvora v městě Norimberku.“²⁶⁶ Při další návštěvě města roku 1357 se tedy již císař mohl cítit jako skutečný následovník Karla Velikého, čemuž odpovídala také slavnostní atmosféra a bohatý program celého pobytu.²⁶⁷

Téhož roku pobýval panovník v Cáchách ještě dvakrát, a to mezi 12. a 14. únorem a koncem května. V únoru udělil císař městu povolení opatřit městské opevnění branami, věžemi a dalšími fortifikačními prvky.²⁶⁸ Během této třetí návštěvy dorazil do Cách i se svou chotí Annou Svidnickou a její matkou, uherskou královnou Alžbětou. Jejich pout' se tak zároveň stala demonstrací dobrých vztahů mezi Karlem IV. a uherským králem, Ludvíkem I. Během své páté návštěvy v roce 1359 udělil Karel IV. Cáchám právo třetího výročního trhu.²⁶⁹

Když se císaři dne 26. února 1361 narodil dlouho očekávaný následovník trůnu, syn Václav, chystal se Karel opět vykonat pout' do Cách. Tu však nakonec kvůli naléhavým státnickým záležitostem nemohl uskutečnit, a tak namísto pouti městu poslal alespoň dar, jak bylo tehdy běžnou zvyklostí. Jeho velkorysá výše odpovídala panovníkovu postavení: šlo o 16 hřiven zlata.

Pošesté navštívil císař Cáchy v prosinci roku 1362, kdy městu Cáchy potvrdil další privilegia. S touto návštěvou bývá také spojováno založení oltáře sv. Václava v horním ochozu oktogonu, avšak ani tuto domnělou donaci Karla IV. nelze spolehlivě písemně doložit. Oltář měl sloužit českým poutníkům přišedším do Cách, a z tohoto důvodu u něj musel sloužit česky hovořící kněz. Dnes panovníkovu osobnost připomíná vyobrazení na

---

²⁶⁶ Zlatá bula XXIX, podle: BLÁHOVÁ/ MAŠEK 2003, 304.

²⁶⁷ O tři roky dříve, v únoru 1354 se v Cáchách odehrála také korunovace Karlovy třetí manželky Anny Svidnické, jejímž korunátorem byl kolínský arcibiskup Walter von Gennep. (1349-1362). Karel IV. tehdy setrval v Trevíru, ale o jeho přímé účasti na korunovaci se záznamy nedochovaly. KUTHAN/ROYT 2018, 399.

²⁶⁸ KRAUS 2010, 245.

²⁶⁹ KRAUS 2010, 247.

oltářním nástavci z 15. století. Na vnějších oltářních křídlech jsou v horní části vyobrazení Kristus, Panna Marie a sv. Jan, v dolní části pak sv. Štěpán, Karel Veliký, sv. Václav a kanovník Zikmund z Jihlavy, jenž pravděpodobně nechal tento oltář před rokem 1460 zhotovit. Oltářní nástavec upomíná na Ladislava Pohrobka, který je zobrazen jako klečící postava hned vedle ústředního motivu ukřižování na hlavní desce, a to spolu se sv. Vítem. Z druhé strany je znázorněn, rovněž na kolenou, Karel IV. se sv. Václavem. Na křídlech otevřeného retáblu jsou vyobrazení další čeští zemští patroni: sv. Zikmund, sv. Ludmila, sv. Vojtěch a sv. Prokop. Podoba Karla IV. zde nenese typické portrétní rysy. Milena Bartlová považuje za nejpravděpodobnější to, že dílu jako předloha posloužil starší artefakt z doby Karla IV., přičemž ovšem nemuselo jít právě o malbu, nýbrž např. o textilní závěs zdobený figurální výšivkou, čemuž by nasvědčovala plastická výzdoba zlaceného pozadí.

Roku 1372 byla důvodem císařovy sedmé návštěvy Cách politická situace vzniklá následkem bitvy, která se odehrála dne 22. srpna předešlého roku v Baesweiler nedaleko Cách. Václav Lucemburský, bratr Karla IV., tehdy po prohrané bitvě upadl do zajetí svého protivníka, vévody z Jülichu.²⁷⁰

Do roku 1376 spadá osmá císařova cášská návštěva, a to za účelem slavnostní korunovace jeho syna Václava IV. římským králem. Pro Karla IV. to byl výsledek dlouholeté snahy

o udržení říšského trůnu v lucemburské rodové moci. Tehdejší papež Řehoř XI. proti volbě patnáctiletého prince z rodu Lucemburků marně protestoval. Cáchy tradičně zůstaly věrné císaři, a tak bylo vše svědomitě přichystáno na uspořádání korunovace. Stejně jako v případě Karlova vlastního korunovačního ceremonálu, tak ani v souvislosti s korunovací jeho syna nejsou dochovány žádné záznamy, které by dosvědčovaly adekvátní dary pro cášský dóm, jak by se při takové příležitosti dalo očekávat. Po deváté a naposledy zavítal Karel IV. do Cách koncem listopadu 1377, aby se tam zastavil cestou do Francie. 3.3 Karel Veliký a Karel IV.

Panovník nesmírného významu, Karel Veliký (†814), byl považován za obnovitele Římské říše, a pro Karla IV., svého nástupce na trůnu, byl nejen vzorem císaře, ale i světce. Mezi patrony, jejichž kult Karel IV. podporoval, zaujal nezastupitelné místo. Jméno Karla Velikého je neodmyslitelně spojeno s cášským chrámem Panny Marie. V Einhardově životopise Karla Velikého je tento kostel zmíněn hned dvakrát.

---

²⁷⁰ KRAUS 2010, 247.

První zmínka je uvedena v oddílu o zvelebování království, kde je vynikající bazilika Matky Boží v Cáchách uvedena jako mistrovské dílo, které bylo dokončeno ještě za panovníkova života.²⁷¹ Podruhé se o tomto chrámu a jeho vybavení píše v oddíle věnovaném panovníkově zbožnosti: „Křesťanskou víru, v níž byl vychováván od dětství, vyznával s velkou zbožností a oddaností. Proto vystavěl baziliku v Cáchách a vyzdobil ji zlatem, stříbrem, světly, dveřmi a mřížemi v oknech z pevného bronzu. Protože sloupy a mramor potřebné na její stavbu mohl mít pouze z Říma či Ravenny, obstaral jejich přivezení. Do kostela chodil ráno i večer, a pokud mu to zdraví dovolovalo, i v noci v době mše. Staral se, aby vše, co se v ní konalo, probíhalo s největší slávou. Chránové dozorce velmi často napomínal, aby do kostela nevnášeli něco neslušného či špinavého. Obstarával pro kostel takovou hojnost posvátných nádob ze zlata a stříbra a kněžských oděvů, že během svatých obřadů dokonce ani dveřníci, kteří jsou posledním úřadem církevním, nemuseli sloužit ve vlastním oděvu.“²⁷² Není tedy divu, že právě v tomto kostele, jemuž věnoval Karel Veliký za svého pozemského života tolik péče, našel také místo posledního odpočinku.

Roku 1165 byl Karel Veliký díky úsilí Fridricha Barbarossy prohlášen kolínským arcibiskupem za svatého. Kanonizaci schválil vzdoropapež Paschalis III. (†1168). Avšak oficiální papež Alexandr III. toto svatořečení neakceptoval, a tak dodnes Karel Veliký nefiguruje na oficiálním seznamu římsko-katolických světců (Martyrologium Romanum). Úcta ke Karlu Velikému tak zůstala omezena na Cáchy a Francii.

Karel IV. vlastnil několik relikvií tohoto světce. Tři zuby Karla Velikého obdržel dne 25. července 1349, když navštívil Cáchy kvůli korunovaci své druhé manželky, Anny Falcké.²⁷³ Když Karel IV. založil roku 1350 v Praze na Karlově klášter augustiniánů – kanovníků, který byl zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karlovi Velikému, chtěl darovat tyto zuby k uložení v hlavním oltáři. Tento novoměstský klášter patřil mezi četné panovníkovy fundace, jejichž prostřednictvím se Praha měla proměnit v druhý Řím, skutečné centrum Říše.²⁷⁴ Se zasvěcením kostela souvisí také jeho původní

---

²⁷¹ EINHARDUS/ DANIŠ 1999, 54.

²⁷² EINHARDUS/ DANIŠ 1999, 60-61.

²⁷³ NAVRÁTIL 1987, 2-3.

²⁷⁴ V Nieder-Ingelheimu založil Karel IV. filiální probošství zasvěcené Karlu Velikému a sv. Václavovi. Na tomto místě se údajně Karel Veliký narodil a měl zde od anděla obdržet meč, který je součástí pokladu říšských králů. Klášter osazený kanovníky z Prahy měl zajišťovat péči českým poutníkům putujícím do Cách, Schmid, Reinhard: Nieder-Ingelheim - Karlsstift. In: Kloster und Stifte in Rheinland-Pfalz, URL: <<http://www.klosterlexikon-rlp.de/rheinessen/nieder-ingelheim-karlsstift.html>> (vyhledáno: 25.03.18)

poslání, neboť právě tam měl být uchováván poklad říšských králů, který byl však nakonec uložen na bezpečnějším místě – na Karlštejně.

V karlštejnské kapli sv. Kříže je mezi svatými králi, zobrazenými na deskových obrazech mistra Theodorika, zařazen i portrét Karla Velikého. Korunovaný císař s šedobílými vlasy a plnovousem drží v ruce žezlo a jablko a je označen znakem s černým orlem ve zlatém poli. V rámu obrazu zeje prázdnou kruhový otvor, v němž byla dříve uložena relikvie. Císařovo vyobrazení tak bylo nablízku říšskému pokladu, který byl uchováván za pozlacenou mříží ve výklenku nad oltářem. Svůj význam mělo rovněž umístění relikvie Karla Velikého v rámu. Vzhledem k tomu, že říšský poklad byl aktuálnímu panovníkovi vždy jen propůjčen na dobu jeho vlády, představovala relikvie v rámu jistotu, že tam zůstane památka na Karla Velikého i v tom případě, že příštím císařem nebude zvolen Lucemburk, a poklad obsahující relikvie dotýkané samotným Karlem Velikým pak bude odvezen. Karel Veliký byl na Karlštejně zpodobněn také v rodokmenu mezi předky Karla IV. (v tzv. Lucemburském sále).

3.4 Financování stavby chóru

Kolem roku 1300 započalo veřejné ukazování relikvií, které se opakovalo pravidelně v sedmiletých cyklech.²⁷⁵ V době Karla IV. byly Cáchy vyhledávaným poutním místem, kam každoročně proudily davy zbožných poutníků, kteří toužili navštívit tzv. čtyři velké relikvie uchovávané v relikviářové skříni Panny Marie.²⁷⁶ K těmto textilním relikviím patří šat Panny Marie. Kristovy pleny, Kristova bederní rouška a látka, do níž byla zabalena údajně uťatá hlava Jana Křtitele.

Ukazování a s nimi související růst oblíbenosti cášského chrámu si vyžádal stavební úpravy. Došlo například k přestavbě hodinové věže, z jejíchž galerií byly relikvie ukazovány.²⁷⁷ Kostel Panny Marie již svou kapacitou nepostačoval množství poutníků, a tak dne 14. května roku 1355 rozhodla cášská kapitula o přestavbě chóru, která prodloužila dosavadní oktagonální stavbu.

Listina, jejíž originál je dnes uchovávan v Düsseldorfu,²⁷⁸ zaznamenává: Probošt Gerhart z Virneburgu, stejně jako děkan a kapitula cášského dómu Panny Marie se usnesli, že zřídí nový chór, a to kvůli častým tlačenicím poutníků. K jeho financování vyčlenili roční stavitelům částku, která měla být vyplácena každoročně, než bude chór dokončen. Probošt, jemuž náležel podíl na výnosu chrámových pokladniček, věnoval na novou výstavbu ročně část těchto prostředků, a to ve výši kanovníckého důchodu. Pokud byl výnos z kasiček nižší, byla suma dorovnána z ostatních proboštových příjmů; přesahoval-li výnos z kasiček danou částku, zůstával přebytek proboštovi.²⁷⁹ Děkan a kapitula rovněž přispívali částkou ve výši kanovníckého důchodu.²⁸⁰ Stavba dále pokračovala v 70. letech, ale kolem roku 1390 byla ze zatím neznámých důvodů pozastavena. Již v roce 1404 je však opět doloženo pokračování stavebních prací. Nová chrámová hala byla vysvěcena v roce 1414.²⁸¹

Doposud se v pramenech nepodařilo najít žádnou konkrétní zmínku o tom, že by Karel IV. podnítil stavbu nového chóru. Rovněž nenalézáme záznam, který by uváděl, že ve

---

²⁷⁵ GRIMME 1972, XV.

²⁷⁶ PAREDIS-VROON 2012, 22–47.

²⁷⁷ GRIMME 1972, XV.

²⁷⁸ KRAUS 2010, 241.

²⁷⁹ KRAUS 2010, 241.

²⁸⁰ Statuta cášské kapituly Panny Marie uvádějí, že pokud nebyl kanovník přítomen, tedy nesídlil v městě dosahoval jeho důchod 50 rýnských zlatých ročně. Přesná výše plného kanovníckého důchodu bohužel není známa. KRAUS 2010, 246.

²⁸¹ KRAUS 2010, 246.

prospěch této stavby bylo použito daru šestnácti hřiven zlata, které Karel IV. kapitule věnoval. Vzhledem k výše uvedeným faktům se jeví jako nepravděpodobné, že by Karel IV. stavbu císařského chóru přímo inicioval či spolufinancoval.

4. Díla uložená ve Vídeňské Schatzkammer

4.1 Světská klenotnice

První zmínka o uložení Habsburských rodových klenotů pochází z roku 1337, kdy byly umístěny ve sklepních prostorách hradní kaple Schweizerhofu,²⁸² stavebně nejstarší části dnešního Hofburgu ve Vídni.²⁸³ Tyto nezcizitelné drahocennosti Habsburského panovnického domu jsou základem dnešních sbírek Světské klenotnice. V osmdesátých letech 16. století nechal císař Rudolf II. vybudovat tzv. Kunsthaus, který byl od počátku 17. století označován jako Schatzkammer (klenotnice). Ten se nacházel na místě dnešní letní jezdecké školy (Sommerreitschule).

Klenotnice sloužily ve středověku jako bezpečná místa k uložení nejen panovnických insignií, šperků, drahocenných přiborů a nádob, ale i drahých materiálů a dokonce významných listin.²⁸⁴ K oddělení klenotnice a archivu došlo ve Vídni nebyvale brzy, totiž již roku 1458. V období renesance snaha o systematické uspořádání jednotlivých artefaktů ještě vzrostla. Vznikly například specializované sbírky věnované zbraním a mincím. Tím klenotnice ztratila charakter místa sloužícího výhradně k uložení rodového majetku. Namísto toho byla rozšiřována o předměty z oblasti umění a vědy, ale také o přírodniny. I ty však byly v souladu s dobovými estetickými požadavky umělecky zpracovány, například vsazením do zlatnických výrobků. Součástí sbírek se staly také odznaky panovnické moci, které s postupujícím časem přestávaly plnit svou symbolickou funkci jako odznaky světské a duchovní moci. Tak se v 17. století dostaly do habsburského rodového dědictví také české korunovační insignie, žezlo a vladařské jablko, jimž věnujeme třetí kapitolu. V té době sbírku obohatily mimo jiné malé bronzové sošky nebo různé práce z vytvořené z drahých kamenů. Tento charakter si klenotnice uchovala až do 19. století. Skladba sbírek nejlépe odpovídala tomu, co devatenácté století označovalo jako „kabinet umění a kuriozit“.

---

²⁸² Podkapitola zpracována podle: KODIŠOVÁ 2008, 4-6.

²⁸³ Historii Světské klenotnice podána podle: FILLITZ 1964, 5-21.

²⁸⁴ Podle pravidel stanovených v závěti rakouského vévody Albrechta II. Habsburského ze šedesátých let 14. století byl rodový poklad spravován vždy nejstarším synem panovníka. Poklad se stával v průběhu historie předmětem všemožných zástav v období finanční nouze rodu. Zároveň byl rozšiřován v souvislosti s rostoucí mocí Habsburků v Evropě.

Za vlády Marie Terezie, v letech 1747-1750, byly prostory klenotnice vybaveny novým rokokovým mobiliářem podle návrhu Josepha Angela de France, z nich část slouží ještě dnes původnímu účelu. Marie Terezie obohatila rodové dědictví o diamantový poklad.

V době napoleonských válek, které měnily politickou mapu Evropy, vzrostl opět význam panovnických insignií. Proto byl roku 1800 poklad Svaté říše římské na příkaz Františka II. odvezen z Norimberka a uložen ve Vídni.

Na tomto místě je nutné poznamenat, že jako součást říšského pokladu se do klenotnice dostala i velká část děl, která jsou předmětem našeho zájmu. Řadí se mezi ně některé součásti starého říšského pokladu upravené na popud Karla IV. jako noha říšského kříže, zlatá manžeta Longinova kopí, zlatý procesní kříž a hlavice ceremoniálního meče. Kromě těchto částečně modifikovaných prací k pokladu náležely i relikvie, pro něž byly na Karlově dvoře zhotoveny nové schránky: ostensorium se zubem sv. Jana Křtitele a kazeta s relikvií sv. Anny. Neměli bychom také opomenout kožená pouzdra pro říšskou korunu a říšský meč, zhotovená k jejich bezpečnému převozu. Od roku 1424 se staly součástí říšského pokladu i tři schránky s ostatky patřící původně k pokladu českých králů: relikviář s částí tuniky sv. Jana Evangelisty, relikviář se třemi články řetězů, jimiž byli spoutáni apoštolové Petr, Pavel a Jan Evangelista a relikviář s dřevěným úlomkem z Kristových jesliček.

Když se nechal Napoleon roku 1804 korunovat za přítomnosti papeže na císaře Francouzů, zareagoval obratem František II. tím, že se dal deklarativně korunovat na římského krále a rakouského císaře. K této své císařské korunovaci použil korunu Rudolfa II., která se stala od tohoto okamžiku odznakem nově vzniklého rakouského císařství.

Do roku 1800 neobsahovala klenotnice žádné oficiálně užívané insignie, s výjimkou doby vlády Josefa II., kdy zde byly uchovávány maďarské a české korunovační klenoty, včetně rakouské arcivévodské korunky. To se změnilo v okamžiku, kdy sem byla začleněna koruna Rudolfa II. platící od roku 1804 za symbol rakouského císařství a stará říšská koruna, která ovšem roku 1806 ztratila zánikem Římské říše svou tradiční funkci.

Roku 1857 vznesl vrchní komoří Karl hrabě Lanckoronski požadavek na zpřístupnění klenotnice veřejnosti. Když byla roku 1891 otevřena velkolepá budova Uměleckohistorického muzea (Kunsthistorisches Museum), došlo k významné transformaci hofburské klenotnice. Zůstaly zde pouze insignie, předměty úzce související s historií rodu a rodinné šperky, zatímco všechno ostatní bylo přemístěno do nově vznikající uměleckoprůmyslové sbírky (Kunstindustrielle Sammlung) Uměleckohistorického muzea. Později se z tohoto oddělení osamostatnila sbírka soch a uměleckého řemesla.

Hofburská klenotnice se tak stala v duchu romantismu 19. století připomínkou duchovního a politického významu Habsburského rodu v historii Evropy. Proto tehdejší koncepce klenotnice kladla důraz na prezentaci korunovačních insignií.

Rodinné šperky byly v prostorách klenotnice uloženy až do roku 1918, kdy byly po rozpadu rakouské monarchie odvezeny Karlem I. jako jeho osobní rodinný majetek.

Po první světové válce zůstala klenotnice delší čas zavřená. Kvůli chybějícím rodinným šperkům rodu Habsburků bylo nutné pozměnit uspořádání expozice. Pro veřejnost byla otevřena až Arpadem Weixelgärtnerem roku 1928. Když dal v roce 1938 Adolf Hitler převézt říšské klenoty do Norimberka, byl provoz klenotnice opět přerušen. Ačkoliv se říšské insignie vrátily zásluhou americké armády zpět do Vídně již roku 1946, k jejich opětovnému zpřístupnění veřejnosti došlo až v roce 1954.

4.2. Duchovní klenotnice

Duchovní klenotnice shromažďuje kromě relikviářů také roucha a liturgické náčiní užívané na císařském dvoře.²⁸⁵ Její raná historie počíná rokem 1337 a shoduje se s osudy habsburského rodového pokladu. Tehdy navštívil vévoda Albrecht III. Cáchy a Kolín, kde získal větší množství relikvií, které nechal uložit v blízkosti hradní kaple.²⁸⁶ Pojem Duchovní klenotnice se poprvé objevuje v pramenech z počátku 17. století, kdy je označována jako samostatně stojící kolekce předmětů v rámci již v historii Světské klenotnice zmiňovaného Kunsthauusu. V polovině 18. století byly na podnět Marie Terezie nově uspořádány císařské umělecké sbírky. Při té příležitosti proběhla roku 1747 inventarizace, podle které se zde tehdy nacházelo téměř 500 objektů a 78 obrazů.

Duchovní klenotnice byla zpřístupněna veřejnosti již během 17. a 18. století. Jak dokládají zmínky v tehdejších cestovatelských průvodcích, stala se vyhledávanou atrakcí návštěvníků Vídně. Situace se však změnila roku 1782, kdy byla Duchovní klenotnice z rozkazu císaře Josefa II. oddělena od Světské a svěřena do správy hofburgské fary.²⁸⁷ Tam byly práce církevního užitého umění umístěny v sakristii Hofburgské kaple spolu s jejím běžně užívaným liturgickým vybavením. Mezi nimi byla i vzácná roucha, která jsou dnes rovněž součástí expozice.²⁸⁸

Ke Světské klenotnici byl její duchovní protějšek opět připojen až roku 1918. Společně jsou pak vystaveny od roku 1954 v prostorách západního křídla Schweizerhofu, nejstarší části Hofburgu, o němž jsme se zmiňovali na počátku této kapitoly.

Dnešní sbírka obsahuje kromě předmětů z Duchovní klenotnice liturgické náčiní a roucha z Hofburgské kaple a císařských kaplí v Schönbrunnu, Belvederu, Laxenburgu, Hatzensdorfu a Badenu.

K Duchovní klenotnici byl konečně přičleněn i poklad kapucínského kláštera. Jeho součástí byly i dvě do Čech lokalizované, práce: relikviář svaté Hedviky a relikviářový kříž. Klášter založila roku 1618 císařovna Anna, manželka císaře Matyáše, se záměrem vytvořit zde místo posledního odpočinku pro sebe a svého muže. Kapucínům při té příležitosti věnovala sbírku cenných relikvií a liturgických předmětů. Kvůli zachování kapucínského slibu chudoby byl klášter chápán jako pouze jako místo, kde byly uloženy, přičemž jejich

---

²⁸⁵ Podkapitola zpracována podle: KODIŠOVÁ 2008, 6 -7.

²⁸⁶ GAUPMANN 2003, 4.

²⁸⁷ FILLITZ 1964, 19.

²⁸⁸ GAUPMAN 2003, 5.

právoplatným majitelem zůstával nadále panovník. Uvedená díla zůstala v klášteře až do roku 1921, kdy byl celý poklad ve snaze o zlepšení péče o umělecké předměty a zpřístupnění veřejnosti přiřazen k hofburské Duchovní klenotnici.²⁸⁹

---

²⁸⁹ KRENN 2000, 225-227.

4.3 Z rozhodnutí Karla IV. upravené i doplněné součásti říšského pokladu

V této kapitole se budeme zabývat předměty ze starého pokladu římských králů, které byly upraveny nebo nově vznikly v Praze z popudu Karla IV.²⁹⁰

Na Konkrétně se bude jednat o nohu říšského kříže, montáž Longinova kopí, zlatý procesní kříž, hlavici ceremoniálního meče, dal o ostensorium se zubem sv. Jana Křtitele, kazetu s relikvií sv. Anny a nakonec o kožená pouzdra pro říšskou korunu a říšský meč.

Jádrem dnešního říšského pokladu jsou korunovační klenoty. Říšská koruna pochází asi z dvorské otonské dílny činné v druhé polovině 10. století. Sestává celkem z osmi dílů, z nichž čtyři zdobí příhrádkový email s vyobrazeními Krista Pantokratora mezi dvěma Serafíny, krále Šalamouna, krále Davida a dvojice proroků Izajáše a Ezechiela. V 11. století nechal císař Konrád II. koruně doplnit kamarou s křížkem nesoucí jeho jméno.²⁹¹ Tentýž panovník dal mezi léty 1024-25 zhotovit ostatkový kříž pro tak zvané „reliquiae imperiales“, totiž kus dřeva z Kristova kříže, kus hřebu od jeho ukřižování a domnělou špici Longinova kopí. Konrádův bohatě drahokamy zdobený kříž nechal Karel IV. doplnit novou nohu.

Nejstarší součást říšského pokladu, svaté kopí, které bylo od 10. století zároveň relikvií a významnou insignií římských králů, nechal Karel IV. opatřit zlatou manžetou, která nese nápis „lancea et clavus domini“.

Pro část dřeva Kristova kříže, které bylo běžně uloženo v Konrádově kříži dal asi Karel vyrobit zlatou schránku, ve které bylo možno relikvii nosit v procesích.²⁹²

Mezi korunovační klenoty patřil dále ceremoniální meč vyrobený v Palermu před rokem 1220. Pro tuto sicilskou zbraň dal Karel IV. vytvořit novou hlavici. Palermského původu je i pochva ceremoniálního meče s řádkami drobných perel, stejně jako hlavní části korunovačního ornátu, rukavice a obuv.

Se zlatnickými díly souvisí rovněž kožené pouzdro císařské koruny a kožené pouzdro ceremoniálního meče. Karel IV. je nechal zhotovit pro ochranu a snadnější převoz insignií pravděpodobně bezpochyby v souvislosti s plánovanou římskou korunovací na císaře, která se uskutečnila v roce 1355.

---

²⁹⁰ Podkapitola zpracována podle: KODIŠOVÁ 2008, 8-9.

²⁹¹ Kamara - (z řec. chamára = klenba, vyklenutí) - Pásek vyrobený zpravidla z drahého kovu vyklenutý nad panovníčskou čelenkou. Pokud jsou kamary dvě, bývají v místě křížení doplněny kuličkou s křížkem. STEHLÍKOVÁ 2003, 217.

²⁹² FILLITZ 1986, 168.

Připomeňme v této souvislosti, že za Karlem darovanou korunovační římskou insignií bývá považována i koruna cášské relikviářové bysty Karla Velikého, která takto byla prokazatelně použita při cášské, tj. římské korunovaci krále Zikmunda.²⁹³ Má se zpravidla za to, že Karlovi původně sloužila jako privátní římská královská koruna a byla snad dokonce i použita při jeho bonnské korunovaci v roce 1346.²⁹⁴ Pro sounáležitost této koruny s relikviářovou bystou se naopak vyslovil K. Otavský.²⁹⁵ Názory na původ této pozlacené busty ukrývající část lebky Karla Velikého se liší. Většinou je pokládána za výtvarný dílo cášského zlatnictví. Životnost s jakou je ideální portrét Karla Velikého ztvárněn, však může odkazovat stejně k vyspělému francouzskému zlatnictví jako k pražskému dvoru, kde mohl spolutvůrcem být sochař z parléřovské huti.²⁹⁶

---

²⁹³ CIBULKA 1969, 49., STEHLÍKOVÁ 2003, 246-247, POCHE 1983, 669. a další.

²⁹⁴ Důvodem pro vytvoření zmiňované koruny mohlo být, že v té době ještě nemohl použít výše uvedené říšské koruny z desátého století, byly dosud v držení Karlova nepřítele Ludvík Bavora.

²⁹⁵ OTAVSKÝ 1980, 78-80.

²⁹⁶ STEJSKAL 2003, 86.

4.4 Poklad římských králů jako součást panovnické reprezentace

Karla IV.

Součástí středověké panovnické reprezentace nebylo jen náležité vystupování, odívání a insignie samotného vládce, ale jeho nedílnou součástí tvořila také řada ceremoniálů a literárních i uměleckých děl.²⁹⁷ Panovník upevňoval moc svou a své dynastie pomocí opakujících se rituálů, počínaje křty, přes korunovace a sňatky, až po pohřby. Při řadě těchto rituálů hrály významnou úlohu panovnické insignie, liturgické náčiní a relikvie, jež tvořily jádro panovnického pokladu.²⁹⁸

Kapitola je věnována vztahu římského krále Karla IV. k říšskému pokladu, tomu do jaké míry panovník dokázal využít jeho potenciál a jaké místo tento soubor v jeho vladařské koncepci zaujímal. Bude nastíněno, v čem se Karel v rámci nakládání s říšskými svátostinami odlišoval od svých předchůdců na říšském trůně a v čem byl naopak jejich následovníkem. Zmíněn bude také vliv Karlova francouzského pobytu, který jej v oblasti úcty ke svatým ostatkům v mnohém inspiroval. V souvislosti s průběhem Karlovy římské korunovace se dotkneme také posvátné povahy královské moci, jak ji odráží říšský korunovační obřad. V neposlední řadě se budeme zabírat součástmi pokladu, které byly upraveny či doplněny z panovníkova rozhodnutí.

Na pražském lucemburském dvoře se setkáváme se třemi významnými poklady: svatovítským karlštejnským a pokladem římských králů (říšský poklad). První dva soubory spadaly plně pod panovníkovu pravomoc, mohl s nimi tedy zcela volně nakládat a plně využívat jejich potenciál. Říšský poklad však vyžadoval jiné způsoby zacházení a jeho využití bylo výrazně omezeno tím, že římská králové neodvozovali svoji legitimitu z dědického práva, ale byli voleni. Získání a vlastnění říšských relikvií a insignií pak platilo jako znamení jejich všeobecného uznání a plné právoplatnosti jejich zvolení.²⁹⁹ Karel, coby říšský král, nebyl tedy vlastníkem pokladu, ale pouze jeho dočasným správcem. Ačkoliv Karel získal právo disponovat říšskými svátostinami již po volbě v Rhense v červenci roku 1346, podařilo se mu dosáhnout jejich vydání od synů císaře Ludvíka Bavora, teprve po

---

²⁹⁷ BLÁHOVÁ 2005, 15-26.

²⁹⁸ Kapitola je upravenou verzí publikovaného příspěvku: KODIŠOVÁ 2013a.

²⁹⁹ FILLITZ 1968, 4.

letech bojů a diplomatických jednání v roce 1350.³⁰⁰ Vzhledem ke státoprávnímu významu pokladu bylo tedy třeba nejprve dbát o jeho bezpečné uložení. Karel si však byl stejně tak vědom i duchovního významu pokladu, jehož jádro tvořil kromě korunovačních insignií soubor významných pašijových relikvií. Mezi tyto „Reliquiae imperiales“ náležela především část dřeva Kristova Kříže, tzv. Longinovo kopí a hřeb z ukřižování. Zároveň již byly v době Karla IV. koruna a říšský meč považovány za relikvie spojené se životem Karla Velikého. Říšské insignie byly tedy více než jen symboly panovnické moci, což dokázal Karel, ovlivněn zbožností pozdně kapetovské Francie, náležitě vyzdvihnout a zúročit. Nejvýstižněji přínos Karlova francouzského pobytu shrnuje František Šmahel: „Francie Karla znamenitě připravila pro další kariéru a mimo jiné mu dala příležitost seznámit se s vyspělou dvorskou kulturou včetně dynastických kultů a rituálů, které pak citlivě aplikoval na české a říšské poměry.“³⁰¹ Mladý Karel byl jistě ovlivněn jak osobní účastí na dvorských rituálech, tak i osobností nedávno svatořečeného Ludvíka IX.³⁰² (1226-1270), který byl princem předkládán za ideální vzor křesťanského panovníka.³⁰³ Paříž, v níž kraleVIC mezi lety 1323-1330 vyrůstal, se tehdy honosila největším, v křesťanském světě známým, souborem pašijových relikvií. Ten získal Ludvík IX. od byzantského císaře Balduina II. Trnová Koruna v něm obsažená byla přivezena roku 1239 do Villeneuve-L'Archevêque, kde ji král slavnostně přivítal. Cesta koruny pokračovala do Sens, kde se za účasti krále konalo veřejné *ostensio*. Konečně 19. srpna byla koruna dopravena do Paříže, kde byla hned následujícího dne králem opět veřejně vystavena. Ostatní pašijové relikvie, část dřeva Kristova kříže, hrot Svatého kopí, část Kristovy tuniky a kámen z Božího hrobu, byly dovezeny roku 1241. Ludvík IX. je také osobně uvítal v branách města a ukázal společně s korunou shromážděnému davu.³⁰⁴

Přes tyto zjevné inspirační zdroje se zde nesetkáváme jen s kopírováním francouzských vzorů, které by ani v říšském prostředí nebylo možné vzhledem k již zmiňované nutnosti zaručit klenotům absolutní bezpečnost a s ohledem na dočasnost jejich vlastnictví. Bylo nutné zvolit v řadě ohledů odlišné formy uctívání, než jaké byly praktikovány na dvoře dědičných francouzských králů.³⁰⁵

---

³⁰⁰ OTAVSKÝ 2003, 293.

³⁰¹ ŠMAHEL 2005, 37.

³⁰² Svatořečen 1298.

³⁰³ O panovníkově účtě ke francouzskému svatému králi svědčí i soška sv. Ludvíka držícího trn z Kristovy koruny, kterou král daroval roku 1354 pražské katedrále. Inventář Svatovítského poklad z roku 1354 uvádí jako dvanáctou položku: *Imago sancti Ludovici regis francorum argentea deaurata tenens in manu cristallum cum particula spineae corone Iesu Christi, quam praedictus rex [Karel IV.] donavit.* PODLAHA/ ŠITTLER 1903, I.

³⁰⁴ SCHELLEWALD 2010, 162-163.

³⁰⁵ OTAVSKÝ 2003, 393.

Říšský poklad byl do Prahy slavnostně přivezen na Květnou neděli 21. března 1350.³⁰⁶ Nejdříve byl poklad přivítán na Vyšehradě za účasti nejvýznamnějších příslušníků světského i duchovního stavu. Následně byl převezen na Koňský trh, kde se uprostřed, tehdy ještě rozestavěného Nového města pražského konalo první ukazování říšských svátostin, které pak byly v slavnostním průvodu dopraveny do sakristie Svatovítské katedrály.³⁰⁷

Ještě téhož roku požádal Karel IV. papeže Inocence VI. o povolení ukazovat poklad a udělení sedmiletých odpustků všem, kteří vykonají pouť, aby se v Praze poklonili pašijovým relikviím.³⁰⁸ Tehdy začala tradice každoročních pražských veřejných ukazování relikvií na Dobytčím trhu (dnešní Karlovo náměstí).³⁰⁹ Roku 1353 byla Karlem do Říma podána žádost o privilegium povolující nošení pontifikálií při mši sloužené na místě uložení relikvií každému knězi bez ohledu na jeho skutečné postavení v rámci církevní hierarchie.³¹⁰

Zvláštním výrazem úcty k „říšským relikviím“ v Německu a Čechách bylo zavedení tzv. svátku kopí a hřebů (festum lanceae et clavorum Domini), potvrzený papežem Inocencem VI. v Avignonu 13. února 1354.³¹¹ Svátek byl slaven vždy na první pátek po velikonočním oktávu, což byl nejbližší vhodný termín pro opětovnou připomínku Kristova utrpení po velikonočních svátcích.³¹² V Praze se pak na tento den konala zmíněná každoroční ukazování „říšských relikvií“, spojená s odpustkem sedmi let a sedmi quadragen. Předobraz tohoto svátku najdeme v Paříži, kde se konaly svátky svaté Koruny (Sanctae Coronae) a svatých relikvií (festum Reliquiarum) slavené ve výroční dny jejich přivezení do Francie.³¹³

---

³⁰⁶ Karlova přijímací listina z 12. 3. 1350 zmiňuje i artefakty, jež jsou předmětem našeho zájmu. Je zde uvedeno: „Ein Gulden Creuz geziert mit edeln Gestein und feine Perlen ganz und unverrucket und in demselben Creuz ist das Speer und ein Nagel unsers herrn, auch ist darinn ein Stück des h. Creuzes, ein zahn St. Johans des Taufers in einem Crystall und St. Annen Arm; auch sey da befunder zwey Swert, das eine st. Mauricien und das ander Sant Karls mit vergulden Scheiden.“(Zlatý kříž zdobený drahými kameny a drobnými perlami celý a nepoškozený a v tomtěž kříži je kopí a hřeb našeho Pána, také je tam část sv. kříže, zub Jana Křtitele v křišťálu a paže sv. Anny; také se tam nacházejí dva meče, z nichž jeden je sv. Mořice a druhý sv. Karla s pozlacenou pochvou.) VON MURR 1789, 48-49. Srov. předávací listina Ludvíka Bavorského viz.: PODLAHA/ ŠITTLER 1903, 20- 21.

³⁰⁷ Viz Kronika Františka Pražského, in: EMLER 1884, 453-454 a Kronika Beneše Krabice z Weitmile. Ibidem, 519.

³⁰⁸ Nejenom možnost spatřit pašijové relikvie na vlastní oči ale i možnost patřit na pouhý obraz pašijových relikvií byla vítána pro své ochranné a účinky. Z toho důvodu se také také nástroje Kristova umučení staly oblíbenými náměty ochranných amuletů. GOTTFRIED 2006, 229.

³⁰⁹ V pořádání těchto slavností pokračoval i Karlův syn Václav IV. Nejpozději do roku 1393 probíhala ukazování z provizorní dřevěné věže, poté z ochozu nově vybudované kaple Božího těla. Více ke kapli Božího Těla: LORENC 1973, 133, 155, 156.

³¹⁰ OTAVSKÝ 2003, 393.

³¹¹ Schvalovací listina papeže Inocence VI. z 13. února 1354 viz.: PODLAHA/ ŠITTLER 1903, 29-30.

³¹² KIRCHWEGER 2005, 76.

³¹³ OTAVSKÝ 1992, 104.

Pražská ukazování říšského pokladu získala na přitažlivosti a náboženském významu poté, co byla někdy v 60tých letech rozšířena o vybrané relikvie z chrámového pokladu sv. Víta a karlštejnského pokladu českých králů. Jistě ne náhodou se ukazování konala uprostřed Karlem založeného Nového města pražského na Dobytčím trhu, jehož dostatečná rozloha dokázala pojmout tisíce poutníků. Do Prahy se shromažďovali návštěvníci ze všech koutů Římské říše, což přispívalo k hospodářskému prospěchu a věhlasu města Prahy. Obyvatelé Nového města využili této příležitosti a vymohli si na období konání slavností možnost pořádat druhý výroční trh.³¹⁴ Největší význam však měli zbožní příchozí pro oblast pohostinství. S přílivem zahraničních návštěvníků se otvíraly také nové možnosti dálkového obchodu, který se stal pro řadu poutníků součástí zbožné cesty.³¹⁵

Pravidelná ukazování probíhala na svátek Kopí a Hřebů a také při pražském Milostivém létě.³¹⁶ Každé z těchto dvou ukazování mělo svůj vlastní program určující jaké ostatky a v jakém pořadí budou vystaveny. Zde se budeme věnovat způsobu určenému pro svátek Kopí a Hřebů Páně, při kterém bylo ukazování rozděleno, zřejmě podle jednotlivých pokladů, do čtyř dílů označených v zachovaných seznamech jako *ostentiones*.³¹⁷

V prvním *ostensio* byly představovány relikviářové bysty českých zemských patronů, Evangelistů a významných světců. Všechny tyto relikvie jsou doloženy jako součásti Svatovítského pokladu, stejně tak jako součásti druhého ukazování, jehož jádro tvořily pašijové relikvie. Relikvie třetího ukazování pocházejí z Karlštejna. Objevuje se zde tzv. Ostatkový kříž království českého, články řetězů apoštolů Petra, Pavla a evangelisty Jana, část tuniky sv. Jana a část dřeva z Kristových jeslí.³¹⁸ Čtvrté ukazování sestávalo z nejvýznamnějších relikvií pokladu římských králů.

Mimořádné vystavení říšských svátostin uspořádal císař u příležitosti dlouho očekávaného narození následníka trůnu Václava, prvního Karlova syna, který se dožil dospělosti. Radostnou událost slavil císař v Norimberku 26. února 1361. Malý Václav byl však pokřtěn až v neděli 11. dubna, aby bylo možno sezvat hosty ze vzdálenějších částí říše a

---

³¹⁴ ŠUSTA 1948, 242.

³¹⁵ OHLER 2002, 201-203.

³¹⁶ Tři různé redakce seznamu ukazování pro svátek Kopí a Hřebů Páně (tzv. kratšího) i seznam určený pro tzv. pražské milostivé léto (tzv. delší způsob) publikovány v originálním znění: KUBÍNOVÁ 2006, 291-298. Česká redakce: PODLAHA/ ŠITTLER 1903, 56-58.

³¹⁷ OTAVSKÝ 2009, 304.

³¹⁸ Z toho vyplývá původní uložení relikviáře s články řetězů sv. apoštolů Petra, Pavla a Jana, relikviáře s částí tuniky sv. Jana a relikviáře s částí dřeva z Kristových jeslí v Karlštejnském pokladu. Jmenované objekty byly sice později přiřazeny k říšskému pokladu, ale byly do něj vtěleny druhotně a patrně omylem, když císař Zikmund Lucemburský převážel oba poklady společně do své budínské rezidence roku 1422. To je také důvod proč nebudu uvádět tyto relikviáře v souvislosti s Karlem IV. upravenými součástmi říšského pokladu, přestože císař byl jejich objednavatelem a jsou dnes vystaveny spolu říšským pokladem ve světské klenotnici vídeňského Hofburgu.

náležitě připravit křestní oslavy. Svátost křtu byla malému Václavovi udělena v norimberském kostele svatého Sebalda z rukou pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic a za účasti arcibiskupů Gerlacha mohučského a Viléma kolínského, šesti biskupů a pěti opatů, kteří vyzvedli Václava z křtelnice. Obřadu byli v hojném počtu přítomni nejvýznamnější říšští činitelé, pět kurfiřtů a řada dalších světských i církevních hodnostářů z říše i Českého království. Poté byly shromážděnému lidu ukázány z Karlštejna dovezené císařské klenoty.³¹⁹ Slavnost byla spojena také s mimořádnými odpustky, které všem přítomným udělil Inocenc VI.

Původně zamýšlel císař, nadšený narozením dlouho očekávaného syna, vykonat i s rodinou děkovnou pouť do Cách, kterou musel z politických důvodů odložit. Zaslal tedy alespoň císařskému domu šestnáct hřiven zlata, což bylo tolik, kolik vážil malý Václav.³²⁰ Tradičním přemyslovským křestním jménem a tím, že křestní obřad celebroid arcibiskup Arnošt z Pardubic, byla zjevně vyjádřena Václavova předurčenost pro český trůn.³²¹ Naopak ukazování svátostin a dar věnovaný Karlem císařskému korunovačnímu kostelu měly spojit novorozeného Václava s říší.³²²

Karel IV. nebyl prvním římským králem, který vystavil poklad očím lidu. Roku 1314 byl ve sporné volbě zvolen římským králem Fridrich Sličný, který se krátce po své korunovaci v Bonu oženil s Kateřinou Aragonskou a nechal svou manželku v Basileji korunovat. Při této příležitosti dal říšský poklad veřejně ukazovat. Zpravuje nás o tom dopis jedné z princeznyných dvorních dam, která v listu své matce ze 6.července 1315 zmiňuje, že Fridrich nechal klenoty v Basileji ukázat. Zároveň dodává, že kolínský arcibiskup při té příležitosti pronesl kázání, v němž zdůrazňoval, že ten, kdo vlastní relikvie Našeho Pána náležející říši, musí být a je králem a ten, kdo je nemá, nesmí být králem nazýván.³²³ To podtrhuje tradičně politický smysl ukazování, při němž byly svátostiny vystaveny především jako důkaz panovnické legitimacy. Podobně tomu bylo i v případě Ludvíka Bavora, který roku

³¹⁹ Zpráva o Václavově narození a křtu jak ji uvádí Kronika Jindřicha Taubeho ze Sekbachu (Heinrich Rebdorfensis):“ Item anno domini M.CCC.LX.I. in principio mensis martii imperatrix in Nuremberg filium masculum genuit, de quo imperator letitiam habuit non modicam, et eundem baptizandum sollempniter reservavit per unum mensem at amplius. Nam ad baptismum ipsius convocat sollempnem curia in Nuernberg, et electores imperii quasi omnes. Et hic filius baptizatus est et dominica, qua cantatur Misericordia domini, que tunc fuit III.id. Aprilis, in parochia sancti Sewoldi in Nuremberg Babenbergensis diocesis, et levatus de fonte per archiepiscops Moguntinensem, Coloniensem, Pragensem, et episcopos sex, et quinque abbates, et nomen eius Wenzlaus appellatum. Et duravit hec curia cum magno gaudio per octo dies. Nam et insignia imperialia imperator iubet deduci de Bohemia, cum sollempni apparatu, et ostendit ibidem. Et existentibus ibidem denuntiantur magne indulgentie, quas Innocentius sextus papa tunc gratiose concessit, videlicet easdem, quas in Urbes Romani pontifices in die cene domini concedere consueverunt.“ Podle: BOEHMER 1868, 547.

³²⁰ SPĚVÁČEK 1986,33.

³²¹ SPĚVÁČEK 1986,36-37.

³²² KAVKA 1993, 79.

³²³ GRASS 1965, 24-26.

1322 obdržel říšský poklad z rukou Habsburků. Bezprostředně po předání pokladu v Norimberku zde nechal panovník cennosti vystavit, aby na ně mohl shromážděný lid pohlédnout a dotknout se jich.³²⁴ I zde tedy bylo ukazování imperiálních svátostí především demonstrací jejich vlastnictví.

Jak vyplývá z výše uvedeného, pražská ukazování se od předchozích lišila svým vyhraněně posvátným charakterem, jímž se spíše blížila pařížským ceremoniím. Počínaje slavnostním přinesením pokladu do Prahy, načasovaným na Květnou neděli, jako nejprůhodnější den liturgického roku, přes zavedení každoročních ukazování spojených s odpustky pro poutníky až po zavedení svátku Kopí a Hřebů Páně, to vše vyzdvihovalo duchovní rozměr pokladu a směřovalo k plnému využití tohoto potenciálu v době narůstající laické zbožnosti a šířící se obliby spásonosného nazírání.

Říšský poklad, coby středobod veřejných ukazování, měl také přispět svým významem k větší proslulosti Prahy, kterou Karel začal budovat podle svých představ jako císařskou rezidenci a centrum Římské říše. Jeho záměrem bylo, aby se její významnost mohla přinejmenším stavět naroveň Římu či Cáchám. V této snaze získával císař pro Prahu mnoho svatých ostatků a zakládal řadu nových kostelů a klášterů.³²⁵ V souvislosti s pokladem římských králů bývá zmiňováno založení pražské augustiniánské kanonie a kostela Panny Marie a Karla Velikého Na hoře sv. Karla (mons sancti Caroli), dnešním Karlově.³²⁶ Kostel nechal panovník vystavět na osmibokém půdorysu dle vzoru cášské palácové kaple. Zsvětíl jej jednak Panně Marii, jednak říšskému světcí a patronu Karlu Velikému, s jehož jménem začaly být historické říšské insignie od konce 13. století spojovány a jehož jméno také při biřmování sám přijal. Zdeňka Hledíková se domnívá, že kostel se měl stát symbolem přenesení císařství do Prahy. Podle jejího názoru zde měly být původně také uloženy říšské relikvie.³²⁷ Ovšem císař se již během stavby kostela rozhodl uložit říšské relikvie v blízkosti svých osobních relikvií a nově založeného českého ostatkového pokladu na Karlštejně. V tamní kapli sv. Kříže byly relikvie uschovány nejpozději od roku 1365 do roku 1422.³²⁸

Památkám Kristova umučení byl podřízen i ikonografický program oltářní stěny kaple, která poklad ukrývala ve výklenku se zlatou mříží nad oltářní menzou.³²⁹ Pod velkým

---

³²⁴ Ibidem.

³²⁵ Více ke Karlově představě posvátné Prahy: KUTHAN 2008, 337-366.

³²⁶ Kostel byl zasvěcen Karlu Velikému, přestože jeho svatořečení vzdoropapežem Paschalisem III. je problematické a úcta ke Karlu Velikému měla být oficiálně omezena pouze na cášskou oblast.

³²⁷ HLEDÍKOVÁ 1981, 22-23, 28, 29.

³²⁸ Roku 1422 dal Zikmund Lucemburský říšské klenoty odvézt do své uherské residence, Budína. Odtud byly v únoru 1423 přepraveny povozem do Norimberku. Tam měly podle panovníkova rozhodnutí uloženy na věčné časy. V Norimberském kostele Svatého Ducha zůstaly uschovány do roku 1796. BAUM 1996, 219-220.

³²⁹ KUTHAN/ROYT 2018, 127-133.

deskovým obrazem Ukřižování se nachází triptych s Bolestným Kristem, třemi Mariemi a dvěma anděly. Přímo nad výklenkem je zavěšen triptych z dílny Tommasa da Modeny, jehož ústředním motivem je Panna Marie s Ježíškem, k níž přistupují zleva nejvýznamnější český zemský patron sv. Václav a zprava sv. Palmácius, patron Lucemburky spravovaného říšského města Trevíru. Po obou stranách Ukřižování nesou andělé koruny a znaky Římské říše a Českého království.³³⁰ Spojení říšského a českého znaku objevující se často na výtvarných dílech objednaných Karlem IV. bylo bezpochyby též zamýšleno jako trvalá památka přenesení říšského centra do Českého království.

S uložením říšského pokladu souvisí pravděpodobně také založení pokladu karlštejnského, jehož obsah je nám částečně znám ze seznamů relikvií ukazovaných od šedesátých let každoročně na Dobytčím trhu. Společné uložení obou pokladů v kapli dokládá zmínka v kronice Beneše Krabice z Weitmile: „Na celém širém světě není hradu ani kaple tak drahocenného díla, a právem, neboť v ní císař přechovával císařské odznaky a poklady celého svého království.“³³¹

Součástí karlštejnského pokladu by i tzv. Ostatkový kříž království českého, obsahující významné relikvie Kristova utrpení: houbu, dva trny z trnové koruny, partikuli z Kristova kříže a část provazu, jímž byl Ježíš svázán při bičování. Císař tak zřejmě záměrně koncentroval památky na Spasitelovo utrpení právě v místě uložení říšských svátostin. V případě, že by byl říšský poklad v budoucnu odvezen, mohl by jej Karlštejnský poklad, důstojně nahradit.³³² V souvislosti s nejistou budoucností říšských relikvií můžeme uvést i fakt, že říšské svátostiny nejsou nikde na Karlštejně vypořádány.³³³

Odpověď na otázku do jaké míry byl Karlův způsob uchovávání klenotů v souladu s tradicemi nalezneme, zaměříme-li se na panovníkovy předchůdce na říšském trůně. Ti si z počátku zpravidla odváželi poklad na svá vlastní území. První stabilním místem určeným k uchovávání pokladu byl zřejmě klášter Limburg a to za vlády sálské dynastie. Po roce 1065 byl poklad umístěn v císařském dómu ve Špýru. Jindřich V. jej pak nechal uložit na pevném hradě Trifels ležícím uprostřed štaufského území, kde zůstaly klenoty téměř po celou dobu štaufské vlády. Rudolf I. Habsburský nechal poklad odvézt na svůj rodový statek Kiburg u Winterthuru. Za vlády Adolfa z Nassau byly klenoty opět vráceny na Trifels. Po

³³⁰ FAJT/ ROYT/ GOTTFRIED 1998, 37-39.

³³¹ KRONIKY DOBY KARLA IV., 1987, 237.

³³² Například pás s kovovými hroty obíhající kapli sv. Kříže zřejmě odkazuje ke Kristově trnové koruně, jejíž částičky byly uloženy v Ostatkovém kříži Království českého. FAJT/ ROYT/ GOTTFRIED 1998, 22 a 26.

³³³ OTAVSKÝ 2009, 307.

bitvě u Mühldorfu (1322) je Habsburkové předali Ludvíku Bavorovi, který zvolil pro jejich uložení kapli mnichovského Alte Burg.

Shrneme-li historii uložení pokladu můžeme konstatovat, že Karlova koncepce se od předchozích vladařů nijak nelišila, neboť stejně jako oni dbal na zároveň důstojné i bezpečné přechovávání klenotů. Shodně s předešlými panovníky zvolil Karel pro umístění říšských svátostin území, jemuž svrchovaně vládl, aby po jeho smrti poklad přešel do rukou jeho dědiců.³³⁴

Základem dnešního říšského pokladu jsou korunovační klenoty. Říšská koruna pochází asi z dvorské otonské dílny činné v druhé polovině 10. století. Sestává celkem z osmi dílů, z nichž čtyři zdobí příhrádkový email s vyobrazeními Krista Pantokratora mezi dvěma Serafíny, krále Šalamouna, krále Davida a dvojice proroků Izajáše a Ezechiela. V 11. století nechal císař Konrád II. korunu doplnit kamarou s křížkem nesoucí jeho jméno. V Karlově době bývala koruna spojována s Karlem Velikým, čímž získala zároveň charakter relikvie.

Tentýž Konrád II. dal mezi léty 1024-25 zhotovit ostatkový kříž pro tak zvané „reliquiae imperiales“, totiž kus dřeva z Kristova kříže, kus hřebu z ukřižování a domnělý hrot Longinova kopí. Konrádův bohatě drahokamy zdobený kříž nechal Karel IV. doplnit o novou nohu.

Nejstarší součást říšského pokladu, Svaté kopí, které bylo od 10. století zároveň relikvií a významnou insignií římských králů, nechal Karel IV. opatřit zlatou manžetou. Byl to asi Karel IV., kdo nechal pro část dřeva Kristova kříže, která byla trvale uložena v Konrádově kříži, zhotovit zlatou schránku, ve které ji bylo možno nosit v procesích.³³⁵

Pro ceremoniální meč s drahocennou zlatou pochvou zdobenou řadami perel, stejně jako hlavní části korunovačního ornátu, rukavice a obuv vyrobené před rokem 1220 v Palermu, dal Karel vytvořit novou hlavici a kožené pouzdro. Koženým pouzdem opatřil vedle toho i císařskou korunu. Obě pouzdra nechal Karel zhotovit pro ochranu a snadnější převoz insignií, pravděpodobně v rámci dlouhodobé přípravy na svou císařskou korunovaci, která se uskutečnila v Římě v dubnu 1355.

Nákladná cesta do Říma a korunovační obřad, jehož průběh stručně nastíníme, byly obecně důležitými událostmi, v nichž se projevovala posvátná povaha královské moci, jak je patrné z římského korunovačního řádu. Podobně jako měl samotný říšský poklad dva rozměry, mocenský a duchovní, tak i panovník, ač nevysvěcená osoba, byl vždy více než jen pouhým laikem. Marc Bloch píše o vnímání kvazikněžské úlohy králů: „...středověcí

---

³³⁴ GRASS 1965, 19-26.

³³⁵ FILLITZ 1986, 168.

králové ve svých poddaných nikdy nepřestali vyvolávat představu, že mají jistý podíl na kněžské slávě. V podstatě to byla skutečnost, v níž věřili téměř všichni, ale o níž nebylo vhodné mluvit.³³⁶ Vzhledem k této vžitě představě se zástupci duchovní moci nesnažili o její vyvrácení, ale spíše o její účelné vymezení a oslabení. Součástí císařské korunovace bylo i předávání oděvu sestávajícího z tuniky, dalmatiky, pluvíálu, mitry, kamaší a sandálů, které bývalo až do dvanáctého století spojováno s přechodem vládce do duchovního stavu. Později je význam předání oděvu posunut a panovník se díky němu má stát jedním ze svatopetrských kanovníků. Udělení kanovnického titulu by mělo správně být podmíněno přinejmenším podjáhenskou hodností. Tato zásada však bývala často porušována a tento akt předcházející vlastnímu korunovačnímu obřadu se stal spíše formálním gestem. S tím souvisí diskutovaná otázka Karlova dříve obecně předpokládaného jáhenského svěcení.³³⁷ Bez ohledu na to, zda mu tedy skutečně jáhenské svěcení uděleno bylo či nebylo, choval se Karel tak, jako by tuto funkci zodpovědně přijal: na Boží hod vánoční předčítal sedmou ranní hodinku začínající úryvkem z Lukášova evangelia (Lk 2,1): „Stalo se v oněch dnech, že vyšlo nařízení od císaře Augusta“ a z pravomoci svého Bohem svěřeného úřadu, po způsobu vysvěcených, asistoval při bohoslužbách a přijímal krev Kristovu.³³⁸

Přijímání krve Páně bylo i součástí korunovačního obřadu, jemuž předcházelo výše zmíněné přijetí mezi kanovníky sv. Petra v kostelíku Panny Marie (in turri). Po slavnostním zahájení korunovačního obřadu a modlitbách, za jeho zdárný průběh panovník poklekl na místě, kde byla do podlahy zasazena porfyrová deska a kardinál nad ním pronesl modlitbu. Císař si pak na znamení úcty lehl na zem, jak to činili po vzoru Karla Velikého všichni jeho předchůdci, přičemž byly zpívány litanie ke všem svatým. Následně byl budoucí císař před oltářem sv. Mořice pomazán křížmem na rukou a mezi lopatkami.³³⁹ V průběhu celé mše pak probíhala pasování na rytíře, která panovník uděloval dotykem mečem, žezlem, holí či rukou.³⁴⁰ Při Karlově korunovaci byla ovšem vynechána část obřadu, při níž papež přijímá císaře mezi své jáhny, jelikož papež Inocenc VI. zde byl zastoupen ostijským kardinálem Petrem z Colombiers. Po modlitbě za císaře a čtení epištoly se přistoupilo k samotné

---

³³⁶ BLOCH 2004, 196.

³³⁷ Snaha o představení říšských králů coby diakonů či subdiakonů odráží již zmiňovanou snahu představitelů církve zkonkretizovat a omezit duchovní moc panovníků. Přiznání duchovní hodnosti na úrovni nižšího svěcení nepopíralo jistou duchovní převahu vládce nad laiky, ale zároveň jej jasně řadilo pod úroveň kněze, neboť jáhni nemohou celebrovat mši svatou. V této souvislosti lze uvést taky snahu o úpravu korunovačních obřadů, takovým způsobem, aby z nich vymizela podobnost s biskupským svěcením. Králové neměli být pomazáváni na hlavě, jako biskupové ale jen na rukou a případně mezi lopatkami. BLOCH 2004, 190-193.

³³⁸ KUBÍNOVÁ 2006, 130.

³³⁹ KUBÍNOVÁ 2006, 126-130

³⁴⁰ KAVKA 2002, 98.

korunovací. Kardinál vložil Karlovi na hlavu mitru a na ni korunu. Poté následovalo předání žezla a říšského jablka. Jako poslední byl panovníkovi předán meč symbolizující vládu nad královstvím, kterým měl císař bránit církev. Odznaky panovnické moci odložil císař ještě před tím, než daroval zlato před oltář a zpět si je oblékl až po svatém přijímání. Při následujícím průvodu směřujícím k Lateránskému paláci uděloval císař jedoucí na bílém koni a ozdobený odznaky své důstojnosti další rytířská pasování.³⁴¹

V mnoha ohledech zacházel Karel IV. s pokladem říšských králů ve zcela tradičním duchu. Oproti svým předchůdcům však kladl větší důraz na duchovní rozměr pokladu, který mu umožňoval, vzhledem příznivému ovzduší vzrůstající laicizace víry, plně využít potenciál pokladu při veřejných ukazováních. Rozměr, který dávaly pokladu vzácné pašijové relikvie a domnělé památky na Karla Velikého, byl poprvé plně využit pro účely reprezentace samotného panovníka, jeho rodu i dědičného království.

---

³⁴¹ KUBÍNOVÁ 2006, 131-134.

4.5 Uměleckohistorická problematika relikviářů s rytinami

Relikviář s částmi řetězů tří apoštolů a relikviář s částí tuniky sv. Jana Evangelisty spojuje precizní rytecká výzdoba.³⁴² [84, 92] Přičemž zejména řetězový relikviář vykazuje v námětu i provedení nápadnou podobnost s relikviářovým křížem Urbana V. ze svatovítského pokladu.³⁴³ [95] Výjimečnost ostatkového kříže a zlatých schránek tkví ve způsobu, jakým byla navržena a mistrovsky provedena jejich obrazová výzdoba. Jedná se o tehdy neobvyklý způsob rytí linek ostrým rydlem, který oproti běžnému způsobu zdobení puncem skýtal novou možnost uměleckého vyjádření.³⁴⁴ Při rytí byly různě silné linky vedeny vedle sebe i jedna přes druhou, díky tomu je rytina schopna zachytit i velmi jemné odstupňování světla a stínu. Na rozdíl od ražení maticí umožňujícího pouze obrysové vykreslení tvarů, dovoluje rytá technika zdůraznění objemu postav stínováním i vyobrazení drobných naturalistických detailů tváří a oděvů.³⁴⁵

Weixelgärtner vyslovuje domněnku, že autorem rytin by mohl být Karlův dvorní zlatník Hanuš.³⁴⁶ Vzhledem k tomu, že nemáme o provozu zlatnických dílen té doby dostatek materiálů, nelze Weixelgärtnerovo tvrzení nijak přímo doložit.³⁴⁷

Poche klade původ těchto relikviářů jednoznačně na Pražský dvůr. Pro výtvarné ztvárnění postav z relikviářů nachází analogie v české gotické malbě. Práce je těžké přesněji zařadit, protože zde bylo užito, jak uvádí dále Poche, záměrného stylového historismu. Ten podle jeho názoru vědomě navazoval na díla byzantského raného středověku. Rytiny i celková prostota provedení údajně odkazuje na raně křesťanský původ schránek.³⁴⁸

Podle Pocheho císařova podoba na Urbanově kříži a řetězovém relikviáři do značné míry podobají jeho zobrazení na mozaice posledního soudu nad jižním vchodem Svatovítské katedrály. Na základě této podobnosti uvažuje, zda návrhy pro relikviáře i mozaiku neprovedla stejná dvorská dílna.³⁴⁹

Fritz naproti tomu umisťuje jejich výzdoby na avignonský papežský dvůr. Uvádí jméno zlatníka Giovanniho di Bartola ze Sieny, známého velkým počtem zlatnických zakázek provedených v papežových službách. Na základě skutečnosti, že Giovanni di Bartolo

---

³⁴² Zde kat.č 14 a 15.

³⁴³ Podkapitola zpracována podle: KODIŠOVÁ 2008, 27-29.

³⁴⁴ Punc je ražený motiv výzdoby provedený kolkem (maticí). STEHLÍKOVÁ 2003, 398.

³⁴⁵ CIBULKA 1932, 112.

³⁴⁶ WEIXELGÄRTNER 1937, 72-73.

³⁴⁷ Na nedostatečnou podloženost tohoto tvrzení však upozorňuje již Josef Cibulka. Viz CIBULKA 1933, 120.

³⁴⁸ POCHE 1984, 339.

³⁴⁹ POCHE 1978, 706-707.

přijel roku 1368 do Říma spolu s papežem, uvažuje Fritz o možném připsání relikviářů papežské dílně v Římě. Zvažuje dokonce i možnost, že zadavatelem byl kardinál Pierre de Beaufort, zobrazený na Urbanově kříži coby papežův nástupce.³⁵⁰

Gerhard Schmidt zmiňuje možný vliv avignonských nástěnných maleb Mattea Giovanettiho.³⁵¹

Právě na základě výše zmíněných portrétních rysů císařovy tváře, jejich srovnání s karlštejnskými freskami a soudobým parlérovským sochařstvím umísťuje Fritz vznik těchto rytin na Pražský dvůr.³⁵²

Odborné názory na uměleckou výzdobu relikviáře s částí roucha Jana Evangelisty se v zásadě příliš neliší. Ve způsobu, jakým jsou výjevy na schránce uspořádány (čtyři výjevy ve dvou řadách pod sebou), spatřuje Fritz podobnost s freskovými cykly italských kostelů. Tentýž autor upozorňuje také na Giottovský motiv postavy, otočené zády k divákovi, ve výjevu poslední večeře. Zejména ve způsobu uspořádání figur nachází souvislost s malbami v Emauzském klášteře.³⁵³ Nápadná je podle něj i přítomnost iluzivních prvků hojně užívaných v soudobém italském malířství. Takovými prvky jsou zejména loďka ve vyobrazení přistání na Patmu, pult s knihou, ze které čte Jan na sedmém výjevu, nebo hrob a architektura kostelíka na posledním zobrazení.

Provedení výzdoby schránky s částí roucha Jana Evangelisty není tak precizní, jako u dvou ostatních relikviářů, přesto je jejich příbuznost zřejmá. Na základě toho Fritz usuzuje, že zatímco návrh pochází od stejného mistra, samotné provedení rytiny provedl jiný, méně významný umělec. Pro toto vysvětlení hovoří zejména určitá technická zjednodušení na této schránce.³⁵⁴

Trnek dochází na základě stylového srovnání s vyobrazeními na řetězovém relikviáři k podobnému závěru. Práce nepovažuje za dílo stejného tvůrce. Obrazy relikviáře Janovy tuniky podle něj vykazují silnou vazbu k hlavnímu proudu italského umění. Všechny scény působí prostorověji, postavy životněji. Užití grafických prostředků je podle něj bohatší než na řetězovém relikviáři, kde sice jednotlivosti působí souladněji, ovšem uspořádání je podstatně plošnější.³⁵⁵

---

³⁵⁰ FRITZ 1977, 102.

³⁵¹ SCHMIDT 1969, 218.

³⁵² FRITZ 1966, 255-273.

³⁵³ Ibidem.

³⁵⁴ Ibidem.

³⁵⁵ TRNEK 1987a, 179.

Stejně jako předchozí badatelé také Otavský zde spatřuje italské vlivy. Konkrétně poukazuje na ohlas nástěnných maleb z oratoria v Mezzarottě u Bologni. Podobnost zde spatřuje zejména v postojích postav.³⁵⁶

---

³⁵⁶Na jedné z boloňských maleb, kde je Josef vhozen do cisterny svými bratry, zaujímají Josefovi bratři stejné postoje jako muži udržující oheň pod kotlem, v němž je mučen sv. Jan. OTAVSKÝ 1978, 705.

4.6 České korunovační insignie ve světské klenotnici

Jablko a žezlo, zhotovené na objednávku Karla IV. spolu se svatováclavskou korunou, byly dlouho považovány za ztracené.³⁵⁷ Insignie uložené v Hofburské světské klenotnici byly pokládány za mladší a řazeny až do doby vlády Jiřího z Poděbrad (1458-1471), nebo Vladislava Jagelonského (1471-1516). Dnes jsou obě insignie identifikovány jako české zlatnické práce 14. Století, které byly coby součást korunovačního souboru užívány při korunovacích českých králů byly užívány až do počátku 17. století.³⁵⁸ [110]

Podle Karlova korunovačního řádu sestával korunovační ornát českého krále z koruny žezla, jablka, prstenu, náramků, meče a oděvu, tj. pláště, dalmatiky a tunicely zvané subtile.³⁵⁹ Na oltáře byly při korunovacích krom toho stavěny relikvie, mezi nimiž zaujaly nejpozději od začátku 16. století přední místo dva dochované relikviářové kříže s památkami Kristova utrpení, které původně přináležely ke Karlovi karlštejskému královskému pokladu a staly se roku 1645 součástmi svatovítského pokladu. Velký zlatý kříž, zdobený drahokamy a gemami, s relikviemi Kristova umučení, dnes běžně nazývaný korunovační vznikl v 70. letech 14. století, kdy nahradil starší kříž známý pouze z vyobrazení na karlštejských freskách.³⁶⁰ Vedle toho byl při korunovacích používán kříž s fragmentem Kristovy bederní roušky, kterému jsme se věnovali v předcházející kapitole.

Insignie prvních přemyslovců známe pouze z vyobrazení na mincích a pečetích. Podobu insignií z doby posledních přemyslovců nám přibližují dochované pohřební klenoty Přemysla Otakara II. z roku 1296 a Rudolfa I. Habsburského z roku 1307. O mimořádně drahocenných nových korunovačních insigniích Václava II., koruně, meči, štítu a plášti,

---

³⁵⁷ Pokapitola zpracována podle: KODIŠOVÁ 2008, 32-34.

³⁵⁸ KYZOUROVÁ 2016b, 70-71.

³⁵⁹ CIBULKA 1934, 85, 88-90.

³⁶⁰ Zlatý relikviářový kříž - Praha 70. léta 14. stol., noha 1521. Zlato, 15 safírů a 5 skleněných imitací, akvamarín, smaragd, 9 gem. Na zlaté montování dřevěného křížku 4 spinely a 4 safíry. 62,5 x 41,5 x 5 cm, Praha metropolitní kapitula u sv. Víta a Kříž s ostatkem Kristovy bederní roušky- Praha, kolem 1376, noha 1522, 5 safírů, Z spinelů, velká křišťálová čočka, rytý dekor vyplněn tmavou masou, 31x 23x 1,5 cm. Nápis v gotické minuskuli pod schránkou s ostatkem: de panno cruentato quo xpc p(rae)cinctus fuit iin cruce datum per urbanu(m) papa(m) V karolo IIII(to) imperatori romanoru(m). (ze zkrvavené roušky, kterou byl Kristus opáán na kříži, dáno papežem Urbanem V. římskému císaři Karlu IIII.) Na příčných ramenech stojí jména zobrazených osob: pet(ru)s d(e) belliforti(s) d(ominus) kardinalit/ Urbanu(s) papa quintu(s); Karolus quart(us) romanor(um) imperatr/ Venzislau(s) quartu(s) bohemie rex karoli filiu(s). OTAVSKÝ 2006e, 2006, 111-113 OTAVSKÝ 2006d, 162-165.

mluví veršovaná kronika Otokara Štýrského.³⁶¹ Jedinou dochovanou insignií z této doby je snad takzvaný svatováclavský meč uložený dnes ve Svatovítském pokladu.³⁶²

Z doby Karla IV. se nám dochovalo hned několik odznaků moci českých králů. Jedná se o svatováclavskou korunu a jablko s žezlem chované ve Vídni, o které se nám zde jedná. Svatováclavská koruna byla zhotovena kolem roku 1345 jako korunovační insignie, kterou Karel ještě jako moravský markrabí vybavil basiliku sv. Víta.³⁶³ Tato donace souvisí s povýšením pražského biskupství na arcibiskupství v květnu 1344. Právo korunovat českého krále tím přešlo z metropolitů mohučské arcidiecéze, ke které předtím pražská kapitula patřila, na pražského arcibiskupa. V té souvislosti bylo třeba vytvořit nové liturgické náčiní, mezi které patřily i korunovační insignie. Koruna byla několikrát obohacena novými drahými kameny, přičemž k nejvýznamnějším zásahům došlo po roce 1374.

Hlavní korunovační insignie, koruna, žezlo, jablko a prsten, které Karel věnoval sv. Václavovi a svěřil je do péče svatovítské kapituly, figurují v inventářích svatovítského pokladu ze 14. století. Jako korunovační meč možná sloužila tamtéž chovaná starší zbraň připisovaná zemskému světcí. Použití těchto ceremoniálních insignií, jmenovitě koruny, bylo omezeno na korunovace a některé důležité protokolární akty pokud se konaly v Praze. Pro jiné účely mu sloužily soukromé soubory panovnických odznaků.³⁶⁴

Součástí svatovítského pokladu zůstaly zmíněné insignie až do Zikmundovy korunovace krátce po bitvě na Vítkově, dne 28. 7. 1420. Nejprve byly spolu s některými dalšími cennostmi odvezeny z ohroženého pražského hradu na Karlštejn a poté, když Zikmund opouštěl na podzim zemi, společně s korunním archivem, říšským pokladem a ostatkovým pokladem českých králů a do královny uherské residence, Budína. Do Čech se insignie, archiv a karlštejnský poklad vrátili až po uznání Zikmunda českým králem v srpnu roku 1436. Uloženy však byly nikoli již v katedrále, nýbrž na Karlštejně, kde zůstaly pod

---

³⁶¹ VÍTOVSKÝ 1983, 476.

³⁶² STEHLÍKOVÁ 2003, 246.

³⁶³ Svatováclavská koruna - cca 1mm silný zlatý plech, leštěné drahé kameny, výška 19 cm, průměr 19 cm, obvod 61 cm. Každý ze čtyř segmentů čelenky vybíhá do třílisté lilie. Přední díl je osazen 1 rubelitem, 5 spinely, 1 safírem. Zadní díl zdobí 5 středně velkých spinelů, 1 velký safír, 8 malých červených spinelů 1 bezbarvý malý a spinel 1 safír oba červeně podložené. Na postranních dílech - 14 safírů a 1 akvamarín, 2 spinely. Na zástrčkách spojujících segmenty jsou nasazeny spinely. Uvnitř koruny se kříží dva zlaté oblouky, tvořené druhotným užitím částí jiného šperku. Jsou osazeny 8 většími kameny (4 spinely, 1 rubín, 3 smaragdy) a 36 menšími (14 rubínů a 22 smaragdů) a 16 perlami. Na křížení kamar je křížek, který má na lemu vyryt nápis: HIC EST SPINA CORONA DOMINI. V jeho středu je vložena byzantská kamej s rytinami ukřižovaného, archanděla, Panny Marie a Jana Evangelisty. Koruna je doplněna dvouvrstvou čepičkou, která je již po několikáté znovu nahrazena. OTAVSKÝ 2006, 92.

³⁶⁴ Po své korunovaci císařem Římské říše, která se uskutečnila 5. 4. 1355, byl Karel zobrazován výhradně s císařskou korunou na hlavě. Tu lze rozpoznat spolehlivě, protože je vždy podložena papežskou mitrou se splývajícími fanony. Císařskou korunu, která odpovídala jeho nejvyšší hodnosti má panovník na hlavě i v situacích, kdy uctívá české zemské patrony. KAVKA 2002, 112.

ochranou nejvyššího purkrabí Českého království Menharta z Hradce a jeho následovníků. Mezi lety 1448 až 1449 byly krátce uloženy na jeho osobním sídle ve Velharticích.³⁶⁵ Zpět na Karlštejn se vrátily až roku 1453, kdy je tam přivezl Jiří z Poděbrad po korunovaci Ladislava Pohrobka. Zde pak zůstaly až do 30. června 1619.³⁶⁶ Uloženy byly na stejném místě, které původně sloužilo k uložení císařského pokladu, tedy ve výklenku nad oltářem v kapli sv. Kříže.

Po bitvě na Bílé Hoře se insignie opět navrátily do katedrály, kde byly uloženy nejprve v tajných skrýších pod schodištěm stoupajícím od svatováclavské kaple, později v prostoru nad Zlatou branou, který byl v 19. století upraven jako korunní komora.

Jak ukazuje portrét císaře Matyáše jako českého krále od Hanse von Aachen (Vídeňská světská klenotnice, inv. č. GG 3254) i jeho, pravděpodobně dílenská, kopie v Galerii Pražského hradu, patřilo gotické žezlo a k němu náležející jablko k českým korunovačním klenotům ještě v raném 17. století.³⁶⁷ [109] Záhy nato byly nahrazeny modernějšími renesančními dnešními insigniemi které původně sloužily jako osobní insignie Ferdinanda I. České středověké insignie se naproti tomu staly součástí rakouského dědičného majetku, kde byly užívány jako odznaky rakouského arcivévodství.³⁶⁸

---

³⁶⁵ KOSTÍLKOVÁ 1998, 71-72.

³⁶⁶ SKÝBOVÁ 1982, 37-38.

³⁶⁷ FILLITZ 1969, 401.

³⁶⁸ Beket Bukovinská soudí, že se tak stalo během 17. nebo 18. století, kdy byly české korunovační klenoty několikrát přechodně uloženy ve vídeňských císařských sbírkách a do Čech byly přiváženy pouze u příležitosti korunovaci. BUKOVINSKÁ 1998, 61. Viz SCHWARZENBERG 1982, 40-41.

4.7 Identifikace drahých kamenů u vybraných zlatnických děl z okruhu Karla IV. uložených ve vídeňských sbírkách

Vzácný materiál zlatnických děl přímo vybízel k přetváření v nové předměty. Nové využití našly jak části zlatnických děl, tak i drahé kameny, které bývaly buď znovu osazovány, nebo nýtovány i s osaznami.³⁶⁹ Díky znovuosazování dříve vybroušených kamenů a gem zdobí řadu zlatnických děl středověku gemy antického původu. V prostředí chrámových klenotnic pak docházelo často k přeznačování významů antických námětů drahokamové glyptiky tak, aby odpovídaly křesťanské ikonografii, zatímco jindy byly motivy vnímány čistě dekorativně a jejich původní význam zobrazení byl přehlížen. Samostatnému výzkumu gem, jakož ani gemologickému výzkumu jednotlivých drahých kamenů nebyla doposud věnována dostatečná pozornost.

V rámci této kapitoly budou zveřejněny výsledky gemologického výzkumu, který byl proveden Jaroslavem Hyršlem v dubnu roku 2015 ve vídeňské císařské klenotnici (Kaiserliche Schatzkammer, Wien). Rovněž ve vídeňských sbírkách, tentokrát v Kunstammer, je vystaven soubor nádob z řezaného kamene, na jejichž český původ je usuzováno na základě materiálové shody s kameny z českých nalezišť. Deska z českého minerálu tvoří i oltářní kámen přenosného oltáře Albrechta ze Šternberka, který se nachází v rakouském benediktinském klášteře v Admontu.

Řada zlatnických děl z doby vlády Lucemburků v Českých zemích se v současnosti nachází v zahraničních sbírkách. Významná kolekce lucemburských zlatnických bohemik je součástí sbírek Weltliche und Geistliche Schatzkammer ve vídeňském Hofburgu. Celkem se v klenotnici nachází 17 objektů, které jsou s různou mírou pravděpodobnosti spojovány s českým prostředím doby lucemburské. Ponecháme stranou součásti říšského pokladu, které byly upraveny nebo doplněny na základě rozhodnutí Karla IV., a zaměříme se na skupinu relikviářů přiřazených k říšskému pokladu králem Zikmundem Lucemburským. Patří sem: relikviář se články řetězů tří apoštolů, relikviář s částí tuniky sv. Jana Evangelisty a relikviář s částí Kristových jesliček.

---

³⁶⁹ Z této podkapitoly vychází část kapitoly publikovaná v kolektivní monografii, KODIŠOVÁ 2016, 227-233.

Po české korunovaci krále Zikmunda v červenci 1420 byly do Budína odvezeny české korunovační insignie, archiv a poklad říšský, český a královský. Roku 1423 Zikmund, jakožto římský král, určil jako místo trvalého uložení říšského pokladu Norimberk. Tam byly spolu s říšskými klenoty následujícího roku převezeny i tři zmiňované relikviáře.³⁷⁰ Otázka, proč byly tyto relikviáře přiřazeny k říšskému pokladu, zůstává doposud nezodpovězena. Součástí říšského pokladu zůstávají dodnes a jsou spolu s císařským pokladem vystaveny Weltliche Schatzkammer Wien.

Relikviář se články řetězů tří apoštolů je tvořen jednoduchou zlatou schránkou zdobenou rytými obrazy. Ke každému ze tří železných článků řetězů uložených uvnitř je pomocí zlatého řetízku připevněn prsten a nápisová páska se jménem světce, jemuž je relikvie připisována.³⁷¹ K relikvii sv. Jana Evangelisty je připevněn prsten ze 14. století, nesoucí byzantskou kamej s bustou Matky Boží, vyrytou ve žlutém safíru. Na článku řetězu sv. Petra je zavěšen jednoduchý prsten s rytým vyobrazením světce na zlaté kruhové destičce. Na rozdíl od šperků u druhých dvou relikvií je tento prsten s rytinou sv. Petra pokládán za doplněk z konce 15. či počátku 16. století.³⁷² K článku řetězu sv. Pavla je přivěšen zlatý prsten ze 14. století, zdobený intagliem s mužským poprsím, vyrytým do ametystu. Podle Trnka zobrazuje intaglio svatého Pavla s mučednickou korunou Corona vitae.³⁷³ Oproti Trnkovi, který považuje tuto bustu za vyobrazení sv. Pavla, Weixlgärtner míní, že jde původně o římskou kamej s vyobrazením Antonia Pia (86-161 n. l.). V tomto případě se jeví přeznačení významu gemy jako velmi pravděpodobné a přirozeně vyplývající ze spojení se světcovou relikvií.

Dekor horní odklápěcí strany Relikviáře s částí Kristových jesliček tvoří řada třinácti drahokamů v nakoso postavených osaznách se čtvercovým půdorysem, k nimž jsou připevněny krátkými krapnami. **[96]** Pod prostředním kamenem se nachází malé okénko, které po otevření dovoluje přímý pohled na relikvii. Součástí rámu okénka je prolamované, zčásti začerněnou rytinou opatřené, jednoduché znázornění Jezulátka ležícího v jeslích.

³⁷⁰ BAUM 1996, 184, 219-220. Více k norimberskému uložení klenotů: SCHNELLBÖGEL 1962, 78- 158. Seznam převážených předmětů a obsahuje Listina Zikmunda Lucemburského z 29. září 1423, VON MURR 1789, 76-80.

³⁷¹ CATHENA SANCTI IOHANNIS EVANGELISTE, CATHENA SANCTI PETRI, CATHENA SANCTI PAVLI, Opis podle WEIXELGÄRTNER 1937, 71.

³⁷² Karel Otavský: *Das Mosaik am Prager Dom und drei Reliquiare in Prag und Wien: Karl IV. Kunstaufräge aus seiner Spätzeit.* In: FAJT, Jiří – HÖRSCH, Markus (eds.) *Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa.* Ostfildern: 2006.

³⁷³ TRNEK 2000b, 178. WEIXLGÄRTNER 1937, 72.

Prostor mezi osazkami vyplňují trojlístky, které jsou uprostřed zdobené perlami na malých čepech. Jedna perla včetně lůžka chybí.

Popis kamenů dle posledního gemologického výzkumu: olivově zelené sklo, světle žlutý safír, olivín [97], ametyst [99], modrý safír [102], žlutý safír [103], ametyst [101], smaragd, růžový safír [105] a akvamarín [104, 106, 107].

Zelený skleněný kámen na okraji, který obsahuje inkluze ve formě drobných vzduchových bublinek, byl v minulosti považován za olivín. [97] Naopak světle modrý kámen umístěný zcela vpravo je v literatuře popisován jako skleněná imitace. [106] Z posledního průzkumu však vyplývá, že jde o skutečný kámen, s největší pravděpodobností akvamarín, anebo topaz. Studeně světle modrou antickou gemu zdobí mytologický námět „nereida jedoucí na mořském koni“, který je označen signaturou ΘΑΜΠΟΥ, označující kamenorytce Thamyrose.³⁷⁴ Námět kameje tedy ani v nejmenším nekorresponduje s relikviářem, jenž obsahuje dřevo z Kristových jeslí, a kamej je tedy pouhou dekorací.

Arpad Weixlgärtner považoval kámen za skleněnou imitaci, do níž byl mytologický výjev otisknut z antického intaglia. Předpokládal, že imitace byla osazena teprve roku 1827. Tehdy byly totiž některé části říšského pokladu poprvé vystaveny pro veřejnost, přičemž byly pro tuto příležitost také náležitě upraveny.³⁷⁵ Při této příležitosti mělo dle Weixlgärtnera dojít k zasazení zeleného skla místo poškozeného nebo vypadlého kamene. Hermann Fillitz má oproti tomu za to, že tentýž kámen je rozpoznatelný už na obraze s říšskými relikviemi, který namaloval pravděpodobně Paul Juvenel (1579-1643) a jež je ve sbírce norimberského národního muzea (Germanisches Nationalmuseum Nürnberg).³⁷⁶ [108].

Určitelný je i původ drahokamů na relikviáři. U některých nelze určit, ale všechny barevné safíry pocházejí ze Srí Lanky a dokumentují velmi daleké obchodní kontakty. Další zajímavostí je i způsob broušení kamenů. Část jsou naleštěné přírodní valounky, ale většina jsou symetrické brusy, které v té době byly v Evropě novinkou.

Relikviář s částí tuniky sv. Jana Evangelisty zdobí pozdně antická kamej s orlem, která byla osazena nad druhotně doplněné křišťálové okénko.³⁷⁷ [94] V antice byl orel atributem boha Jova a symbolem síly a vítězství. Zde byla kamej zcela jistě osazena

---

³⁷⁴ TRNEK 2000c, 179-180.

³⁷⁵ WEIXLGÄRTNER 1937, 71.

³⁷⁶ FILLITZ 1954, 63-64.

³⁷⁷ Viz kat.č. 14.

s ohledem na námět. Význam orla se tak posunul k atributu Jana Evangelisty, jehož tuniku schránka obsahuje.

Takzvané monile Karla Velikého v sobě ukrývá relikvii dřeva Kristova kříže viditelnou otvorem v horní straně, zakrytým křišťálovou destičkou ve tvaru mandloňové pecky.³⁷⁸ [114] Kolem jsou radiálně rozmístěny následující šperkové kameny: dva křišťály podložené červenou fólií, safír, onyxový kámen, safír, ametyst, chalcedon, safír a křišťál. [117,118,119] Na rozdíl od velkých barevných safírů na Relikviáři s částí Kristových jesliček, které pocházejí ze Srí Lanky, jsou čtyři modré safíry na tomto relikviáři mnohem menší a tmavší a velmi pravděpodobně pocházejí z oblasti Puy-de-Dome v centrální Francii.³⁷⁹

Barevně podložené kameny byly pravděpodobně doplněny později. Na dolní špici přívěšku byla původně umístěna středně velká perla. Modrý kámen v pravém rohu monile byl identifikován, jako historická imitace safíru. [118] Jedná o křišťál podbarvený místy nataveným modrým sklem, které obsahuje mikroskopické bublinky. Nerovnoměrné zbarvení kamene připomíná zonální zbarvení cejlonských safírů, díky němuž působí imitace mimořádně přesvědčivým dojmem. Tento typ imitace safíru byl popsán i na tzv. Ardenském kříži z 10. století, který je vystaven v Německém muzeu v Norimberku.³⁸⁰

Onyxová kamej v dolní části monile je římskou prací z 1.-2. století. Jelikož je jejím námětem tančící menáda, je evidentní, že gema je opět ozdobou, a nikoliv součástí ikonografického konceptu. [129] Na těchto příkladech byla naznačena obě možná pojetí, jak byly gemy zakomponovány do zlatnických děl. Na jedné straně tedy najdeme gemy, které tvoří ústřední motiv relikviářů nebo solitérní ozdobu prstenů, jež jsou nositelkami jasného významu, na straně druhé zcela libovolné umístění gem bez ohledu na námět. Ke každé zlatnické práci je tedy třeba přistoupit komplexně a posuzovat gemu v kontextu celé kompozice.

Přestože se zlatnické práce doby Karla IV. uložené v rakouských sbírkách řadí vzhledem k použitému materiálu i úrovni zpracování často k nejhodnotnějším zlatnickým dílům vrcholného středověku, jejich osazení gemami a drahými kameny bývá nepravem

---

³⁷⁸ Viz kat. č. 18.

³⁷⁹ HYRŠL 2001, 153-162.

³⁸⁰ HYRŠL 2001a, 243-245.

opomíjeno. Právě tak je třeba věnovat pozornost drahokamové glyptice, která je nejen integrální součástí zlatnické práce, ale i svébytným uměleckým dílem s vlastní ikonografií. Rovněž u známých děl, která jsou vystavena ve Vídeňské klenotnici, lze nově identifikovat drahé kameny a jejich imitace také díky tomu, že neustálý vývoj a zlepšování gemologických přístrojů umožňuje upřesnění některých dosud nejasných určení.

5. Drahokamové inkrustace a nádoby doby Karla IV.

Kámen byl jedním z prvních materiálů, které začal člověk užívat a opracovávat. Kromě svých fyzikálních vlastností byl ceněn i pro své estetické kvality. Napříč kulturami jsou také kameni přisuzovány rozličné symbolické a nadpřirozené vlastnosti. První nálezy dosvědčující opracování drahého kamene jako šperku a drobných předmětů sahají do období již před asi 10 000 lety. Nejstarší zpráva o nádobách z onyxu pochází z Alexandrie, kde jsou zmíněny ve 3. století př.Kr. v souvislosti s jejich užíváním při dionýských slavnostech na dvoře Ptolemaia II. Philadelph³⁸¹.

Alexandrie v umění řezby do kamene vynikala, stejně jako Řím, kde se brusičské umění prosadilo zejména v 1. století našeho letopočtu. Se stejnou precizností, jaké dosahovala drahokamová glyptika římských gem, byly provedeny i četné drahokamové nádoby vybroušené z jednoho kusu kamene a to včetně podstavce i držadla. Pro umění středověku mají význam zejména tyto římské drahokamové nádoby z 1. a 2. století n.l., které byly pro bezchybnost svého opracování a materiálovou hodnotu často uchovávány ve středověkých klenotnicích a nově doplňovány zlatnickým osazením. Příkladem z českého prostředí je achátová číše mající původ ve středomoří 3. až 4. století n.l., uložená ve Svatovítském pokladu, kterou nechal Karel IV. doplnit elegantní nohou z pozlaceného stříbra.³⁸²

Misky, poháry, šálky a konvice byly zpravidla zhotovovány z různých odrůd křemene: jaspisu, ametystu, chalcedonu a v neposlední řadě horského křišťálu. Pro svou

---

³⁸¹ ALCOUFFE 1984, 81.

³⁸² Čiší věnoval Karel IV. pražské katedrále u příležitosti Milostivého léta v roce 1350. Rozměry oválné nádoby jsou 15,5 x 17,5 x 13,5 cm. Kupu tvoří sardoniová (nikoliv onyxová, jak se tradičně uvádí) miska pocházející z 3. až 4. století, vzniklá v oblasti východního Středomoří. Kámen je oranžovohnědý s bílými proužky, proti světlu částečně průsvitný. Zlatnické osazení nádoby vzniklo v Praze před rokem 1350. Montování a noha jsou zhotoveny z pozlaceného tepaného stříbra. Miska je z vnější strany zdobena dvanácti godrony a uvnitř rozdělena dvanácti žebry. Svrchní pozlacený lem je pomoci čtyř ciselovaných pásů spojen s jednoduchou hladkou nohou. Svislou hranu patky zdobí pás drobných čtyřlístů. Svrchní okraj patky obíhá ve třech řadách dedikační nápis psaný majuskulí: „*Léta Páně 1350, Karel, římský král, vždy rozmnožitel říše a král Bohemie, daroval pražskému kostelu k užívání nemocných tento kalich z onyxového kamene.*“ Řádky nápisu přerušují čtyři přínýtované štítky, dva s říšskou orlicí a dva s českým lvem provedení v jímkovém opakním emailu. Stříbrné montování je stylově shodné s nohou říšského kříže, kterou Karel IV. nechal vyrobit v roce 1352. Více k účelu číše: KODÍŠOVÁ 2013, 113-124.

průhlednost se stal křišťál ideálním materiálem ke zhotovování lamp jednou z nich je i ze 4. století pocházející křišťálová lampa bohatě reliéfně zdobená mořskými tvory.³⁸³

Výjimečně jsou dochovány i objekty z méně běžných materiálů, patří mezi ně i takzvaná Crawfordova číše z 1. až 2. století z dekorativního zelenofialového fluoritu.³⁸⁴ V klenotnici chrámu San Marco v Benátkách je vystaven kalich z materiálu typického spíše pro orient, zeleného jaspisu.³⁸⁵ Stejnou různorodost, jako u základních materiálů, najdeme i ve tvarech nádob sahajících od tradičních až po zcela fantazijní formy. Neméně široká je rovněž škála profánních i sakrálních účelů, pro něž byly nádoby určeny. Při každodenním užití a světské reprezentaci se nejlépe uplatnily především nejrůznější misky, šálky a konvice, ale například i drobnější nádoby, jako onyxová lahvička na parfém ve tvaru amfory, uložená ve sbírkách Metropolitního muzea v New Yorku.³⁸⁶ Příkladem čistě reprezentačního předmětu jsou kamenná žezla, z nichž dvě jsou uložena ve vídeňské Schatzkammer a jsou vyřezány jaspisu kombinovaného s achátem a chalcedonem.³⁸⁷ V rámci liturgie se nejčastěji uplatňovaly drahokamové kalichy, patény, mešní konvičky a nádoby na svěcené oleje.

---

³⁸³ Křišťálová lampa s mořskými tvory, lampa: horský křišťál, 4. století, osazení byzantské, pozlacené stříbro, 10./12. století, výška 6,2 cm, šířka 21,1 cm, hloubka 17,8 cm.

³⁸⁴ Crawford Cup, British Museum London.

³⁸⁵ San Marco, Venedig, inv.č.52.

³⁸⁶ Lahvička na parfém z achátu, 1.století př.n.l. až 1.století n.l., Metropolitan Museum of Art New York, inv.č.2001.253.

³⁸⁷ Kunstkammer, Wien, inv.č. KK_1713.

5.1 Možné inspirační zdroje pro drahokamové nádoby

Během svého života mohl Karel IV. navštívit řadu míst, kde byly uchovávány drahocenné nádoby z řezaného kamene, které jej později mohly inspirovat při zadávání uměleckořemeslných zakázek.³⁸⁸ Již během mládí stráveného ve Francii, kde Karel vyrůstal pod ochranou svého kmotra a strýce francouzského krále Karla IV. Sličného se mladý princ Václav seznamoval vysokou úrovní duchovní i materiální kultury kapetovské Francie. Do svých třinácti let, měl mladý princ možnost obdivovat uměleckořemeslné skvosty při každodenním životě u dvora. Paříž byla rovněž významným brusičským centrem a kapetovské klenotnice ukrývaly nejednu vzácnou nádobu. Těm se mohl Karel IV. obdivovat, když navštívil tradiční pohřebiště francouzských králů opatství Saint Denis s jeho bohatě vybavenou klenotnicí oplývající řadou původně antických, ve středověku zlatnický osazených řezaných nádob z různých materiálů. Některé z dochovaných nádob daroval klenotnici již Karel Holý, k jeho donacím náleží i náročně glypticky zdobený antický sardoniový kalich, nazývaný Coupe des Ptolémées.³⁸⁹ Darem téhož panovníka byla i serpentinová paténa se zlatými rybkami, jejíž okraje zdobí drahokamy bohatě posázený široký lem doplněný ve druhé třetině devátého století k antickému základu.³⁹⁰

Významným rozkvětem prošlo Sant Denis za opata Sugera, který se stal jeho představeným roku 1120. Jeho nádherymilovnosti, podporované myšlenkami Pseudodionýsia Aeropagity, nebyla žádná nádhera dost velkolepá, aby uctila Boha a žádná nádoba dost krásná, aby mohla důstojně pojmout Krev Páně. „Jestliže zlaté konvice, zlaté číše a zlaté kotlíky slovem božím, nebo na rozkaz proroka obvykle sloužily ke shromažďování krve koz nebo telat nebo jalovic, oč více musí být s neustálou úctou a zbožností vyzdobováno to, co je ze všech stvořených věcí ceněno nejvíce – drahé kameny a zlaté nádoby, které slouží k přijetí krve Kristovy!“³⁹¹

Opat Suger se sám ve svém spise De administratione s velkou péčí a potěšením rozepisuje o drahokamových nádobách, které byly kostelu darovány, nebo je sám objednal.

„K nádobám, které francouzští králové a zbožní lidé odkázali pro tuto službu, jsme pro službu stolu páně s povinnou zbožností vůči svatému Dionýsovi získali navíc další nádoby

---

³⁸⁸ K broušeným nádobám a drahokamovým obložení v době vlády Karla IV.: LEGNER1978a, LEGNER 1978b, 356-362, ŠEDINOVÁ 2005, KUTHAN/ROYT 2018, 643-651.

³⁸⁹ Dnes se kalich nachází v Bibliothèque Nationale de France (Cabinet des Médailles).

³⁹⁰ Musée de Louvre Inv.č.415.

³⁹¹ PANOFSKY 2013, 104.

*jak ze zlata, tak z drahých kamenů.(...) Svatému Dyonisiovi jsme spolu s několika květy z koruny císařovny věnovali přenádhernou nádobu z kamene prasiu vyřezanou do podoby loďě. (...) Tato nádoba byla podivuhodná co do kvality krásných kamenů, tak co do jejich celkového množství a také tím, že přes svou velikost nebyla poškozena. Ozdobena byla přihrádkovým emailem zhotoveným svatým Eligiem. Tato práce je všemi zlatníky nesmírně ceněna.*³⁹² Opat Suger zde dále uvádí nádobu o velikosti pařížské pinty z berylu a křišťálu, kterou hrdě opatřil dedikačním nápisem: „*Nádobku tuto zde Aanor Ludvíku králi dala, dědovi Mitadolus a svatým ted' Suger.*“³⁹³ Ještě lépe pak vystihuje Sugerův postoj nápis na jedné ze sardonyxových nádob ve tvaru amfory: *Kameny drahé a zlato když Bohu je třeba nést v oběť, pak tedy já opat Suger, přináším nádobku tuto.*³⁹⁴ Popsán je zde i postup, jakým dal opat přepracovat neužívanou nádobu, aby umožnil její další upotřebení. „*Nádobu z porfyru, obdivuhodně vytvořenou rukou brusiče a rytce, která ležela mnoho let bez užitku ve skříni, jsme uzpůsobili pro oltářní službu. Přidali jsme zlato a stříbro, její původní tvar amfory jsme změnili v orlici a dali jsme na ni napsat tyto verše:*

*Posázet drahokamy a obroubit zlatem se hodí
tento mramor, jenž nyní nad mramor každý má cenu.*“³⁹⁵

Orlice, inspirovaná zřejmě orly z byzantských textilií, nebo orientálními zoomorfními vázami vyznačující se vysoce kvalitním zlatnickým zpracováním je dodnes uložena v pařížském Louvru.³⁹⁶ [37] Tyto nádoby rozličných materiálů a zpracování se svou nádherou nepochybně zapsaly do mysli mladého Karla, nebyly však zdaleka jedinými umně řezanými drahokamovými nádobami, které mohl na svých cestách spatřit. Řadu pozoruhodných skvostů ukryvaly i italské pokladnice.

Tradičním centrem broušení drahých kamenů byly Benátky honosící se bohatou produkcí nádob z řezaného kamene. Tamní pokladnice chrámu sv. Marka dodnes oplývá množstvím rozličných drahokamových nádob, které si mohl Karel IV. prohlédnout. Benátsky panovník navštívil během svého druhého italského pobytu v roce 1337, při němž se v Lombardii účastnil bojů na straně Benátčanů. Při té příležitosti byl také slavnostně přijat v Benátkách a měl možnost se obeznámit s tamními cennostmi uloženými v klenotnici katedrály San Marco. Všechny níže uvedené drahokamové nádoby antického i byzantského původu jsou zmíněny již v inventáři klenotnice z roku 1325 a Karel IV. je tedy mohl

³⁹² SUGER 2006, 347.

³⁹³ SUGER 2006, 349.

³⁹⁴ SUGER 2006, 349.

³⁹⁵ SUGER 2006, 351.

³⁹⁶ MONTESQUIOU-FEZENSAC/GABORIT-CHOPIN 1973, 183-187.

skutečně spatřit.³⁹⁷ Výjimečnou nádobou sloužící k sakrálním účelům je achátový kalich patriarchů vytvořený v Konstantinopoli mezi lety 986 až 1015, miska je vyřezána z červeno-hnědě páskovaného průsvitného kamene, je osazena v bohatě zdobeném montování ze zlaceného stříbra, které je zdobeno drahými kameny, drobnými perlami a emailem.³⁹⁸ Tmavozelený serpentinový kalich se dvěma ozdobnými uchy a reliéfy apoštolů je rovněž byzantského původu a v Benátkách byl doplněn nohou s emailovými medailony.³⁹⁹ Zatímco antických nádob se dochovalo v celosvětovém měřítku poměrně velké množství, je soubor byzantských nádob z 10. a 11. století v klenotnici San Marco ojedinělý. Byzanc, vynikající po celý středověk v řezbě kamejí, nezůstávala pozadu ani v produkci tvarově neobvyklých drahokamových nádob. Například číše ze sardonyxu řazená do Konstantinopole 10.-11. století má komplikovaný tvar mušle s krátkou zavinutou špicí výrazně vypouklým středem a protažením do úzkého zakončení v místech, kde by u skutečné lastury zel otvor po mořském živočichovi.⁴⁰⁰ Jednou z velmi exkluzivních římských nádob v klenotnici San Marco je kalich císaře Romana se dvěma ornamentálně zdobenými uchy vyřezaný z jednoho kusu sardonyxu, doplněný v 10. století v Konstantinopoli bohatým zlatnickým osazením s emailem.⁴⁰¹

Pozadu nezůstávaly ani klenotnice německé, z nichž jistě stojí za zmínku klenotnice ve Špýru. Onyxový kalich a paténa ze stejného materiálu ve zlatém osazení zdobeném drahokamy se nacházely v pokladu Špýrského dómu již od doby, kdy byl tamním biskupem Einhard von Katzenellenbogen (1085-1067).⁴⁰² Dnes již ztracený kalich s paténou jsou naposledy zmíněny v inventáři z roku 1803.⁴⁰³

V Evropě 14. století se broušení drahokamů koncentrovalo do několika center, brusírny s velkou tradicí se nacházely v severní Itálii. Proslulé byly zejména benátské brusírny vynikající v produkci achátových nádob. I zde se řezaly jaspisové nádoby, jako například

---

³⁹⁷ HELLENKEMPER 1984, 294-297.

³⁹⁸ Kupa: Byzanc, 10. stol., osazení: Konstantinopol 10./11. stol. Sardonyx, pozlacené stříbro, email drahé kameny a sklo, výška 27, 3 cm, průměr 18 cm, San Marco, Tesoro, Inv.č.70, ALCOUFFE 1984b, 167.

³⁹⁹ Kupa: Byzanc, 12. stol., osazení: Benátky před 1325, Serpentin, pozlacené stříbro, translucidní email, výška 22 cm, šířka 17 cm, Inv.č. 66, ALCOUFFE 1984c, 294-297.

⁴⁰⁰ Sardonyxová číše, Schatzkammer der Residenz, München, Inv.č. Res.Mü.Schk. 39 WL.

⁴⁰¹ Kupa: 1.stol. př.Kr./1.stol. po Kr., osazení: Konstantinopol, 959/963, sardonyx, pozlacené stříbro, email, skleněné kabošony, výška 25 cm, šířka 28 cm, průměr 21 cm. San Marco, Tesoro, Inv.č.70, ALCOUFFE 1984d, 137-141.

⁴⁰² Zprávu zveřejnil Simonis ve svém spise o špýrských biskupech, roce 1608 pod názvem „Historische Beschreibung aller Bischoffen zu Speyer.“ Podle: SPRATER 1942, s.13-14.

⁴⁰³ SPRATER 1942, s.15.

pohár ze hnědočerveného jaspisu vytvořený v Benátkách v polovině 14. století.⁴⁰⁴ Pařížské brusírny vynikaly zejména produkcí křišťálových nádob.

Další brusičská centra se nacházela v dnešním Německu, v oblasti mezi Rýnem, Masou a Moselou, kde se dílny soustředily kolem tamních drahokamových nalezišť achátů a jaspisů. Hlavní drahokamové brusírny se nacházely ve Freiburgu im Breisgau, kde jsou poprvé doloženy v roce 1368, nelze však vyloučit, že byly v provozu již dříve. V blízkosti tohoto centra se nacházela významná říšská města Trevír, Cáchy a Kolín, kam císař často cestoval. Brusírny se nacházely také ve významném zlatnickém centru Norimberku. Je tedy pravděpodobné, že brusiči drahokamů působící v Praze mohli být pozváni z některé z těchto oblastí.⁴⁰⁵ Předpoklad podporuje i výskyt německých jmen uvedených spolu se jmény italskými ve výplatních listinách pražské katedrální huti Petra Parlěře týkajících se drahokamových obkladů svatováclavské kaple.⁴⁰⁶

Spolehlivým zdrojem pro představu o drahokamových nádobách v pražském prostředí zůstávají záznamy ve svatovítských inventářích. Inventář svatovítského chrámového pokladu z roku 1355 uvádí v seznamu liturgických nádob jaspisovou loďku osazenou ve zlatě, alabastrovou číši a dvě křišťálové nádoby na balzám. Zmíněna je také křišťálová pixida na křížmo, kterou pokladu daroval sám Karel IV. a jedna číše z alabastru.⁴⁰⁷ Jako dar císaře je v inventáři z roku 1354 zmíněna křišťálová loďka sv. Petra, o níž následující inventáře doplňují, že byla ozdobena třemi soškami a obsahovala relikvie sv. Petra.⁴⁰⁸ V inventářích se kromě křišťálových válců, v nichž byly viditelně vystaveny relikvie objevují také kříže sestavené z broušených křišťálových dílů. Jeden křišťálový kříž se schránkou na relikvie se v pokladu dochoval, nelze jej ale jistotně spojit inventárními záznamy.⁴⁰⁹

V neposlední řadě je třeba zmínit do dnes dochovanou zlatnický doplněnou křišťálovou konvici, v níž byla uchováována část z ubrusu poslední večeře. Křišťálové tělo džbánu hruškovitého tvaru o dvanácti stěnách je vybroušeno z jednoho kusu křišťálu a je pravděpodobně výtvořem pařížské brusičské dílny. Ucho džbánu, které s ním původně tvořilo

---

⁴⁰⁴ Schloss Rosenberg, Kopenhagen.

⁴⁰⁵ SKŘIVÁNEK 1985, 592.

⁴⁰⁶ viz str. 11.

⁴⁰⁷ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, XVI-XVII.

⁴⁰⁸ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, XVI-XVII.

⁴⁰⁹ Benátky, pravděpodobně před 1355, nodus doplněn v 17. století, křišťál a pozlacené stříbro, výška 76 cm, šířka 50,5 cm, Praha, Metropolitní kapitula u sv. Víta, inv.č.91, K31 Kříž je složen z 11 deskovitě broušených křišťálů. Kříže stejného typu, tedy spojené z jednotlivých křišťálových destiček a s lilovými zakončeními ramen se pak nacházejí také v Geroně, New Yorku, Lanessiére, Glasgow, Osnabrücku, Bernu a Uherském hradišti. Kříž je pak zařazen do užší skupiny křišťálových křížů z Bernu a Prahy. Křišťálovému základu stylově odpovídá také křišťálový kříž z Uherského Hradiště. Dana Stehlíková naznačuje, že i křišťálové desky kříže z Uherského hradiště, mohly být součástí Svatovítského pokladu. Srovnání OTAVSKÝ 2012d, 53.

jeden celek, bylo později uraženo a připevněno zpět pozlaceným stříbrným plechem.⁴¹⁰ Podstavec zdobí 30 šperkových kamenů (včetně perel a jedné skleněné imitace) v miskovitých osaznách různých tvarů i velikostí, ne všechny jsou ale osazeny původně. První ztrátu kamene zaznamenává již inventář z roku 1365.⁴¹¹ Barbara D. Boehm se vzhledem k tvaru a zpracování konvice přiklání k jejímu pařížskému původu a předpokládá, že si ji mladý Karel IV. z Francie přivezl.⁴¹² Základem dochovaného relikviáře pro roušku Panny Marie jsou dvě oválné křišťálové misky ze 14. století spojené v 17. století díky osazení z pozlaceného stříbra v uzavíratelnou nádobu. Misky zdobené reliéfními výžlabky mohly mít svůj původ rovněž v benátských, nebo francouzských dílnách.

---

⁴¹⁰ LEHNER1867, 58.

⁴¹¹ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, *Canulla cristalina, in qua est mensale Dni cum gemmis et perlis ubi deficit una gemma*. SVATOVÍTSKÝ INVENTÁŘ 1365, p.3.

⁴¹² Srovnání: Karel Stejskal uvádí, že mohla vzniknout v 11. nebo 12. století v Itálii nebo Egyptě. STEJSKAL 1984, 458.

5.2 Hledání inspiračních zdrojů pro drahokamová obložení

Pro středoevropské prostředí atypické jsou drahokamové obklady, které Karel IV. zvolil pro výzdobu dvou Karlštejnských kaplí, kaple sv. Václava v Pražské katedrále. Dalším místem ozdobeným z popudu Karla IV. drahokamovými inkrustacemi byla rovněž sv. Václavu zasvěcená kaple na hradě v Tangermünde.⁴¹³ Vysvěcena byla roku 1377 a své obložení si uchovala do roku 1640, kdy byla výzdoba poškozena při rabování švédskými vojsky. Další dnes nedochované drahokamové obložení je doloženo také v kostele Všech svatých na Pražském hradě, které bylo poškozeno při požáru v roce 1541.

Zásadním inspiračním zdrojem zde byla pro Karla IV. pařížská Saint Chapelle,⁴¹⁴ konkrétně její druhé patro, kde byly uchovávány památky na Kristovo utrpení. Nenacházely se zde sice přímo drahokamové obklady, ani mozaiky, výraznou dominantu však tvořily jasně zbarvené vitráže v oknech, které díky svým rozměrům vizuálně naprosto ovládaly prostor. Podle Hany Šedinové mohlo pestré sklo svým vzezřením připomínat lesk a barevnost drahých kamenů. Přesto však není nutné hledat za každou cenu přímou vizuální souvislost s pařížskou dvorní kaplí, kterou kaple pražského paláce následovala spíše po stránce ideové, coby královskou palácovou kapli, která uchovávala významné relikvie.⁴¹⁵

Tematicky souvisí s kaplí sv. Václava a sv. Kříže na jejichž stěnách jsou leštěné kameny vyloženy do tvaru kříže i řada římských mozaik, jejichž ústředním motivem se stal Crux Gemata. Karel IV. mohl tyto kostely navštívit již během své první římské cesty, kterou uskutečnil roku 1355. Mozaika s drahokamy zdobeným křížem se nachází apsidě baziliky Santa Pudentiana. Mozaika ze 13. století zdobící apsidu baziliky San Giovanni in Latero v sobě spojuje motivicky nebeský Jeruzalém a Crux Gemata.⁴¹⁶ Jakkoliv lze předpokládat, že tyto mozaiky zapůsobily na císaře mocným dojmem, jedná se o typově natolik odlišné pojetí výzdoby stěny, že jako inspirační zdroj mohly sloužit spíše jen v rovině symbolické a proto ani zde nelze najít přímou inspiraci. Hledáním možných inspiračních zdrojů pro drahokamová obložení, se kterými se Karel IV. mohl osobně setkat se ve své diplomové práci věnovala Eliška Judová.⁴¹⁷

---

⁴¹³ Aktuálně k drahokamovým inkrustacím a nádobám doby Karla IV.: Kuthan, Jiří-Royt, Jan: Karel IV. Císař a český král- vizionář a zakladatel, Praha 2016, 643-651.

⁴¹⁴ ŠEDINOVÁ 2005, 60.

⁴¹⁵ K vnímání Saint Chapelle nikoliv jako architektury, která měla být napodobena, ale jako inspiračního zdroje na základě uložení významných svátostin a statutu dvorské kaple: ZÁRUBA 2010, 123-127.

⁴¹⁶ ŠEDINOVÁ 2005, 56.

⁴¹⁷ JUDOVÁ 2013.

Sulpice Boiserée viděl v Karlštejnské kapli sv. Kříže a ostatků utrpení Páně souvislost se svatým Grálem. Stejného názoru byl i Zdeněk Neuwirth. Dobroslava Menclová a Vlasta Dvořáková spojovaly prostor s obrazem Nebeského Jeruzaléma.⁴¹⁸ Tento v teologickém smýšlení i výtvarném umění hojně rozšířený alegorický obraz zůstal nejčastější ikonografickou hypotézou do dnešních dnů. Koresponduje jak s výzdobou kaple sv. Václava, kde je drahokamová inkrustace komponována kolem nástěnných maleb pašijového cyklu, tak i s kaplí sv. Kříže, kde tvoří 129 Deskových obrátů Mistra Theodorika Kristovo nebeské vojsko.⁴¹⁹ Rudolf Chadraba hledal inspirační zdroje v byzantském umění.⁴²⁰

Nedochované drahokamové obložení kaple Všech svatých je doloženo v kronice Václava Hájka z Libočan, který měl možnost kapli osobně navštívit, ještě v podobě, kterou mu vtiskla přestavba Petra Parléře započatá roku 1370. Přestavba chóru byla dokončena až roku 1386.⁴²¹ Přesnější údaje o způsobu a časovém vymezení provedení drahokamových obkladů chybí. Václav Hájek popisuje svůj dojem z kaple, jak ji mohl spatřit před zničením požárem v roce 1541. *„kapla pak výborná Všech Svatých před palácem, kteráž dílem krásným a nákladným někdy císaře Karla draze vystavěna byla a řezbami kamennými i jiným dílem kamenickým draze ozdobena byla a skly převýbornými okrášlena, ta všecka hanebně vnitř i zevnitř vyhořela.“*

Uměleckých pramenů inspirace drahokamového obložení významných kaplí vystavěných v době Karla IV. bylo zřejmě více, nemalou roli však jistě hrála také dostupnost dostatečného množství kvalitního drahokamového materiálu.

---

⁴¹⁸ MENCLOVÁ/DVOŘÁKOVÁ 1966, 25.

⁴¹⁹ Původně zdobilo stěny kaple 130 obrazů, jeden se ztratil za třicetileté války.

⁴²⁰ CHADRABA 1971, 74.

⁴²¹ Více k výstavbě kaple: ZÁRUBA 2010, 106.

5.3 Archeologický výzkum a historie těžby v lokalitě Ciboušov

Až do 80. let 20. století bylo možné spojovat drahokamové nádoby s českým prostředím jen na základě stylové analýzy. První záznam zmiňující těžbu kamenů v době Karla IV. pochází až z pera nepříliš spolehlivého kronikáře 16. století Václava Hájka z Libočan : (...) *Toho léta se snázně a pilně i nákladně stavěl se kostel Pražský a král Karel kázal hledati kamení barevného, právě, že tím chce příbytek (aneb kaplu) sv. Václava ozdobiti. I nalezeno jest pod horami Krkonošskými mnoho velikých a tvrdých rozličných barev kamenuov, ale velmi hluboko, a ti slovou jaspisové. I kázal je pulerovati a pěkně vyhladiti a stěny též kaply jím ozdobovati.*⁴²²

S ideou, že kameny v kapli sv. Kateřiny nápadně připomínají tamní nálezy přišel jako první Petr Machek, který vlastní nálezy ametystů a jaspisů obrousil a srovnal s drahokamovým obložením.⁴²³ V březnu roku 1982, když bylo v oblasti Ciboušova kopáno za použití autobagru došlo k objevu rozsypu žíly. Znovuodhalení tohoto drahokamového ložiska umožnilo srovnání vlastního materiálu žíly s materiálem středověkých inkrustací a nádob. Koncem října téhož roku byla do Svatováclavské kaple svolána komise, aby posoudila, zda nálezy souvisí s drahokamovým obložením. Na základě srovnání s donesenými vzorky se komise usnesla, že některé z nálezů odpovídají kamenům, které byly ve 14. století osazeny do stěn. V lednu roku 1983 pak proběhlo obdobné srovnání materiálu v obou kaplích hradu Karlštejna. V červnu 1984 pak proběhl v lokalitě u Ciboušova archeologický výzkum, který odhalil hornickou činnost ve 14., 16. a 18. století.⁴²⁴

Lokalita Ciboušov se nachází na úpatí Krušných hor, nedaleko města Klášterce nad Ohří. Leží v nadmořské výšce 425–460 m n. m., 2 km severně až severozápadně od stejnojmenné obce Ciboušov. Konkrétně na vrchu zvaném Liščí doupě v jeho jižním svahu. Roku 1983 byl Ciboušov pro svůj mineralogický význam vyhlášen národní přírodní památkou, stejně jako nedaleký Doupňák. Doupňák leží na temeni Holubího vrchu, v nadmořské výšce 550–577 m n. m. Naleziště Doupňák se rozkládá na území o velikosti 12 ha, je tedy více než dvakrát větší, než je rozloha národní přírodní památky Ciboušov.

---

⁴²² HÁJEK Z LIBOČAN 1933, 396-397.

⁴²³ MACHEK 1982, 511-512.

⁴²⁴ Na základě dokladového materiálu sestávajícího především ze střepů keramiky zde byla potvrzena těžební činnost. Střepy jsou datovány do 14., 15. a 16. století. O předpokládaném mladším období těžby se nedochovaly písemné zprávy. Jaroslav Kudrnáč vyslovil domněnku, že kameny vytěžené v novější fázi byly použity pro obnovu obkladů v kapli sv. Václava pražské katedrály, která mohla být poškozena při některém z husitských vpádů do katedrály (1420, 1421). KUDRNÁČ 1985, 601.

Při studiu poznatků týkajících se hydrotermální žíly lze určit postup těžebních prací. Nejprve postupovali horníci po žíle, kterou prohlubovali a rozšiřovali proti svahu. Větší kusy kamene byly zpracovávány, menší a poškozené byly spolu s rulovou hlušinou nechávány na místě.⁴²⁵ V lokalitě se tedy netěžily ametysty pro osazení do šperků, protože na místě zůstaly i syté ametysty šperkové kvality, které byly vyřazeny pro nedostatečné rozměry. Jakmile byla rýha vytěžena proběhl pokus o proražení rýhy na čele a boku štolami. Těžba tedy zjevně neskončila kvůli vyčerpání zdroje, protože žíla dosahuje až hloubky deseti metrů, ale byla nejspíše přerušena buď po smrti Karla IV., nebo během vlády jeho syna Václava IV., kdy doba dalšímu rozvoji těžby nepřála.⁴²⁶

---

⁴²⁵ SKŘIVÁNEK/ BAUER/ RYKL 1985, 613.

⁴²⁶ Ibidem.

5.4 Srovnání kamenů s obklady a použití při restaurování

Klíčové pro určení shody kamenů z nalezišť u Ciboušova a Domašina s drahokamovými inkrustacemi byl jejich podrobný mineralogický rozbor. Došlo při něm ke srovnání několika destiček z původního karlštejnského obložení uložených v depozitáři hradu.⁴²⁷ Vzorky byly vzhledem ke vzácnosti materiálu zkoumány převážně zcela nedestruktivními metodami. Byly porovnány vlastnosti kamene související s jeho lokalizací. Ložiska lze podle sebe odlišit podle krystalizace, která bývá v jednotlivých případech vždy odlišná. Různá bývá také koncentrace hydrotermálních roztoků a chemické složení.

Ciboušovské drahokamové nerosty tvoří hydrotermální křemenná žilovina složená z křemene, zonálního a ametystu a červeného jaspisu. Stejné složení bylo prokázáno i u Karlštejnských obkladů. Drahokamové inkrustace se vyznačují i obsahem shodných doprovodných hornin a minerálů. Jedná se úlomky ruly, pseudomorfovy křemene po barytu a hematitové shluky, které jsou hojně obsaženy v jaspisu. U ametystů je shodná distribuce, rozměry, i intenzita barvy fialového zónování. Shoduje se i obsah příměsí chemických prvků.⁴²⁸

Klíčovým faktorem pro určení shody byla shodná sukcese, tedy posloupnost krystalizace nerostů. Nejdříve byly vyloučeny krystaly barytu, které v další fázi nahradil křemen. Tím vzniklé křemenné pseudomorfózy se vyznačují ostrými hranami. Následně se ukládal bílý a šedobílý krystalický křemen s tmavými šmouhami a nerostnými inkluzemi. Další vrstvu tvoří prizmatické krystaly křišťálu, někdy zabarvené do citrínové žlutí. Postupně křišťál přechází do zonálně zbarveného ametystu. V termálním zakončení jsou ciboušovské ametysty přeměněny na záhnědy, tento znak je pro ně charakteristický a ciboušovský materiál je podle něj možné identifikovat.⁴²⁹

Do dalšího vývoje žilní výplně zasáhla tektonická destrukce, již byla tvorba ametystu přerušena. Zbývající prostor v žíle vyplnila jaspisová hmota s velmi nehomogenním mineralogickým složením.⁴³⁰ Má převážně cihlově červenou barvu, která je v kameni různě odstíněna a místy přechází až do hnědočervených a černočervených tónů. V hmotě jsou nepravidelně rozmístěny černé dutiny. Dutiny jsou místy vyplněny šedobílým křemenem,

---

⁴²⁷ Další dvě volné jaspisové desky se nacházejí ve sbírkách Národního muzea. STEHLÍKOVÁ 2016, 67.

⁴²⁸ SKŘIVÁNEK 1985, 73.

⁴²⁹ Ametysty ze saských lokalit jsou oproti tomu zakončeny vrstvičkou bílého křemene. SKŘIVÁNEK/BAUER/ RYKL 1985, 626.

⁴³⁰ Ibidem.

krystalky čirého křišťálu, ametystem, nebo záhnědou. Uvnitř jaspisové hmoty se vyskytují také pseudomorfozy bělavého křemene po barytu a úlomky ruly.⁴³¹

Na základě takto určené materiálové shody bylo možné při restaurování drahokamových inkrustací na Karlštejně přistoupit k doplňování chybějících desek nově vybroušenými díly z krušnohorských nalezišť. K nahrazování byly vybírány jen takové kameny, které odpovídaly nejen mineralogickému složení, ale i struktuře inkrustace, aby byl zachován celistvý výtvarný dojem.

Nejstarším inkrustacemi zdobeným prostorem Karlštejna je kaple dnes zasvěcená svaté Kateřině, vybudovaná v síle zdi Mariánské věže. Stejně tak byly obloženy i stěny vstupní chodbičky, která kapli spojuje s kostelem Panny Marie. Zatímco v obložení vstupní chodbičky bylo zničeno již před koncem 16. století, obložení stěn v kapli svaté Kateřiny se dochovalo. Jedná se o celkově nejméně řemeslně kvalitní z dochovaných drahokamových obložení vyznačující se nekoncepčním umístěním jednotlivých kamenů, jejichž uspořádání bylo s postupujícími pracemi pozměňováno. V roce 1985 chybělo v kapli svaté Kateřiny celkem 87 desek různých rozměrů.⁴³²

V kapli sv. Kříže ve Velké věži se oproti tomu setkáme již s velmi precizní koncepcí uspořádání obkladů. Pás obíhající do výšky 130 cm obvod kaple je zdoben 39 řeckými kříži. Jejichž ramena jsou tvořena pečlivě volenými kamennými deskami různých rozměrů a tvarů, které jsou promyšleně uspořádány do rytmizovaného harmonického celku.

Kapli zdobí celkem 2496 desek, z čehož 251 nepochází ze středověkého naleziště v Ciboušově. Část kamenů byla nově doplněna po roce 1894.⁴³³ Ověření stáří nově doplněných kamenů přispěl průzkum jejich opracování, které nese stopy po zpracování kotoučovou pilou. Jiné složení měla i čistá sádra, do níž byly desky osazeny a která nevykazovala žádné ve středověku obvyklé příměsi.

Nejprecizněji provedené je nejmladší z drahokamových obložení nacházející se v kapli Sv. Václava v pražské katedrále. Jednotlivé desky jsou pečlivě uspořádány a v harmonické kompozici doplňují nástěnné malby s pašijovými výjevy. Kromě kamenů z ciboušovského naleziště je zde také 225 chryzoprasů se slezských Žabkovic. Nachází se zde

---

⁴³¹ SKŘIVÁNEK/BAUER/RYKL 1985, 609-627, 625.

⁴³² SKŘIVÁNEK 1985, 74.

⁴³³ Jak bylo určeno na základě mineralogického rozboru, pocházejí tyto doplněné desky z podkrkonoší z oblasti vrchu Kozákova. Pravděpodobně z Votrubcova dolu, který byl v 19. století jediným prokazatelným zdrojem jaspisu. Dalším materiálem jsou hematitické kvarcity odpovídající nalezištím u Hořovic, a Mníšku pod Brdy. Byly identifikovány také jaspisy, které neodpovídají žádnému českému nalezišti. Posledním typem jsou ametysty kombinované s bílým křemenem a okrovým jaspisem, původem zřejmě z údolí Dohna v Sasku SKŘIVÁNEK 1985, 73-78.

i několik kamenů exotického původu a novodobé doplňky. Uvedené srovnání mineralogických vzorků tak umožnilo nahradit poškozené a ztracené desky autentickým materiálem a zachovat co možná nejvěrněji původní ráz obložení kaplí.

5.5 Technika opracování kamene

Podrobné zkoumání destiček přineslo rovněž cenné poznatky stran techniky opracování kamenů. Opracování kamene mělo tři fáze. Začínalo řezáním, díky němuž získal kámen kýžený tvar, pokračovalo broušením, kterým byl opracován povrch kamene a nakonec jej završilo leštění. [38, 39, 40]

Na rubové straně jedné z karlštejnských destiček byl objeven bělošedý povlak s kovovým leskem, který na kameni zanechalo řezací lanko.⁴³⁴

Soudě dle nerovností na povrchu leštěných drahokamových destiček, byly tyto broušeny na pískovci. Touto technikou se drahokamové odrůdy křemene brousily za mokra na pískovcovém kotouči.⁴³⁵ Lze předpokládat, že tato technika byla používána již ve středověku, přičemž byly svisle postavené kotouče pohánělo mlýnské kolo.⁴³⁶

Leštění drahokamových desek probíhalo vícestupňově. Nejdříve byl povrch desky hrubě zbroušen pomocí vodorovně loženého kamenného kotouče. Následovalo několikrát jemnější zbrušování a proces završilo jemné ruční dolešťování, které dovedlo desky k dokonalé hladkosti a voskovému lesku. Podle nálezu stop železa v jemných rýhách u bočních stěn desek bylo možné určit, že jako leštící medium sloužila tzv. leštivá červeň, neboli krevel.⁴³⁷

Stále otevřená zůstává otázka, kde broušení drahých kamenů probíhalo. Lze předpokládat, že se opracování odehrávalo v blízkosti dolů, protože přeprava nezpracovaného materiálu na delší vzdálenosti by byla zbytečnou zátěží.

U kamenů použitých pro kapli sv. Václava se dochoval zmínka o jejich zpracovateli. Ve výplatních listinách pražské katedrální huti Petra Parlěře je uvedeno v souvislosti s drahokamovými obklady několik jmen. Mistrem zde byl Henrico de Linz, podle jména tedy původem z Německa. Jeho další pomocníci: Maysner, Winczpurger, Heinrich, Regenspurger, Fridolín, Welfino, Stephano, Petro, Andernach, Paulo, Henslino, Brunna, Pertlino, byli zřejmě italského a německého původu.⁴³⁸ Mezi lety 1354-1363 je na

---

⁴³⁴SKŘIVÁNEK 1985, 73-78.

⁴³⁵ První doklad o použití svisle uloženého pískovcového kola poháněného vodní silou nedaleko Leichlingenu na Wupperu pochází z roku 1327. JERUSALEM 2003, 10.

⁴³⁶ MACHEK 1985, 605.

⁴³⁷ SKŘIVÁNEK 1987, 32.

⁴³⁸ SKŘIVÁNEK 1983, 182-183.

Starém Městě připoměnut králův brusič Johannes Waczinger. Podle Dany Stehlíkové může být totožný s Janem Wczinserem působícím na Karlštějně.⁴³⁹

---

⁴³⁹ STEHLÍKOVÁ 2016, 67.

5.6 Srovnání ciboušovské suroviny s materiálem drahokamových objektů

Na základě výše popsaných vlastností ciboušovských ametystů a jaspisů bylo možné rozpoznat český původ mineralogicky shodného materiálu drahokamových nádob, které jsou dnes rozesety po evropských i zámořských klenotnicích. Jedná se celkem o šestnáct objektů, z čehož osm nádob je uloženo ve vídeňské Kunstkammer, dvě v Metropolitním Muzeu v New Yorku, jedna v Trevíru, další má ve sbírkách Kunstgewerbemuseum Berlíně, Galleria Estense v Modeně, Bayerisches Nationalmuseum v Mnichově a benediktinský klášter v Admontu.

V současnosti je ve Vídeňské Kunstkammer vystaveno několik objektů z řezaného kamene, které jsou spojeny z Prahou 14. století. Nejrozměrnější z nich a z hlediska stylu zlatnického osazení nejasněji spojená s pražským prostředím je jaspisová mísa se zlatnický zpracovanou obrubou a masivní hladkou nohou.⁴⁴⁰ Mísa vysoká téměř 19 cm o průměru 27 cm je osazena ve stříbrném pozlaceném osazení, které nabízí srovnání zejména s Karlem IV. doplněnou nohou říšského kříže a se sardonyxovou číší ze Svatovítského pokladu, jejíž o něco masivnější hladká noha z tepaného pozlaceného stříbra se vyznačuje stejnou elegantní jednoduchostí a stylovou čistotou.⁴⁴¹ [41] Prolamování drobnými čtyřlísty po obvodu nohy se shoduje například se zdobením relikviářovým kříže uloženého ve vídeňské Schatzkammer, rovněž lokalizovaného do Čech, nebo na jedné z monstrancí mělnického pokladu. Materiálově nádoba jeví znaky typické pro ciboušovské naleziště. V jaspisové hmotě jsou uzavřeny úlomky krystalického křemene, barytové pseudomorfózy a úlomky krušnohorské ruly.⁴⁴²

Druhým dílem vystaveným v Kunstkammer je miska bez osazení o průměru 15,9 cm výšce 5,6 cm z červeného jaspisu.⁴⁴³ [42] Jaspis obsahuje v křemenné hmotě brekciové součásti fialového zonálního ametystu.⁴⁴⁴ Podobně jako většina dochovaných nádob z řezaného kamene má podobu mělké misky a tvarově odpovídá stříbrným nádobám, které

---

⁴⁴⁰ Praha, 1350-1375, jaspis se stříbrným pozlaceným osazením, výška 18,6 cm, průměr 27 cm, Wien, Kunsthistorisches Museum, Kunstkammer, Inv.č.6699.

⁴⁴¹ HAHNLOSER/BRUGGER-KOCH 1985, 203.

⁴⁴² SKŘIVÁNEK 1985a, 592.

⁴⁴³ Inv.č. 1638.

⁴⁴⁴ Brekcie-jeden ze dvou hlavních typů ruditů (tj. klastických hornin složených převážně z částic větších než 2 mm) Částice jsou ostrohranné, prodělaly minimální transport, většinou jsou nedostatečně vytříděné podle velikosti (jejich zdroj bývá obvykle blízko místa výskytu) a v různé míře zpevněné.

v té době vznikaly ve Francii. Vzhledem k tomu, že noha byla ponechána neleštěná, lze usoudit, že nádoba byla určena k dalšímu zlatnický zpracovanému osazení.⁴⁴⁵

Rovněž bez osazení je i menší ametystová miska ve tvaru čtyřlístu.⁴⁴⁶ [43] Její lehce průsvitný ametyst s purpurovým nádechem je silně protkán bezbarvým křemenem. Nádoba je dnes vystavena spolu s českými drahokamovými objekty ze čtrnáctého století a datována mezi roky 1350-1375.

Exponátem zařazeným v Schatzkammer mezi díla 14. století je i další mísa z kombinace jaspisu a achátu, tentokrát ve tvaru žlábkovaného poháru s uchem, doplněným v 17. století nohou z pozlacené mědi s emailem.⁴⁴⁷ [44] Tvarově nelze nádobu srovnat s žádnou z dochovaných prací 14. století a pokud měla v té době skutečně vzniknout, bylo by zřejmě nutné počítat s jejím zásadnějším přepracováním v 17. století. K pití sloužila také hladká, nižší poměrně široká ametystová nádoba vyřezaná z jednoho kusu kamene včetně vodorovně umístěného držátka. Srovnání umožňuje pohár s jaspachátu uložený v The Metropolitan Museum of Art v New Yorku, který bude podrobněji popsán níže.

Další objekty přiřazené v Kunstkammer mezi české práce 14. století jsou dvě žezla.⁴⁴⁸ [45] Jsou vyřezána z kamene obsahujícího kombinaci jaspisu, achátu a chalcedonu. Zde však není určení materiálu tak jednoznačné a složení kamenů odpovídá spíše saským nalezištím. Sestaven z devíti částí fasetovaného jaspisu a červeno-žlutého mechového achátu pomocí stříbrných mezičlánků. Náleží do skupiny příbuzných předmětů, které bývají označovány jako heraldské žezlo, nebo ceremoniální hůl, ale jejichž účel nelze určit s jistotou. Společná je jim podobnost materiálu, převážně jaspisu a achátu. Tvarově příbuzné žezlo se nachází ve sbírkách Ashmolean v Oxfordu. [46] materiál tohoto objektu je kresbou srovnatelný s jaspisy známými z českých nalezišť, provedení podrobné chemická analýzy, která by shodu potvrdila však není možné. První překážkou je destruktivnost metody, která vyžaduje rozdrčení části vzorku a druhou četnost výskytu křemenných hmot a z ní vyplývající možnost shody ve složení minerálů z rozdílných lokalit. [47] Podobná žezla má ve sbírkách také, Kunstgewerbemuseum v Berlíně, Galleria Estense v Modeně a Bayerisches Nationalmuseum v Mnichově.⁴⁴⁹ Berlínské žezlo bylo uchováváno v benediktinském opatství Werden, kde bylo pokládáno za žezlo Karla Velikého a používáno při inauguračních obřadech nových opatů. Není jisté, jestli materiál pochází z Čech, či Německa. Často

⁴⁴⁵HAHNLOSER/BRUGGER-KOCH 1985, 203, SKŘIVÁNEK 1985a, 592.

⁴⁴⁶ Inv.č. KK 1900, Praha, 1350-1370, ametyst 11,5 x 9,5 cm.

⁴⁴⁷Kupa. Jaspis, Praha 1350-1375, osazení 17. století, pozlacená měď a email, výška 8 cm, Průměr 21,7 cm, Kunstkammer, inv.č. 2030.

⁴⁴⁸ inv.č. KK_1713.

⁴⁴⁹ HAHNLÖSER/BRUGGER-KOCH 1985, 242-243.

opakovanou hypotézu o vybroušení těchto žezel zahraničními brusiči v Praze se prozatím nepodařilo pramenně doložit.⁴⁵⁰

V depozitáři vídeňské Kunstkammer se nachází ještě jedno dílo, jehož materiál odpovídá kameni známému z českých nalezišť.⁴⁵¹ Je jím asi 20 cm dlouhé pouzdro ve tvaru rakvičky s ametystovým víkem. Samotný objekt není konkrétně datován a nebyla určena ani jeho provenience, je však nepochybně mladšího data, než ostatní zde popsána díla. Materiál, z něž je rakvička zhotovena je však mineralogicky shodný s materiálem dvou výše zmíněných nádob.⁴⁵²

Miska s uchem z broušeného českého jaspisu tvoří rovněž jádro v 15. století v Burgundsku bohatým zlatnickým osazením doplněné nádoby, který je dnes vystavena v Drážďanské Grünes Gewölbe.⁴⁵³ [52] Podobně byla později upravena také hladká jaspisová miska doplněná v 18. století.⁴⁵⁴

Trevírské diecézní muzeum chová rovněž drahokamovou nádobu se zlatnickým lemováním, označovanou také jako miska sv. Heleny.⁴⁵⁵ [49] Doba jejího vzniku spadá do rozmezí let 1370-1375.⁴⁵⁶ Miska je vyřezána z převážně cihlově červeného jaspisu, jehož brekcie obklopuje zonální ametyst. Distribuce a zonace ametystu je shodná s karlístejnými deskami.⁴⁵⁷ Dlouhou dobu však byla pokládána za antickou práci a datována do 3. až 4.

---

⁴⁵⁰ WINTERBOTTOM 2015, s. 24.

⁴⁵¹ Vzhledem k podobnosti zpracování dvou objektů uložených v depozitáři Kunstkammer, připomínajících tvarem malé rakvičky (inv.č.1695 a inv.č. 1690), se lze domnívat, že tyto vznikly ve stejné době. Druhá nádoba je vytvořena barevně homogenního jaspisu. Je tedy možné, že pro první z nich, jejíž materiálová struktura české kameny připomíná, bylo užito ciboušovského kamene. Příbuznost s českými drahokamovými objekty je možná také v případě ametystové misky ze světlého translucidního emailu ve tvaru květu (inv.č.1942), na jedné straně dnes výrazně poškozená. Přestože tvar nádoby by opět dopovídal mladšímu datu vzniku, je možné, že byla mísu užita ciboušovská surovina. Vzhledem k tomu, že tamní doly byly, jak dokládá archeologický výzkum, činné ještě v 16. a 18. století, lze usuzovat, že pocházejí z materiálu získaného v některé z dalších etap těžby.

⁴⁵² SKŘIVÁNEK 1985a, 592.

⁴⁵³ Miska –Praha 1350-1375, jaspis, stříbrné pozlacené osazení z Burgundska, výška 13,8 cm, víko 11,5 cm, šířka s uchem 14,3 cm, Staatliche Kunstsammlungen, Grünes Gewölbe, Dresden, inv.č. IV 343, SYDRAM/KAPPEL/WEINHOLD 2007, 28.

⁴⁵⁴ Praha, 1350-1375, florentské osazení kol. 1785, jaspis se stříbrným pozlaceným osazením, výška 10,5 cm, Firenze, Musei degli Argenti, Inv.č. Gemme 1921, n. 473.

⁴⁵⁵ Označení vzniklo pravděpodobně omylem, kdy bylo špatně čten popis v inventáři z roku 1238, kde je uvedeno monile b. Helenae, WEBER 1987, 77.

⁴⁵⁶ Podrobně se datováním objektu zabývá Norbert Jopek, dokládá, že ve starších inventářích z let 1238 a 1429 se žádná takto označená nádoba nenachází. Pokud by relikvie takového významu byla v pokladu přítomna, jistě by nebyla při výčtu relikvií opomínuta. K přeznačení došlo zřejmě až v roce 1512. Tehdy byla v trevírském dómu při otevření oltáře za přítomnosti Richard von Greiffenklau a císaře Maxmiliána znovu objevena Kristova nesešitá tunika (poprvé spolehlivě v Trevíru doložená již v roce 1196). Tento hodnotný obojev zavdal příčinu k pravidelnému výročnímu ukazování relikvií. Do souvislosti s ním lze pak klást náhlé „rozhojnění relikvií“ souvisejících se sv. Helenou. V roce 1514 vychází tiskem seznam relikvií vystavovaných spolu s Kristovou nesešitou tunikou, v němž je poprvé zmíněn „ein schale oder trinckfas gegraben in in einem Jaspis do sant Helena flag darinnen zu trunckem.“ JOPEK 1988, 71-76.

⁴⁵⁷ SKŘIVÁNEK 1985a, 592.

století našeho letopočtu.⁴⁵⁸ Je pravděpodobné, že číši daroval Trevířskému kostelu Karel IV., neexistují však žádné konkrétní písemné doklady. Mohlo se tak stát při některé z Karlových návštěv Trevíru s nímž udržoval Karel IV. čilé kontakty díky svému prastrýci Balduinovi který se zde stal v roce 1308 arcibiskupem a působil tu až do své smrti v roce 1354. Vzhledem k tomu, že Karel IV. obdržel v Trevíru cenné dary, jeví se jeho donace číše jako pravděpodobná. V listině ze 17. února 1354 uvádí Karel IV., že z dřeva Kristova odřízl vlastní rukou část, kterou posílá z Trevíru do Prahy. Z Trevíru získal Karel IV. rovněž ostatky tamního Patrona sv. Palmácia.

V Metropolitním muzeu v New Yorku je vystaven do Čech lokalizovaný šálek s držadlem ve tvaru trojlistu a hladce elegantním zlatnickým osazením. **[50]** Cihlově červený jaspis v sobě opět uzavírá rozměrné ametystové inkluze.⁴⁵⁹ V téže sbírce je uložen také džbánek červeného jaspisu řazený do Prahy 3.čtvrtiny 14. století., osezáný pozlaceným sgríbrem.⁴⁶⁰ **[51]** Noha o půdorysu šestilistu je v dolní části zdobena prolamovanými čtyřlísty. Mezi jednotlivé výběžky nohy je vždy vložen jeden dekorativně prohnutý akantový list. Pásky, spojující nohu s prstencem obíhajícím horní lem nádoby, jsou jemně vroubkovány. Stejně pásky spojují také dolní kraj víka nádoby s jeho vrchem. Z tohoto vrchního středního bodu vybíhá hladké zakončení ve formě vícebokého jehlanu, který ve své dolní části vyrůstá z prstence tvaru pravidelného kruhu. Ze strany kde, ze džbánu vybíhá ucho jsou v horní části víka umístěny dva žaludy.

V neposlední řadě zbývá zmínit takzvaný admontský oltář, nazývaný též přenosný oltář Albrechta ze Šternberka, vystavený v Museum des Stiftes Admont. **[127]** Jedná se o necelých 30 cm dlouhý a 20 cm široký oltářík s ametystovou deskou, jehož dřevěné jádro je pokryto částečně pozlaceným stříbrným plechem. Ametystová deska je tvořená z převážně světle, místy sytě fialového kamene prorostlého silnými zónami bílého křemene. Admontskému přenosnému oltáři bude pro jeho náročnější umělecké zpracování věnována samostatná podkapitola.⁴⁶¹

Drahokamové nádoby byly tradiční ozdobou profánních tabulí i kostelních oltářů. Pro krásu svého materiálu jeho a hodnotné opracování se antické nádoby pečlivě uchovávají a zlatnický doplňovány v klenotnicích křesťanského západu i východu a

---

⁴⁵⁸ WEBER 1987, 77.

⁴⁵⁹ Jaspis, stříbrné pozlacené lemování a noha, rozměry: 10.5 x 11.5 x 8.8 cm, The Metropolitan Museum of Art, New York, inv.č.2004.504

⁴⁶⁰ výška 35 cm, český jaspis, osazení : pozdní 14., nebo 1. čtvrtina 15. století, pozlacené stříbro, inv.č. 17.190.610. KOEPPE/GIUSTI 2010, 110.

⁴⁶¹ viz. kat.č. 21.

zároveň byly neustále broušeny číše nové. V době 14. století se nacházela nejvýznamnější brusičská centra v Konstantinopoli, Benátkách, Paříži a Německu .

S řadou drahokamových nádob se mohl samotný Karel IV. seznámit během svých pobytů na území dnešní Francie, Itálie a Německa. Na svých cestách se mohl rovněž nalézt nepřímou inspiraci pro drahokamové obložení stěn sakrálních prostor. V této době probíhá také aktivní těžba drahokamové suroviny a její následné zpracování v českých Krušných horách. Zpracování drahého kamene z místních nalezišť v Čechách 14. století probíhalo ve dvou základních liniích. První bylo zpracování leštěných kamenných desek pro drahokamové obložení stěn z nichž některé jsou dodnes dochované na Karlštejně a ve Svatováclavské kapli pražské katedrály. Druhou bylo broušení drahokamových nádob sloužících zpravidla profánním účelům, z nichž se dnes řada dochovala v zahraničních sbírkách.

K poznání drahokamové produkce Čech 14. století výrazně přispěly archeologické průzkumy probíhající v oblasti českého drahokamové Naleziště u Ciboušova v Krušných horách, které probíhaly v polovině 80. let 20. století. Tyto výzkumy prokázaly těžební aktivitu ve 14. století. Zároveň probíhaly průzkumy mineralogické, které určily specifické optické vlastnosti českých jaspisů a ametystů odvíjející od geologického vývoje oblasti. Na základě shody porovnaných vzorků z nalezišť a z drahokamového obložení na Karlštejně bylo možné použít ciboušovské kameny při obnově inkrustací. Stejná materiálová shoda byla konstatována i u řady drahokamových nádob. V souvislosti s rekonstrukcí karlštejnských kaplí došlo také k experimentálnímu výzkumu věnovanému opracování kamenného materiálu, vedoucímu k bližšímu poznání brusičských technik.

Na základě výše uvedených poznatků bylo možné identifikovat kámen několika nádob nacházejících se v evropských a zámořských sbírkách a potvrdit jejich souvislost s českým prostředím. Kromě nádob původem ze 14. století jsou v muzeích dochovány také nádoby vzniklé pozdějším opracováním ciboušovské suroviny, které mohou souviset archeologicky prokázanou těžební činností v 16. století. Soubor těchto osm děl rozestých po zahraničních sbírkách vzácně dokládá vyspělost tehdejší kamenobrusičské techniky na našem území. Dochovaná zlatnická osazení některých děl, dovolující srovnání s ostatními díly české lucemburské gotiky, pomáhají výraznou měrou k utvoření naší představy o celistvém obrazu lucemburského dvorského zlatnictví. Jejich význam tkví také v tom, že patří mezi nemnohé dochované zlatnické zdobené předměty profánního charakteru užívané k reprezentaci na dvoře Karla IV. a spolu s karlštejnským profánním pokladem tak umožňují vytvoření konkrétní představy o podobě luxusního všednodenního života na panovnickém dvoře.

6. Přenosný oltář v době Karla IV.

Altare viaticum, neboli cestovní oltář byl přenosný, byl často skládací oltářík, který umožňoval slavit liturgii v případě, že v blízkosti nebyl kostel ani kaple. S pomocí přenosného oltáře, položeného na pevnou oltářní mensu v nevysvěcené kapli, bylo rovněž možno slavit eucharistii na šlechtických sídlech, která se díky tomuto privilegii stávala nezávislá na farní struktuře. Oltářík mohl mít podobu skříňky či desky s oltářním kamenem zhotoveným nejčastěji z leštěného dekorativního mramoru. Deska mívala ozdobný dřevěný rám, obložený plechem z drahého kovu, a uvnitř uloženou relikvii. Oltářík mohl vypadat také jako zmenšenina pevného oltáře a kopírovat rozdělení na stipes, crepido a mensu. O povolení vlastnit cestovní oltář musely světské osoby žádat papeže.⁴⁶²

Prvním dokladem o přenosném oltáři ve vlastnictví Karla IV., a zároveň také první zprávou o zlatnické práci vlastněné Karlem IV., je dochovaná listina z roku 1329, v níž papež Jan XXII., dovolil tehdy třináctiletému Karlovi IV. vozit s sebou přenosný oltář (*altare portatile*).⁴⁶³ Skutečnost, že již mladý Karel IV. usiloval úspěšně o získání privilegia užívání přenosného oltáře může být stejným dílem přičítána jeho osobní zbožnosti, jakož i tomu, že možnost užívání takového předmětu byla pro šlechtice otázkou prestiže. Není sice zaznamenáno, jak zmíněný oltář vypadal, ale je možné předpokládat, že část výzdoby tohoto Karlova oltáře byla druhotně použita pro přenosný oltář jednoho z nejbližších rádců Karla IV., Albrechta ze Šternberka.⁴⁶⁴ Nielové destičky s biblickými výjevy, které jsou použité na oltáři, byly vytvořené v závěru první třetiny 14. století, a jsou tedy evidentně starší než oltář vysvěcený roku 1375.⁴⁶⁵ S použitím přenosného oltáře, který byl položen na pevný oltář, se setkáváme v kapli sv. Kateřiny na Karlštejně.⁴⁶⁶ Patrocinium sv. Kateřiny zde nebylo původní, a celá kaple, dříve zmiňovaná jako oratoř Karla IV. je katřiníným jménem porvé označena v souvislosti se zmínkou o přenosném oltáři z roku 1515, který byl v kapli položen

⁴⁶²KODIŠOVÁ/VINŠ 2014, 49-51.

⁴⁶³ EMLER 1890, 583, paragraf 1490: „Tuis itaque petitionibus inclinati, habendi tecum altare portatila cum debita reverentia et honore, super quo in locis congruis et honestis possis tibi et uxori et familiae tuis per capellanum proprium vel alium idoneum divina facere celebrari sine juris praejudicio alieni, liberam tibi concedimus auctoritate praesentium facultatem.“

⁴⁶⁴ To dokládá fakt, že po něj Karel po Albrechtově ustanovení biskupem ve Schwerinu vyžádal u papeže roční zproštění rezidenční povinnosti, aby mohl být přítomen na jeho dvoře. Viz: OTAVSKÝ 1992, 147.

⁴⁶⁵ Idem, 146.

⁴⁶⁶ Za upozornění tímto děkuji Františkovi Zárubovi.

na oltářní menze.⁴⁶⁷ Situaci zachycuje opis inventáře ze 16. století pořízený mezi lety 1631–1642: „Léta 1515 Jan, děkan karlštejnský ze Stradouně, zaznamenává (vide) malý přenosný oltář v kapli sv. Kateřiny bezprostředně sousedící s (kaplí) blahoslavené Marie Panny na hradě, zde tělo sv. Palmácia a ostatky několika dalších (...).“⁴⁶⁸

Největší pozornost věnuje popisu tohoto přenosného oltáře Bohuslav Balbín: „Antependia není pro tento oltář potřeba, sám kámen oltáře je totiž celý pomalován. Vpředu má Ukřižování a pod ním stojící ženy: vpravo sv. Kateřinu, čí obraz je vlevo, se nerozezná. Kolem vrcholu oltářního kamene byly koldokola dvojí české drahokamy. Menší byly již vytrhány, větší však přece zůstávají. Na tomto oltáři se nachází portatile z českého červeného drahokamu. Na něm je nahoře napsáno: ‚z oltáře sv. Kateřiny‘. Na přední straně, kde jsou svaté ostatky kryté pergamenem, se čte toto, napsané starobylým písmem: Nedotýkej se mne a neotvírej (tu je něco zničeno a nelze to číst) krom biskupa, protože těla světců byla uložena v míru. Nad tím se čte svědectví o posvěcení tohoto portatile, vykonaném nejdůstojnějším panem Martinem, biskupem nikopolským a sufragánem olomouckým, v měsíci říjnu roku 1515 za papeže Lva X. a za vlády Vladislava, krále uherského a českého, v Pražském kostele nákladem karlštejnského děkana Jana ze Stradouně.“⁴⁶⁹

Novější popis Karlštejna z let 1741–1750 dokládá, že se přenosný oltářík nacházel ještě v 18. století na témže místě: „Z toho chrámu Pánně jde se do kapličky S(va)tej Panny Kateřiny skrze troje železný dvéře. Ta kaple jest celá pěkným kamenem jako kaple S(va)tého Václava v Praze okrášlena, dvě vokna jsou do ní starý, malovaný na skle, snad od Karla IV., Božího Umučení, oltářiček kamenej, na něm malý portatile (mobiliář), dva svícny majolikový; (...).“⁴⁷⁰

Vzhledem k privátnímu charakteru kaple a skutečnosti, že Karel IV. vlastnil několik přenosných oltářů, lze vyvodit, že některý z nich sloužil jako semiportatile v královské kapli. Polopevné oltáře, známé především ze šlechtických kaplí, jim umožňovaly fungování nezávisle na místních farních strukturách, přičemž mohly být kdykoli znovu vyňaty a v

---

⁴⁶⁷ ZÁRUBA 2015, 70-71.

⁴⁶⁸ LUKAVSKÝ 1912, 3, převzato podle ZÁRUBA 2015, 70.

⁴⁶⁹ GOTTFRIED 1997, 77, 79

⁴⁷⁰ LUKAVSKÝ 1907, 575-576.

souladu se svým původním účelem posloužit osobní zbožnosti například na válečných taženích či u lůžka nemocného.⁴⁷¹

Zmíněná červená deska z českého kamene a označení „z oltáře sv. Kateřiny“ umožňují několik výkladů. Světecké ostatky uložené původně v oltáři sv. Kateřiny, mohly být vloženy do nově zhotoveného portatile. Zároveň však k zhotovení nového portatile mohl být využit původní kámen z oltáře předchozího, což by odpovídalo snaze o zachování kontinuity v posvátném prostoru. Tato hypotéza se jeví jako pravděpodobná i s ohledem na podobný osud mnoha dalších přenosných oltářů, jejichž nákladné obložení drahokamy a vzácnými kovy vzalo za své, zatímco oltářní kámen v dřevěném rámu přetrval.⁴⁷²

Pokud je možno věřit popisu, deska z českého jaspisu tak mohla být znovu vysvěcena a zasazena do výše zmíněného, drahokamy posázeného obložení. Nelze však vyloučit ani tu variantu, že bylo využito jiného spolia, které tvořilo původně součást obložení stěn, či pouze totožného materiálu vytěženého v okolí Ciboušova v některé z mladších fází těžby. Avšak i samotné uplatnění kvalitativně shodného materiálu by svědčilo o neobvykle citlivém až pietním respektu k původní koncepci výzdoby hradní kaple.

Dochovala se pouze dvě portatile českého původu, která lze zařadit do doby vlády Karla IV., a to přenosný oltář vystavený v současnosti v Moravské galerii v Brně a oltář Albrechta ze Šternberka.⁴⁷³

Brněnský oltář pocházející z roku 1350 byl o 30 let později upraven, aby nově plnil funkci plenáře.⁴⁷⁴ [53,54,55] Oltářní deska je zhotovena z vápence; kromě kombinace symbolů čtyř evangelistů umístěných v rozích, jak to bylo pro přenosné oltáře typické, je oltář zdoben pásky s rytinami muzicírujících andělů. Při úpravách v roce 1380 byly na spodní stranu oltáře doplněny erbovní štítky, a to dvakrát erb se třemi parožími ve zlatém poli, patřící rodu Hroznatovců a dvakrát erb se střelou v červeném poli.⁴⁷⁵

O nedochovaných přenosných oltářích svědčí záznamy ve svatovítských inventářích.

---

⁴⁷¹ Srovnání: VINŠ /KODIŠOVÁ 2015, 1906-1911.

⁴⁷² Posvěcený kámen byl základem přenosného oltáře, rám a obložení nebyly pro jeho liturgickou funkci funkci potřebné, což je činilo snadno nahraditelnými. BUDDE 1998, 56-62.

⁴⁷³ viz kat.č.21.

⁴⁷⁴ Praha (?), 1350 (opraveno a doplněno 1380), stříbro, částečně zlacené, mosaz zlacená, opakní champlevé email, horský křišťál, šedožlutý vápenec; výška 25 cm, šířka 23,5 cm; provenience: zakoupeno ze soukromé sbírky roku 1993. Brno: Moravská galerie, inv. č. 28.59315.

⁴⁷⁵ HOLEŠOVSKÁ/HOLEŠOVSKÝ 1994, 60-61.

Karel IV. daroval do Svatovítského pokladu přenosný ametystový oltář, který byl ke cti Panny Marie posvěcen vratislavským biskupem Předslavem. V pokladu se nacházely ještě čtyři další přenosné oltáře staršího data, které byly již dříve součástí přemyslovského pokladu. Jeden z nich byl zdoben slonovinovými reliéfy a zlatem a osazen byl čtyřmi safíry, dvěma jinými kameny a perlami. Další z nich ve formě schránky byl obložen zlatem a ozdoben postavami ze stříbra, třetí z jaspisu a čtvrtý, obložený pozlaceným stříbrem, měl desku z mramoru.⁴⁷⁶

Přenosný oltář byl v liturgické a paraliturgické praxi vrcholného a pozdního středověku předmětem s mnohoznačným významem. Symbolizoval šlechtickou prestiž a osobní zbožnost, zároveň sloužil i jako prostředek určitého vymanění se z episkopální kontroly, neboť umožňoval uzpůsobit slavení eucharistie osobním preferencím šlechtického patrona. Také poskytuje svědectví o přetrvávajících starších liturgických formách i setrvalý kanonicko-právní problém: to je jen několik z faset celkového obrazu významu přenosného oltáře pro církevní a duchovní život vrcholného středověku.

---

⁴⁷⁶ PODLAHA/ŠITTLER 1903, 48.

7. Katalog

7.1 Relikviářová busta Karla Velikého a koruna

Relikviářová busta Karla Velikého a koruna

Kat. č: 1

Místo uložení: Chrámová klenotnice v Cáchách

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Cáchy, po r. 1349, Koruna Praha (?), před 1349

Materiál a technika: dřevěné jádro, částečně pozlacený stříbrný plech, drahokamy, antické gemy

Rozměry: výška 86,3 cm, šířka soklu 57,2 cm, hloubka 33 cm

7.1.2 Busta

Relikviářová busta z místy pozlaceného stříbrného plechu je doplněna emailem, drahokamy a gemami. [56] Busta zobrazuje ideálního panovníka Karla Velikého jako muže se širokými rameny, jehož tvář s rozhodným výrazem rámuje husté vlasy a vousy v bohatých stylizovaných pramenech.⁴⁷⁷ Doširoka otevřené oči, čelo s realistickými náznaky vrásek, výrazný rovný nos i ústa s plným spodním rtem dodávají panovníkově tváři životnosti. Majestátnost jeho vzhledu podporují ozdobné lemy zdobené drahokamy a gemami. Panovnickou důstojnost podtrhuje plášť zdobený říšskými orlicemi a francouzskými liliemi.

Relikviář připomíná podobizny francouzských králů 13. století. Bustě nelze upřít jisté individuální rysy: Herta Lepie ji přirovnává k portrétnímu zobrazení francouzského krále Jana Dobrého, Jean le Bon, (1350-60) v pařížském Louvru, a na základě toho uvažuje o francouzském školení provádějícího umělce.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁷ Literatura ke koruně a bustě: MINKENBERG 2004, 73-80, KRAUS 2010, 244-247. MINKENBERG 2006, 243, GRIMME 1972, 88-90, POCHE 1976, 26, FAJT 2000, 489-500, SCHIFFERS 1936, 17-19, LEPIE / MINKENBERG 2010, 30-32, HILGER 1978, 267-277, FRITZ 1982, 196-197, KUTHAN/ROYT 2016, 400-410, FAJT 2017, 363-364.

⁴⁷⁸ LEPIE/MINKENBERG 2010, 32.

Karel Veliký zde tvoří ideální předobraz vládce, jehož měl Karel IV. v úctě a k němuž se chtěl připodobnit. Podle Georga Minkenbergga busta představuje Karla Velikého prostřednictvím mýtu.⁴⁷⁹ Vznikla více než pět století po jeho smrti a bez jakékoliv znalosti jeho reálné fyzické podoby. Díky tomu je tento sochařský portrét více zhmotněním toho, co Karel Veliký znamenal a jakým byl než připomínkou jeho skutečného vzezření. Tvář pohledného, urostlého muže s pravidelnými rysy a pečlivě upraveným porostem hustých vlasů a vousů je obrazem ideálního silného, a zároveň spravedlivého panovníka. Takovým předobrazem byl Karel Veliký jak pro tvůrce busty ve 14. století, tak pro současného pozorovatele. Také neurčitý věk důstojné mužné tváře propůjčuje portrétu prvky nadčasovosti, která upomíná na panovníkovu svatost.⁴⁸⁰

Busta byla kompletně restaurována v roce 1870 v dílně cášského zlatníka Augusta Witte.⁴⁸¹ Tehdy byla kompletně demontována a dodnes není zcela jasné, byly-li některé její části upraveny a pokud ano, jakým způsobem.⁴⁸² Při restaurování v roce 1926 byly odstraněny zbytky inkarnátu z dnes stříbrné tváře, odstraněné zbytky pocházely z devatenáctého století, navazovaly však zřejmě na starší vrstvy.⁴⁸³ [57] Původně byly stříbrné plochy pokryty křehkým, porcelánu podobným emailem, který časem došel úhony a bylo jej třeba obnovovat a doplňovat. Použití barevné vrstvy vysvětluje kontrast mezi detailně propracovanými vlasy a vousy a poněkud schematickým pojetím tváře.⁴⁸⁴

V letech 2003 a 2004 byla busta restaurována týmem expertů vedeným dómským zlatníkem Lotharem Schmittem. Tehdy bylo zjištěno, že relikvie, totiž Karlova lebka, byla původně uložena v neotvíratelné schránce na v hrudi busty. Dvě kovové svorky se závlačkami, umožňující otevření, byly doplněny druhotně. Později byla relikvie přesunuta do hlavové části busty, kde byl na temeni do stříbra vyříznut uzavíratelný otvor. Relikvie se tak

---

⁴⁷⁹ MINKENBERG 2004, 89-90.

⁴⁸⁰ MINKENBERG 2004, 89-90.

⁴⁸¹ Busta zřejmě působila ještě živějším dojmem, díky nedochované polychromii tváře odstraněné při restaurování ve 20. letech 20. století. Prvním velkým zdokumentovaným restaurátorským zásahem však busta prošla již v poslední třetině 19. století. Stáří nejstarších odstraněných vrstev polychromie, stejně jako její rozsah tak zůstávají neurčitelné.

⁴⁸² MINKENBERG 2004,93.

⁴⁸³ Busta zřejmě působila ještě živějším dojmem, díky nedochované polychromii tváře odstraněné při restaurování ve 20. letech 20. století. Prvním velkým zdokumentovaným restaurátorským zásahem však busta prošla již v poslední třetině 19. století. Stáří nejstarších odstraněných vrstev polychromie, stejně jako její rozsah tak zůstávají neurčitelné.

⁴⁸⁴ MINKENBERG 2004,93.

v relikviáři ocitla na anatomicky odpovídajícím místě. Úpravy byly provedeny po roce 1349⁴⁸⁵ a před rokem 1414, jak dokládá popis odpovídající současnému stavu relikviáře.⁴⁸⁶

První písemná zmínka o bustě pochází z roku 1376, kdy byla nesena v procesí o slavnosti Těla a Krve Páně. Později byla nošena v průvodu k městské bráně, kterou do města přijížděl nově zvolený římský král. Panovník musel sestoupit z koně a dát najevo svou úctu, kterou choval ke svému předchůdci, políbením relikviáře s částí jeho lebky.⁴⁸⁷

Místní tradice spatřuje v relikviářové bustě Karla Velikého korunovační dar Karla IV. Podle Grimmeho pravděpodobně daroval Karel IV. cášskému kostelu jednu ze svých privátních korun, kterou byl korunován, když ještě neměl k dispozici korunu říšskou. Této dedikaci se tvarově přizpůsobila následně vzniklá busta. Srovnání nabízí česká Svatováclavská koruna, kterou nechal Karel IV. zhotovit pro svou korunovaci českým králem.⁴⁸⁸

Jiří Fajt na základě ikonografického rozboru usuzuje, že císař daroval bustu Karla Velikého chrámu Panny Marie v květnu roku 1357. Zatímco plášť Karla Velikého zdobí říšské orlice, podstavec je vyzdoben liliemi, které Jiří Fajt interpretuje jako znak uherského královského rodu Anjouovců. Busta je tak podle něj především výrazem vztahů mezi Uhrami a říší, které v té době byly optimální.⁴⁸⁹

Emanuel Poche uvažuje o českém původu busty Karla Velikého.⁴⁹⁰ Přirovnává toto dílo k parléřovské plastice, přičemž konkrétně srovnává detaily královských náhrobků Přemysla Otakara I. a Přemysla Otakara II. z pražské katedrály. Podobnosti spatřuje zejména při srovnání s náhrobkem Přemysla Otakara I. z roku 1377, dílem Petra Parléře: “Fyziognomie tváří s vystouplými lícními kostmi, vrásčitá čela, úprava vlasu nad čelem i jeho zvlnění na uších, forma kníru a kořeny plnovousu na tvářích i přes poškození hlav postav na náhrobcích vykazuje shodný slohový i modelační způsob.”⁴⁹¹

Zároveň Poche poukazuje na bohatou vybavenost svatovítského pokladu relikviářovými bustami, z nichž některé dle zápisu pocházejí z Čech. Svatovítský inventář z roku 1355 uvádí celkem 26 relikviářových bust.⁴⁹² Z toho Poche usuzuje na existenci velmi

⁴⁸⁵ S rokem 1349 se zde počítá jako s pravděpodobným rokem vzniku busty. MINKENBERG 2006, 243.

⁴⁸⁶ MINKENBERG 2006, 243.

⁴⁸⁷ HILGER 1978, 268.

⁴⁸⁸ GRIMME 1972, 88.

⁴⁸⁹ FAJT 2000, 496.

⁴⁹⁰ POCHE 1976, 26.

⁴⁹¹ POCHE 1976, 26.

⁴⁹² PODLAHA/ŠITTLER 1903, XII.

produktivní pražské dílny, která se vytvářením bust zabývala.⁴⁹³ Oproti tomu v cášském pokladu se žádná jiná busta nedochovala.⁴⁹⁴

Naopak Günther Grimme se domnívá, že busta byla zhotovena přímo v cášské zlatnické dílně.⁴⁹⁵ Stylově se podle něj přibližuje nedochovaným bustám z kolínského dómu, jejichž vyobrazení se dochovalo na poutnickém listu z roku 1761.⁴⁹⁶

Proti teorii o cášském původu busty však svědčí především absence záznamů o existenci tamní zlatnické dílny ve 14. a 15. století.⁴⁹⁷ Ze 14. století se dochovalo pouze sedm jmen cášských zlatníků, zatímco v 15. století není zmíněn žádný zlatnický cech a pravděpodobnost, že by nebyl při tehdejších společenském významu cechů nikde uveden, je velmi malá.⁴⁹⁸

7.1.2 Koruna

Koruna z hladkého pozlaceného stříbrného plechu sestává z jednoduché celistvé obroučky, z níž vybíhají čtyři lilie proložené čtyřmi nižšími výčnělky. **[58, 59]**. Z čelní lilie vychází hladký křížek. Koruna je doplněná kamarou s plastickým listovým dekorem.⁴⁹⁹ Zdobí ji gemy a drahokamy různých barev, tvarů a velikostí, upevněné jsou ve vysokých nálevkovitých osaznách. Koruna byla nepochybně určena k nošení, o čemž svědčí otvory na čelence, které umožňovaly připevnění mitry dovnitř koruny.⁵⁰⁰

Zatímco dříve se uvažovalo o souvislosti koruny s Richardem z Cornwallu, dnes převládá názor, že jde o dar Karla IV.⁵⁰¹ Zejména uplatnění vysokých osazen, příbuzných osaznám svatováclavské koruny a osazení gemami, které Karel IV. sbíral, tuto hypotézu podporují. Antické gemy, které jsou zde použity zcela bez ohledu na zobrazený námět, odkazují na antický Řím, k jehož odkazu se hlásili jak Karel Veliký, tak i Karel IV.

---

⁴⁹³ POCHE 1976, 26.

⁴⁹⁴ V nedalekém kostele sv. Jana v Aachen Burtscheid se dochovala busta Jan Křtitele datovaná do období kolem roku 1370. Také tato busta je opatřena korunou bohatě osázenou drahokamy, na rozdíl od busty Karla Velikého však Janova koruna nepadne relikviáři zcela přesně. GRIMME 1996, 40-52.

⁴⁹⁵ GRIMME 1972, 88.

⁴⁹⁶ GRIMME 1972, 90.

⁴⁹⁷ OTAVSKÝ 1978c, 86.

⁴⁹⁸ POCHE 1976, 26.

⁴⁹⁹ Kamara byla k čelence připevněna později. Doplnění těžké kamary zřejmě korunu poškodilo, o čemž svědčí opravené škrábanice v úrovni čela. GOTTFRIED 2012, Libor GOTTFRIED: Aachener Krone und Böhmische Krönungsinsignien, in: Vera BLAZEK/ Werner GUGAT: Aachen und Prag. Krönungsstädte Europas: Beiträge des Kulturvereins Aachen-Prag E.V., Band IV/2010-2012, 2012, 14-20. 17

⁵⁰⁰ HILGER 1978, 270.

⁵⁰¹ SCHIFFERS 1936, 17-19.

Heinrich Schiffers považuje korunu za jednoznačně starší než relikviář. Vlasy busty jsou přizpůsobeny tak, aby na nich koruna dobře seděla. Podle něj je možné korunu datovat do 13. století, a to podle jejich trychtýřovitých osazen, tvaru lilií, dalších detailů a celkového stylového vyznění.

Převažoval rovněž názor, že kamara koruny s křížkem je mladší než vlastní obroučka koruny. Na to, že umístění kamary nebylo součástí původního umělcova záměru, ukazuje nedbalý způsob, jakým je připevněna k obroučce. Oblouk je přinýtován za dvě malá ouška pomocí dvou hřebíčků, zatímco na vlastní kamaře jsou nýtky pečlivě rozpracovány do tvaru rozetek.⁵⁰² Přítomnost kamary s křížkem je doložena při korunovaci Fridricha III. v roce 1442.⁵⁰³ Podle Franze Bocka byly oblouk a kříž doplněny 2. polovině 14. století, tedy ještě dříve, než se stala koruna ozdobou relikviářové busty.⁵⁰⁴

Bock se také domníval, že je možné cášskou korunu identifikovat s korunou německého krále Richarda von Cornwallis, kterou v roce 1262 určil spolu s dalšími insigniemi k věčnému uložení v Cáchách: „unam coronam auream cum rubinis, smaragdis, saffiris, margaritis et aliis preciosissimis lapidibus pulcher“⁵⁰⁵ („zlatá koruna bohatě zdobená rubíny, smaragdy, safíry, perlami a jinými velmi drahocennými kameny).“

Podle Emanuela Pocheho je koruna na cášské bustě tvarově odvozena od francouzské koruny Ludvíka IX. Svatého a považuje ji za předobraz české Svatováclavské koruny. Cášská koruna pak byla zřejmě objednána ve Francii a dodatečně ozdobena drahokamy a gemami v Praze, v polovině 50. let 14. století.⁵⁰⁶

Většina odborníků se přiklání k teorii, podle níž na relikviáři spočívá koruna, jíž byl Karel IV. dne 25. července 1349 v Cáchách korunován německým králem,⁵⁰⁷ protože říšskou korunu měl tehdy stále ještě v držení Ludvík Bavorský. Spolehlivě doloženo je však použití této koruny až při cášské korunovaci Zikmunda Lucemburského v roce 1414.

Karel Otavský předpokládá, že k žádné „druhé korunovaci“ Karla IV. v Cáchách ve skutečnosti nedošlo. Obřad konaný v Cáchách doplnil korunovaci v Bonnu o ty části, které

---

⁵⁰² SCHIFFERS 1936, 17-19.

⁵⁰³ SCHIFFERS 1936, 19.

⁵⁰⁴ BOCK 1866,13.

⁵⁰⁵ BOCK 1866,15.

⁵⁰⁶ POCHE 1979, 139-142.

⁵⁰⁷ Srovnání: LEPIE / MINKENBERG 2010, 32,

nebylo možno mimo Cáchy provést.⁵⁰⁸ Šlo především o slavnostní intronizaci, při níž Karel IV. usedl na trůn Karla Velikého, byl přijat za člena cášské kapituly a držel noční stráž v kapli sv. Mauricia. Podle Otavského svědčí proti druhé korunovaci rovněž fakt, že Karlova manželka Anna Falcká nebyla korunována spolu se svým mužem, ale až den poté.⁵⁰⁹

Karel Otavský usuzuje, že busta vznikla současně s korunou, v čemž spatřuje vysvětlení dokonalého souladu těchto zlatnických děl.⁵¹⁰ Přestože se typy osazen na koruně a bustě odlišují, nemusí se podle Otavského nutně jednat o doklad jiné doby vzniku. Vzhledem k absenci znaků a dedikačních nápisů je málo pravděpodobná přímá donace Karla IV., jenž dával pečlivě označovat i díla, která byla z hlediska státnického významu s cášskou bustou nesouměřitelná.

Představitelná je situace, že panovník věnoval ke zhotovení busty a koruny materiál z vlastní sbírky včetně drahokamů a gem. Rovnoměrné rozložení gem na koruně i bustě by pak opět svědčilo pro současný vznik obou děl. Koruna totiž na bustu pasuje zcela přesně a nenese žádné stopy po dodatečných úpravách obvodu. Busta tedy musela být vyměřena podle již existující koruny. Koruna opatřená otvory umožňujícími upevnění textilní pokrývky hlavy byla bezesporu primárně určena pro vkládání na hlavy vládců.

Spojení koruny s bustou nemělo v tomto případě tak zásadní význam jako u koruny svatováclavské. Zatímco pro země Koruny české byla podstatná právě korunovace touto korunou, která byla středobodem uvedení do královského úřadu, v Cáchách byla hlavním bodem ceremonálu intronizace. Usednutí na trůn spojený s Karlem Velikým a samotná koruna byla tedy spíše doplňujícím odznakem panovníkova úřadu. Z toho vyplývá, že ani spojení relikvie lebky Karla Velikého s korunou nenabývalo tak zásadního významu jako v případě koruny svatováclavské. Výmluvné je rovněž označení koruny v pramenech, kde je uváděna jako cášská, nikoli jako koruna „Karla Velikého“.⁵¹¹

Označení „říšská koruna“ nepatřilo konkrétní zlatnické práci, ale označovalo insignii podloženou biskupskou mitrou.⁵¹² Karel IV. je s korunou podloženou mitrou zpodobněn na

---

⁵⁰⁸ OTAVSKÝ, 1980, 78.

⁵⁰⁹ OTAVSKÝ, 1980, 78.

⁵¹⁰ OTAVSKÝ, 1980, 80.

⁵¹¹ Zlatá Bula: Zlatá bula Karla IV. ve své XXVI. kapitole výslovně zmiňuje cášskou korunu:

Světští kurfiřtiponesou žezlo, jablko a meč tak, jak se o tom mluvilo výše. Bezprostředně před arcibiskupem trevírským, projíždějícím v příslušném pořadí, bude nesena nejprve cášská a za ní milánská koruna, rozumí se před císařem, který již bude ozdoben císařskými infulemi; koruny se chopí nějaká nižší knížata, vybraná pro tento úkol císařem podle libosti. Zlatá bula XXVI, podle: BLÁHOVÁ/ MASEK 2003, 300-301.

⁵¹² Podobně svatováclavská koruna byla rozpoznatelná podle knížecí čapky sv. Václava, kterou byla podložena a podle níž ji lze identifikovat i v případech, kdy malba nereflektuje reálnou podobu svatováclavské koruny.

staroměstské mostecké věži, jakož i na renesančních kopiích karlštejnského lucemburského rodokmene. Tyto koruny se podobají starší říšské koruně uložené dnes v Říšské klenotnici ve Vídni. S korunou, která se podobá cášské čelence s jednou kamarou, je Karel IV. vyobrazen na tzv. votivním obrazu Jana Očka z Vlašimi, ostatkových scénách a v kapli sv. Kateřiny na Karlštejně. Ve všech těchto případech má koruna podobný tvar a je podložena bílou mitrou typu simplex s dlouhými fanony.

Na absenci přímých vodítek, která by umožňovala spojit bustu s osobností Karla IV., reaguje Georg Minkenberg hledáním jiného potenciálního objednavatele: „Pokud si přiznáme, že Karlova busta – totéž platí konečně také pro Karlův relikviář – nevyjadřuje s dostatečnou jasností politicko-náboženský zájem Karla IV. zdůrazňovat své nástupnictví na trůně Karla Velikého, zůstane otevřený prostor pro otázku, či zájmy ozřejmuje Karlova busta. Těmi jsou naprosto bez pochyby zájmy korunovačního kostela v Cáchách a jeho kapituly. Zde byl opatrován hrob svatého zakladatele Říše, zde stál jeho trůn, zde bylo korunovační místo, zde mohli a chtěli vyjádřit vlastní nárok v Říši oslavou Karla jako nadčasového ideálu křesťanského císařství.“⁵¹³

S ohledem na absenci jakýchkoliv přímých odkazů k osobě císaře Karla IV. v pramenech i na díle samotném se jeví představa busty objednané cášskou kapitulou jako pravděpodobná. Hmotně dobře zabezpečená kapitula vzkvétající díky přílivu poutníků, panovnickým darům i četným privilegiím mohla být objednavatelkou této významné zlatnické práce.

---

⁵¹³ MINKENBERG 2004, 80.

7.2 Karlův relikviář

Kat.č.2

Místo uložení: Chrámová klenotnice v Cáchách

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Cáchy, polovina 14. Století

Materiál a technika: Stříbro, z větší části pozlaceno, perly, šperkové kameny, translucidní email

Rozměry: Výška 125 cm, šířka 72cm, hloubka 37 cm

Relikviář má podobu kaple se třemi věžemi nesené osmi sloupky.⁵¹⁴ [62] Tři arkády s vimperky opticky propojuje sedlová střecha.⁵¹⁵ U každého sloupku stojí statueta, čtyři andělé a čtyři postavy z legendy o Karlu Velikém: Papež Lev III., arcibiskup Turpin z Remeše a paladinové Roland a Olivier. Kost považovaná za paži Karla Velikého je uložena ve schránce tvaru podlouhlé truhličky se třemi kulatými okénky lemovanými kružbou na dvou delších stranách. Hlavní relikvii drží dva klečící andělé, kteří jsou kulatá okénka dobře vidět. Na vrchu relikviáře pod třemi menšími věžičkami s úzkými jehlancovými stříškami zdobenými kraby a zakončenými fleurony a najdeme tři drobné statuety Krista a dvou andělů.⁵¹⁶

Uvnitř schránky jsou uloženy tyto pašijové relikvie: část z hřebu, trn z trnové koruny, část ze dřeva kříže a z houby, jíž byl Kristus napájen na kříži. Tyto relikvie držely statuetu Krista a dvou andělů po jeho bocích stojící pod baldachýny věžiček na vrchu relikviáře.

Dále relikviář obsahuje paži Karla Velikého (ve skutečnosti stehenní kost), tři Karlovy zuby a další části kostí, vlasy sv. Jana Křtitele, paži sv. Mikuláše a zub sv. Kateřiny. Relikviář nenese žádný znak, ani dedikační nápis, podle něž by bylo možné spolehlivě určit jeho donátora. Obsažené relikvie však podle Hertý Lepie odkazují ke Karlu IV.⁵¹⁷ Kult pašijových relikvií byl stejně tak jako kult Karla Velikého neodmyslitelně spojen s říší.

---

⁵¹⁴ Literatura: SCHNITZLER 1960, XXXVI., LEPIE / MINKENBERG 2010, 32-34. GRIMME 1972, 90-94, OŤAVSKÝ 1980, 77, FRITZ 1982, 180-181, KUTHAN/ROYT 2016, 400-410.

⁵¹⁵ Podobu kaple členěné třemi střechou propojenými arkádami s vimperky má také drobný, přibližně 20 cm vysoký relikviář svatých Maxiana, Luciana, a Juliana vytvořený v Paříži roku 1261, který byl součástí pokladu Sainte Chapelle v Paříži: BECKER 2012, 73.

⁵¹⁶ Relikviář byl roku 1978 restaurován v restatúratorské dílně v Bayerisches Nationalmuseum.

⁵¹⁷ LEPIE / MINKENBERG 2010, 34.

Říšský poklad, jehož součástí některé pašijové relikvie byly, získal Karel IV. v roce 1350.⁵¹⁸ Při návštěvě Cách v roce 1349 obdržel panovník od tamní kapituly stejný počet zubů Karla Velikého, jaký je uložen v Karlově relikviáři.⁵¹⁹ Také relikvie sv. Kateřiny mohla jistě pocházet z majetku Karla IV. Svatá Kateřina, pomohla Karlovi v den svého svátku 25.11.1332 zvítězit v bitvě u italského San Felice a stala jeho osobní patronkou.

Grimme soudí, že relikviář náležel ke skupině obdobně utvářených zlatnických prací vzniklých v Cášské dílně. Tato skupina děl je známa z vyobrazení na poutnickém listě z roku 1671 a nacházela až do svého roztavení v chrámovém pokladu kolínského dómu. Do této skupiny měl náležet Karlův relikviář, busta Karla Velikého a relikviář tvaru kaple.

Nad podlouhlou schránkou se zvedá monumentální baldachýnová architektura zakončená třemi věžemi odkazující k jihofrancouzským a italským náhrobkům 14. Století.⁵²⁰ Vyvýšený Karlův relikviář, v němž je tělo zastoupeno relikvií, však působí spíše jako apoteotické vyzvednutí mrtvého, v čemž se odlišuje od pozdních burgundských náhrobků, které znázorňují pohřební procesí.⁵²¹

Schránka je na třech místech prolomena okénky, která umožňují vizuální kontakt s relikvií. Stylové předlohy pro postavy bychom mohli najít v severofrancouzské plastice pozdního 13. a raného 14. století.

Architektura kaple s úzkými věžičkami odkazuje k nebeskému Jeruzalému. Ve střední věži stojí postava Krista třímajícího v ruce hřeb z ukřižování.⁵²² Kristus drží v levé ruce jednoduchou schránku ve tvaru pilastru na jejímž vrcholu je osazen modrý safír. Sloupky a osm postav jsou podle Grimmeho k relikviáři doplněny dodatečně. Stříbrná podložka, na níž postavy neuspořádaně stojí, je dle něj nedostatečně opracovaná a také sloupky jsou zpracovány hrubším způsobem než zbytek architektury.⁵²³ Nepatřičný je také způsob jakým schránka spočívá na sloupcích. Původně by tedy, podobně jako u třívěžového relikviáře, postavy stály níže a schránka s relikviemi by spočívala přímo na podstavci.

---

⁵¹⁸ Pašijové relikvie byly však dle Georga Minkemberga v Cáchách uloženy již před tím, než je Karel IV. poprvé navštívil, jak je patrné z cášských inventářů. MINKENBERG, 2004, 73-80, s.80.

⁵¹⁹ OTAVSKÝ 1980, 77.

⁵²⁰ Srovnání nabízejí rovněž výtvarná ztvárnění Kristova hrobu. TIMMERMANN 2007, 307-310.

TIMMERMANN, Achim. Revisiting Christ's Tomb: A Note on a miniature in Bodleian MS DOUCE 313. In: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, LXX, Vol.70 2007, (307-310).

⁵²¹ GRIMME 1972 90-94.

⁵²² GRIMME 1972,94.

⁵²³ GRIMME 1972,94.

Inspiračním zdrojem pro architekturu relikviáře mohl být rovněž domácí oltář vytvořený v 60. let 14. století v Kolíně nad Rýnem, jehož dřevěný nástavec sestává ze dvou odlehčených věží zdobených kružbami a doplněných opěrnými

Ztvárnění postav na Karlově relikviáři se velmi podobá drobné kolínské plastice datované kolem poloviny 14. Století. Příkladem je skupina tří králů z nástavce románské kantorské hole z pokladu kolínského dómu. Andělé jsou zcela odlišní od ostatních postav, postrádají ve formulaci, která je vlastní ostatním soškám. Jejich předobrazem byly pravděpodobně remešské plastiky, konkrétně postava anděla z posledního soudu.

Přestože by relikvie uložené v této schráně mohly odkazovat ke Karlu IV., architektura, ani statuity relikviáře nevykazují žádné zjevné podobnosti s prokazatelně českými zlatnickými pracemi. Bez ohledu na to, jakou roli hrál Karel IV. při darování relikvií, či objednání relikviáře, práce pravděpodobně vznikla spíše v některé z německých dílen.

7.3 Třívěžový relikviář

Kat. č. 3

Místo uložení: Chrámová klenotnice v Cáchách

Inv.č.: (?)

Provenience a datace:1370/90, Cáchy

Materiál a technika: pozlacené stříbro, drahokamy, translucidní email

Rozměry: Výška 93,5 cm, šířka 74 cm, hloubka 38,2 cm

Relikviář sestává ze tří štíhlých věží s opěrným systémem, který spočívá na nízkém podstavci zdobeném drahokamy.⁵²⁴ [63] Ve střední věži, převyšující ostatní dvě, je umístěna statueta Krista. V levé věži stojí statueta sv. Jana Křtitele (beránek byl doplněn později), v pravé klečí sv. Štěpán. Podstavce zdobí množství translucidních emailů se scénami ze života proroků, Ježíše Krista, apoštolů a světců, dále vyobrazení svatých panen, korunování P. Marie. Rovněž opěrné pilíře jsou zdobeny pestrým emailem. Vlastní relikvie byly vystaveny v průhledných válcovitých ostensoriích nad statuetami. Kromě pestrých drahokamů osazených na podstavci doplňují architekturu kříšťály a záhnědy, které zdobí vrcholy fleuronů.

Ernst Günther Grimme nachází paralelu mezi věžovou architekturou cášského relikviáře a pražským tabernáklem z kaple sv. Václava, provedeným podle návrhu Petra Parlěře. Na základě kombinace kolínských a pražských architektonických prvků, které tam nachází, usuzuje na možný vznik relikviáře v parlěrovském okruhu.⁵²⁵ Oproti „Karlovu relikviáři“ je architektonické pojetí třívěžového relikviáře velmi výrazně plasticky členěno do prostoru.

Stejně jako v případě „Karlova relikviáře“ bylo i zde nepochybně vzorem pro rýnské a české zlatníky severofrancouzské zlatnictví kolem roku 1300. Z mála dochovaných příkladů

---

⁵²⁴ Literatura: LEPIE / MINKENBERG 2010,35-36, GRIMME 1972, 94-97, FRITZ 1982, 200-201, KUTHAN/ROYT 2016, 400-410.

⁵²⁵ GRIMME 1972a, 82.

uvádí Grimme relikviář sv. Kříže z katedrály v severošpanělské Pamploně (rané 14. století)⁵²⁶. Typ třívěžového relikviáře můžeme v Čechách sledovat dále až do 15. století. Charakteristickým pozdním dílem tohoto typu je relikviář „Krvé Kristovy“, vzniklý kolem roku 1410, který se dnes nachází v Santa Maria Gloriosa dei Frari v Benátkách.⁵²⁷ Podle Grimmeho následuje vyobrazení Krista zobrazení „Beau Dieu“ ve francouzské katedrální plastice.⁵²⁸

Emanuel Poche řadí třívěžový relikviář mezi díla českého původu a podle stylu jej přisuzuje parléřovské dílně.⁵²⁹ Srovnává jej s ostensoriem sv. Kateřiny a ostensoriem se znakem Parléřů.⁵³⁰ Dále srovnává třívěžový relikviář s ostatními třemi českými relikviáři domněle darovanými Karlem IV.: s relikviářem pro pásek Panny Marie, relikviářem pro část pásku Ježíše Krista a relikviářem pro Kristovy důtky. Pro srovnání se zde nabízí také pastoforium z kaple sv. Václava ve svatovítském chrámu nebo relikviář „Krvé Kristovy“ ze Santa Maria Gloriosa dei Frari v Benátkách a mladší sedleckou monstranci.

Přestože Grimme považuje nádheru a bohatství relikviáře ve spojení s architektonickým stylem za důvody, proč by mohl být dárcem relikviáře právě Karel IV., ani v tomto případě neexistují žádné listinné doklady o vzniku a dárci relikviáře.⁵³¹

---

⁵²⁶ STEINGRÄBER 1962, 156.

⁵²⁷ Europäische Kunst um 1400, Wien 1962, kat.Nr.440.

⁵²⁸ GRIMME 1972a, 82.

⁵²⁹ POCHE 1979, s. 144.

⁵³⁰ OTAVSKÝ 2012c, 68, OTAVSKÝ 2012b, 66.

⁵³¹ GRIMME 1972, 82.

7.4 Relikviářová monstrance pro Kristův opasek

Kat.č.4

Místo uložení: Chrámová klenotnice v Cáchách

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Praha, kolem 1370/80, 1870 restaurováno

Materiál a technika: Křišťálový pohár s víkem, pozlacené stříbro, šperkové kameny, antická sardonyxová kamej se dvěma portréty vládců, antická onyxová kamej s ženskou bustou

Rozměry: Výška 69,5 cm, průměr nohy 22,5 cm

Jádro relikviáře tvoří křišťálový pohár s víkem.⁵³² [64] Z podstavce vybíhá hexagonální noha zdobená ve spodní části okny ve tvaru lomených oblouků s jednoduchými kružbami. Nodus zdobí šest tváří Krista ve čtyřlístech, oddělených šesti drahými kameny v nálevkovitých osaznách. Nad nodem vyrůstá oválná křišťálová nádoba umožňující vidět relikvii, aniž by pohled na ni narušovala z bočních stran jakákoliv konstrukce relikviáře. Křišťálové víko, jímž je pohár uzavřen, završuje vížka zdobená soškami. Pod baldachýny tu stojí ve spodní řadě šest světců, přičemž nad hlavou každého z nich stojí přibližně o třetinu menší anděl hrající na hudební nástroj, přičemž jeden anděl chybí. Postavy světců jsou obtížně identifikovatelné: všichni světci drží v ruce knihu, jeden z nich nad to třímá mučednickou ratolest a je oblečen v biskupském oděvu. Nad vrchem protáhlé jehlancové střechy uzavírá celou kompozici kanonické ukřižování. Jádro ostensoria tvoří pohár, který byl původně zřejmě stolním pohárem s víkem.

---

⁵³² Literatura: LEPIE / MINKENBERG 2010, 115-116, GRIMME 1972, FRITZ 1982, 226-227, KUTHAN/ROYT 2016, 400-410.

Relikvie koženého Kristova opasku je skrze hladce vybroušenou křišťálovou stěnu hladkého poháru dobře viditelná, stejně jako její pečeť s poprsím muže v řeckém kněžském oděvu. Podle tradice jde o vyobrazení císaře Konstantina Velikého.⁵³³ Tvar poháru odpovídá formě burgundských profánních pohárů. Ve věžovité architektuře nad víkem poháru jsou umístěny čtyři malé sošky apoštolů a nad nimi čtyři andělští hudebníci. Na vrcholku úzké jehlancové stříšky se nachází drobné sousoší kanonického ukřižování.

Hladce zpracovaný podstavec byl evidentně upraven během restaurování, které proběhlo roku 1870 na náklady kolínského arcibiskupa P. Melcherse.⁵³⁴ Podstavec nohy má kruhový tvar a na povrchu je hladký, jen po straně jej prolamuje pás drobných čtyřlístů a na svrchní straně jsou osazeny dvě kameje. První antická kamej je zhotovena z indického sardonxy; je na ní vytvořen reliéf vladařského páru s vavřínovými věnci na hlavě. Druhá kamej, která znázorňuje ženskou polopostavu, pochází z doby středověku.⁵³⁵

Původ vlastní relikvie „Kristova opasku“ zůstává rovněž nejasným. Část Spasitelova opasku je zmiňována v kostele sv. Jana Evangelisty v Besançonu; tamní relikvie údajně pocházela z majetku Theodosia II.⁵³⁶ Popis jejího vzhledu a materiálu se však od dochované cášské relikvie liší. Zatímco besançonská relikvie je popsána jako tmavě purpurový pruh orientální tkaniny, cášský opasek je vyroben ze světlé kůže. Byl označena nápisem „de cingulo Domini“.⁵³⁷ Kessel nachází první zmínku o relikvii ve spise Aquisgranum v roce 1620.⁵³⁸ Další zmínka o Kristově opasku se objevuje v roce 1697 v kronice města Benátek.⁵³⁹

Emanuel Poche shromažďuje argumenty podporující teorii o pražském původu relikviáře.⁵⁴⁰ Uplatnění vzácných gem, které byly použity k výzdobě nohy, podle něj koresponduje se známým obsahem sbírek Karla IV., svědčícím o panovníkově nemalé zálibě drahokamové glyptice. Další oporu nalézá Poche v domnělém spojení samotné relikvie Kristova opasku s pražským prostředím. Karel IV. měl darovat cášskému dómu, jehož rozšíření podpořil, vzácnou památku na samotného Spasitele. Úskalím jsou však chybějící prameny. Relikvie Kristova opasku nefiguruje na žádném seznamu pražských ukazování

---

⁵³³ GRIMME, 1972, 100.

⁵³⁴ GRIMME, 1972, 100.

⁵³⁵ GRIMME, 1972, 100.

⁵³⁶ FLOß 1855, 123.

⁵³⁷ Cingulum Dominicum per Theodosium missum servatur, saltem pars eius, in S. Joannis Evangelistae sacratio, argentea hierotica conclusum, palmaris longitudinis, latitudinis pollicaris, Orientalis texturae, coloris de Cingulo Domini. Citován Podle: FLOß 1855, 123.

⁵³⁸ KESSEL 1874, 67.

⁵³⁹ DOPLNIT Biskup Anno II. z Kolína daroval relikvii opasku opatství Siegburg, které sám založil.

⁵⁴⁰ POCHE 1976, 48-49.

relikvií,⁵⁴¹ a není zmíněna ani v inventářích svatovítského pokladu.⁵⁴² Podobně také Ernst G. Grimme považuje propojení architektonických a výzdobných prvků relikviáře spolu s typicky českým osazením drahokamů za dostatečný důvod pro spojení relikviáře s dvorským okruhem Karla IV.

S jistotou lze však konstatovat, že křišťálový pohár připomíná formy profánních burgundských pohárů.⁵⁴³ Relikviář pro relikvii Kristova pásku má nejjednodušší osazení, které na rozdíl od předchozích dvou zmiňovaných artefaktů nezastiňuje architektonickým osazením křišťálový pohár, ale dává naopak vyniknout jeho ušlechtilému tvaru.⁵⁴⁴ Tento relikviář je sice prostší oproti ostatním schránkám z 2. poloviny 14. století, které se dochovaly v cášském pokladu, přesto však nese charakteristické rysy tohoto období.

---

⁵⁴¹ KUBÍNOVÁ 2006, 291-294.

⁵⁴² PODLAHA/ŠITTLER 1903, viz IV – CII.

⁵⁴³ LEPIE/MINKENBERG 2010, 116.

⁵⁴⁴ GRIMME, 1972, 99.

7.5 Relikviář na část provazu jímž byl Kristus svázán při bičování

Kat.č.5

Místo uložení: Chrámová klenotnice v Cáchách

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Praha (?), 3. čtvrtina 14. století

Materiál a technika: pozlacené stříbro, zdobené antickými a středověkými kamejemi, perlami a drahokamy

Rozměry: výška 54 cm, průměr nohy 21 cm

Architektonicky zpracovaný relikviář je v základu tvořen křišťálovým pohárem s víkem doplněným bohatě zdobenou nohou a detailně propracovaným nástavcem ve tvaru vížky, která je podepřena opěrným systémem.⁵⁴⁵ [65] Podstavec relikviáře má půdorys kvadrilobu, do nějž je vložen čtverec. Podstavec obíhá po stranách pás drobných prolamovaných čtyřlístů. Vrchní plocha podstavce je osazena šperkovými kameny v mělkých osaznách zdobených lemem, který připomíná šňůrku. Kromě drahokamů jsou tam osazeny tři antické a jedna středověká gema. Nodus tvoří čtyři malé arkýře (na půdorysu trojúhelníku), jejichž stěny prolamují okénka s jeptiškami. Vlastní ostensorium sestává z dvanáctistěnného poháru opatřeného víkem z horského křišťálu. Ze čtyř stran jej obklopují pilířky, které nesou baldachýn nad křišťálovou částí. Pod ním nalezneme drobnou sošku bičovaného Krista, která odkazuje k relikvii chované v této schránce. Na vrchu je relikviář uzavřen čtyřhrannou jehlancovitou vížkou zdobená kraby. Jako ostensorium byl na tento relikviář druhotně použit křišťálový pohár, který nabyl své nové funkce díky bohatému zlatnickému osazení.

Herta Lepie připisuje relikviář Kristových dŕetek pražské zlatnické dílně, přičemž staví na podobnosti jeho architektonických článků s architektonickými detaily kaplí sv. Václava a sv. Ondřeje ve svatovítské katedrále. Rovněž srovnává nálevkovité osazny relikviáře s těmi,

⁵⁴⁵ Literatura: LEPIE / MINKENBERG 2010, 114, BOCK 1866,52, KESSEL 1874, 67, KUTHAN/ROYT 2016, 400-410.

keré byly použity na cášské koruně relikviářové busty Karla Velikého, již pokládá za dar Karla IV.⁵⁴⁶ Podle Franze Bocka patřila tato relikvie k většímu ostatkovému souboru, který cášskému dómu přenechal Karel Veliký a jeho následovníci. Bock věřil, že relikvie doputovaly do Cáh z východu, a byly tudíž podle tamních zvyklostí uchovávány v obalech z orientálních látek. Právě takové textilie nalezené v cášském kostele považoval za možné obaly relikvií, k nimž patřila i část provazu z Kristova bičování. V cášském dómu byl rovněž nalezen sáček z tenké kůže zdobené zlatem, a ten rovněž mohl sloužit podobnému účelu.⁵⁴⁷

Karel Otavský uvádí srovnání s několika díly německé provenience: jde o předměty z chrámového pokladu v Münsteru nebo z Kőrbecke, které jsou uloženy v Diecézním muzeu v Paderbornu. Zatímco všechny výše uvedené práce mají čtyři opěrné pilíře obklopující křišťálovou nádobu, cášský exemplář jich má šest, stejně jako relikviářová monstrance v Crespin. S touto prací má kromě toho společnou také desku s vlysem prolamovaným lomeným obloukem. Tyto stylové podobnosti by podporovaly zařazení vzniku relikviáře s Kristovými dŭtkami do jižního Nizozemí.

Kessel hovoří o tom, že je v monstranci uložena drahocenná relikvie části provazu, kterým byl Kristus svázán při bičování. Během svého umučení byl Spasitel svázán provazy dvakrát: poprvé během bičování a podruhé při přibíjení na kříž⁵⁴⁸ (Mt 26,27). Tato relikvie se dle Kessela objevuje téměř ve všech seznamech relikvií počínaje rokem 1192. Do 15. století byla označována jako část provazu, jímž byly svázány ruce Páně, a teprve od 15. století je relikvie uváděna konkrétněji do souvislosti se spoutáním rukou Spasitele při bičování, na nějž odkazuje drobná soška na vrcholu relikviáře.⁵⁴⁹

---

⁵⁴⁶ LEPIE / MINKENBERG 2010, 114.

⁵⁴⁷ BOCK 1866,52.

⁵⁴⁸ Tu jim propustil Barabáše, Ježíše dal zbičovat a vydal ho, aby byl ukřižován. (Mt 26,27).

⁵⁴⁹ KESSEL 1874, 67.

7.6 Relikviářová monstrance pro pásek Panny Marie

Kat.č.6

Místo uložení: Chrámová klenotnice v Cáchách

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Praha (?), kolem 1360

Materiál a technika: pohár z horského křišťálu s doplněným skleněným víkem, pozlacené stříbro, translucidní email, broušené šperkové kameny, francouzská achátová kamej

Rozměry: výška 62,5 cm, průměr nohy 21 cm

Vysoký relikviář je v základu tvořen křišťálovým pohárem, který je doplněn víčkem s baldachýnem a statuetami. [66] Nápisová páska „Zingulum B. Mariae Virginis“ označuje relikvii, tedy pásek Panny Marie. Nohu na šestilaločném podstavci nese na hřbetech šest lvů a šest andělů hrajících na hudební nástroje sedí mezi jednotlivými laloky.⁵⁵⁰ Na svrchní straně nohy je v translucidním emailu zobrazeno Kristovo ukřižování, k němuž náleží také Jan Evangelista, Panna Marie, Marie Magdalská, Petr a Pavel. V nástavci nad víkem křišťálového poháru jsou ztvárněni opět čtyři andělstí hudebníci, apoštolové Petr a Pavel, světice Apolena a Marie. Nálevkovité (trychtýřovité) osazny šperkových kamenů a perel odpovídají podle Lepie opět cášské koruně busty Karla velkého.⁵⁵¹

Grimme považuje tento relikviář – na rozdíl od toho, který byl určen k uložení provaz z bičování Krista – za o něco málo starší. Rovněž v tomto případě je užito křišťálového poháru coby jádra relikviářové architektury.⁵⁵²

---

⁵⁵⁰ Literatura: LEPIE / MINKENBERG 2010, 116, GRIMME 1972,99, POCHE 1976,49, FRITZ 1982, 226-227, KUTHAN/ROYT 2016, 400-410.

⁵⁵¹ LEPIE/MINKENBERG 2010, 116.

⁵⁵² GRIMME 1972,99.

Emanuel Poche má za to, že tvarosloví tohoto relikviáře je typicky české: „Na nodu dříku jsou parléřovské kružby, parléřovský je i vrchol věže tvořící altán s katedrálním systémem pilířků a se soškami P. Marie, sv. Petra, sv. Pavla a sv. Apolonie, završený fíálou, na jejíž kytce stojí další soška Madony. U paty pilířů jsou poprsí andělů. Vysloveně pražské je i fasování drahokamů a perel v typických nálevkovitých stopkách.”⁵⁵³

---

⁵⁵³ POCHE 1976,49.

7.7 Říšský kříž

Kat. č.7

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č. XIII. 21

Provenience a datace: Kříž - severní Německo, kolem 1025, noha - Praha, 1352

Materiál a technika: Kříž - jádro z dubového dřeva, uvnitř potaženo červeným sametem, vnější strana pobita zlatým plechem, šperkové kameny, perly; boční stěny a zadní strana: nielo, noha - pozlacené stříbro

Rozměry: Kříž - výška 77,5 cm, šířka 70,8 cm, noha - výška 17,3 cm

Relikviář tvaru latinského, berličkově zakončeného kříže je pokryt zlatým plechem ukrývajícím dřevěné jádro s příhrádkami na relikvie.⁵⁵⁴ [67] Přední strana kříže je osazena drahými kameny a perlami ve vysokých osaznách.⁵⁵⁵ Zadní stranu kříže zdobí výjev s beránkem božím obklopeným jedenácti apoštoly.⁵⁵⁶ Beránek je označen nápisem: ECCE AGNUS DEI (hle beránek Boží). V čtvercových zakončeních kříže jsou vyryty symboly čtyř evangelistů. Na jeho bočních stranách stojí nápis: ECCE CRUCEM DOMINI FUGIA T PARS HOSTIS INIQVI. HINC CHVONRADE TIBI CEDANT OMNES INIMICI.⁵⁵⁷ (hled', před křížem páně prchají přívrženci nečistého nepřítele, proto ať (také) před tebou, Konráde, všichni protivníci ustupují).

Dnešní nohu dal roku 1352 doplnit Karel IV. Noha je vyrobena z pozlaceného stříbra. Nese čtyři stříbrné znaky s českým lvem a říšskou orlicí. [68, 69] Štítky jsou zdobeny emailem a částečně pozlaceny. Na podstavci je vyryt nápis dokládající původ nohy: † ANNO

---

⁵⁵⁴ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 12.

⁵⁵⁵ Literatura: FILLITZ 1986, WEIXELGÄRTNER 1937, GRIMME 1972, FILLITZ 1968, TRNEK 2000, GRIMME 1972, WEIXELGÄRTNER 1937, FILLITZ 1986 - Přijímací listina Obsahující seznam předmětů - VON MURR 1789, 48., FRITZ 1982, 221, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁵⁵⁶ Motivicky i stylově lze zadní stranu kříže porovnat s přenosným oltářem Jindřicha II, vytvořeným v Reichenau kolem roku 1010, dnes Schatzkammer der Residenz, München. Přenosný oltář, který je zároveň relikviářem pro dřevo Svatého Kříže, cíleně napodobuje byzantské staurotéky. KIRCHWEGER 2009, 49.

⁵⁵⁷ FILLITZ 1986, 166.

MILLENO TERCIO QVINQUAGENO SECVNDO KAROLVS AVGVSTVS ROMANVS REXQVE BOHEMVS HOC LINGVM DOMINI TALI PEDE SIC DECORAVIT.⁵⁵⁸ (V roce 1352 Karel, vznešený římský a český král nechal toto dřevo [z kříže] našeho pána ozdobit takovouto nohou.)

Přední stěnu kříže je možné na několika místech odejmout případně otevřít a dostat se k dřevěnému jádru, ve kterém jsou prohlubně pro jednotlivé říšské relikvie: Ve svislém rameni je ve spodní části místo pro část dřeva Kristova kříže v příčném břevně pro svaté kopí.⁵⁵⁹ [70] Otvor určený pro svaté kopí tvarem i rozměry zcela odpovídá dochované relikvii a rovněž 25, 3 cm dlouhá část dřeva z Kristova kříže, uložená dnes v samostatné schráně, by do prohlubně přesně pasovala.⁵⁶⁰ Na pravém konci příčného břevna a na horním konci středního ramene jsou prohlubně, které pravděpodobně sloužily k uložení autentik nebo relikvií sv. Kunhuty a sv. Jany Křtitele, jak je uvedeno v Karlově přijímací listině z roku 1350.

Přestože nápis na Kříži zmiňuje jméno Konráda II, je pravděpodobné, že říšský kříž nechal vyrobiť již Jindřich II. (1014-1024) a že Konráda II. (1024-1039) jej nechal kolem roku 1024 v některé severoněmecké dílně pouze dokončit a doplnit nápisem.⁵⁶¹ O žádné z relikvií, uložených uvnitř schránky se nápis nezmiňuje.

V kříži bylo kopí uloženo tehdy, pokud neplnilo svou hlavní funkci tedy být nošeno v čele průvodů a armád. Spolu s Lotharovým křížem v Cáchách a Essenským křížem abatyše Matyldy jej můžeme zařadit mezi nejkrásnější relikviářové kříže středověku.⁵⁶²

Crux gemata, představující Kristovo vítězství nad smrtí, je znám již od křesťanské antiky rozšířil se mezi východními i západními křesťany.⁵⁶³ Kříž osázený drahokamy, který velmi často obsahoval rovněž část dřeva pravého kříže, se v Byzanci brzy uplatnil v rámci liturgie i císařských ceremoniálů. Na západě je tento typ úcty ke svatému Kříži doložen až u pozdních Otonských vládců a jde ruku v ruce s jejich zájmem o byzantský dvorský ceremoniál. Tehdy začala být relikvie svatého Kříže vnímána jako císařský symbol ochrany a

⁵⁵⁸ WEIXELGÄRTNER 1937, 68.

⁵⁵⁹ Společné uchovávání pašijových relikvií pravděpodobně odráželo byzantskou tradici nošení zlatých kopí, na jejichž vrcholu byla připevněna část Kristova Kříže během válečných tažení. Vzhledem k vzájemnému poměru rozměrů obou relikvií v říšském pokladu není pravděpodobné, že by byly tímto způsobem skutečně reálně propojeny. Přesto lze odkaz byzantskému pojetí „crucifera lancea“ sledovat například na minautře sakramentáře Jindřicha II. (München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 4456, fol. 11r), KIRCHWEGGER 2009, 47.

⁵⁶⁰ KIRCHWEGGER 2009, 45.

⁵⁶¹ FILLITZ 1968, 52.

⁵⁶² GRIMME 1972, 39.

⁵⁶³ Typ Crux gemmata: Na počest Kristova kříže, který nalezla matka císaře Konstantina sv. Helena, nechal Konstantin na Golgotě vztyčit zlatý kříž zdobený drahokamy. I Konstantinovi nástupci si nechávali zhotovit podobné kříže, na znamení kontinuity i pro vlastní reprezentaci (např. Lotharův kříž). ROYT 2006, 138.

vítězství. Počínaje 11. stoletím se počet relikviářů obsahujících dřevo z kříže značně rozhojnil i v západních zemích.⁵⁶⁴ Posun k vnímání kříže jako symbolu vítězství otevřel relikviářovým křížům, nošeným v čele liturgických průvodů, rovněž cestu na válečná tažení. Relikviář se stal zárukou vítězství nad nepřítelem, jak o tom svědčí i nápis na říšském kříži.⁵⁶⁵

Stylová příbuznost Karlem darované nohy s jinými díly českého zlatnictví té doby je zjevná. Zejména noha sardoniové číše ve svatovítském chrámovém pokladu z roku 1350⁵⁶⁶ se s nohou říšského kříže shoduje v celkové konstrukci, ve způsobu provedení i v řadě detailů. I tato oválná noha působí hladkým elegantním dojmem a je obdobně doplněna heraldickými štítky, dvěma s říšskou orlicí a dvěma s českým lvem. [71] Shodný je i styl písma a dekorativní lem v podobě drobných čtyřlístů lemující dolní část nohy.⁵⁶⁷ Charakter písma se shoduje také s nápisy na manžetě svatého kopí a relikviáři paže sv. Anny.⁵⁶⁸

---

⁵⁶⁴ KIRCHWEGER 2009, 47.

⁵⁶⁵ KIRCHWEGER 2009, 47.

⁵⁶⁶ Praha, Metropolitní kapitula u sv. Víta, inv. č. K 19.viz pozn. 813.

⁵⁶⁷ Sardoniová číše - Východní středomoří, asi 3-4 stol. (kupa), Praha, 1350 (stříbrné obložení). Sardoniová (achát), tepané pozlacené stříbro, jímkový email, výška 15,5 cm, šířka 17,5 cm, hloubka 13,5 cm. Noha: výška 7,5 cm. Nápis na obvodu nohy: (první řádka) A(o). D(n).M(o). CCCL(o) IUBILEO. (druhá řádka) KAROLUS ROMAN(o)RU(m) SE(m)P(er) AUGUST(us) REX. PRAGEN (třetí řádka) ECCIE. AD USUS IN FIRMORU. HUC. CIP UM ONOCHINI LAPIDIS. DONAVIT. (Léta páně 1350, Karel, římský král, vždy rozmnožitel říše, a král český, pražskému kostelu k užívání nemocných tento kalich z onyxového kamene daroval.) Číše sloužila jako kalich při svatém přijímání na Veliký pátek. Karel OTAVSKÝ: Ministeriální kalich, in: Jiří Fajt (ed.): Karel IV. Císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády posledních Lucemburků 1347-1437, Praha 2006, 27.

⁵⁶⁸ Pery Ernst SCHRAMM/ Hermann Filllitz: Denkmale der deutschen Könige und Kaiser, (Bd.II). Ein Beitrag zur Herrschgeschichte von Rudolf I. bis Maximilian I. 1273-1519, München 1987, 60.

7.8 Svaté kopí

Kat.č.8

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č. XIII 19

Provenience a datace: kopí – 9. století, (?), stříbrná manžeta – 11. století, (?), zlatá manžeta – po roce 1350, Praha

Materiál a technika: Ocel, železo, mosaz, zlato, kůže

Rozměry: délka 50,7 cm

Svaté kopí⁵⁶⁹ je v dolní třetině zlomený karolínský oštěp s křídélky.⁵⁷⁰ [72] Uprostřed jeho listu je vysekán otvor ve tvaru hrotitého podlouhlého oválu, do kterého je vložen ornamentálně tvarovaný kolík jako pozůstatek hřebu nebo hřebů užitých při ukřižování Krista.⁵⁷¹ Jako ozdoby bylo použito dekorativního zauzlení stříbrných drátků, jimiž je tento kolík připevněn k hrotu. V dolní části listu byly dodatečně přidány dvě čepele, upevněné na kopí koženými řemínky. Petr Paulsen je určil jako dva nože ze sedmého nebo osmého století.⁵⁷²

Místo lomu kryjí dvě vzájemně se překrývající manžety z drahých kovů, pod nimiž se skrývá ještě jeden skromnější železný proužek. Manžety byly nezbytné jak kvůli fixaci vloženého hřebu, tak pro zpevnění zlomeného listu kopí. Obě dekorativní manžety sestávají z propojeného předního a zadního dílu.

Stříbrná páska z 11. století nese na pozlacených prouzcích nápis: CLAVVS DOMINICVS † HEINRICVS D(EI) GR (ATI)A TERCIVS / ROMANO (ORVM) / IMPERATOR AVG (VSTVS) HOC ARGEN / TVM IVSSIT / FABRICARI AD CONFIRMATORE(M) / CLAVI D(OMI)NI ET LANCEE SANCTI MAVRI / CII

⁵⁶⁹ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 12.

⁵⁷⁰ Kopí s křídélky- jezdecké kopí na delší násadě (ratišti) s poměrně dlouhým hrotem a dvěma křídélky dole u tuleje. KLUČINA, 90.

⁵⁷¹ Literatura: WOLF 2005, 23-25, WEIXLGÄRTNER 1937, GRIMME 1972, SCHRAMM/FILLITZ 1987, TRNEK 2000d, 15, kompletní literaura viz KIRCHWEGER 2005, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁵⁷² Názory na původní účel kopí se liší. Dle některých se jedná o zbraň válečnou či loveckou. Nejnovější podrobný průzkum kopí vedený prof. dr. Erikem Szameitem, odborníkem na středověké zbraně z institutu pro pravěkou a ranou historii Vídeňské university, však mnohé objasnil. Tento výzkum ukázal, že kopí nejeví žádné stopy poškození, jaké by jistě vznikly při používání v boji. Oproti tomu v dolní části listu se nachází rýha, která by mohla svědčit o tom, že kopí bylo užíváno coby zástava a že od počátku mělo tedy symbolický, nikoliv praktický význam. WOLF 2005, 23-25.

//SANCTUS MAVRITIVS//. (Hřeb páně, Jindřich z milosti boží třetí, římský císař, augustus, dal tuto stříbrnou pásku zhotovit k připevnění hřebu páně a kopí sv. Mauricia. Svatý Mauricius.). Jindřich označený jako třetí císař toho jména, je v řadě římských králů Jindřich IV. Zlatá manžeta opatřená Karlem IV. je hladká a s výjimkou nápisu † LANCEA ET CLAVVS DOMINI. († Kopí a Hřeb Páně) ve středu nezdobená. Nápis na jejích obou stranách jsou identické.⁵⁷³ [73,74]

Svaté kopí je nejstarším předmětem z říšských relikvií. Roku 921 nebo 922 je předal italský hrabě Samson jako bývalou langobardskou insignii burgundskému králi Rudolfovi I., který nato krátce vládnul v Itálii. Následně přešlo drahocenné kopí do majetku německého krále Jindřicha I. Ptáčníka, výměnou za rozsáhlé severozápadní části dnešního Švýcarska. První zmínka se o něm nachází v historickém díle Antopodosis Luipranda z Cremony dokončeném roku 961, v němž je popisováno jako kopí Konstantina Velikého.⁵⁷⁴ Kopí byla každopádně přisuzována mimořádná moc, pro kterou bylo nošeno v čele vojsk. Jako nejzazší termín pro připevnění hřebu k listu platí rok 1000, kdy císař Ota III. (982-1002) poslal polskému králi Boleslavu Chrabrému napodobeninu svatého kopí, jejíž součástí je již vložená relikvie hřebu Páně.⁵⁷⁵ Pravděpodobně od doby Konráda II., který roku 1033 získal burgundské království od bezdětného Rudolfa III., potomka zmíněného bývalého majitele kopí, začala být tato památka považována za kopí sv. Mauricia, velitele thébské legie, popravené v burgundském Agaunu. Během třináctého století pak muselo začít být označováno jako kopí Páně.

Jako nástroj Kristova umučení se špice kopí uložená do ostatkového kříže stala jednou z nejvýznamnějších relikvií křesťanského světa. Ačkoliv je v Novém zákoně řeč o kopí pouze na jednom místě, totiž v Janově evangeliu 19,34: „Sed unus militum lancea latus eius (Iesu) aperuit“ (ale jeden z vojáků mu probodl kopím bok⁵⁷⁶) jedná se o důležitý předmět bezprostředně spojený s Kristovým utrpením a smrtí na kříži. Zmíněného vojáka, ztotožněného se setníkem, který pod křížem označil Krista za spasitele (Matouš 27, 54) je v rozšířených legendách jmenován Longinus. Připsání kopí z říšského pokladu tomuto světcí bylo potvrzeno za vlády Karla IV. zavedením výše zmíněného svátku papežem Inocencem VI. v roce 1354.

Zlatá manžeta, kterou nechal Karel zhotovit, překryla starší stříbrnou, zčásti zlacenou manžetu Jindřicha IV. Zatímco nápis na této starší ještě hovoří o hřebu páně a kopí sv.

---

⁵⁷³ TRNEK 2000d, 15.

⁵⁷⁴ WEIXLGÄRTNER 1937, 68.

⁵⁷⁵ FILLITZ 1986, 167.

⁵⁷⁶ BIBLE 2006.

Mořice, Karlův nápis již jasně sděluje, že manžeta obepíná hřeb a kopí Páně. Karlův nápis má – stejně jako Jindřichův - funkci „autentiky“ potvrzující pravost relikvie, což tehdy mělo zvláštní význam, vzhledem k tomu, že jiná relikvie, označovaná jako svaté kopí byla současně uložena ve francouzské Saint Chapelle.⁵⁷⁷

Dolní třetina hřebu vloženého do špice se zdá být odlomena. Oprávněná otázka, zda chybějící části Karel nechal vložit do schránky ve tvaru hřebu chované ve svatovítském chrámovém pokladu a do velkého, původně karlštejského ostensoriového ostatkového kříže českých králů – dnes rovněž u sv. Víta – nelze být zodpovězena bez zevrubného průzkumu všech tří relikvií.⁵⁷⁸ Na rozdíl od ostatních pašijových relikvií, jejichž části se Karlovi IV. podařilo získat a uložit v ostatkovém kříži, není známo žádné vyobrazení sv. Kopí na Karlštejně, na němž by kopí vystupovalo jako relikvie uctívaná císařem.⁵⁷⁹ Situace mohla být zapříčiněna nedělitelností svatého Kopí, jehož fyzická přítomnost na Karlštejně tak odvisela od dočasného uložení říšského pokladu.

Soupisy do Norimberka předaných předmětů z roku 1424 obsahují mimo jiné „ein gross beheltnisse silberein vbergulde mit einem grossen cristallo, dorein man leget leget das sper, und das holze Gotes Crewzes zu der zeite des Zeigung“.⁵⁸⁰ Toto zvláštní ostensorium pro „reliquiae imperiales“ se však nedochovalo.⁵⁸¹

---

⁵⁷⁷ KOVÁČ 2009, 21.

⁵⁷⁸ FILLITZ ,167.

⁵⁷⁹ Na Karlštejně se nedochovalo ani jiné vyobrazení Svatého Kopí, či sv. Longina. Na deskových obrazech Místra Theodorika v kapli sv. Kříže se kromě jasně identifikovatelných světců (sv. Mořic, sv. Jiří) s kopím objevují na východní stěně lodi tři svatí rytíři držící kopí s praporem, kteří však spolu s dalšími třemi svatými vojáky tvoří skupinu soudržnou skupinu a ikonograficky se zřejmě vztahují k poslednímu soudu. FAJT / ROYT 1997, 250.

⁵⁸⁰ VON MURR 1789, 88.

⁵⁸¹ TRNEK 2000d,164.

7.9 Relikviář ve tvaru procesního kříže

Kat.č.9

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: XIII 20

Provenience a datace: Praha po roce 1350

Materiál a technika: Zlato, barevný nátěr.

Rozměry: Výška 31,3 cm, šířka 20,2 cm

Celou střední část prosté schránky ve tvaru latinského kříže vyplňuje samotná relikvie,⁵⁸² příčné břevno je na pravé i levé straně natřeno tmavou barvou.⁵⁸³ [75, 76] Téměř celá relikvie dřeva Svatého Kříže je dobře viditelná.⁵⁸⁴ Relikvie byla do schránky vsunována uzavíratelným otvorem v horní části relikviáře. I tato schránka byla vyrobena v Praze po roce 1350.

Relikviář obsahuje mimořádně velkou část dřeva kříže dlouhou 25,3 cm. Ve střední části tohoto úlomku se nachází otvor po hřebu, jímž byl Kristus ke kříži přibit. Díky tomu bylo dřevo zkropeno Spasitelovou krví, což ještě zvyšovalo jeho cennost. Část dřeva tak zároveň vhodně korespondovala s Longinovým kopím a v něm vloženou částí hřebu, tedy dalšími nástroji umučení, na nichž ulpěla Ježíšova krev. Kristova krev byla považována za nejvzácnější památku a připomínku Spasitelovy oběti. Kdy se tato relikvie, mimořádně významná díky svým rozměrům, i stopě po hřebu dostala do majetku říšských králů není dosud uspokojivě doloženo. Spolehlivě nelze prokázat její nabytí Otonskými králi, ani souvislost s darem byzantského císaře Romana III. Agyra císaři Konrádu II. (1024-1039). S jistotou však lze říci, že tato relikvie byla součástí říšského pokladu za vlády Konráda II., který ji umístil v dolní části svislého břevna jím darovaného říšského kříže.⁵⁸⁵ Kromě toho však snad již v té době existoval malý relikviář, který umožňoval nošení ostatku v procesích. Schránka vzniklá na dvoře Karla IV. umožňuje v souladu s císařovými záměry přímý vizuální kontakt s vzácným ostatkem.

---

⁵⁸² Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 16.

⁵⁸³ TRNEK 2000h, 164.

⁵⁸⁴ Literatura: TRNEK 2000h, 164-165, HAUCK 1974, 157, SCHRAMM/FILLITZ 1978, 33,37, 40, SCHWINEKÖPER 1981, 224, 270, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁵⁸⁵ TRNEK 2000h, 164-165.

Relikvie uložená v obdobné jímce ve tvaru kříže je vyobrazena na ostatkových scénách v Karlštejnské kapli Panny Marie. Nejedná se však o vídeňský exemplář, jak se domnívali Zdeněk Bouše a Josef Myslivec, nýbrž o relikvii skutečně francouzského původu zasazenou do zadní strany Karlova velkého karlštejnského ostensoriového kříže, který je od 17. století součástí svatovítského pokladu.⁵⁸⁶

---

⁵⁸⁶ BOUŠE /MYSLIVEC 1971, 285. Za laskavé upozornění děkuji K. Otavskému.

7.10 Ceremoniální meč

Kat.č.10

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: XIII 16

Provenience a datace: meč - Palermo před 1220, hlavice - Praha, 14. století

Materiál a technika: Meč - ocelová čepel, záštita a rukojeť ze dřeva, obložené zlatem, zdobené filigránem a emailem, hlavice - pozlacené stříbro, Pochva - dřevo polepené pergamenem, lněné pouzdro, zlaté plátky, příhrádkový email, filigrán, perly, rubíny

Rozměry: meč – délka 108,5 cm, pochva – délka 92, 5 cm

Ceremoniální meč⁵⁸⁷ byl vyroben spolu s ornátem u příležitosti císařské korunovace Fridricha II. roku 1220.⁵⁸⁸ Od patnáctého století byl meč používán při ceremonii pasování na rytíře, která mu také dala jméno.⁵⁸⁹ [77]

Meč je výtvozem dvorních atelierů v Palermu známých především díky textilnímu umění. Tím, že na výrobu pochvy nebylo použito dřeva, ale lněné látky, se výrazně zmenšila její hmotnost. Látka je zdobena zlatem, emailem, rubíny a perlami. Emailová pole ve tvaru kosočtverců jsou orámována dvouřadou perlovou výšivkou. Tento výzdobný prvek nacházíme také na soudobých vyšívaných rouchách. Jemný drátkový filigrán, vyplňující trojúhelníkové plochy mezi emaily je pro Palermo typický. Stejně tak charakteristický je pro palermskou zlatnickou dílnu i email inspirovaný byzantskými předlohami. Říšský orel, umístěný na dvou čtyřhranných ploškách se řadí k prvním vyobrazením tohoto říšského symbolu ve štaufské době.

Karel IV. nechal meči doplnit novou hlavici.⁵⁹⁰ Hlavici tvoří při čelním pohledu dvojice soustředných kruhů, z nichž vnitřní reliéfně vystupují z těla hrušky.⁵⁹¹ Uvnitř těchto menších kruhů jsou znaky s říšskou orlicí na jedné a českým lvem na druhé straně, oba

---

⁵⁸⁷ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 17.

⁵⁸⁸ Literatura: FILLITZ 1968, TRNEK 2000e, 173, DEÉR 1952, 66, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁵⁸⁹ K nim náležející koruna (Dómský poklad v Palermu), je stylisticky i technicky meči blízká. Tuto korunu nechal císař vložit do hrobu své tky Konstancie. TRNEK 2000e, 173.

⁵⁹⁰ Za Karlovy vlády byla nově doplněna hlavice meče, nikoliv však už rukojeť jak uvádí Petr Klučina. KLUČINA 2004, 232.

⁵⁹¹ Podle Oakeshotovy typologie patří tato hlavice k typu „K“ běžně užívanému od konce 13tého do poloviny 14tého století. Idem. 233.

v gotických štítových polích. [78, 79] Z bočního pohledu je hlavice zdobena rytým ornamentálním dekorem. [80] Jedná se o nenáročný jednoduchý vzor; ani kvalita provedení není příliš vysoká.

Právě nízká kvalita zpracování napovídá, že hlavice byla zřejmě zhotovena v spěchu, mohlo se tak stát bezprostředně před Karlovou římskou korunavací roku 1355. Meč užívaný během korunovačního ceremonálu tak mohl být upraven pro potřeby korunovace a tuto úpravu mohla provést kterákoliv místní dílna, která byla k dispozici na trase Karlovy římské cesty do Itálie v letech 1354-1355.⁵⁹² Zatímco použití pozlaceného stříbra koresponduje s významem ceremoniální zbraně, styl a prostota zpracování staví tuto práci zcela mimo srovnání s dochovanými zlatnickými díly okruhu Karla IV.

---

⁵⁹² Podrobně k itineráři korunovační cesty do Itálie: KUTHAN/ ROYT 2016, 471-507.

7.11 Relikviář s paží svaté Anny

Kat.č.:11

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: XIII 28.

Provenience a datace: Praha, třetí čtvrtina 14. století

Materiál a technika: Schránka: pozlacené stříbro, osazení relikvie: zlato

Rozměry: Schránka: délka 20,8 x 3,4 x 3,6 cm, osazení relikvie: 18,2 cm.

Schránka vyrobená z pozlaceného stříbra má tvar podlouhlé skříňky s posuvným víčkem. To je na jedné z užších stran ozdobně vykrojeno a pro snadnější otevírání opatřeno kroužkem.⁵⁹³ [81] Trubkovité osazení relikvie s velkým okénkem je smontováno ze dvou částí. Nápis na obroučce: †ISTVD EST BRA(CH)IV(M) (S)A(AN)C(T)E ANNE M(AT)RIS B(EA)TE MARIE (Toto je ruka sv. Anny matky svaté Marie.)⁵⁹⁴ Nedopatřením vyryl zlatník oba nápisy obráceně. Na opravu vyňal malou část nápisového pole, otočil ho o 180 stupňů a znovu sletoval. Charakter písma se shoduje s nápisem na noze říšského kříže.⁵⁹⁵

Nejstarší inventář říšských klenotů z Trifels, který pochází z roku 1246, označuje tuto relikvii jako paži sv. Kunhuty. Ta se mohla stát součástí říšského pokladu nejdříve roku 1200, kdy byla světice kanonizována. Ačkoliv je v inventáři z roku 1246 paže sv. Kunhuty uváděna jako jedna z relikvií uložených v říšském kříži, ve skutečnosti pro ni není uvnitř kříže dost místa. Zatímco Kunhutina relikvie v inventáři z roku 1350 chybí, nově se v něm objevuje paže sv. Anny. Pravděpodobně se jedná o tutéž relikvii, která však začala být někdy mezi lety 1246 a 1350 považována za ostatek sv. Anny.⁵⁹⁶ Je možné, že ostatek měl už tehdy svůj vlastní relikviář, který byl v na Pražském dvoře vyměněn.⁵⁹⁷

Rainer Rückert považuje schránku za původně byzantskou práci. Usuzuje tak vzhledem k její hladké a jednoduché formě, k podobě kroužku na víčku a ke způsobu osazení relikvie ve zlatém rámování.⁵⁹⁸

⁵⁹³ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 17.

⁵⁹⁴ Literatura: FILLITZ 1954, 22, Rainer RÜCKERT 1957, FILLITZ 1968, TRNEK 2000i, 180-181, FILLITZ 1968, 58, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁵⁹⁵ TRNEK 2000i, 180-18.

⁵⁹⁶ FILLITZ 1968, 58.

⁵⁹⁷ FILLITZ 1954, 22.

⁵⁹⁸ RÜCKERT 1957, 35-36.

7.12 Relikviář se zubem Jana Křtitele

Kat. č.:12

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: XIII.7

Provenience a datace: Praha, třetí čtvrtina 14. století

Materiál a technika: Pozlacené stříbro, horský křišťál

Rozměry: výška 41cm

Tento věžový relikviář je uzavřen strmou kuželovitou stříškou.⁵⁹⁹ [82] Materiálem nosných částí je pozlacené stříbro, stěny ostensoria jsou vybroušeny z horského křišťálu.⁶⁰⁰ Podstavec nohy má tvar kvadrilobu, nodus je zdoben osmi rotuly tvořícími v řezu hrotitě čtyřlísty. Dojem skutečné architektury umocňují miniaturní došky na odklápěcí stříšce. Kužel je zakončen jetelovým křížkem ze zlatého plechu. Relikvie zavěšená na hedvábném lanku je viditelná ze všech stran.

Ve schránce leží pergamen s nápisem: DENS DE MENTO S (ANCTI) JOH(ANNIS) BAPTISTE SV(M)TVM IN TAVRINO (Zub z čelisti svatého Jana Křtitele získaný v Turíně).

Zub Jana Křtitele je poprvé jmenován v roce 1246 ve výše zmiňovaném inventáři z hradu Trifels a potom znovu v Karlově přijímací listině z roku 1350 mezi relikviemi uloženými v říšském kříži, ovšem bez udání původu.⁶⁰¹ Spodní okraj nohy je lemován drobnými čtyřlísty, stejným způsobem jako je tomu na noze říšského kříže a pražské sardonyxové číše.

Ostensoria tohoto typu nalézáme také v pražském katedrálním pokladu. Zde je ostensoriu Jana Křtitele stylově zvláště blízký relikviář s ostatky svatých Urasia a Remigia (Inv.č. 41)⁶⁰², který stejně vídeňská schránka patří k jednoduššímu typu věžových ostensorií. Bohatší a zřejmě také o něco pozdější věžové relikviáře jako ostensorium sv. Víta, které Karel daroval Herriedenskému klášteru roku 1358, vykazují složitější architektonické zpracování ovlivněné parlérovským stylem.⁶⁰³

⁵⁹⁹ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 18.

⁶⁰⁰ Literatura: SCHRAMM/ FILLITZ 1987, 61, TRNEK 2000j, 180, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁶⁰¹ SCHRAMM/ FILLITZ 1987, 61.

⁶⁰² PODLAHA / ŠITTLER 1903b, 99.

⁶⁰³ POCHE 1983, 679-682.

7.13 Relikviář se články řetězů tří apoštolů

Kat.č.:13

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: VII. 29.

Provenience a datace: Řím nebo Praha kolem 1368

Materiál a technika: Zlato, rytina vyplněná černou organickou hmotou

Rozměry: 12,5 x 5,1 x 2,8 cm.

Po výtvarné stránce nás nejvíce zaujmou schránky s články řetězů tří apoštolů a s tunikou sv. Jana Evangelisty, které se honosí rytými obrazy výjimečných kvalit.⁶⁰⁴ **[83]**

Zlatá schránka schraňující v sobě po jednom článku z řetězů, jimiž měli být spoutáni svatí Petr, Pavel a Jan Evangelista, má stylově nezařaditelnou kvadratickou formu jednoduché krabičky s hladkými stěnami a odklápěcím víčkem, zřejmě inspirovanou staršími předlohami. Její víčko a přední strana jsou zdobeny rytinami.⁶⁰⁵ Na víku jsou vedle sebe vyobrazení tři světci spoutaní okovy. **[84]** Zleva jsou to sv. Jan s dlouhými vousy a vlnitými vlasy, sv. Petr, tradičně zobrazený s plnovousem a pleší a sv. Pavel, taktéž s vousem a ustupujícími vlasy. Svatí Jan a Pavel pohlížejí na sv. Petra sedícího uprostřed. Všechny tři postavy jsou oděny do jednoduchých tunik. Zdá se, že apoštolové sedí v přirozených uvolněných pozicích a to i přesto, že jejich ruce i nohy poutají řetězy. Díky použité technice šrafování působí postavy hmotným trojrozměrným dojmem.

Všichni tři účastníci výjevu sedí společně na přední straně nepříliš hlubokého podia. Zobrazení všech tří apoštolů zároveň, budí dojem, jako by prožívali své zajetí společně, ačkoliv skutečnost byla jiná. Dílo nese řadu realistických prvků a vyznačuje se patrnou snahou o vytvoření prostorové iluze a tělesného objemu apoštolů. Celý výjev je zasazen do šrafovaného rámečku, který je však postavami v horní i dolní části přesahán⁶⁰⁶ Toto

---

⁶⁰⁴ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 22.

⁶⁰⁵ Literatura: TRNEK 2000b, 178, CIBULKA 1932, OTAVSKÝ 1978c, WEIXELGÄRTNER 1937, 71-72, OTAVSKÝ 2006c, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁶⁰⁶ Na tento způsob nerespektování rámu upozorňuje řada autorů. Otavský například odkazuje na iluminovaný rukopis Tomáše Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, pocházejícím z roku 1376. OTAVSKÝ 1978c, 704.

vystoupení z rámce samotného výjevu bylo častým iluzivním prvkem v iluminovaných rukopisech 14. století. Setkáváme se s ním také na karlštejnských deskových obrazech mistra Theodorika.

V horní části víčka jsou pak jakoby v pozadí výjevu, ve výši hlav světců vepsána jejich jména: SANCTUS IOANNES EVANGELISTA, SANCTUS PETRUS a SANCTUS PAULUS.⁶⁰⁷

Na přední straně relikviářové skříňky jsou vyryty polopostavy papeže Urbana držícího v ruce relikvii řetězu sv. Jana Evangelisty a proti němu stojícího císaře Karla IV. Oba aktéři jsou zobrazeni ze tříčtvrtečního pohledu.⁶⁰⁸ [85]

Obě busty stejně jako na Urbanově kříži věrně reprodukuje vzhled papeže Urbana V. a císaře Karla IV. [95] Ve výši hlav obou mocenských představitelů jsou na pozadí opět vepsány označující nápisy: PAPA VRBANVS QUINTUS a KAROLVS QUARTUS IMPERATOR.⁶⁰⁹ [85] Scéna je stejně jako na rytině na víčku schránky lemována úzkým rámečkem, který postavy nahoře i dole přesahují. Papež drží v pozvednuté pravé ruce relikvii řetězu, císař stojící proti němu pozvedá levou ruku. Zejména Karel IV. se lehce uklání. Urban V. je tu zpodobněn oděný v pluviiálu a na hlavě má druh nízké papežské mitry⁶¹⁰. Rukou v pontifikální rukavici, na níž jsou patrné i prsteny, pozdvihuje řetěz. Na papežově tváři zaujme drobnopis, s jakým byly vykresleny vrásky kolem očí a vousy. Karel IV. je zde oblečen ve slavnostním bohatě zdobeném plášti a jeho hlavu zdobí císařská koruna se vsunutou mitrou. Ruka, kterou císař vztahuje směrem k relikvii je ozdobena prstenem, dobře patrným díky detailnímu provedení. Se stejnou precizností je podán i císařův obličej s drobnými vráskami kolem očí a vlnícími se vousy.

Helmut Trnek vysvětluje výjev na boční stěně řetězového relikviáře jako předání článku řetězu sv. Jana Evangelisty. Jak už jsme dříve zmínili, Karel obdržel relikvii řetězu Jana Evangelisty roku 1368 v Římě. Podle Trnka se jedná o životný popis této konkrétní historické události.⁶¹¹ Karel Otavský oproti tomu interpretuje scénu jako uctívání řetězu, jímž byl sv. Jan Evangelista spoután.⁶¹²

---

⁶⁰⁷Opis podle: WEIXELGÄRTNER 1937, 71-72.

⁶⁰⁸Srovnání: BOGADE 2005 - Marco BOGADE: Kaiser Karl IV. Ikonographie und Ikonologie, Stuttgart 2005, 123-4.

⁶⁰⁹WEIXELGÄRTNER 1937, 71-72.

⁶¹⁰Svou měkkou, po stranách přes uši staženou formou připomíná znázorněná pokrývka hlavy papežskou čepici zvanou camoro. S oficiální tíarou ji ovšem spojují dva dozadu spadající pruhy (fanones, influae)

⁶¹¹TRNEK 2000b, 178.

⁶¹²OTAVSKÝ 2006d, 163.

Ve skříňce však nejsou uchovávány jen tři železné články řetězů, nýbrž ke každému z nich je pomocí zlatého řetízku připevněn prsten a nápisová páska se jménem světce, jemuž je relikvie připisována. K článku řetězu sv. Pavla, je přivěšen zlatý prsten ze 14. století zdobený s intagliem z pátého století. Intaglio zobrazuje svatého Pavla s mučednickou *Corona vitae*.⁶¹³ [86,87] Destička náležející k relikvii nese nápis: CATHENA SANCTI PAVLI.⁶¹⁴ K relikvii sv. Jana Evangelisty je připevněn prsten nesoucí byzantskou kamej s bustou Matky Boží. [88, 89] Tento šperk pochází stejně jako předchozí prsten ze 14. století. Na zlaté destičce je napsáno: CATHENA SANCTI IOHANNIS EVANGELISTE.⁶¹⁵ Na článku řetězu sv. Petra je zavěšen jednoduchý prsten, s rytým vyobrazením světce na zlaté kruhové destičce. Na rozdíl od dvou předešlých šperků je prsten s rytinou sv. Petra pokládán za doplněk z konce 15. či počátku 16. století.⁶¹⁶ [91] Ani zde nechybí vysvětlující tabulka s nápisem: CATHENA SANCTI PETRI.⁶¹⁷

Na dvou špercích ze 14. století, tedy na prstenu sv. Pavla a na prstenu sv. Jana se objevuje na emailovaném pozadí nápis: IEXUS AVTEM TRANSIENS PER M. Trnek interpretuje vnější nápis jako IEXUS AVTEM TRANSIENS PER M. (ARE), což překládá jako: Ježíš, ten který kráčí po moři.⁶¹⁸ [90] Otavský naproti tomu čte nápis jako: IESUS AUTEM TRANSIENS PER M(EDIUM ILLORUM IBAT). Jedná se podle něj tedy o výňatek z Lukášova Evangelia (Lk 4,30): „On však prošel jejich středem a bral se dál“.⁶¹⁹ Autor zároveň uvádí, že tomuto nápisu byla přisuzována ochranná funkce, díky které jej nacházíme ve dvorském zlatnictví 14. století poměrně často.⁶²⁰ Lůžko kameje zdobící prsten přivěšený prsten přivěšený k článku řetězu sv. Pavla nese na zadní straně na dvě řádky rozdělený nápis M(I)S(ER)IA/TVR (Smiluj se) na emailovém pozadí.

---

⁶¹³ Oproti Trnkovi považujícímú bustu za vyobrazení sv. Pavla, považuje Weixlgärtner bustu na římské kameji za vyobrazení Antonia Pia. TRNEK 2000b, 178. WEIXELGÄRTNER 1937, 72.

⁶¹⁴ Opis podle: WEIXELGÄRTNER 1937, 71.

⁶¹⁵ Idem 72.

⁶¹⁶ OTAVSKÝ 2006c.

⁶¹⁷ Opis podle: WEIXELGÄRTNER 1937, 71.

⁶¹⁸ TRNEK 2000b,178.

⁶¹⁹ Bible. Písmo svatě Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, Praha 2006.

⁶²⁰ OTAVSKÝ 2006c, 62.

7.14 Relikviář s částí tuniky sv. Jana Evangelisty

Kat. č.14

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv. č. VIII 25.

Provenience a datace: Praha (?) / Itálie (?), kolem 1368

Materiál a technika: Zlato, rytina vyplněná černou organickou hmotou; kamej, horský křišťál.

Rozměry: 26,1 x 12,3 x 2,2 cm

Obdélníkový ústřížek tuniky sv. Jana Evangelisty je uložen ve zlatém pouzdře, jehož svrchní strana je tvořena scénami ze života světce.⁶²¹ [92] Na přední hraně je vysvětlující nápis: DE TVNICA S(ANCTI) IOHANNIS EWA(N)GEL(ISTE) (Z tuniky svatého Jana Evangelisty). [93] Také tato relikvie byla darována roku 1368 papežem Urbanem V. císaři Karlu IV. Za účelem umožnění vizuálního kontaktu s relikvií, byl ve svrchní straně druhotně (po dokončení ryté výzdoby vykrojen otvor ve tvaru kříže a vyplněn průhlednou destičkou z horského křišťálu. Nad křížek byla vsazena pozdně antická kamej s orlem, symbolickým zvířetem evangelisty Jana.⁶²² [94]

Výzdobu svrchní desky tvoří osm scén ze života Jana Evangelisty: V první Marie Salome doporučuje Kristovi své syny Jana a Jakuba. Ve druhé se Jan účastní poslední večeře. Ve třetí scéně je Jan v době Decianova pronásledování křesťanů mučen ponořením do kotle s vařícím olejem. Podle Zlaté legendy vyšel z kotle nejen živý, ale dokonce omládlý. Na čtvrtém vyobrazení pije Jan z otráveného kalicha, který mu dle legendy podal kněz Dianina chrámu v Efezu, aby vyzkoušel sílu jeho víry. (Odtud pochází tradiční Janův atribut, kalich s hadem.) V pátém poli křísí Jan mávnutím svého pláště tři zločince, kteří zemřeli po požití tekutiny z kalicha určeného pro světce. Tito mu v následující scéně klečící děkují. V šestém poli se apoštol vyloduje na ostrově Patmos, kam byl vyhnán císařem Deciem a kde dle

---

⁶²¹ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 25.

⁶²²Literatura: TRNEK 1987a, 179, OTAVSKÝ 2006a 62, OTAVSKÝ 2012d, CIBULKA 1932,117-118. KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

tradice sepsal knihu zjevení. V následujícím výjevu sděluje spoluvěrcům obsahy svých vizí. Na posledním zobrazení apoštol umírá v otevřeném hrobě, který si předtím sám vykopal.⁶²³

Do kompozice čtyř vnitřních výjevů rušivě zasahuje druhotný otvor ve tvaru řeckého kříže, který umožňuje pohled do vnitřku kazety, byl patrně doplněn později.⁶²⁴

Přestože není součástí sbírek Hofburské klenotnice, je nutno v této souvislosti věnovat krátce pozornost relikviářovému kříži papeže Urbana V., který po technické i umělecké stránce a navíc i svou historií, s těmito relikviáři těsně souvisí.⁶²⁵ [95]

31 cm vysoký, jednoduše tvarovaný zlatý kříž, osazený v rozích 12 ti safíry a spinely, obsahuje v křížení pod křišťálovou čočkou část roušky, do níž byl Kristus oděn na kříži, darovanou Karlu IV. papežem Urbanem V. současně s ostatními relikviemi v roce 1368. Ramena kříže tvoří hladké zlaté plochy zdobené pouze rytinami, vyplněnými černou hmotou organického původu.⁶²⁶ Kříž je doplněn hladkou nohou s rytým dekorem pocházející z roku 1522. přináležející dnes ke Svatovítskému chrámovému pokladu.

Při ročních ukazováních v Praze náležel tzv. Urbanův kříž do stejné skupiny, jako dva právě popsané relikviáře. Po přenesení královských pokladů do Uherska však nebyl přeřazen do říšského pokladu, který Zikmund uložil v Norimberku, ale vrátil se roku 1346 spolu s velkým relikviářovým křížem a korunovačními klenoty zpět do Čech pod ochranu karlštejnských purkrabí. Jeho přítomnost na Karlštejně v roce 1515 je potvrzena inventářem Jana Stradoměřského. Z Karlštejna byl roku 1645 přemístěn do Prahy, kde se stal součástí svatovítského pokladu, v němž je uložen dodnes.

K volbě netradiční formy rytinami zdobeného relikviáře ve tvaru latinského kříže mohla císaře inspirovat dvě díla, s nimiž se setkal během návštěvy kaple Sancta Sanctorum v lateránském paláci.⁶²⁷ Jedná se o dvě práce, datované do první čtvrtiny devátého století, emailový kříž papeže Paschalise I. a reliéfně dekorovanou schránku téhož tvaru.⁶²⁸

Horní část svislého břevna Urbanova kříže zdobí zobrazení Kalvárie. Postavy panny Marie a sv. Jana vzhlížejí ke kříži, kde visí Ježíš, jehož tělo se zdá být zkrouceno bolestí. Rouška, tedy vlastní obsah relikviáře, vlaje na Kristových bocích jakoby nadnášena větrem. Pravděpodobně se jedná o nápaditý způsob, jak zdůraznit relikvii přítomnou v Urbanově

---

⁶²³ HALL 1991, 183-5.

⁶²⁴ OTAVSKÝ 2006, 62.

⁶²⁵ OTAVSKÝ 2012d,33.

⁶²⁶ V minulosti byla tato technika považována za nielo. Teprve poměrně nedávná chemická analýza prokázala, že k začernění nebylo použito slitiny stříbra s příměsemi, ale směsi organických látek se smolou. O nielo použitelné i k plošné výrobě kovových předmětů se tedy nejedná. STEHLÍKOVÁ 2003, 334.

⁶²⁷ Karel navštívil kapli sv. Vavřince zvanou Sancta Sanctorum (v lateránském paláci) během své druhé návštěvy Říma roku 1368. Oba kříže byly součástí tamějšího pokladu. OTAVSKÝ 2006d, 163.

⁶²⁸ Karel OTAVSKÝ 2006, 66.

kříži. Ve spodní části svislého břevna se pod křišťálovou čočkou, která obsahuje drahocenný kousek látky, nalézají výjevy předání relikvie. Oba nejvyšší představitelé křesťanstva sklánějí své hlavy k relikvii, kterou obřadně drží v rukách. Schematické znázornění relikviářového kříže vznášejícího se jakoby ve vzduchu mezi nimi, představuje pravděpodobně stejně necitlivý pozdější zásah, jako křížové okénko na relikviáři s kusem tuniky evangelisty Jana.⁶²⁹

V levé části příčného břevna klečí postavy papeže Urbana V. a kardinála Beauforta, zatímco na pravé straně jsou ve zbožném pokleknutí zobrazeni Karel IV. a Václav IV. Všichni čtyři jsou zachyceni v okamžiku adorace relikvie Kristovy roušky, nacházející se ve středu mezi nimi. Všechny tři posledně jmenované výjevy jsou opatřeny vysvětlujícími nápisy.

Samotné výtvarné zpracování církevních a světských hodnostářů se vyznačuje výjimečnou životností a realismem.⁶³⁰ Ze skutečnosti, že se papež Urban V. setkal s císařem při druhé římské jízdě a že Václav IV. ještě není na kříži označen jako římský král, ale pouze jako král český, můžeme odvodit datování kříže mezi roky 1368-1376.⁶³¹

---

⁶²⁹ Fritz nevyklučuje možnost, že vlastní schránky mohou být staršího byzantského původu a že tedy mohly být císařem skutečně uctívány již během jeho druhé návštěvy Říma. Johann Michalel 1966, 255-273.

⁶³⁰ Zejména některé detaily oblečení nám ukazují, že se autor inspiroval soudobými reáliemi. Papež má tentokrát na hlavě jednoznačně tiáru a koruna Karla IV., připomíná insignii, která je dnes uložena v Cáchách na bustě Karla Velikého. Vzor orlic ve čtyřlístech na panovníkově plášti je podán s takovou přesností, že o existenci jeho skutečné předlohy lze jen těžko pochybovat. Látku s podobnou výšivkou jednohlavých orlic, pocházející z jižního Německa datovanou mezi lety 1330-40 můžeme najít ve sbírkách Vídeňské klenotnice (kat.č. 152, Inv.č.XIII 15) I v těchto detailech je zřejmý gotický realismus.

⁶³¹ Přesnější dataci, lze jen nepřímo vyvodit z některých historických skutečností. Mezi lety 1368-70 bylo Václavovi mezi 7 a 9 lety, na kříži je však zobrazen již jako jinoch, což můžeme přisoudit snaze o důstojné zobrazení krále. Důvod přítomnosti kardinála Bellifortis je sporný. Je zde zobrazen jako papežův nástupce. Dokud Urban V. žil, nebylo ovšem zdaleka jasné, že se kardinál Bellifortis stane příštím papežem. To by hovořilo pro pozdější vznik relikviáře, tedy mezi lety 1370, kdy se kardinál stal Papežem Řehořem XI. a rokem 1376, kdy se stal Václav římským králem. Jako nepravděpodobný se jeví vznik relikviáře po roce 1378, kdy zemřel Karel IV. i Řehoř XI. CIBULKA 1932, 117-118.

7.15 Relikviář s částí Kristových jesliček

Kat.č.15

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č. XIII. 24

Provenience a datace: Vyrobeno v Římě nebo Praze, obruba s drahými kameny pravděpodobně Praha po roce 1368

Materiál a technika: zlato, drahokamy, perly

Rozměry: 49 x 4,1 x 3,9 cm

Společný osud se třemi právě pojednanými zlatnickými pracemi má zlaté pouzdro na prkénko z Kristových jesliček uctívaných v Santa Maria Maggiore.⁶³² [96] Jak ukazuje listina Urbana V. z 9. prosince 1368, Karel získal i tuto relikvii během své druhé římské jízdy.⁶³³ Při každoročních ukazováních tvořila i tato relikvie součást třetího souboru, který s největší pravděpodobností pozůstával z relikvií z karlštejnského královského českého pokladu. Konečně nalézáme v seznamech v Norimberku uloženého pokladu relikvii „von der krippen gotes in einer langer guldeiner behaltnisse getziret mi edeln steinen.“⁶³⁴

Pouzdro na prkénko je z hladkého zlatého plechu. Dekor horní odklápěcí strany tvoří řada třináct i drahokamů v nakoso postavených osaznách se čtvercovým půdorysem. K těmto lůžkům jsou připevněny krátkými krapkami. Pod prostředním kamenem se nachází malé okénko, které po otevření dovoluje přímý pohled na relikvii. Součástí rámu okénka je prolamované, zčásti začerněnou rytinou opatřené jednoduché znázornění Jezulátka ležícího v jeslích. [100] Prostor, mezi na koso umístěnými osaznami, vyplňují trojlístky uprostřed zdobené perlami na malých čepech. Jedna perla včetně lůžka chybí. Osazeny jsou následující drahokamy a jejich imitace: olivově zelené sklo, světle žlutý safír, olivín [97], ametyst [99], modrý safír [102], žlutý safír [103], ametyst [101], smaragd, růžový safír [105] a akvamarín

⁶³² Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 30.

⁶³³ Literatura: TRNEK 2000c, 179-180, FILLITZ 1954, 63-64, POCHE 1984, 464, SEIPEL 2005, 48, FILLITZ 1969, 40, KUTHAN/ROYT 2016, 567-579.

⁶³⁴ Seznamy ukazovaných relikvií při pražských ukazováních, KUBÍNOVÁ 2006, 291-4/ Seznamy relikvií ukazovaných v Norimberku, VON MURR 1789, 116-135.

[104, 106, 107].⁶³⁵ Akvamarín je antickou gemu s mytologickým námětem „nereida jedoucí na mořském koni“ nesoucí signaturu kamenorytce ΘΑΜΡΟΥ (Thamyrose, gen. řecky).

Emanuel Poche datoval relikviář dlouho před rok 1368. Relikvie Kristových jeslí je totiž popsána už v prvním Svatovítském inventáři z roku 1354. Podle popisu byla tehdy uložena v relikviáři s vyobrazením jeslí mezi safíry a perlami.⁶³⁶ Relikvii Kristových jeslí by pak Karel IV. získal už roku 1357 v kempelském klášteře. Poche se domnívá, že Karel relikvii nechal rozdělit na dvě části, z nichž jednu ponechal v původním relikviáři a daroval ji do svatovítského pokladu. Pro druhou část pak nechal vyrobit nový relikviář. Poche dokládá své tvrzení tím, že je zde použito typu lůžek, který je shodný se starším typem použitým na svatováclavské koruně z roku 1346 a s typem použitým při výzdobě takzvané české koruny, která náležela Karlově dceři Anně.⁶³⁷

Helmut Trnek i Hermann Fillitz se oproti tomu správně domnívají, že relikvii daroval Karlu IV. v Římě roku 1368 papež Urban V. stejně jako dříve jmenované relikvie. Vznik relikviáře proto kladou na konec 60. let 14. století.⁶³⁸

Relikviář se vyznačuje historizující technikou. Z toho důvodu relikviář dle Helmuta Trnka mohl být ozdoben kameny stejně tak dobře v již v Římě, jako později v Praze. Kvalita zobrazení Krista v jesličkách je ovšem tak nízká, že by, jak Trnek uvádí, asi jen těžko vyhověla papežovým nárokům.⁶³⁹

I když vlastní skříňka mohla být také vyrobena již v Římě u příležitosti předání ostatku, důstojně vyzdobena drahokamy a perlami byla pravděpodobně až později.⁶⁴⁰ Obecně můžeme říci, že zatímco způsob osazení kamenů by mohl odkazovat na pražskou dvorní dílnu, samotné zobrazení je natolik jednoduché a stylově neurčité, že jej nemůžeme využít jako určujícího faktoru při snaze o lokální zařazení objektu.

---

⁶³⁵ Více ke gemologickému průzkumu s. 94-95.

⁶³⁶ Weixlgärtner se domníval, že první zmínka o relikvii pochází až z inventáře roku 1424, tedy z doby vlády císaře Zikmunda. WEIXELGÄRTNER 1937, 71.

⁶³⁷ POCHE 1984, 464.

⁶³⁸ Vzhledem k jednoduchosti relikviářů, o nichž hovoříme, usuzují někteří badatelé na jejich byzantský původ. V Praze pak měly být pouze vyzdobeny. Proti tomu však hovoří fakt, že ryzost zlata užitého pro osazení kamenů do relikviáře s částí jesliček se shoduje se stupněm ryzosti samotné schránky. FILLITZ 1969, 401.

⁶³⁹ TRNEK 2000c, 179-180.

⁶⁴⁰ SEIPEL 2005, 48.

7.16 Žezlo

Kat.č.16

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: XIV.44

Provenience a datace: Praha, třetí čtvrtina 14. století

Materiál a technika: pozlacené stříbro

Rozměry: délka 79,6 cm

Na své jediné pečetí jako český král je Karel IV. zobrazen s čtyřlístou (svatováclavskou?) korunou na hlavě,⁶⁴¹ s žezlem v pravé a vladařským jablkem levé ruce. Tuto pečeť s upravenými nápisy používali po něm i jeho synové Václav IV. a Zikmund.⁶⁴²

Žezlo uložené dnes v Hofburgské klenotnici, které zhruba odpovídá popisu žezla ve svatovítských inventářích 14. století („sceptrum argenteum deauratum“),⁶⁴³ rozpoznal jako původně českou karolinskou insignii Hermann Fillitz na základě zmíněných portrétů císaře Matyáše.⁶⁴⁴ **[110, 111]**

Štíhlá, směrem vzhůru se mírně zužující rukojeť je na konci ozdobena dvojstupňovým fleuronem (Kreuzblume). Oba ze čtyř listů složené květy mají čtvercové základny, které jsou vzájemně pootočený o 45 stupňů. **[112]** Stonkovité výběžky ve tvaru „S“ opticky spojují květy s rukojetí. Jak doložil Hermann Fillitz, odrážejí se zde architektonické předlohy, které lze najít na naposledy v pražské katedrální huti. Elegantní lehkost důvtipně adaptovaného architektonického motivu vedla Hermuta Trnka k situování této zlatnické práce do nejbližšího okruhu samotného Petra Parlěře, jehož jeden syn byl zlatníkem.⁶⁴⁵ Trnkem navržené datování žezla do 3. čtvrtiny však do jisté míry zpochybňuje okolnost, že „sceptrum argenteum deauratum“ se objevuje jako dar Karla IV. již v nejstarším zachovaném svatovítském inventáři z roku 1354, tedy před příchodem Petra Parlěře do Prahy. Navíc je velmi pravděpodobné, že žezlo bylo použito spolu se svatováclavskou korunou již při Karlově pražské korunovaci v září roku 1347.

⁶⁴¹ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 34.

⁶⁴² KRÁSA 1984, 408-410. Za upozornění děkuji dr.Otavskému.

⁶⁴³ Literatura: SCHWARZENBERG 1982, FILLITZ 1969, TRNEK 2000f, 35-36, FRITZ 1982, 225.

⁶⁴⁴ FILLITZ 1969, 401.

⁶⁴⁵ TRNEK 200f, 36.

7.17 Vladařské jablko

Kat.č.17

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.XIV.43

Provenience a datace: Praha, třetí čtvrtina 14. století

Materiál a technika: Pozlacené stříbro

Rozměry: výška 16cm

Pozlacené stříbrné jablko⁶⁴⁶ ve tvaru mírně zploštělé koule je s výjimkou jednoduchého rytého členění svrchní poloviny hladké a nezdobené.⁶⁴⁷ [113] Jediný výrazný motiv, který se pro svou jednoduchost nevymyká zcela možností stylového zařazení, je jetelový kříž na temeni jablka. Arpad Weixelgärtner a Hermann Filllitz datují jablko opatrně do poloviny případně 2. poloviny 15. století. S odkazem na tvarový charakter jetelového kříže a jeho tvarovou shodu s vrcholovým křížkem na kuželové stříšce ostensoria se zubem sv. Jana Křtitele v říšském pokladě je naproti tomu klade Helmut Trnek poslední čtvrtiny 14. století. Mezi inventáři svatovítského pokladu z let 1355 až 1396 kde je jednoznačně uváděno „pomum aureum cum cruce“ a materiálem vídeňské insignie, jak je obecně udáván, nicméně existuje doposud neobjasněný rozpor. Také k roku 1346 doložená, málo používaná Karlova pečeť jakožto českého krále a lucemburského hraběte ukazuje královské jablko s vysokým latinským křížem s mírně konkávně vyhnutými ukončeními ramen.⁶⁴⁸

---

⁶⁴⁶ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 35.

⁶⁴⁷ Literatura: WEIXELGÄRTNER 1928, KARL SCHWARZENBERG 1982, FILLITZ 1969; TRNEK 2000g.

⁶⁴⁸ KRÁSA 1984, 408-410. Za upozornění děkuji dr.Otavskému.

7.18 Tzv. Monile Karla Velikého

Kat.č.:18

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: D 128

Provenience a datace: Praha (?), polovina 14. století

Materiál a technika: Zlatý plech na dřevěném jádru, horský křišťál, onyxová kamej

Rozměry: 14,5x9,3 cm.

Relikviářový přívěsek routového tvaru⁶⁴⁹ nese na na bočních stranách obíhající tepaný vlnitý úponek a nápis: MONILE MAGNI CAROLI IMPERATORIS VERACITER DE LIGNO S(AN)C(TE) CRVCIS CONTINENS.(Monile Karla Velikého, obsahující po pravdě / skutečně dřevo svatého kříže.)⁶⁵⁰ **[114,115]** Tato relikvie, překrytá pergamenovou cedulkou (caedula) s nápisem DE LIGNO D(OMI)NI (Z kříže páně), je viditelná otvorem v horní straně, zakrytým křišťálovou destičkou ve tvaru mandloňové pecky. Kolem jsou radiálně rozmístěny šperkové kameny. Onyxová kamej v dolní části monile je římskou prací z 1. -2. století. Jejím námětem je tančící menáda. Čtyři barevně podložené kameny byly pravděpodobně doplněny později. Na dolní špici přívěšku byla původně umístěna středně velká perla.⁶⁵¹

Vytlačený reliéfní krucifix na zadní straně šperku, je ve své dolní polovině přelepen pergamenovým lístkem s popiskou 19. století opírající se o starší inventáře: „Diese Particul vom heyl. Creuz hat Carl 5tus auf alln raisn und Schlachten bey sich getragen, Vnd ist dieses zu Prag von dem Churfürstn zu Brandenburg Kayser Ferd. 3-1651 verehrt worden.“⁶⁵² (Tuto část svatého kříže nosil Karel V. na všech cestách a bitvách; a tato byla darována kurfiřtem

⁶⁴⁹ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 36.

⁶⁵⁰ Monile- (z řec., lat., angl, něm. Monile) V antice označení pro náprsní šperk, nebo náprsní ozdoby pro koně. V užším křesťanském smyslu slova přívěšek ve formě schránky sloužící k uložení relikvie, pečeti, nebo jiného uctívaného předmětu. Monile nosili spravidla kněží, ale i laikové je používali jako ochranný předmět. STEHLÍKOVÁ 2003, 312. Více: KORONTHÁLYOVÁ 2003, 317.

⁶⁵¹ Literatura: KRENN 2000a, 235-236, WEIXELGÄRTNER 1937, 113, FILLITZ 1968, 61, FRITZ 1982, 187.

⁶⁵² Opis podle: WEIXELGÄRTNER 1937, 113

Braniborským císaři Ferdinandu III. v Praze 1651.) [116] Čtyři výše zmíněné barevně podložené kameny ze 16. nebo 17. století, mohly být doplněny u příležitosti předání monile císaři.⁶⁵³

Celkovým pojetím a krabicovými osazkami s obroučkovitými stěnami zdobenými vytlačeným motivem obloučkové arkády relikviář skutečně připomíná práci z doby ranného středověku zásadně přepracovanou ve 14. století. Pravděpodobněji se však jedná o vědomou napodobeninu spojenou s rozmachem kultu Karla Velikého. Historizující charakter, stejně jako vztah Karla IV. k jeho oblíbenému císařskému předchůdci, jehož jméno přijal ve Francii při biřmování, mohou být podnětem k hledání původu drobné zlatnické práce na pražském dvoře.⁶⁵⁴ Karel IV. věnoval kultu Karla Velikého pozornost, přestože jeho svatořečení bylo potvrzeno roku 1176 vzdoropapežem Paschalisem a tudíž oficiálně považováno za neplatné. Nejvýznamnějším dokladem úcty ke Karlu Velikému je již zmíněný pražský kostel Nanebevzetí Panny Marie a Karla Velikého v Praze.

---

⁶⁵³ FILLITZ 1968, 61.

⁶⁵⁴ KRENN 2000a, 235-236.

7.19 Relikviář sv. Hedviky

Kat.č.18

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: Kap. 105

Provenience a datace: Německo nebo Čechy, konec 14. století

Materiál a technika: Pozlacené stříbro, sklo.

Rozměry: 7,8x 8,5 cm.

Relikviář pochází klenotnice vídeňského kapucínského kláštera,⁶⁵⁵ která se roku 1921 stala součástí Hofburgské duchovní klenotnice.⁶⁵⁶ V jejích inventářích se poprvé objevuje k roku 1626.

Jednoduchý relikviář sestává ze skleněného válce uzavřeného po obou stranách mírně vypuklými poklicemi spojenými spolu dvěma pasy. **[120]** Relikviář spočívá v horizontální poloze na čtyřech tenkých nožkách ukončených zvířecími tlapkami. Na jedné z poklic je vyryta postava atlanta nesoucího nápisovou pásku s označením S(AN)C(T)E HEDWIGIS. **[121]** Relikvie uložená uvnitř je část kosti slezské vévodkyně Hedviky (1147-1243).⁶⁵⁷ Okraje poklic jsou lemovány trojlístými liliemi, které zajišťují jejich spojení se skleněným cylindrem. Tento je zřejmě novodobou náhradou, jak naznačuje zpráva o rozbití relikviáře v roce 1922, vepsaná do inventáře z roku 1877. Původní cylindr byl pravděpodobně vybroušen z horského křišťálu⁶⁵⁸

Tento již od 12. století hojně používaný relikviářový typus, může být stejně tak českého, jako německého původu.⁶⁵⁹ Z Čech do Vídně se mohl dostat díky císařovně Anně (1585-1618), která pobývala na pražském dvoře spolu se svým manželem Matyášem v prvních letech jeho vlády. (Jak jsme již zmínili v ... kapitole) Anna založila ve Vídni kapucínský klášter, jehož součástí byla i zmíněná klenotnice.

---

⁶⁵⁵ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 37.

⁶⁵⁶ GAUPMANN 2003,51.

⁶⁵⁷ Literatura : KRENN 2000b, 237.

⁶⁵⁸ KRENN 1989 (nepublikováno).

⁶⁵⁹ KRENN 2000b, 237.

Koncepcí i stylovým charakterem se jeví značně příbuznou pyxida uložená ve svatovítském chrámovém pokladu (Inv.č. 60). Jmenovitě trojlisté lilie lemující její křišťálový válec odpovídají zcela odpovídajícím prvkům na relikviáři sv. Hedviky.⁶⁶⁰

---

⁶⁶⁰ KRENN 1989 (nepublikováno).

7.20 Relikviářový kříž

Kat. č.:19

Místo uložení: Kaiserliche Schatzkammer Wien

Inv.č.: Kap. 223

Provenience a datace: Praha (?), kolem 1380/1400

Materiál a technika: Pozlacené stříbro

Rozměry: 45cm, noha: 21 cm

Relikviář má tvar patriarchálního kříže⁶⁶¹ s jetelovým zakončením svislého a dolního příčného břevna.⁶⁶² [122, 123] Původně obsahoval relikvii Kristova kříže, již bylo možno spatřit skrze řady prolamovaných roset v horní části kříže. Krom toho chybí dnes symboly (nebo polopostavy) čtyř evangelistů na přední a anděl s nástroji Kristova umučení na zadní straně. Postavy, o kterých svědčí pouze zbytky obrysů figur vyrytých do kříže, mohly být ztvárněny buď reliéfně nebo technikou emailu. Úzké boční stěny zdobí motiv prolamovaných čtyřlístů. [124] V 16. století byl ke kříži doplněn korpus ukřižovaného, současně byl kříž i nově pozlacen. Kristus má hlavu svěšenou k levé straně, jeho volně visící štíhlé tělo zahaluje krátká bederní rouška, zavázaná na pravém boku. Ukřižovaný částečně zakrývá kružbu v horní části kříže a nejnižší umístěný symbol evangelisty. Kříž doplňuje architektonicky utvářená noha. Její věžovitý nodus je dekorován dvoudílnými okénky s kružbami a na rozích opěrným systémem s fiálami. [125] V horní části se nodus zužuje ve stříšku, lemovanou kružbovým zábradlím. Základna nohy je tvořena dvěma proti sobě ležícími trojlísty. Dolní část nohy lemuje, stejně jako úzkou boční stěny kříže, pás drobných čtyřlístů.⁶⁶³

Stefan Krenn usuzuje na základě srovnání architektonické výzdoby nohy kříže s českými zlatnickými pracemi vzniklými v poslední čtvrtině 14 století, že by i tento kříž

⁶⁶¹ Katalogové heslo zpracováno podle: KODIŠOVÁ 2008, 38.

⁶⁶² Patriarchální (kardinálský) kříž má dvě příčná břevna, z nichž horní je kratší, než spodní. ROYT 2006, 140.

⁶⁶³ Z literatury: KRENN 2000c, 239-240.

mohl pocházet z okruhu pražského dvora. Jako příklady uvádí Monstranci z Mělníka (Probošství v Mělníce) a relikviář sv. Kateřiny (Svatovítský poklad).⁶⁶⁴ [126, 24]

---

⁶⁶⁴ Monstrance z Mělníka- Praha kol. 1380, zlacené stříbro a horský křišťál. 71 cm. Mělník, Římskokatolická farnost – probošství, inv. č. A7. Barbara D. BOEHM: Monstrance z Mělníka, in: Jiří FAJT (ed.): Karel IV. Císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437, Praha 2006, 254.
Ostensorium sv. Kateřiny Alexandrijské- Praha kol. 1380. Stříbro, odlitky a reliéfy, zlaceno. křišťál. 44, 5x 14 cm. Praha, Metropolitní kapitula u sv. Víta, inv. č. HS O3351 (F) K 27. Achim TIMMERMANN: Ostensorium sv. Kateřiny Alexandrijské, in: idem, 168.

7.21 Přenosný oltář Albrechta ze Šternberka

Kat. č.21

Místo uložení: Benediktinerstift, Admont

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Čechy, 1375, lišty s figurálními náměty kol 1330

Materiál a technika: dřevěné jádro, ametystová deska, částečně pozlacené stříbro, nielo

Rozměry: délka 27,3 cm, šířka 19,7 cm, výška 1,8 cm

Přenosný oltářík tabulového typu s ametystovou deskou je pokryt částečně pozlaceným stříbrným plechem, který ukrývá dřevěné jádro.⁶⁶⁵ [127] Na spodní straně jsou ve čtyřech řadách pod sebou vždy přinýtovány tři stříbrné plechy. Na nich pak jsou vyraženy znaky litomyšlského biskupství a šternberského rodu. [128] Rám z lišt je staršího data a z téže doby (asi kolem roku 1330) pocházejí také figurální náměty na vrchní straně oltáře. Na kratších stranách jsou připevněny pásy se souvisejícími výjevy: v horním pásku Kristus, Petr a Pavel; v dolním Panna Marie s dítětem, tři králové a sluha, který jim drží koně,⁶⁶⁶ na delších stranách se nacházejí vyobrazení dvou apoštolů a čtyř evangelistů. Všechny zmíněné součásti výzdoby jsou použity druhotně a pro svůj nový účel byly vyříznuty z jiných celků. Je možné, že dnešní stav je výsledkem úprav z roku 1375, kdy byl oltář posvěcen Albrechtem ze Šternberka.⁶⁶⁷ Stejně pravděpodobné ovšem je, že oltář byl později obnoven pomocí starších dílků ze stříbrného plechu. Leštěná ametystová deska a o pár desetiletí starší stříbrné, nielem

---

⁶⁶⁵ Literatura: WAGNER 2000, 578-579, OTAVSKÝ 1992, 147, BUDDE 1998, 256-264, MEIER 1978, 174, FRITZ 1982, 221-222, HAHNLOSER / BRUGGER – KOCH 1985, 82, BRAUN 1924, 454.

⁶⁶⁶ Obdobné ikonografické znázornění Epifanie odkazuje ke spřízněnosti destiček se salcburským antependiem. FRITZ 1982, 221-222. Ausstellungskatalog Parler 3, 1978, s. 174., 177 t

⁶⁶⁷ Dokladem je nápis na oltáři: ANNO DNI MILLESIMO CCC LXX QUI(N)TO REVERND(US) PATER DNS ALBERTUS DE STERNBERG EPS LUTHOMISLEN CONSECRAVIT HOC ALTARE IN HONORE BEATE MARIE VIRGINIS GLORIOSE AMEN.

zdobené plátky připomínají výzdobu kaple sv. Václava v pražské katedrále sv. Víta či výzdobu klenby kaple sv. Kříže na Karlštejně.⁶⁶⁸

Jan XXII. dovolil roku 1329 tehdy třináctiletému Karlovi IV. užívat přenosný oltář.⁶⁶⁹ Ačkoliv nevíme, jak onen oltář vypadal, lze se domnívat, že nielové destičky (přejaté ze staršího díla) na zadní straně oltáře Albrechta ze Šternberka, jednoho z nejbližších rádců Karla IV.,⁶⁷⁰ mohly být původně součástí právě Karlova oltáře.⁶⁷¹

Karel Otavský přichází s teorií, podle níž mohly být všechny reliéfy svrchní strany oltáře původně rozmístěny na větším skříňovém přenosném oltáři. Rohy destiček s evangelisty by při takové rekonstrukci spočívaly na svrchní desce tak, že by se dotýkaly rohů ametystové desky. Na delších bočních stěnách skříňového relikviáře by bylo umístěno pět stejně velkých destiček s medailony apoštolů, z nichž dvě by byly totožné se ztvárněnými apoštolů, kteří jsou dodnes umístěni na svrchní desce. Při přepracování oltáře do jeho současné podoby deskovitého oltáříku by tedy bylo odstraněno osm destiček s vyobrazeními apoštolů. Na kratších stěnách skříňového oltáře by se tedy nacházely reliéfy s Kristem, Petrem a Pavlem a Klaněním tří králů, které se v současnosti nacházejí na svrchní desce. Podobné uspořádání se symboly evangelistů v rozích svrchní desky a postavami apoštolů na delších stěnách oltářní skříňe bychom našli například u skříňových oltářů uložených v Lette a Darmstadtu a v řadě variací i u mnoha dalších portatilií.⁶⁷² Právě četnost podobného uspořádání jiných přenosných skříňových oltářů podporuje tuto hypotézu.

---

⁶⁶⁸ Jak upozornil MEIER 1978, 174.

⁶⁶⁹ EMLER 1890,583, paragraf 1490: „Tuis itaque petitionibus inclinati, habendi tecum altare portatila cum debita reverentia et honore, super quo in locis congruis et honestis possis tibi et uxori et familiae tuis per capellanum proprium vel alium idoneum divina facere celebrari sine juris praejudicio alieni, liberam tibi concedimus auctoritate praesentium facultatem.“

⁶⁷⁰ To dokládá fakt, že pro něj Karel po Albrechtově ustanovení biskupem ve Schwerinu vyžádal u papeže roční zproštění rezidenční povinnosti, aby mohl být přítomen na jeho dvoře. Viz OTAVSKÝ 1992, 147.

⁶⁷¹ Ibidem, 146.

⁶⁷² BUDDE 1998, 256-264.

7.22 Relikviářová statueta bolestného Krista

Kat. č.22

Místo uložení: Walters Art Gallery, Baltimore

Inv. č.: 57.700

Provenience a datace: Praha (?), mezi 1347 a 1349,

Materiál a technika: pozlacené stříbro

Rozměry: výška 30 cm

Neobyčejná zlatnická práce patří k malé skupině dodnes dochovaných relikviářů s více postavami, které se účastní jednoho děje.⁶⁷³ Nejedná se zde o přesné zobrazení části pašijového příběhu, ale o fiktivní výjev určený k rozjímání (Andachtsbild). Hlavní postavou je působivá figura bolestného Krista, u jehož nohou drobný anděl pozvedá relikviář, který původně obsahoval vzácnou památku na Kristovo utrpení, totiž trn z Kristovy potupné koruny. Po obou stranách statuety Krista klečí andělé s nástroji Kristova umučení. **[129]** Po Ježíšově pravé straně se nachází relikviářová schránka ve tvaru latinského kříže, která obsahuje část dřeva Kristova kříže, a klečící anděl s dýtkami a kladivem. Po Ježíšově levé straně stojí kůl, u kterého byl Kristus bičován a na jehož vrcholu sedí kohout připomínající Petrovo trojí zapření. Před kulem klečí anděl držící hřeby. U Kristových nohou leží tři hrací kostky; ty odkazují k vojákům, kteří při ukřížování losovali o Ježíšův oděv.

Na rozích podstavce jsou přinýtovány čtyři smaltované erbovní štítky, které nesou znak říšský, český, moravský a dále znak polcený, stříbrno-červený, se stoupajícím zlatým půlměsícem.⁶⁷⁴ [Tento znak náležel olomouckému biskupovi Janu VII.⁶⁷⁵ Na zkosené hraně

---

⁶⁷³ Literatura: VERDIER 1973, 319-344, BOEHM/ Jiří FAJT 2005, 140-141, BAGNOLI 2011, 203-204, POCHE 1970, 324, OTAVSKÝ 1978b, 702-703, OTAVSKÝ 2006f 152-153, TIMMERMANN 2007, 309-310, FRITZ 1982, 223.

⁶⁷⁴ Znak se kromě baltimorského relikviáře nachází rovněž v kolegiálním kostele sv. Mořice v Kroměříži a byl umístěn pod postavou sedícího olomouckého biskupa na jeho velké pečeti. Polcený stříbrno-červený štít se objevuje i u dalších nelegitimních příslušníků přemyslovského rodu. HLOBIL 1987, 480.

⁶⁷⁵ BUBEN 2000, 134-136.

podstavce je vyryt nápis: HANC. MONSTRANTIAM. CUM. SPINA. CHORONE. DOMINI. DNS. IOHANNES. OLOMUCZENSIS. EPISCOPUS. PREPARARI. FECIT. (Tuto monstranci s trnem z koruny Páně nechal zhotovit pan Jan biskup olomoucký.) Boční stěny podstavce jsou prolamovány řadou drobných čtyřlístů. Na základě výše zmíněného nápisu a znaku víme, že donátorem této statuity byl olomoucký biskup Jan VII. zvaný Volek (1334-1351).⁶⁷⁶ Ostatní tři znázorněné znaky (říšský, český a moravský) odkazují ke Karlu IV. v období mezi lety 1346-1349, z čehož vyplývá přesnější datování relikviáře. Roku 1349 totiž Karel IV. předal moravské markrabství, které spravoval od roku 1333, v léno svému bratrovi Janu Jindřichovi. Panovníkem českého území se stal Karel po smrti svého otce Jana Lucemburského v srpnu roku 1346, a téhož roku pak byl v Rhense zvolen římským králem.

Sokl a nápis jsou nápadně podobné jiným dvěma dílům, která taktéž souvisejí s Karlem IV. Jde o sardoniovou číši datovanou k roku 1350 a nohu říšského kříže z roku 1352. Na základě této výrazné stylové shody připisuje Johann Michael Fritz jejich vznik jedné dílně.⁶⁷⁷ Další zlatnickou prací se srovnatelným nápisem je část biskupské berly, jež pochází z nálezů v pražské ulici Na Bojišti.⁶⁷⁸ Berla, jejíž součástí tento díl byl, patřila donátorovi relikviáře, biskupu Janu Volkovi. Stříbrná žerď sestává z osmi úzkých nápisových polí oddělených hrázkami.⁶⁷⁹ Jednotlivé litery vystupují z pozadí, které bylo původně pokryto zeleným opakním jamkovým emailem (champlevé), který je dnes dochován již jen místy.⁶⁸⁰ Na prstenci Volkovy berly chybí formule „Dei gratia”, tedy zmocnění k úřadu z “Boží milosti”. Dana Stehlíková z této skutečnosti usuzuje, že se jedná o část berly biskupa elekta, tedy biskupa, který byl sice zvolen, ale jehož úřad ještě nebyl požehnán papežem.⁶⁸¹

---

⁶⁷⁶ Dříve panovaly ohledně identifikace donátora odlišné názory. Např. Piere Verlet uvádí jako dárce synovce Karla IV. olomouckého biskupa Jana XI. Soběslava (pravděpodobně je míněn Jan X. Soběslav, olomoucký biskup pouze během roku 1387). VERLET 1962, 380. Philippe Verdier připisoval donaci relikviáře Karlovi kancléři Janovi ze Středy (Jan IX. ze Středy 1310-1380, olomouckým biskupem mezi lety 1364–1380). VERDIER 1982, 319-344.

⁶⁷⁷ FRITZ 1982, 224.

⁶⁷⁸ MÁDL 1889, 549.

⁶⁷⁹ Není zcela jasné, šlo-li skutečně o část berly. Již Karel B. MÁDL zmiňuje, že nástavec mohl být součástí jakéhokoliv předmětu s delší rukojetí, například biskupské hole, násady procesního kříže, nebo svícnu. MÁDL 1889, 540. Dochovala se rovněž berla výše zmíněné tety Jana Volka, abatyše Kunhuty. Na rozdíl od nápisu na Volkově berle, který uvádí, že toto dílo nechal opatřit Jan Volek, syn krále Jana II., informuje nápis na Kunhutině berle výslovně o tom, že Václav II. dal zhotovit tuto berlu (baculum) pro svou sestru STEHLÍKOVÁ 2001, 197. K berle abatyše Kunhuty: STEHLÍKOVÁ, 474-475.

⁶⁸⁰ STEHLÍKOVÁ 2010f, 506.

⁶⁸¹ STEHLÍKOVÁ 2010f, 506.

Funkcí relikviáře s Bolestným Kristem, který měl podněcovat zbožnou kontemplaci, se podrobně zabývá Silke Tammen.⁶⁸² Zdůrazňuje kontrast hladkého Spasitelova těla a relikvií, které mu způsobily bolest a smrt. Stauteta Krista skutečně působí nezmučeným dojmem: Ježíš zaujímá stabilní postoj s mírně rozkročenýma nohama a horní polovinou těla mírně nakloněnou dopředu, přičemž záda zůstávají rovná. Hlava se mírně sklání na levou stranu.

Relikviář je možno číst několika způsoby. Socha Bolestného Krista není pouhou ilustrací, která doplňuje reálné relikvie, ale stává se emancipovaným objektem, jenž s ostatky komunikuje, a vytváří tak vzájemné napětí. Spasitel zde stojí jakoby netknut krutým mučením. Zranění způsobená trny jsou naznačena pouze jediným rubínem vsazeným do trnové koruny.⁶⁸³ Rány po hřebecích na Ježíšových rukou jsou naznačeny drobnými mělkými prohlubněmi, zatímco Kristův bok i nohy zůstávají hladké.⁶⁸⁴

Díky vlivu mystického hnutí byl námět bolestného Krista rozšířen po celé Evropě.⁶⁸⁵ Různé typy zobrazení závisely na tom, jaký aspekt Kristova velikonočního příběhu měl být zdůrazněn. Kristus, který má zkřížené paže na hrudi a je zahalen pouze bederní rouškou, podle Karla Otavského typově odkazuje na obraz uctíváný v římském kostele Santa Croce in Gerusalemme, kde je znázorněn Kristus stojící v sarkofágu.⁶⁸⁶ Tento typus byl hojně zobrazován v italském umění; z českého prostředí se nám dochovaly přinejmenším dva příklady tohoto typu, a to Misál biskupa Jana ze Středy a diptych z Karlsruhe. Italobyzantské předlohy polopostavy Krista byly u Bolestného Krista z relikviáře přetvořeny v celou, volně stojící postavu. Podobně se v Německu a střední Evropě od poloviny 13. století setkáváme se zobrazením Krista klesajícího pod křížem a ukazujícího své rány.⁶⁸⁷

---

⁶⁸² Podobnou symboliku rubínu zastupujícího krev na Spasitelově těle spatřuje Tammen na statuetě ukřižovaného Krista, která je součástí Hallwylova relikviáře (Basel, Münsterschatz, inv. č. 1882.83.). Rubín je u tohoto pozdně gotického relikviáře, zhotoveného před rokem 1470, zasazen přímo do Kristova Těla, aby svou červení zdůraznil ránu v Kristově boku. Důraz zde rovněž koresponduje s relikviemi dřeva Kristova kříže a Krve Kristovy. TAMMEN 2005, 201-202.

⁶⁸³ TAMMEN 2005, 186-208.

⁶⁸⁴ Nelze ovšem vyloučit ani možnost, že relikviář byl původně polychromován nebo se s jeho polychromií počítalo, ale nebyla realizována. To by vysvětlovalo jak malý důraz kladený na plastické ztvárnění ran, tak i absenci panenek v otevřených očích Krista. Pro srovnání lze uvést příklad relikviářové busty Karla Velikého z Cách, u níž byly při restaurování zjištěny zbytky staršího emailu. viz kat.č.1.

⁶⁸⁵ ROYT 2006, 52-54.

⁶⁸⁶ OTAVSKÝ 1978b,702-703.

⁶⁸⁷ Ibidem.

Na rozdíl od obrazu, který údajně daroval sv. Řehoř římskému kostelu Santa Croce in Gerusalemme, má bolestný Kristus z Baltimoru otevřené oči. Tento typ trpícího Krista je poměrně vzácný a zdá se, že tato statueta může být řazena k jeho prvním příkladům.⁶⁸⁸ Philipp Verdierier rozpoznal podobnost mezi písmeny na podstavci relikviáře s bolestným Kristem, nohou achátové číše ze svatovítského pokladu (datovanou 1350) a nohou říšského kříže (datovanou 1352). Tato analogie by rovněž potvrzovala časové zařazení relikviáře.

Statueta svou živostí předjímá parlérovský realismus, s jakým se setkáváme v pražské katedrále o dvě desetiletí později. V oblasti monumentálního sochařství nalézáme paralely datovatelné na základě stylu až do sedmdesátých let 14. století. Dietmar Lüdke se domnívá, že tento styl existoval evidentně již před příchodem Parlěů do Prahy (1356) a odvolává se na podobnost s díly Mistra Theodorika.⁶⁸⁹ Bolestný Kristus je v současnosti jedinou dochovanou statuetou českého původu, a je tak posledním zástupcem kdysi rozsáhlé skupiny relikviářů tohoto typu.⁶⁹⁰ Ve svatovítském pokladu se podle inventáře z roku 1355 nacházelo celkem jedenáct „imagines“, tedy relikviářových sošek.⁶⁹¹

Statueta Bolestného Krista bývá ve středověkých inventářích zmiňována jen zřídka.⁶⁹² Pouze Heiltumsbuch z Halle zmiňuje postavu Bolestného Krista z doby po roce 1500, ale tato postava není obklopena anděly ani nástroji Kristova umučení.⁶⁹³ Podle Karla Otavského svědčí výše zmíněné znaky o přímém spojení biskupa a císaře jakožto spoludonátorů relikviáře.⁶⁹⁴ Císař by mohl být dárce trnu z Kristovy koruny, o jehož někdejší přítomnosti

---

⁶⁸⁸ S otevřenými očima je Kristus zobrazen rovněž karlštejské malbě Mistra Theodorika.

⁶⁸⁹ LÜDKE 1982, 308.

⁶⁹⁰ *Ibidem*, 308.

⁶⁹¹ Ve dvou ze zmíněných případů se jedná o skupinky postav. PODLAHA/ŠITTLER 1903, XIII.

⁶⁹² Zahraníčí příklady statuet Dochoval se relikviář Božího hrobu, podnes umístěný v pamploňské katedrále ve Španělsku. Tato malebná práce pocházející z francouzské stříbrnické dílny vznikla mezi lety 1284-1305 jako relikviář pro část Kristova pohřebního roucha. Pod vysokým baldachýnem se nachází prázdný Kristův hrob, na jehož okraji sedí anděl ukazující dovnitř. Přes okraj otevřeného hrobu splývá draperie, která odkazuje k relikvii uvnitř. Kolem hrobu stojí tři Marie, které právě přišly s vonnými balzámy, a gestikulací i postoji reagují na ohromující skutečnost, jíž se staly svědky. Před hrobem sedí hierarchicky zmenšené postavičky spících vojáků. Zde však jde o ztvárnění jednoho konkrétního momentu biblického příběhu, nikoliv o kompozici určenou primárně k rozjímání Božích tajemství. TIMMERMANN 2007, 309-310.

V Pařížském Louvru se dodnes dochovala zlatá statueta Matky Boží s děťátkem, která vznikla před rokem 1339 měří bez soklu 51 cm. Královna Jeanne d'Evreux darovala St. Denis sochu vysokou 69 cm. (S193-200). Další příklad je již o něco mladší, pochází z devadesátých let 14. století. Ludvík VII. Bavorský si přivezl z francouzského dvora klenoty, mezi nimiž je zmíněn i výjev kalvárie: kříšťálový kříž s ukřížovaným Kristem, pod nímž stály zlaté postavy Panny Marie a sv. Jana, přičemž pod výjevem byla umístěna Veroničina rouška orámovaná perlami. Na soklu stáli tři andělé nesoucí sloup, u něhož byl Kristus bičován, důtky a kopí. KASHNITZ 1995, 60.

⁶⁹³ LÜDKE; Dietmar. *Die Statuetten der gotischen Goldschmiede*. Dissertation. München: 1982, s. ...

⁶⁹⁴ OTAVSKÝ, Karel. Relikviářová statueta Bolestného Krista. In: FAJT, Jiří – DRAKE BOEHM, Barbara (ed.). *Karel IV. Císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*. Praha: 2006 (152-153), s. 153.

v relikviáři nás informuje nápis na podstavci. Kristova trnová koruna se dostala do Evropy za vlády Ludvíka IX. (1214-1270). Díky tomu získali francouzští panovníci možnost rozdávat jednotlivé trny, a zavazovat si tak těmito vzácnými dary vlivné duchovní i světské osoby.

Jiří Kuthan uvádí celkem devět trnů, které se v době vlády Karla IV. nacházely v českých zemích.⁶⁹⁵ První z nich obdržel Přemysl Otakar II. a daroval jej klášteři Zlatá Koruna, nazývanému též Sancta Spinea Corona, kde byl od roku 1270 slaven svátek svaté trnové koruny. Druhý si od francouzského krále Karla IV. vyžádala Eliška Přemyslovna. Další dva trny, třetí a čtvrtý v pořadí, byly od roku 1353 uloženy v ostatkovém kříži uchovávaném na Karlštejně. Předání těchto relikvií francouzským dauphinem, budoucím králem Karlem V., císaři Karlu IV. je zachyceno v karlštejnském kostele Nanebevzetí Panny Marie na tzv. ostatkových scénách.

Pátý trn se nacházel pod modrým safírovým křížkem na vrcholu svatováclavské koruny, kde byl označen nápisem „hic est spina de corona domini” (zde jest trn z koruny Páně). Šestý trn byl uložen v relikviáři, který daroval Karel IV. svatovítskému pokladu. Svatovítský inventář z roku 1355 zmiňuje „imago beati Ludovici regis, tennens monstranciolam cristallinam, in qua est spina coronae Domini, argentea deaurata” (stauteta krále Ludvíka, držící malou křišťálovou monstranci, v níž jest trn z koruny Páně, stříbrná a pozlacená).⁶⁹⁶

Sedmý trn měl Karel IV. obdržet v roce 1378, kdy mu byl francouzským králem Karlem V. darován v jaspisové skřínce, v níž byla také další relikvie – kost sv. Martina. Roku 1365 daroval Karel IV. kostelu sv. Maří Magdalény ve Vratislavi kost této světice, část dřeva Kristova kříže a trn Kristovy koruny, ten osmý zmíněný v pramenech. Trn uložený v relikviáři s bolestným Kristem by tak byl devátým ostatkem Kristovy trnové koruny v Českých zemích, ovšem pouze za předpokladu, že jej nelze ztotožnit s některým z výše zmíněných trnů.

V baltimorském relikviáři mohl být uložen trn vlastněný Eliškou Přemyslovnou, která jej obdržela darem od francouzského krále v roce 1326.⁶⁹⁷ Protože Eliška zemřela v domě

---

⁶⁹⁵ Více viz: KUTHAN, Jiří. *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity*. Praha: 2008 (387–408), s. 388-395.

⁶⁹⁶ PODLAHA/ŠITTLER 1903, XIII.

⁶⁹⁷ EMLER, Josef (ed.) *Kronika zbraslavská: Chronicon Aulae Regiae; Výpisy z rozličných kronik s několika zápisy zbraslavskými = Excerpta de diversis chronicis additis quibusdam Aulae Reggiae memorabilibus ; Kronika Františka Pražského = Chronicon Francisci Pragensis; Kronika Beneše Krabice z Weitmile =*

svého nevlastního bratra Jana Volka v roce 1330, je pravděpodobné, že trn přešel do jeho vlastnictví. Dana Stehlíková míní, že dědicem trnu mohl být také Karel IV. Na základě toho předpokládá, že Jan Volek mohl potřebovat panovníkův souhlas, když chtěl relikvii darovat.⁶⁹⁸ Relikviář byl původně možná darován klášteru benediktinek v Pustiměři na Moravě, který založil biskup Volek v roce 1340 a kde byla abatyší jeho sestra Alžběta. Biskup založil klášter z vlastních prostředků a daroval mu množství svatých ostatků, liturgických rouch a bohoslužebného náčiní.⁶⁹⁹ Klášter byl založen za spásu duše Elišky Přemyslovny a jejích rodičů. V roce 1351 našel v tamějším klášterním chrámu místo posledního odpočinku i sám Jan Volek. Karel IV. oproti tomu zaopatřil klášter pozemky a přiznal mu náležité svobody a privilegia.

Benediktinky z Pustiměře svěřily klášterní poklad na počátku husitských válek sesterskému klášteru sv. Doroty ve Vídni, kde byl doložen ještě v roce 1469. Mezi relikviáři putujícími z Pustiměře do Vídně byly i statuity apoštolů Tomáše, Ondřeje, Bartoloměje a Matouše, které Karel IV. daroval roku 1350 pražské svatovítské katedrále.⁷⁰⁰ Jestli se do pustiměřského kláštera, zaniklého koncem 16. století, jeho poklad ještě vrátil, nelze prokázat.⁷⁰¹

Na uvedeném relikviáři je kromě nejčastěji zobrazených nástrojů Kristova utrpení (kříž, kůl, dŕtky, trnová koruna a kopí) se zde navíc nacházejí ještě kohout a kostky. Relikviář tak díky plasticky ztvárněným prvkům, které připomínají jednotlivé epizody pašijového příběhu, vytváří komplexní připomínku Spasitelova utrpení, přestože reálně byly přítomny pouze některé z relikvií.⁷⁰² Obraz bolestného Krista, který rozjímá nad nástroji svého umučení, tak v sobě koncentruje celé pašije.⁷⁰³ Ještě podrobnější seznam připomínek

---

Chronicon Benessii de Weitmil. V Praze: Nadání Františka Palackého, 1884. *Fontes rerum Bohemicarum*, s. 280.

⁶⁹⁸ STEHLÍKOVÁ 2001, 195.

⁶⁹⁹ Quo humato dominus Wolko, filius domini Wenceslai regis Boemie in pontificem et pastorem ecclesie Olomouensis est assumptus et inter presules dicte ecclesie vicesimus tercius ordine numeratus. Hic monasterium sanctimonialium prope Pustmyr suis propriis sumptibus et expensis erexit et fundavit copiosis redditibus et proventibus dotavit ac ornamentis nobilibus, calicibus et sanctorum reliquiis ad laudem et honorem Dei genitricisque sue Mariae virginis gloriosae et tocuis celestis sanctorum curie magnifice et multipliciter decoravit. Prefatus eciam reverendissimus pater a domino Karolo marchione Moravie consanguineo suo ratificacionem et confirmationem impetravit. Zakládací listina kláštera v Pustiměři, podle: LOSERTH 1982, 87.

⁷⁰⁰ V téže roce daroval Karel IV. svatovítskému chrámu také výše zmíněnou statuetu sv. Ludvíka IX.

PODLAHA/ŠITTLER 1903, 21 a III.

⁷⁰¹ OTAVSKÝ 2006f, 153.

⁷⁰² BERLINER 1995, 63.

⁷⁰³ BAGNOLI 2010, 206.

Kristova utrpení je vyobrazen v Pasionálu abatyše Kunhuty.⁷⁰⁴ Teta Jana Volka, Kunhuta Přemyslovna, působila jako abatyše kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. Propojení kláštera benediktinek na Pražském hradě s klášteřem benediktinek v Pustiměři bylo více než intenzivní, jelikož nově vzniklý moravský klášter byl osazen právě řeholnicemi svatojiřského kláštera.

V českém prostředí té doby se nacházelo několik vyobrazení bolestného Krista. Polopostava Krista s rukama překříženými na prsou se nachází např. na deskovém obraze Mistra Theodorika v karlštejnské kapli sv. Kříže, kde je trpící Spasitel po pravici doplněn deskou se dvěma anděly a po levici třemi Mariemi přinášeujícími vonné masti. Dochází tak k mimočasovému propojení události zmrtvýchvstání a příběhu nalezení prázdného hrobu. Kristus má zpola otevřené oči a ve tváři se mu zračí výraz utrpení. Hlavu naklání mírně vpravo.

Na Karlštejně se rovněž nachází dyptich z dílny Tommasa da Modena, zobrazující Matku Boží s božským dítětem a polopostavou Krista, který vystupuje z tumby. Jeho tvář je poškozena, překřížené ruce spočívají volně přes okraj tumby v úrovni pasu.

Dosud zde byly zmíněny pouze příklady polopostav, ale nalézáme i zobrazení celé postavy. Takového bolestného Krista nacházíme na nástěnné malbě v domě u Kamenného zvonu, kde pobýval Jan Lucemburský s Eliškou Přemyslovnou. Trpící Kristus má otevřené oči, hlavu svěšenou k levému rameni, ruce zkřížené na prsou. Malby andělů, kteří obklopují Krista, se dochovaly jen torzálně, takže zřetelněji jsou vidět pouze křídla a svatozář anděla nesoucího kříž po Kristově levici. Lze však předpokládat i přítomnost dalších nástrojů Kristova umučení.⁷⁰⁵ Kristus z baltimorského relikviáře je ztvárněn jako stojící, plně plastická postava. Jeho ruce však nejsou překříženy do tvaru písmene X, ale jsou volně položeny přes sebe. Vzájemně se přidržují a působí přirozeným, uvolněným dojmem. Klidně a stabilně vyznívá také celkový postoj s mírně rozkročenými nohama. Výraz tváře s plně otevřenými očima, jakož i detaily anatomického zpracování, dodávají postavě na životnosti, aniž by přehnaně zdůrazňovaly Spasitelovo utrpení. Kristus zde působí daleko více jako důstojný přemožitel smrti než zmučená oběť.

⁷⁰⁴ Textus de Christi passione, místo uložení Praha, Národní knihovna České republiky, sig. XIV. A.17, vznik 1313-1321.f. 10r.

⁷⁰⁵ PUGLISI / BACHRAM 2014, 38.

Relikviář Bolestného Krista byl mezi lety 1806-1809 při státní konfiskaci církevního stříbra zabaven a přepuncován. Jak dokládá značka na noze relikviáře, unikl roztavení v brněnské mincovně. Na začátku 20. století jej získal francouzský obchodník Jacob Seligman, který skupoval české starožitnosti pro americké bankéře.⁷⁰⁶ V roce 1903 tento relikviář koupil od Seligmana Henry Walters, který jej následně umístil v baltimorské Walters Art Gallery, kde je vystaven dodnes.

---

⁷⁰⁶ STEHLÍKOVÁ 2001, 194.

7.23 Ostensorium sv. Víta v Herrieden

Kat.č.23

Místo uložení: bývalé benediktinské opatství, kapitulní kostel sv. Deokara Herrieden

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Praha, 1356, emailová výzdoba nohy obnovena v roce 1978

Materiál a technika: pozlacené stříbro, jímkový a translucidní email, horský křišťál

Rozměry: výška 42 cm

Jádrem relikviáře na zdobené noze je křišťálová válcová schránka, v níž je umístěna 6-7 cm vysoká statueta sv. Víta držící světcovu relikvii.⁷⁰⁷ **[130]** Nahoře je relikviář zakončen jehlancovou stříškou, na jejímž vrcholu je drobný kříž s Kristem.⁷⁰⁸ Drobná litá soška, která je velmi precizně zpracována, představuje mladého sv. Víta oblečeného do dvorského oděvu. Stojící mladík je oděn do kabátce se suknicí, která sahá nad kolena. Světcův šat je na bocích dle dobové módy přepásán. Soška byla zjevně vytvořena záměrně, s ohledem na konkrétní relikvii: kompozice světce, který oběma rukama drží část kostí, působí elegantním dojmem, a mladík v kontrastu nese relikvii s lehkostí, jež je pocitově neúměrná jejím rozměrům. Tato drobná životná plastika stylově předznamenává práce pražského parléřovského okruhu. Útlá postava sv. Víta je oblečena do módních šatů podobně jako socha sv. Václava, která se dnes nachází ve svatováclavské kapli pražské katedrály.

Noha relikviáře má podstavec trojúhelníkového půdorysu, prolínajícího se s trojlístem. Tři plošky v obloucích trojlístu vyplňují emailové destičky. Jedna z nich je s hlavou Krista, druhá s říšskou orlicí a třetí s českým lvem. **[131]** Obvod nohy obíhá majuskulní dedikační nápis: KAROLUS ROMANORUM IMPERATOR ET REX BOHEMIE DONAVIT ISTAM MOMSTRA(N)CIAM (Karel, římský císař a český král, daroval tuto monstranci). Shodně provedený český i říšský znak se nachází také na noze

⁷⁰⁷ OTAVSKÝ 2006g, 387-388.

⁷⁰⁸ Literatura: OTAVSKÝ 2006g, 387-388, OTAVSKÝ 1978d, 374, KUTHAN/ ROYT 2016, 599, FRITZ 1982, 223.

sardonyxové číše, kterou Karel IV. daroval pokladu svatovítské katedrály roku 1350. Rovněž v tomto případě vystupují ze šrafovaného podkladu hladká písmena.⁷⁰⁹ Od dva roky později nechal Karel IV. doplnit říšský kříž nohou se čtyřmi erbovními štítky.⁷¹⁰ Přestože tvarově je základna každé nohy zcela odlišná (u ostensaria sv. Víta je to trojlíst prolínající se s trojúhelníkem, u sardonyxové číše ovál a u nohy říšského kříže obdélník), boční stranu jejich spodního lemu zdobí u všech tří prací drobné čtyřlísty.⁷¹¹ Z uvedeného vyplývá, že tyto v krátkém časovém rozmezí vzniklé práce byly zřejmě objednány v jedné zlatnické dílně.

Sokl dříku tvoří drobná architektura na kruhovém půdorysu s půlkruhově zakončenými okénky; střecha přechází v dřík, který má stejný profil jako noha. Nodus se čtyřmi rotuly zakončenými ve tvaru čtyřlístu zdobí zlatá písmena AVEM (ave Maria), která vystupují z modrého emailu.⁷¹² Hlavice, která nese cylindr, tvarově nekoresponduje s dříkem, z něhož vyrůstá. Otavský tuto nesourodost spatřuje zejména v profilaci dříku, který tvarem odpovídá noze, avšak hlavice dříku, který nese cylindr, a jehlancová střecha mají čtyřhranný základ.⁷¹³

Cylindr pak obklopují podpěry, z nichž nahoře vybíhají vížky s fiálami. Velmi precizní je zpracování tašek a krabů na jehlancové střeše. Z vrcholu střechy vyrůstá krucifix ve formě větvového kříže, jehož příčná ramena jsou obloukovitě prohnutá. Zde se objevuje ikonografický typus ukřižovaného Krista se zkříženými nohama, který je znám již od první poloviny 14. století.⁷¹⁴

Karel IV. daroval tuto relikvii v roce 1358 kapitulnímu kostelu v Herrieden u Ansbachu, jak nás o tom spravuje dochovaná darovací listina.⁷¹⁵ Sv. Vít zemřel za Diokleciánova pronásledování (304-306 n.l.). Přesný původ relikvie doložit nelze; údajně byla získána z důvěryhodného zdroje, jímž byl zřejmě kostel sv. Marina v Pavii. Tamní benediktinský klášter navštívil Karel IV. roku 1355. Na jeho příkaz zde byly vyzvednuty

---

⁷⁰⁹ KODIŠOVÁ 2013, 114.

⁷¹⁰ Viz kat.č. 7.

⁷¹¹ Emaillem srovnatelného tmavého odstínu modrozelené barvy je zdobena též část berly biskupa Jana Volka. STEHLÍKOVÁ 2010f, 506.

⁷¹² Odlišně byl nápis čten jako "SVCVM" a vykládán jako *Sanctus Vitus Christi Martyr* s odůvodněním, že není zřejmé, proč by se první tři písmena měla číst jako jedno slovo a jen poslední litera měla znamenat začátek slova. Podle: RÜGER / STAFSKI 1959, 66, pozn. 84.

⁷¹³ OTAVSKÝ 2006f, 388.

⁷¹⁴ OTAVSKÝ 1978d, 374.

⁷¹⁵ Text listiny datované k 23. září 1350 otiskl SUTNER 1860, 100. Otavský upozorňuje na existenci dalších dvou opisů listiny (Diecézní archiv Eichstätt, Akt p, Fasc. VII, fol. 64), které uvádějí jako datum 30. září 1350. Otavský OTAVSKÝ 2006g, 388, pozn. 1.

ostatky sv. Víta a král si nechal darovat části jeho hlavy a těla. Rámě sv. Víta, které získal kníže Václav v roce 929 od Jindřicha Ptáčníka a pro něj založil stejnojmennou rotundu na Pražském hradě, však bylo jiného původu – pocházelo z opatství Corvey v Sasku.⁷¹⁶

Ačkoliv si byl Karel IV. vědom toho, že existují dvě místa, která si dělají nárok na relikvie sv. Víta, relikvie z kláštera San Marino přijal. Podle tradice tam tyto ostatky uložil langobardský král Aistulf, jehož nástupcem se Karel IV. stal při své milánské korunovaci v roce 1355. I to mohlo podpořit Karlovu snahu o získání těchto ostatků.⁷¹⁷

Karel IV. daroval tuto relikvii kostelu sv. Víta a Deokara v Herriedenu. Podle Jiřího Kuthana se mohlo jednat o jistou formu odčinění skutku Ludvíka Bavora, který toto město dobyl roku 1316 a odvezl odtud ostatky sv. Deokora, aby je posléze daroval kostelu sv. Vavřince v Norimberku.⁷¹⁸ Darování relikvie druhého patrona kostela sv. Víta, jehož patrocinium bylo společné Herriedenu a pražské katedrále, se tedy za daných okolností jeví jako obzvláště vhodné.

Není doloženo, zda Karel IV. Herrieden osobně navštívil, zřejmě se však znal se členy tamější kapituly, s nimiž se seznámil v létě 1358 za svého pobytu ve Francích. V srpnu téhož roku vystavil listinu, v níž se zavázal, že bere klášter pod svou zvláštní ochranu.⁷¹⁹ Začátkem září se pak Karel vrátil do Čech. Listina potvrzující dar ostensoria klášteru pochází už ze dne 23. září. Na vytvoření takového ostensoria to byl tedy poměrně krátký čas. Karel Otavský se proto domnívá, že ostensorium bylo narychlo sestaveno z některých částí, které již byly v té době hotovy, ale samy o sobě nebyly umělecky velmi hodnotné. Právě složení relikviáře z více částí mohlo být příčinou jeho určité tvarové nesourodosti.

---

⁷¹⁶OTAVSKÝ 2006g, 387-388.

⁷¹⁷Ibidem.

⁷¹⁸KUTHAN / ROYT 2016, 599.

⁷¹⁹OTAVSKÝ 2006g, 387-388.

7.24 Závěsek s druhotnou relikvií sv. Alžběty v Udine

Kat. č.: 24

Místo uložení: Udine, Museo del duomo – Cattedrale di Udine

Inv. č.: (?)

Provenience a datace: brož – první čtvrtina 13. stol., rámeček – Praha po roce 1357

Materiál a technika: stříbro, částečně pozlacené, 3 rubíny, 1 safír, 4 perly, email

Rozměry: výška 4,8 cm, šířka 4,8 cm

Podle nápisu na rámečku jde o relikvii z majetku sv. Alžběty; Karel IV. ji daroval uctívanému tělu patriarchy Bertranda z Aquileje.⁷²⁰ [132] Za relikvii je považována drobná zlatnická práce osázená drahokamy, jež měla patřit ke klenotům, které Alžběta prodala za účelem pomoci chudým.⁷²¹ Kontaktní relikvie Alžběty Uherské má podobou brože osázené drahokamy, které tvoří tvar řeckého kříže. V jeho středu je osazen modrý safír a na každém z ramen je umístěn drahokam červené barvy (pravděpodobně rubín). Mezi drahokamy jsou připevněny čtyři perly, které dotvářejí kompaktní čtvercový ráz šperku. Do čtverce jsou uspořádány i podpůrné zlaté pásky, které se sbíhají pod osazkami červených drahokamů. Orámování, doplněné z iniciativy Karla IV sestává ze dvou plaket. Vnější, zlatá plaketa je ozdobena jazýčkovým lemem, vnitřní stříbrnou plaketu čtvercového tvaru s okosenými hranami zdobí dvouřádkový nápis provedený v červeném a černém emailu: (1. řádek): ISTA. RELIQUIA./ FUIT. D. SCA. ELISABET. / REINA.UNGARIE. QUA. /D.D:CAROLUS. IPA (2.řádek): TO' BEATOB'TRA/ NDO. OB. REVEREN/CIAM. D. CORPO /RIS BERTRANDI (ista reliquia fuit de sancta Elisabeth regina ungarie quam dedit Carolus imperator beato Bertrando ob reverentiam divi corporis Bertrandi).⁷²²

Proti pravosti této druhotné relikvie hovoří dle Karla Otavského zejména umělecký styl jejího provedení. V době, kdy žila Alžběta, se užívalo rámečkových osazen obklopených

⁷²⁰ literatura: SCHIEDLAUSKY 1978, 91-92, SOMEDA DE MARCO 1970, HUYSKENS 1908, MACHILEK 1978, 87, HESSISCHE HEIMAT 1982.

⁷²¹ OEXLE 1981, 79-100.

⁷²² OTAVSKÝ 2007a, 325.

hustě vyplétaným filigránem. Takové se uplatňují například při osazení kamenů na relikviářích sv. Alžběty ve Stockholmu a Bendorf-Sayn.⁷²³ Oproti tomu jsou osazny na sponě sv. Alžběty tvořené ze dvou částí, jejichž spodní část má miskovitý tvar, vyznačující se šikmými stěnami a vroubkovanými okraji.⁷²⁴ Takový typ osazení stylově odpovídá spíše až 14. století. Zpochybnění autenticity relikvie však nijak neumenšuje historickou a estetickou hodnotu tohoto drobného šperku.

V Alžbětině případě se nám dochovalo obzvláště velké množství památek na ni, ať už skutečných, či domnělých. Velké množství jich zůstalo zachováno mezi jejím příbuzenstvem a v okolí její Marburger Stiftung.⁷²⁵ Malá ozdoba ve čtvercovém rámečku patřila k vybavení hrobu blahoslaveného Bertranda de Saint Ganiés v Udine, které bylo roku 1756 nahrazeno novými insigniemi a oděvy; nyní tvoří základ tamního pokladu.⁷²⁶

Alžběta Durynská byla svatořečena pouhé čtyři roky po své předčasné smrti v roce 1231. V době procesu její kanonizace tak bylo k dispozici stále velké množství autentických informací o jejím životě a působení. Alžběta se narodila v roce 1207 jako dcera maďarského krále Ondřeje II. Rané dětství strávila na maďarském dvoře, ale již ve čtyřech letech byla kvůli dohodnutému sňatku odvezena na dvůr Ludvíka IV., durynského landkraběte. Na jeho dvoře byla Alžběta vychovávána až do roku 1221, kdy se za Ludvíka provdala. Šest let po svatbě však ovdověla, neboť její manžel zahynul při křížové výpravě, a to po boku císaře Jindřicha II. z rodu Štaufů. Po ovdovění Alžběta již další sňatek odmítala.

Někdy v polovině dvacátých let 13. století se Alžběta zřejmě seznámila s františkánským ideálem chudoby. Pod vlivem svého zpovědníka Konráda z Marburgu se zcela oddala náboženskému životu v duchu františkánské spirituality. Vzhledem k tomu, že se již nemínala znovu provdat, měla konflikty se svým švagrem Jindřichem IV. Durynským, jenž jí odebral její vdovské statky. Nakonec díky pomoci Konráda z Marburgu obdržela

---

⁷²³ Nejstarší částí relikviáře zhotoveného pro lebku sv. Alžběty je achátová mísa pocházející ze 4. až 7. století n. l., ostatní části z 11. století, noha relikviáře a části královských korun, které staly součástí relikviáře jsou datovány do 13. století. Právě na těchto částech relikviáře jsou dobře patrné nižší uzavřené osazny použité u menších drahokamů, které plynule vystupují z filigránového zdobení a vyvýšené osazny s krapnami pro větší drahokamy. Stockholm, Stattsens historiska museum.

Relikviář pro paži sv. Alžběty Durynské byl pravděpodobně zhotoven kolem roku 1240 a mohl být již během 13. století přemístěn do kláštera premonstrátek v Altenbergu, kde byla abatýší Alžbětina dcera, Gertruda z Altenbergu, a kde byl uchovávan až do počátku 19. století. Také osazny menších kamenů tohoto relikviáře jsou organicky srostlé s filigránovým podkladem, zatímco větší solitérní kameny přichycené krapnami zdůrazňují mírně vyvýšené osazny miskovitěho tvaru.

⁷²⁴ OTAVSKÝ, 2007a, 325.

⁷²⁵ Ibidem.

⁷²⁶ OEXLE 1981, 79-100.

statky v okolí Marburgu, na nichž doživotně pobývala. Tam také o tři roky později zemřela; bylo to v nemocnici, kterou sama pro chudé založila.

Alžbětino mimořádně rozvinuté sociální citění s chudými, nezaopatřenými a nemocnými se však projevovalo již v době jejího pobytu na durynském dvoře, kde bylo její chování trnem v oku ostatním dvořanům. Alžbětina vstřícnost vůči poddaným z nejnižších vrstev byla v rozporu s dvorskou etiketou, a tak bylo její počínání chápáno jako nevhodné, ba pohoršlivé. Svým postojem k majetku údajně kompromitovala celý dvůr. Např. během hladomoru v roce 1226 neváhala vyprázdnit hraběcí sýpky, aby jejich obsah rozdala jako almužny hladovějícím. Mezi chudé rozdělovala také oblečení a pracovní nástroje, aby se napříště mohli zaopatřit sami, a tak podporovala jejich samostatnou činnost. Alžběta vydávala pro chudé velké finanční obnosy a v péči o nemocné daleko překračovala hranice odpovídající jejímu stavu.⁷²⁷ Jako finanční zdroj jí při tom sloužilo i rozprodávání vlastních cenností, k nimž mohl patřit i šperk ve tvaru řeckého kříže, uložený dnes v udinské katedrále.

Zodpovědět otázku po skutečném původu drobného šperku je dosti obtížné. Karel IV. byl totiž v přátelském vztahu jak s Alžbětinými potomky z rodu Wettinů, tak s maďarským dvorem, jmenovitě v době Karla Roberta a mladého Ludvíka I. (díky Karlovu sňatku s Annou Svídnickou). Také návštěva Karla IV. v marburském domě Řádu německých rytířů na konci května roku 1357 se vyznačovala zvláště srdečnou atmosférou, která by obdarování drahocennou relikvií mohla nahrávat.

S jistotou nelze říci ani to, při jaké příležitosti postoupil Karel IV. vzácnou relikvii do Udine. Za tímto darem stálo jistě významné politické postavení tamního patriarchy v říši. Francouz Bertrand de Saint-Geniés (patriarchou 1334-1350) znal Karla od dob jeho regentství v Udine.⁷²⁸ Po Bertrandově zavraždění prosadil Karel IV. v Avignonu jako jeho nástupce nemanželského syna krále Jana Lucemburského, Mikuláše (1350-1358), a podporoval jeho začátky v úřadu. Poté, co byli Bertrandovi vrazi potrestáni, bylo jeho tělo vyzvednuto a vloženo do mramorové tumbly, kterou předtím objednal pro relikvie sv. Hermagora a Fortunata. Bertrand sám byl totiž v té době již uctíván jako mučedník. Každoročně 6. června, v den Bertrandova úmrtí, bylo jeho tělo oblečeno do pontifikálního oděvu a se slonovinovou biskupskou berlou v ruce posazeno na oltář.

---

⁷²⁷ BELGHAUS 2005, 123-125.

⁷²⁸ Jednoměsíční pobyt v roce 1337.

Karel Otavský se domnívá, že úmysl darovat přívěsek sv. Alžběty jako sponu na Bertrandův ornát pojal Karel IV. zřejmě během své první římské cesty. Tehdy se zastavil v Udine, aby se tam setkal se svým nevlastním bratrem Mikulášem. Ten mu tehdy jakožto domnělý autograf daroval dvě složky Markova evangelia.⁷²⁹ V té době se tam císař mohl setkat s klíčícím kultem svatého patriarchy Bertranda. Rámeček, na němž je Karel IV. titulován jako císař, musel tedy nutně vzniknout až po Karlově římské korunovaci v roce 1355. Pravděpodobně se tak stalo v Sienně, kde pobýval od 19. dubna do 5. května onoho roku; se svým nevlastním bratrem. Chybné označení na rámečku, kde je sv. Alžběta uvedena jako maďarská královna, by se dalo vysvětlit právě těmito zvláštními okolnostmi vzniku zlatnické práce.

Po Alžbětině smrti se její nemocnice pro chudé pozvolna proměnila v poutní místo. Již roku 1232 nedokázala nemocniční kaple pojmout návaly poutníků, a tak bylo započato se stavbou nového kamenného poutního kostela, zasvěceného sv. Františkovi. O mimořádné účtě, prokazované tehdy světici, výmluvně hovoří okolnosti přenesení jejího těla do chrámu. V květnu 1236 pomáhal se slavnostním vyzvednutím Alžbětiniých ostatků a s jejich přenesením na hlavní oltář sám císař Fridrich II., jenž byl na znamení pokory prostě oblečen a bos. U této příležitosti také byla na hlavu světice vložena nově zhotovená koruna.⁷³⁰

Samotná relikvie byla uchovávána v magdeburském kostele sv. Alžběty, kde se stala součástí chrámového pokladu. Kostel spravovali němečtí řádoví rytíři.⁷³¹ Karel IV. zřejmě relikvii obdržel během své návštěvy Marburgu v roce 1357, kdy se spolu s Alžbětou Bosenskou vydal na pouť k hrobu sv. Alžběty.⁷³² Následně nesl císař spolu s knížaty relikviářovou skříň s ostatky sv. Alžběty ve slavnostním procesí městem. Je možné, že Karel IV. využil této příležitosti k získání relikvií od Řádu německých rytířů. Převora domu německých rytířů v Marburgu tehdy jmenoval císařským dvorním kaplanem a daroval mu vzácný prsten zdobený rubínem.⁷³³

---

⁷²⁹ OTAVSKÝ 2007a, 324.

⁷³⁰ FRANKE 1982, 167-168.

⁷³¹ URSINI 2017, 349.

⁷³² Srovnání: BAUCH 2017, 79-85

⁷³³ FRANKE 1982, 169.

7.25 Relikviářová skříň sv. Zikmunda

Kat.č.25

Místo uložení: farní kostel sv. Zikmunda, Saint Maurice d' Agaune

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: Západní Švýcarsko (?), 1365

Materiál a technika: tepané stříbro, částečně pozlacené, litá mosaz, dřevěné jádro

Rozměry: výška 49,5 cm, délka 72 cm, hloubka 34 cm

Roku 1365 navštívil Karel IV. Avignon, aby se pak zastavil v Arles, kde byl korunován za krále arelatského.⁷³⁴ Na zpáteční cestě se v St. Maurice d'Agaune poklonil ostatkům mučedníků z thébských legií, a především jejich velitele, sv. Mořice. V tomto opatství však byly rovněž uloženy ostatky burgundského krále sv. Zikmunda a jeho rodiny. Relikvie tohoto panovníka se jevily jako vhodný symbol propojení českého a francouzského království. Karel nechal otevřít Zikmundův hrob a vyzvednout jeho ostatky, z nichž nechal část oddělit.⁷³⁵ Tyto relikvie následně odvezl do Prahy, kde je dal uložit do samostatné kaple, zřízené k počtě sv. Zikmunda ve svatovítské katedrále.

Podle svědectví kroniky Beneše Krabice z Weitmile působily přivezené ostatky četné zázračné události: “A toto tělo sv. Zikmunda tam proslulo velikými zázraky, jež, byvši nám dostatečným svědectvím věrohodných osob dosvědčeny a před námi potvrzeny, jsou vepsány níže. A o těchto zázracích sv. Zikmunda je v pražské sakristii zvláštní traktát, neboli knížka.”⁷³⁶ Když se pak roku 1368 císaři narodil druhorozený syn, na mučedníkovu počest dostal jméno Zikmund; oba jeho rodiče měli tohoto světce v úctě, a tak bylo jeho narození přičítáno světcovým přímlovám.⁷³⁷ Kronikář Beneš Krabice z Weitmile zaznamenal, jak Karel IV. vyjádřil světci svou vděčnost: “Jeho hrob dal císař podivuhodně ozdobit zlatem a

⁷³⁴ literatura: OTA VSKÝ 1978a, 313, REINER 1944, 119-122, TOMASI 2014, 120-122, KUTHAN/ROYT 2016, 593-597, POLC 1967, 127-131.

⁷³⁵ REINER 1944, 119-122.

⁷³⁶ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 237.

⁷³⁷ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 239.

stříbrem a v den křtu řečeného chlapce věnoval tisíc zlatých na zakoupení důchodů pro jeho oltař a pražské kapitule deset hřiven, jež se měly rozdělit na díly.⁷³⁸

Pro ostatky, které zůstaly v St. Maurice, dal Karel ze stříbra zhotovit relikviářovou skříň. V levém štítě je v medailonu vepsáno: D. D. CAROLUS IV. IMPERATOR Ao 1365. Stříbrný domečkový relikviář dnešní podoby ukrývá starší dřevěné jádro. Z původní schránky se zachovaly pouze tepané reliéfní postavy z pozlaceného stříbra a žebrované ozdoby vrcholů štítů. Současná podoba schránky je výsledkem restaurátorských prací, jež provedl roku 1864 ženevský zlatník A. Berthold.⁷³⁹ Svědčí o tom nápis umístěný v medailonu na pravém štítu relikviáře: a RESTAVRATA Ao 1864 par F.A. Berthold á Genève (restaurováno / po restaurování l. P. 1864 F. A. Bertholdem z Ženevy).

Plastiky byly pravděpodobně před znovuosazením značně poškozené, a tak byly restaurovány, částečně nově doplněny, v některých případech byly zjevně upraveny i původní části. Bohužel se nedochovalo žádné vyobrazení nebo popis původního stavu, podle něhož by bylo možné zrekonstruovat umístění figur na schráně. Lze však předpokládat, že původně byly jednotlivé postavy zasazeny do architektonického rámce, tak jako je to u relikviářových skříní obvyklé.⁷⁴⁰

Při dnešním uspořádání je na přední stěně umístěn reliéf s králem na trůnu, který zřejmě původně v levici třimal žezlo. **[133, 135]** Po obou jeho stranách stojí dva rytíři v přilbách. Paže, která míří do středu výjevu, je u obou pozvednutá, paže směřující vně výjevu je pokrčena v bok. Na zkosené ploše střechy je připevněna sedící ženská postava s korunou, držící na hrudi knihu. Po obou jejích stranách stojí ženy, jejichž nohy jsou nakročeny směrem ke královně a jejichž těla se otáčejí tímž směrem. Ruce obou žen jsou pozdviženy před tělem a vztahují se dlaněmi ke královně.

Na zadní stěně relikviáře stojí pět vousatých mužů v tunikách pod kolena a pláštích. **[134]** Střední figura je jako jediná otočena zcela z en face. Figury po obou jejích stranách se tvářemi mírně odchyľují od ústřední postavy. Dvě vzdálenější postavy se natáčejí celým tělem směrem k ústřední postavě. Figura zcela vlevo vztahuje ruce směrem ke středu, zatímco hlavu odvrací. Postava zcela vpravo naopak do středu kráčí i pohlíží. Nohy a těla mužů byly domodelovány při úpravách v 19. století a kontrastují s vysokou uměleckou

⁷³⁸ KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987, 239.

⁷³⁹ TOMASI 2014, 120-122.

⁷⁴⁰ Srovnání: BECKER 2012, 31-55.

kvalitou zpracování tváří.⁷⁴¹ Na šikmé ploše střechy jsou umístěny dvě reliéfní postavy. Před mužem s plnovousem, sedícím na trůnu, klečí na levém kolenu rytíř. Na rytířově boku je druhotně umístěn kříž se symbolem sv. Mořice. Starcovy ruce vztažené k rytíři, stejně jako část křesla, na němž sedí, jsou rovněž výsledkem restaurátorského zásahu z 19. století.

Na obou úzkých štítových stranách relikviáře stojí štíhlé ženské figury v přiléhavých šatech, s nízko umístěnými úzkými pásky a s diadémy na hlavách. **[136, 137]** Jedna je mírně natočena do strany a obě ruce pozvedá nad úroveň pasu, druhá je zobrazena čelně s pokrčenými rukama, spočívajícíma v uvolněném gestu před tělem. Koruny a opasky postav nejsou pravděpodobně původní.⁷⁴²

Smysl jednotlivých scén není zcela jasný, většinou zřejmě jde o výjevy ze života sv. Zikmunda. Výrazně limitujícími faktory zůstává neznalost původního uspořádání jednotlivých figur a možná absence již nedochovaných atributů či jiných původních znaků, které by mohly napomoci k přesnější identifikaci postav.

Sv. Zikmund žil v 6. století, kdy se mnozí věřící ariánského vyznání přikláněli k ortodoxii. Již Zikmundův otec, vládce Burgundů Gunbald, udržoval styky se sv. Avitem, viennským biskupem, a zvažoval konverzi. Křest z Avitových rukou však přijal až roku 500 jeho syn Zikmund. Avitus také Zikmunda přesvědčil, aby násilně nepotlačoval stávající burgundské ariány, ale naopak vydal edikt o náboženské toleranci.⁷⁴³

Zikmund usedl na burgundský královský trůn roku 526. Jeho první manželkou se stala Amalaberga, dcera ostrogótského krále Theodericha; společně měli jednoho syna. Po smrti manželky pojal Zikmund za ženu její služebnou, s níž měl další dva syny: Gistala a Gondobada. Jeden z mladších synů si pak chtěl zajistit následnictví, a tak nařkl před otcem nevlastního bratra z toho, že usiluje o otcův život a trůn. Na základě tohoto falešného obvinění dal Zikmund onoho syna uškrtnout. Zikmundovi se poté zjevil stařec, který mu jeho čin vyčetl a uložil mu vykonat pokání nad hrobem sv. Mořice. Zikmund ho však neposlechl.

K pokání ho následně přivedla až těžká nemoc a uzdravení z ní. Teprve tehdy se uchýlil do baziliky sv. Mořice, vystavěné na počest důstojníka thébských legií Mořice, který tam byl za císaře Maximiána (285-305) pro své křesťanské vyznání, rovněž se svými vojáky,

---

⁷⁴¹ TOMASI 2014, 121.

⁷⁴² TOMASI 2014, 120-122.

⁷⁴³ POLC 1967, 127-131.

popraven a pohřben.⁷⁴⁴ Na popud biskupa Avita z Vienne založil Zikmund při bazilice sv. Mořice klášter, vykonal tam se svými syny pokání a přijal spolu s dalšími předními muži své země mnišské roucho.⁷⁴⁵

Během války mezi Franky a Burgundy upadl Zikmund i s manželkou a syny Gunbaldem a Gistaldem do nepřátelského zajetí. Frankové tehdy odvedli celou rodinu k městu Orleáns, kde byli všichni její členové zabiti. Jejich ostatky pak byly vhozeny do studny. Zanedlouho nato, už mezi lety 535-536, byla jejich těla přenesena do agaunské baziliky sv. Mořice a zavraždění začali být uctíváni jako mučedníci. Český dodatek k legendě Aurea popisuje tuto situaci následovně: k rozvoji kultu přispěla četná uzdravení prisuzovaná jejich přímluvám.⁷⁴⁶ Legenda o sv. Zikmundovi zůstává tedy jediným vodítkem při snaze o rekonstrukci původní ikonografické podoby relikviáře.⁷⁴⁷

Postavy pěti mužů, stojících v řadě na přední straně relikviáře, jsou dle Heriberta Reinerse zastíženy v okamžiku, kdy Zikmund nastoupil cestu pokání a přijal spolu se svými syny a dalšími mocným země mnišské roucho.⁷⁴⁸ Prostřední z pěti mužů, oblečených v jednoduchých oděvech, by mohl být sám král. Je označen křížem sv. Mořice, který drží ve své pravé ruce. Zikmundovi synové na výjevu chybí, což Reiners odůvodňuje případnou nekompletností dochovaných figur.

Výjev na střeše lze interpretovat dvojím způsobem. Buď jde o scénu, kdy Zikmund pokleká před starcem, který mu ve zjevení přikázal vykonal pokání na hrobě thébských mučedníků, nebo před biskupem Avitem, s nímž Zikmund udržoval kontakty a který stál také u založení kláštera. První varianta se jeví jako pravděpodobnější vzhledem k tomu, že zobrazená postava není označena žádnými biskupskými insigniemi. Biskupové byli takto běžně zobrazováni, a to pro usnadnění orientace v námětu.

Na zadní straně relikviáře lze identifikovat prostřední postavu, sedící s královskou korunou na hlavě, jako Zikmunda. Rytíře stojící po obou panovníkových bocích interpretuje Heribert Reiner jako Zikmundovy syny z druhého manželství Gistala a Gondobalda.⁷⁴⁹ Pravděpodobně však jde spíše o anonymní královský doprovod, jehož protipól tvoří štíhlé

---

⁷⁴⁴ POLC 1967, 127-131.

⁷⁴⁵ REINER 1944, 119-122, srovnání: POLC 1967, 127-131.

⁷⁴⁶ POLC 1967, 127-131.

⁷⁴⁷ V českých dodatcích Zlaté legendy se byla legenda o sv. Zikmundovi zařazena již na přelomu 14. a 15. století (rukopis NK VIII A 28, fol 346 ra-347va). VIDMANOVÁ 2012, 412-415.

⁷⁴⁸ REINER 1944, 119-122.

⁷⁴⁹ REINER 1944, 122.

královniny dvorní dámy, znázorněné na střeše zadní strany relikviáře. Královna je zřejmě Zikmundova druhá manželka, která spolu s ním a jejich dvěma syny podstoupila mučednickou smrt, a byla pak proto uctívána coby světice. Její ostatky však v relikviáři uchovávány nejsou, a ani kniha, kterou drží v ruce, nepoukazuje na žádnou konkrétní osobu.

Schrána je považována za dar Karla IV., přičemž se toto tvrzení opakuje v literatuře od 16. století. Prvním spolehlivým pramenem je listina z roku 1414, kdy se v klášteře sv. Mořice zastavil císař Zikmund Lucemburský. Vyžádal si tehdy část ostatků sv. Zikmunda pro klášter, který chtěl v Čechách založit. Schrána je v listině popsána jako: *Capsa argentea quam fabricari et fieri fecit inclitya memoria Dominus Dominus Carolus Augustus*. V roce 1380 nechal biskup ze Sitten zhotovit pro schránu pevnou ochrannou železnou mříž.

Přes veškerou snahu A. Bertholda o zachování původního charakteru relikviáře a stylu odpovídajícího 14. století působí doplňky často poněkud neobratným dojmem. (Jde například o doplnění nohou mužských postav). Propojení nově doplněných částí, které jsou oproti originálu často zpracovány hrubším způsobem, při bližším pozorování nevyznívá s celkem příliš harmonicky. Původní části však vykazují vysokou uměleckou úroveň a preciznost zpracování. Zejména mužské tváře, lemované pečlivě upravenými vlasy a vousy, jakož i detaily účesů a oděvů ženských postav svědčí o dobré řemeslné úrovni zlatníka a stylově plně odpovídají období 14. století. Rovněž siluety postav, dnes u několika figur zdeformované pozdějšími úpravami, byly zřejmě původně elegantní a křehké. V současnosti jsou dle Michele Tomasi všechny postavy na relikviáři oděny světsky; jedinou výjimkou by mohl být muž držící kříž, stojící ve středu řady na zadní straně relikviáře. Je však nadmíru obtížné zjistit, jak vypadala těla postav před úpravami z 19. století, a jisté není ani to, zda se figury dochovaly v kompletním počtu.

Emanuel Poche se domníval, že zmíněné postavy dokládají pokrokovost práce a virtuozitu pražských zlatníků. Naopak Michele Tomasi považuje tuto práci za dílo švýcarských zlatníků, s nimiž Agaune prokazatelně pěstovalo kontakty, což se jeví jako pravděpodobnější oproti variantě, vyžadující zaslání hotového relikviáře ze vzdálených Čech.

Jak potvrzuje záznam v účetní knize z let 1366-1367, kde jsou zaneseny výdaje předešlého roku, na vzniku relikviáře se finančně podílela i obec Agaune.⁷⁵⁰ Relikvie byly do schrány, která byla vystavena na hlavním oltáři, vloženy až roku 1380. Při té příležitosti dal

---

⁷⁵⁰ Saint-maurice d'Augaune, archives communales, účty za období 1. února 1366-1. února 1367, s. 336.

biskup Eduard Savojský-Achaia zhotovit mříž, která ochraňuje relikviář dodnes.⁷⁵¹ V současnosti je relikviář uložen v oltáři a skrze mříž jej lze spatřit.

Při pokusu o rekonstrukci původní podoby relikviáře zůstávají základním zdrojem poznání dochované skříňové relikviáře s architektonickými prvky, které umožňují jak nastínění pravděpodobného členění relikviáře a odvození užitého architektonického tvarosloví, tak i zohlednění známých konceptů ikonografického uspořádání výjevů ze života světců.

Schrána typově spadá mezi tumbové, (jinak též sarkofágové či domečkové) relikviáře. Jedná se o tumby, které zpravidla připomínají jednoduchou stavbu se sedlovou střechou a dvěma průčelími. Ostatní architektonické prvky plní povětšinou pouze výzdobnou funkci, takže umístění portálů a věží nekopíruje reálnou sakrální architekturu.⁷⁵² Od konce 12. století docházelo k stále častějším snahám o nápodobu reálných půdorysů, objevuje se například příčná loď. Na druhou stranu apsidy, či chórové závěry nebyly do zmenšené zlatnické podoby kaplí a kostelů přejaty nikdy. K oblíbeným výzdobným prvkům se zařadil rytý dekor napodobující zdivo, či střešní šindele na fasádě se objevily fiály a krabi, v oknech kružby a rozety. Domečkový relikviář, i když jeho půdorys zůstává stále velmi jednoduchý, začíná stále více evokovat dojem zmenšené katedrály. Architektonizace tumby rovněž podmiňuje její výzdobu. Nechává méně prostoru pro email a drahokamy a oproti starším tumbám na ní převažuje zlaté barva na úkor pestrosti.⁷⁵³

Tak jako nebesa jsou domem Božím, zlatý dům relikviářové tumby v sobě nese památky, které odkazují k nebeské existenci světců. Relikviář je na rozdíl od chrámu, který je obklopen nepřátelským světem, již bezpečně umístěn v chrámovém prostoru. Oproti katedrále se tak nemusí opevňovat před okolím a může všechnu svou krásu a přívětivost ukázat navenek.⁷⁵⁴ Relikviář tedy díky své materiálové kvalitě umožňuje vnímat smysly a bezprostředně pocítit skutečnou přítomnost světců. Relikviářový dům je tělem a ostatek, ukrytý uvnitř, duší.

Rozsáhlou plochu bočních stěn relikviáře člení pravidelné arkády. Nejčastěji jich bylo dvanáct, jako odkaz dvanáct bran nebeského Jeruzaléma. Dvanáct oblouků a tvořilo vhodný

---

⁷⁵¹ TOMASI 2014, 122.

⁷⁵² BECKER 2012, 26.

⁷⁵³ BECKER 2012, 26-27.

⁷⁵⁴ STEPHANY 1959, III-XVIII, IV.

rámec pro postavy dvanácti apoštolů. Arkády ryze dekorativního charakteru mírně předstupují před hmotu relikviáře a rytmicky oddělují jednotlivé figury.⁷⁵⁵

Reliéfy svatých, na nichž jsou světci hlavními aktéry výjevů se objevují od dvanáctého století a bývají umístěny na střeše. Nejedná se však ještě o životopisy jednotlivých světců, ale jsou zde vnímáni v širším kontextu dějin spásy.

V případě relikviáře sv. Zikmunda se dochovaly pouze postavy, které mají své místo v pozemském příběhu krále Zikmunda. Postava Krista, ani Panny Marie Marie se nedochovala, což ovšem zdaleka nemusí znamenat, že na relikviáři původně nebyly přítomny. Právě akcent na přítomnost fyzických ostatků světce v tomto světě a jeho současné přebývání v nebesích, po boku Krista, tvořil klíčovou součást ikonografického programu řady tumb. Naopak, současné uspořádání postav nerespektuje fakt, že na čelních stranách byly často umístovány významnější postavy a umísťuje sem postavy mladých žen, zřejmě členek královniny družiny. Na druhou stranu jsou však tyto ženské postavy větší než všechny ostatní, což naznačuje, že zřejmě tvořily součást hierarchicky významnějšího celku. Otevřená však zůstává rovněž varianta, že postavy dvou žen, které se od ostatních figur stylově odlišují, nebyly původně součástí. Tomu by odpovídal i fakt, že kromě Zikmundovy druhé manželky, která spolu s ním zahynula mučednickou smrtí, žádné další významné ženy v legendě nefigurují. Aktuální uspořádání postav na levé boční stěně nezrcadlí uspořádání postav na stěně pravé. Původně bylo však rozložení postav po obou stranách zřejmě rovnoměrné, jako u většiny ostatních tumb.

Čelní stěny bývají častěji významnější, což podtrhuje jak bohatší dekor, tak i vyobrazení významnějších postav. Současná tumba neumožňuje odvození rozměrů původního relikviáře, protože dřevěné jádro ani pláty tvořící dno nejsou původní.

Kresba představuje možnou podobu relikviářové skříně sv. Zikmunda a rozvržení postav rámci architektury, tak jak mohla vypadat po dokončení v roce 1365. [138, 139] Nejedná se o přesnou rekonstrukci původního stavu, což vzhledem k stupni dochování vlastní tumbky a známým pramenům není možné, ale o naznačení co možná nejpravděpodobnější původní podoby vycházející z tvaru a uspořádání postav známých z dochovaných skříňových relikviářů.

---

⁷⁵⁵ BECKER 2012, 86

7.26 Relikviářová busta sv. Zikmunda v Plocku

Kat.č.26

Místo uložení: Diecézní muzeum, Plock

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: busta 1351-1356 Krakov, koruna kol. 1260 Uhry

Materiál a technika: tepané, částečně pozlacené stříbro, drahokamy(?)

Rozměry: výška 45 cm

Tato relikviářová busta z tepaného stříbra zdobená drahokamy zpodobňuje sv. Zikmunda jako důstojného panovníka ve středním věku, s vlnitými vlasy sahajícími do polovinu krku a s pěstěným plnovousem, pečlivě upraveným do loken.⁷⁵⁶ [140] Ramena a hrud' světcovy podobizny jsou zhotoveny z hladkého stříbrného plechu. Na středu hrudníku je vsazen jeden modrý kámen, spodní část busty zdobí výrazný dekorační pás, na němž se střídají velké a drobné liliové květy, podobně jako u panovnických korun. Podstavec busty je opatřen dedikačním nápisem, je osazen kameny a ozdoben prolamovaným trojlístovým dekorem.

Bustu sv. Zikmunda věnoval katedrále v Plocku roku 1370 polský král Kazimír Veliký, aby do ní byla vložena část lebky sv. Zikmunda, uložená do té doby ve skříňovém relikviáři.⁷⁵⁷ Do Polska se dostala úcta ke sv. Zikmundovi prostřednictvím Karlovy manželky Elišky Pomořanské, vnučky Krále Kazimíra Velikého.⁷⁵⁸

Část hlavy sv. Zikmunda získal Karel IV. roku 1355 a dal pro ni zhotovit stříbrnou pozlacenou hermu.⁷⁵⁹ V závěrečné části připsané k inventáři z roku 1354 je relikvie popsána: *Magna pars capitis sancti Sigismundi regis Burgundiae et martyris* (Velká část hlavy sv.

---

⁷⁵⁶ LITERATURA: FRITZ 1982, 227-228, POCHE 1979, 138-139

⁷⁵⁷ MACHILEK 2013, 59-98, 80-81.

⁷⁵⁸ Přestože Karel IV. získal první relikvii sv. Zikmunda již během cesty na přelomu let 1354-55, kdy získal velkou část světcovy lebky v klášteře Einsiedeln. Zikmundův kult se však rozvinul až po roce 1365, kdy Karel IV. získal v Agaune ostatky sv. Zikmunda a dal mu zasvětit vlastní kapli v pražské katedrále. MENGEL 2007, 17-32, 22. MACHILEK 2013, 59-98, 68

⁷⁵⁹ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, 47.

Zikmunda, krále Burgundska a mučedníka.⁷⁶⁰ Inventář z roku 1355 již uvádí, že je tento svatý ostatek uložen v relikviářové bustě z pozlaceného stříbra.⁷⁶¹

Karlova dcera, braniborská markraběnka Kateřina, rovněž chovala sv. Zikmunda ve velké úctě. V inventáři z roku 1368 je zmíněna jako dávkyně koruny ozdobené množstvím drahokamů a perel, kterou věnovala pro ozdobu Zikmundovy busty. Hrud' sv. Zikmunda byla nově doplněna zlatou fibulí, kterou zdobí devatenáct perel, tři safíry, pět smaragdů a sedm červených pallasů.⁷⁶²

Karlova čtvrtá manželka, Eliška Pomořanská, byla velkou ctitelkou sv. Zikmunda a nechala na jeho počest vyrobit roku 1371 zlatou bustu. Výše zmíněná koruna byla později dále užívána k okrase nové zlaté bysty, na niž byla vkládána o nedělích a svátcích.

Není náhodou, že první syn Elišky Pomořanské dostal jméno Zikmund (narozen 1368). Na základě toho, že svatovítské inventáře po roce 1368 již starší bustu nezmiňují, usuzuje Emanuel Poche, že ji Eliška Pomořanská darovala svému dědovi Kazimírovi.⁷⁶³ Podle dedikačního nápisu na bustě ji Kazimír získal v roce své smrti. Nápis gotickou minuskulí uvádí: Kasimirus dei gracia rex poloniae procuravit istud caput argenteum ad honorem sancti sigismundi sub anno domini MCCCLXX (Kazimír, z Boží milosti král polský, opatřil tuto stříbrnou hlavu k počtě sv. Zikmunda léta Páně 1370). Emanuel Poche staví svou teorii o českém původu busty právě na tomto nápisu. Je tam totiž napsáno, že Kazimír bustu opatřil, tedy získal, nikoliv že ji nechal vyrobit.

Busta tedy může být interpretována jako původní součást svatovítského pokladu. Tato hypotéza se však jeví značně problematickou při pohledu na samotnou bustu, která se stylově naprosto odlišuje od dochovaných pražských zlatnických prací vzniklých kolem poloviny 14. století. Zejména tvrdost, kterou lze sledovat ve zpracování rysů obličeje, jakož i zpracování očních panenek do soustředných kruhů, nenalézá v českém prostředí adekvátní srovnání. Ornamentální zpracování vlasů je oproti známým pracím značně schematické a zjednodušené. Rovněž dekorativní pás zdobený plastickým liliovým dekorem, a zejména prolamované trojlisty na spodním obvodu podstavce busty se svým poněkud rustikálním

---

⁷⁶⁰ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, IX, inv.č.307.

⁷⁶¹ PODLAHA/ ŠITTLER 1903, XII, inv.č.23.

⁷⁶² PODLAHA/ ŠITTLER 1903, XXVII, inv.č.23.

⁷⁶³ POCHE 1979, 138-139.

zpracováním zcela odlišují od českých prací. Dílo tedy mnohem pravděpodobněji vzniklo mimo okruh Karla IV. a styl jeho zpracování nasvědčuje spíše polskému původu relikviáře.⁷⁶⁴

---

⁷⁶⁴ Koruna, která bustu doplňuje byla vytvořena pravděpodobně v Uhrách kolem roku 1260 jako svatební koruna Uherské princezny. FRITZ 1982, 228.

7.27 Agrafa s orlicí v Musée de Cluny

Kat.č.27

Místo uložení: Musée National du Moyen Age, Thermes de Cluny, Paříž

Inv. č.: Cl. 3292

Provenience a datace: Čechy nebo horní Itálie, 3. čtvrtina 14. století

Materiál a technika: pozlacené stříbro, email, drahokamy, sklo, perly

Rozměry: průměr 19 cm

Šperk o má tvar nakoso postaveného čtverce vepsaného do oktobu.⁷⁶⁵ [141] Je vyroben z pozlaceného stříbra, zdobeného opakním emailem, drahými kameny, sklem a perlami.⁷⁶⁶ Ze střední čtvercové destičky s rytým plaménkovým dekorem vystupuje reliéfně provedená orlice s korunou.⁷⁶⁷ Její tělo zdobí velký granátový kabošon spolu s jedním rubínem a dvaceti šesti menšími granáty. Křídla orlice sestávají z různě velkých jehlancovitě utvářených destiček osazených iolity, granáty a také jedním rubínem, letky zakončují drobné perličky.⁷⁶⁸ Korunu, zobák, konce pařátů a ocasních per doplňují větší podlouhlé perly. Obvod čtverce lemují konvexně vyklenuté pásky z pozlaceného stříbra; jsou ozdobeny čtyřmi granáty, dvěma ametysty, jedním horským křišťálem, skly a perlami.

Oktolobové orámování čtverce se skládá ze čtyř větších a čtyř menších obloučků, přičemž ty menší zdobí architektonicky tvarované prolamování. Celá lišta je vyrobena z jednoho kusu stříbra. Ten je připevněn aplikacemi ve tvaru květů k zadní straně čtverce, jež je zdobena opakním červeným a černým emailem s motivem křížících se světlejších pásků. V minulosti nesl každý z osmi obloučků jednu relikvii. Dnes zde najdeme už jen průhledná skla a nápisové pásky, které dříve označovaly jednotlivé ostatky. Na pergamenových prouzcích se dochovala tato světecká jména: Martin, Ondřej, Markéta, Mikuláš, Petr, Hipolit,

---

⁷⁶⁵ provenience: Louis-Fidel Debruge-Duménil, Paříž (prodáno Hôtel Drouot, Paříž 1850, položka 981), Prince Petr Soltykoff, Paříž (1850-1861, položka 211), zakoupeno Edmondem du Sommerard pro Musée National du Moyen Âge, thermes et hôtel de Cluny (inv.č. 3292). BRENNAN 2006, 160.

⁷⁶⁶ Literatura: BRENNAN 2006, 160, TABURET-DELAHAYE 1898, 248-250, HYRŠL 2003, 41, FORSTER 2017, 356.

⁷⁶⁷ S ohledem na českou heraldickou terminologii bude motiv nadále označován jako orlice, tedy českým termínem pro přirozenou figuru jednohlavého orla. BUBEN 2003, s. 324.

⁷⁶⁸ Relikviář zdobí 13 modrých kamenů dříve považovaných za safíry. Gemologický výzkum Jaroslava Hyršla však prokázal, že nejde o safíry, nýbrž o iolity, tj. o modrou odrůdu cordieritu. HYRŠL 2003, 41.

Konstantin a Vavřinec.⁷⁶⁹ Na zadní straně jsou přiletovány dvě lišty, které umožňují připnutí šperku k oděvu. Kroužek dovolující zavěšení relikviáře je novodobým doplňkem.

Pokud se lištami na zadní straně provlékly dva cípy církevního roucha nebo pláště, mohl relikviář sloužit jako spona pro sepnutí oděvu na prsou. Fakt, že jde o relikviář, naznačuje spíše duchovní určení předmětu, ale nejde o jedinou možnost. Ze 14. století doloženy i šperky s relikviemi, které byly určeny světským osobám.⁷⁷⁰ Další případnou variantou původního užití relikviáře je možnost, že byl používán jako ozdobná spona připevněná na pásu. Nošení rozměrných spon na pásu nebylo v této době nic neobvyklého.⁷⁷¹ Paralelu nacházíme například na soše sv. Václava ve Svatováclavské kapli pražské Svatovítské katedrály. Nelze vyloučit ani možnost, že šperk zdobil hrud' relikviářové busty. Obdobně darovala dcera Karla IV., braniborská markraběnka Kateřina, drahocennou sponu svatovítskému pokladu, aby jí byla ozdobena relikviářová busta sv. Zikmunda.⁷⁷² Soudě podle celkového počtu patnácti kamenů a sedmi perel, jimiž byla tato zlatá fibule ozdobena, se i v tomto případě zřejmě jednalo o šperk větších rozměrů.⁷⁷³

Sponu můžeme časově zařadit na základě stylového určení hned několika typů drahokamových lůžek. Drahokamy lemující centrální čtverec jsou osazeny v úzkých osaznách tvaru obráceného kužele. Jejich vrchní miskovitou část obíhá rytím zdobený lem. Tento typ se objevuje zejména ve Francii a německých zemích druhé čtvrtiny 14. století.

Odlišně jsou osazeny kameny na křídlech a ocasu orlice. Osazny jsou zde zvýšeny dvěma jehlancovitě utvářenými výstupky, které jsou připevněny základnami proti sobě, z nichž vybíhá vlastní obruba kamene. Tím se osazení podobá benátskému typu, jak jej známe např. z výzdoby Pala d' Oro (1342-1345). Od vlastních benátských prací se však odlišuje v některých detailech: způsob provedení je jednodušší, spodní pyramidka je nižší a osazna je zhotovena z jednoho kusu namísto dvou, jasně od sebe oddělených kusů. Na základě této skutečnosti usuzuje Elisabeth Tabouret-Delahaye spíše na vliv benátského zlatnictví nežli na přímý vznik díla v Benátských dílnách.⁷⁷⁴ Toto tvrzení dokládá příklady několika děl, a to ze severní Itálie bustou sv. Ermagora, ze záalpské Evropy kalich z Klosterneuburgu a relikviář se dřevem z Kristových jesliček (Wien, Weltliche

⁷⁶⁹ Opis podle: TABURET-DELAHAYE 1898, 248-250.

⁷⁷⁰ TABURET-DELAHAYE 1898, 248-250.

⁷⁷¹ KYBALOVÁ 2005, s. 200-201.

⁷⁷² PODLAHA/ ŠITTLER 1903, XXVII, inv. č. 23.

⁷⁷³ Ibidem.

⁷⁷⁴ TABURET-DELAHAYE 1898, 248-250.

Schatzkammer inv.č. XIII. 24). Klaus Kraft zmiňuje tento druh osazení také na bustě sv. Kornelia (bývalé benediktinské opatství Cornelimünster), jakož i na svatováclavské koruně.⁷⁷⁵

Způsob osazení kamenů na křídlech řadí dílo do skupiny stylově příbuzných prací, které sice nalezneme roztroušeně po celé Evropě, ale přesto u nich můžeme rozpoznat vztah k Benátkám, horní Itálii, a potažmo k pražskému dvoru Karla IV. Objevuje se zde hned několik děl souvisejících s Karlem IV.: jsou to koruna objednaná zřejmě roku 1346 v Praze, relikviář s částí Kristových jesliček zhotovený po roce 1368 a křišťálová konvice ze Svatovítského pokladu. Jmenovaná díla však neprokazují natolik přesvědčivou příbuznost, aby na jejím základě bylo možné tento relikviář s orlicí spolehlivě zařadit do českého prostředí.

Christiane E. Brenann nabízí srovnání mezi prolamovaným dekorem menších obloučků spony s orlicí a prolamováním brože se smaragdem a perlami z karlštejnského pokladu (Praha, Uměleckoprůmyslové museum inv.č. 99.873).⁷⁷⁶ Srdcovité otvory připomínající okenní kružbu zde nejsou tak patrné, neboť jsou částečně zakryty vysoko osazenými drahokamy a perlami. Barbara Drake-Boehm dokonce označuje prolamování architektonickým dekorem za typický projev pražského zlatnictví.⁷⁷⁷

Ikonografie orlice na pozadí stylizovaných plamenů připouští řadu výkladů. Ve starší literatuře bývala korunovaná orlice považována za symbol německé říše.⁷⁷⁸ Orlici však můžeme najít i na francouzských dílech 14. století a v soudobých francouzských inventářích.⁷⁷⁹ V současnosti se uvažuje také o tom, že stylizované plameny dekorující centrální čtverec, poukazují na svatováclavskou orlici, starý znak českého království. Již od poloviny 13. století byl v erbu českého státu dvouocasý lev ve skoku, zatímco znak orlice tehdy náležel pouze přemyslovské dynastii. Po vymření tohoto rodu zůstal jen osobním symbolem sv. Václava. Jan Lucemburský následně roku 1339 povolil biskupu Mikuláši z Tridentu, aby uvolněné znamení užíval jako tridentský městský znak.⁷⁸⁰ V českém prostředí nalezneme plamennou orlici na oltářním retáblu z Mühlhausenu, na štítu sv. Václava ve

---

⁷⁷⁵ KRAFT 1971, 103.

⁷⁷⁶ BRENNAN 2006, 160. Více: BOEHM 2006d, 116.

⁷⁷⁷ Jako další příklad související s Čechami uvádí Boehm relikviářový kříž Georga von Lichtenstein (kol. 1400, Trento, Museo Diocesano, inv.č. 3742), kde má Kristus prolamovanou svatozář zdobenou drahokamy.

⁷⁷⁸ DU SOMMERARD 1883, 414.

⁷⁷⁹ Více: TABURET-DELAHAYE 1898, 248-250

⁷⁸⁰ Plamenná orlice: černá orlice se zlatou zbrojí, červeným jazykem, zdobená červenými plaménky ve stříbrném štítu, občas se zlatým perisoniem (páskem). Viz BUBEN 2003, 324-5, 499-500.

svatováclavské kapli pražské katedrály sv. Víta a také na náhrobcích Břetislava I. a Svytlahněva II. v tomteř chrámu.⁷⁸¹

Christiane E. Brennan soudí, že ikonografie orlice ukazuje na českého panovníka, který nebyl dosud korunován římským císařem. Podle toho pak mohl být objednavatelem spony buď Karel IV. (v době mezi léty 1347-1355), nebo jeho syn Václav IV. (po roce 1363).⁷⁸²

O potenciálním místě vzniku a objednavateli spony odlišně uvažuje František Šmahel, který upozorňuje na možnou souvislost relikviáře s cestou Karla IV. a jeho syna Václava IV. do Francie v letech 1377-1378.⁷⁸³ Drahocenné spony zmiňuje coby jednu z oblíbených pozorností, jimiž francouzští králové obdarovávali vzácné návštěvy. Spona s orlicí tak mohla být vhodným darem urozeného příslušníka francouzského dvora pro významného člena české delegace. Relikviář s orlicí uvádí Šmahel ve spojitosti s touto zmínkou, zachycenou v „Mandements et actes divers de Charles V.“: „Krásná a drahá spona vykládaná drahokamy, kterou králova dcera Jana darovala Václavu IV. při rozloučení v rezidenci Saint-Pol, byla od směnárníka Tomáška z Nugy zakoupena za 1250 franků.“⁷⁸⁴ Sám Šmahel však vzápětí danou souvislost zpochybňuje další úvahou o tom, že by se Václav IV. pravděpodobně nezdobil relikviemi. Taburet-Delahaye však oproti tomu zmiňuje, že inventáře nám dokládají i nošení relikvií na světských špercích.⁷⁸⁵ Popis spony je zde ovšem natolik obecný, že nám nedává možnost posunout úvahu o její totožnosti s relikviářem s orlicí za hranici hypotézy.

Způsob osazení kamenů na křídlech orlice řadí dílo do skupiny stylově příbuzných prací, které sice nalezneme roztroušeny po celé Evropě, ale přesto u nich můžeme rozpoznat vztah a k Benátkám a horní Itálii, potažmo k pražskému dvoru Karla IV. Oba užitá typy drahokamového osazení pomáhají také v zařazení vzniku díla do doby kolem poloviny 14.

---

⁷⁸¹ U žádného z těchto příkladů, které jsou uváděny v literatuře, nemá orlice korunu. Ta není součástí heraldického znamení a v českém prostředí nenalézáme k takovému zobrazení žádnou paralelu. Mohlo by se zde jednat o odhonou modifikaci zdůrazňující význam českého království, jako v případech, kdy sv. Václav bývá často mimo české země zobrazován s královskou korunou namísto knížecí čapky. Srovnání ROYT 2010, 315.

⁷⁸² BRENNAN 2006, 159.

⁷⁸³ ŠMAHEL 2006, 342-343.

⁷⁸⁴ Mandements et actes divers de Charles V., 797 č.1605, citace podle: ŠMAHEL 2006.

⁷⁸⁵ Jako příklad uvádí relikviářový medallion č. 48 v témže katalogu. TABURET-DELAHAYE 1989, 248 a 131-134.

století.⁷⁸⁶ Provenienci vzniku nelze přesně určit. Je však pravděpodobné, že dílo souvisí buď s českým prostředím, nebo s objednavatelem pocházejícím z Tridentu.⁷⁸⁷

---

⁷⁸⁶ Více viz TABURET-DELAHAYE 1898, 248-250.

⁷⁸⁷ TABURET-DELAHAYE 1898, 250.

7.28 Kalich z kostela sv. Vavřince v Norimberku

Kat. č.28

Místo uložení: St. Lorenz, Norimberk

Inv. č.: 4003

Provenience a datace: kupa a noha - kol. 1600, Norimberk, nodus – poslední třetina 14. století, Praha (?)

Materiál a technika: pozlacené stříbro

Rozměry: výška 24,4 cm, průměr nohy 16,5 cm, průměr kupy 14 cm

Kalich sestává ze staršího nodu zdobeného rytými medailonky, vytvořeného pravděpodobně na sklonku 14. století, zatímco kupu a nohu vytvořil Hans Petzolt kolem roku 1600.⁷⁸⁸ [142] Novější části jsou zcela hladké, ozdobené pouze třemi pásy prolamovaných čtyřlístů; první se nachází ve spodní části nohy, další dva pásy lemují zespoda a svrchu starší ozdobný nodus. Z nodu vystupuje šest medailonků ve tvaru květů s šesti okvětními plátky, v prostoru mezi nimi je umístěno šest plasticky ztvárněných kvítků. Ryté polopostavy vystupují z pozadí, na němž se dnes nacházejí již jen zbytky tmavomodrého emailu. [143,144] První z postav je Kristus žehnající pravicí a v levé ruce třímající sféru. Jednoznačně je možno identifikovat také sv. Václava s knížecí čapkou, praporem v levé ruce a štítem s orlicí v ruce pravé.⁷⁸⁹ S ohledem na tuto skutečnost lze interpretovat také ostatní světecké postavy, a to jako české zemské patrony. Mnich s knihou je sv. Prokop, biskup s mitrou na hlavě, berlou a s knihou v rukou je sv. Vojtěch, král s korunou, žezlem a vladařským jablkem je sv. Zikmund a v mladíkovi s hermelínovým límcem a jablkem poznáváme sv. Víta.

Kult sv. Václava, systematicky šířený Karlem IV., byl v prostředí Norimberka znám již kolem roku 1370. Z té doby pochází např. světcova kamenná socha v tamním farním kostele Panny Marie.⁷⁹⁰ V nedalekém Laufu nechal Karel IV. postavit hrad pojmenovaný ke světcově cti – Wenzelsburg. Na laufském hradě je světcova socha osazena na vnější fasádě.

⁷⁸⁸ Literatura: KOHLHAUSSEN 1968, 132-134

⁷⁸⁹ KOHLHAUSSEN 1968, 132-134.

⁷⁹⁰ FAJT 2006a, 331.

Zároveň je, jako jediný reliéf představující volně stojící postavu, umístěna i v erbovním sále hradu.⁷⁹¹ Kombinace čtyř výše uvedených zemských patronů však již tak obvyklá není.

Nepříliš vysoká kvalita zpracování rytin neumožňuje jednoznačné stylové zařazení. Celkově působí zobrazení postav nevyváženým dojmem. Zatímco tvář sv. Zikmunda nebo sv. Václava jsou zpracovány výstižnou zkratkou, tvář sv. Vojtěcha je disproporčně zkreslena. To přispívá k celkově nevyrovnanému dojmu z díla, jež se snaží (střídavě s větší či menší mírou úspěchu) napodobit kvalitnější předlohu nebo vzorník.

Ryté obrazy zdobící medailony na nodu kalichů a ciborií či relikviářových křížů tvořily oblíbenou součást výzdoby po celé 14. století. Podobně lze rytiny s poprsími, polopostavami i tříčtvrtečními postavami světců najít na deskách plenářů či na přenosných oltářích.⁷⁹² S českým prostředím tak prokazatelně spojuje nodus kalicha pouze ikonografie českých patronů. Jedná-li se o druhotně použitou část kalicha, který byl do Norimberka dovezen z Čech, nebo vzniklo-li původní dílo přímo na místě, nelze určit. Autor byl však podrobně obeznámen s ikonografií českých zemských patronů, která bývá u jiných děl s touto tematikou vzniklých mimo území českých zemí často modifikována.⁷⁹³

---

⁷⁹¹ ROYT 2010, 301-323.

⁷⁹² Srovnání: plenář z kláštera Metten se tříčtvrtečními postavami světců, Řezno kol. 1330. Kalich s polopostavami proroků, 1330-40. Drážďany, FRITZ 1982, 218, 219.

⁷⁹³ ROYT 2010, 301-303, KUTHAN 2010, 221-238

7.29 Koruna anglické královny

Kat.č.29

Místo uložení: Schatzkammer der Residenz München

Inv.č.: (?)

Provenience a datace: západní Evropa, cca 1370-1380

Materiál a technika: zlato, email, safíry, rubíny, smaragdy, diamanty, perly

Rozměry: vnitřní průměr 16 cm

Elegantní dámská koruna sestává z čelenky o dvanácti dílech, z nichž vybíhá šest větších a šest menších lilií na vysokých štíhlých stvolech. **[145]** Ze stvolů vyšších lilií vyrůstají vždy dva páry drobných listů, u nižších lilií je to jeden pár.⁷⁹⁴ Vrcholy lilií, ze kterých vyrůstají osazny, jsou plasticky zpracovány. Koruna je bohatě osazena drahokamy; převažují modré safíry a červené rubíny doplněné perlami, objevují se i zelené smaragdy. Hru barev doplňují emailové obroučky ve tvaru hexagonu s konkávně prohnutými stěnami, na nichž se střídá modrá a červená barva doplněná zdobená bílými kvítky. Uprostřed každé z obrouček je osazen drahokam. Jednotlivé díly jsou spojeny prostřednictvím úzkých mezičlánků s prolamovaným dekorem, které jsou k dílům připevněny pomocí stěžejek.

Tato dámská koruna, označovaná jako falcká, česká, nebo královny Anny České, je nejstarší dochovanou anglickou korunou. Poprvé je zmíněna roku 1399, a už tehdy byla považována jako starší klenot. Do Anglie se mohla dostat s věnem Anny České (1366-1394), dcery Karla IV. a Alžběty Pomořanské. Anna byla roku 1381 provdána za Richarda II. z rodu Anjou-Plantagenet a na anglickém dvoře žila až do své smrti roku 1394. Koruna mohla pocházet z majetku Eduarda III. (1312-1377). Richardův nástupce Jindřich IV. (1366-1413) z rodu Lancasterů daroval korunu své dceři Blanche, která se roku 1402 stala manželkou Ludvíka III. Falckého (1378-1436). Koruna se pak stala součástí „falckého pokladu“ v

---

⁷⁹⁴ Literatura: FRITZ 1982, 224, THOMA/BRUNNER 1964, 32, BŘÍZOVÁ 2014, 132-133.

Heidelbergu. Odtud byla roku 1782 převezena spolu s dalšími wittelsbašskými cennostmi do Mnichovské klenotnice, kde je vystavena.⁷⁹⁵

Emanuel Poche usuzuje na český původ koruny, a to zejména kvůli osazení drahokamů ve vysokých nálevkovitých osaznách.⁷⁹⁶ Tento typ lůžek vychází z benátských a francouzských předloh 13. století.⁷⁹⁷ Poche zde upozorňuje na podobnost lůžek svatováclavské koruny připevněných při jejích úpravách po roce 1971 s lůžky koruny anglické královny. Na osaznách jsou umístěny podélné pásky, která plynule přecházejí v drápky uchycující drahokamy. **[148]** Kromě této stylové příbuznosti v detailu spatřuje Poche i podobné barevné uspořádání, v němž dominují modré a červené kameny, doplněné perlami a zelenými smaragdy. Květy, do nichž jsou sestaveny perly anglické koruny, se mají podobat kompozici perel na kamarách svatováclavské koruny. Toto srovnání je však dnes oslabeno faktem, že ke zhotovení kamar bylo druhotně užito opasku Blanky z Valois, tedy starší francouzské zlatnické práce.⁷⁹⁸ Rovněž základní tvarosloví koruny anglické královny, která se vyznačuje úzkými vysokými liliemi, je od tvaru známých českých korun zcela odlišné.

O královně Anně České se mnoho zpráv nedochovalo a svědectví anglických kronik popisují spíše ideální obraz královny než skutečnou osobnost. Lze však předpokládat, že když vyrůstala spolu se svým bratrem Václavem na pražském dvoře, dostalo se jí také obdobného vzdělání. Anna byla dobře jazykově vybavena, hovořila plynně třemi jazyky.⁷⁹⁹ Nejdříve se měla stát ženou Albrechta z Wittelsbachu, potom Fridricha Durynského, ale ani k jednomu z těchto plánovaných sňatků nakonec nedošlo.

Lze rovněž mít za to, že si královna, která přijela do Anglie doprovázena početnou a extravagantní skupinou dvořanů, přivezla do Anglie také umělecká díla rozličných podob, od obrazů přes rukopisy až po šperky a další užité umění. Jediným doloženým předmětem však zůstává Bible v češtině, kterou si vzdělaná a zbožná královna na anglický dvůr přivezla ze své domoviny.⁸⁰⁰

---

⁷⁹⁵ THOMA/BRUNNER 1964, 32.

⁷⁹⁶ POCHE 1997, 34.

⁷⁹⁷ Například část osazen na Pala d'Oro bazilice sv. Marka v Benátkách.

⁷⁹⁸ OTAVSKÝ 1992, 58-68.

⁷⁹⁹ BŘÍZOVÁ 2014, 125.

⁸⁰⁰ BŘÍZOVÁ 2014, 132-133.

7.30 Dámská koruna ze Slezské Středy

Kat.č.30

Místo uložení: Muzeum Narodowe we Wrocławiu

Inv.č.: MNWr.n V-2333

Provenience a datace: začátek 14. století, Paříž (?), Sicílie (?)

Materiál a technika původní části koruny: zlato lité, kované, cizelované, granáty, safíry, spinely, smaragdy, akvamaríny, perly, příhrádkový email

Rozměry po rekonstrukci: vnitřní průměr 16 cm, vnější průměr 21 cm

Tato dámská koruna s poloplastickými orly je nevýraznější zlatnickou prací, která byla nalezena jako součást pokladu v roce 1988 v polské Slezské Středě.⁸⁰¹ [149] Předchozí nález z roku 1985 obsahoval velké množství mincí z první poloviny 14. století, z nichž většina je českého původu.⁸⁰² Na základě toho datace uschování pokladu spadá do doby kolem poloviny 14. století. V té době Evropou zmítala morová epidemie, která se dotkla i slezských hranic. Ze záměrného šíření nákazy byli tehdy obviňováni Židé, což vyvolalo obavy z protižidovských pogromů. Poklad nalezený v židovské čtvrti pravděpodobně patřil někomu z jejích obyvatel.⁸⁰³

Dámská koruna sestává z deseti segmentů, které se směrem nahoru lehce rozevírají. Každý segment je zhotoven ze dvou plechů, vnitřní je plný, vnější (zdobený šrafováním) je

---

⁸⁰¹ Literatura : MILITKÝ/KARNICKA 2010, 564, WITECKI 2010, 556, WITECKI 2010a, 556-557, PIETRUSINSKI 1988, 4-6; PIETRUSINSKI 1996, 22-37; PIETRUSINSKI 1998, 193-196; GRADOWSKI 1988,363,365; SACHS RAINER 1989, 28-32; WACHOWSKI-WITKOWSKI 1996, 110-113, GAJEVSKA-PROROK 2001, 31-45; ISABELA LA CATÓLICA 2004, 273-275.

⁸⁰² Poklad mincí sestává ze dvou nálezových celků nalezených v ulici Daszyńského č.14. První depot, nalezený roku 1985, obsahoval 46 pražských grošů Jana Lucemburského z let 1310-1346 a 6 míšeňských grošů Fridricha II. (1323-1349), ražených od roku 1338-1339. O pár metrů dál byl ve stejné ulici roku 1988 odkryt druhý poklad, v němž bylo nalezeno: 39 mincí ze zlata (nejmladší z nich byl lehnický florén Václava I., ražený v letech 1345-1364), 3922 stříbrných mincí, z nichž převážnou většinu tvořily pražské groše Jana Lucemburského (3824 kusů). Tento poklad obsahoval rovněž 11 středověkých zlatnických prací, a to dámskou korunu, brož s kamejí, dva páry přívěsků, sponu, tři prsteny a zlatý ozdobný pás. Vzhledem k téměř shodnému složení mincí v obou pokladech lze usuzovat, že byly původně součástí jednoho majetku.

MILITKÝ/KARNICKA 2010, 564.

⁸⁰³ WITECKI 2010, 556.

prolamovaný trojlisty a čtyřlisty; jednotlivé segmenty jsou spojeny závlačkami. Všechny lichoběžníkové segmenty jsou ozdobeny centrálním modrým safírem nebo plaketou ve tvaru trojlistu s příhrádkovým emailem. Celý klenot je osazen safíry, smaragdy, granáty a perlami.

[150]

Orli sestávají ze dvou plechů, zadní je hladký, plastický přední byl nejdříve odlit do formy a následně vycizelován. Každý orel má od křídel přes prsa pásku (na způsob perisonia) osazenou drobnějšími kameny, zatímco uprostřed hrudi a na koncích křídel i ocasu jsou osazeny větší perly či kameny. Rovněž oči ptáků jsou tvořeny drobnými kamínky Každý z orlů navíc drží v zobáku prsten, který je samostatně vytvořenou zlatnickou prací.

Z celkového počtu deseti segmentů jich však původně bylo nalezeno pouze osm, a to se třemi orly a osmi květinami.⁸⁰⁴ Zbylé segmenty byly doplněny při rekonstrukci koruny v roce 1995. Nově byly zhotoveno: dva segmenty, čtyři orlové, kteří však už nedrží v zobáčích prsteny, a čtyři květiny. Tyto doplněné části jsou vyrobeny z galvanicky pozlacené mosazi, stříbra a mědi. Kromě onyxu, achátu a granátu byly nově osazeny také kultivované perly a modré sklo. Další originální součásti koruny byla získány až po rekonstrukci koruny, a nestaly se již její součástí. Čtvrtá původní figurka orla byla získána v roce 1997 a pátá spolu s další květinou v roce 2005.⁸⁰⁵ Koruna byla zjevně užívána dlouhodobě, neboť jeví známky opotřebení a stopy oprav a doplňování poškozených částí.

Je skutečně možné, že koruna byla zastavena Karlem IV., jemuž půjčku mohl zprostředkovat nejspíše jeho kancléř Jan ze Středy. Zohledníme-li numismatickou dataci s termínem *ante quem* zhruba v polovině 14. století, pak lze usoudit, že by tak zástava koruny mohla Karlu IV. pomoci s pokrytím nákladů na jeho císařskou korunovaci.⁸⁰⁶ Koruna zjevně náležela královně, a rovněž další součásti pokladu mohly původně patřit královské rodině či osobám z dvorského okruhu.⁸⁰⁷ Se zřetelem k předpokládané dataci ukrytí pokladu by tak majitelkou koruny mohla být Blanka z Valois, první manželka Karla IV., která zemřela roku

---

⁸⁰⁴ Z hlediska botanického se však nejedná o květ v pravém slova smyslu, ale o dekorativní kompozici sestavenou z listů a šištic.

⁸⁰⁵ WITECKI 2010a, 556-557.

⁸⁰⁶ WITECKI 2010, 554-555.

⁸⁰⁷ Idem, 555.

1348. Nelze ovšem zjistit, zda tato královna byla i první majitelkou koruny.⁸⁰⁸ Přinejmenším ikonografie koruny s orly tomu nenasvědčuje. Vzhledem k tomu, že Anjouovci měli v erbu lilie, které zdobily královské koruny zcela běžně, jako pravděpodobnější se jeví varianta, že tato koruna byla objednána pro Elišku Přemyslovnu, matku Karla IV. Tam by symbolika orla, resp. přemyslovské orlice, měla své opodstatnění. Orlové na koruně mají na křídlech pásky, stejně jako plamenná orlice, která je vyobrazena v Pasionálu abatyše Kunhuty z počátku 14. století. Na základě toho lze vyvodit závěr, že Blanka z Valois mohla být druhou majitelkou této koruny.

Dana Stehlíková usuzuje, že původně koruna patřila první ženě Václava II. Gutě korunované roku 1297. Vychází přitom z vyobrazení na Gutině majestátní pečetí, kde je však vyobrazení koruny na hlavě trůnící královny velmi obecné a kromě čtyř lilií vyrůstajících z členky z něj nelze odvodit žádné další charakteristické znaky.⁸⁰⁹ Stehlíková spatřuje souvislost ve zvolených motivech i použitých technikách.⁸¹⁰ Motiv stylizovaného květu (šišťice s listy) se skutečně vyskytuje na koruně ze k ze Slezské středy i na pohřebních insigniích Přemysla Otakara II. Zpracování a celkové tvarové vyznění schematického květu na žezle Přemysla Otakara II. se však diametrálně odlišuje od precizně zpracovaných, ve svém středu výrazně konvexně prohnutých listů koruny ze Slezské středy. Kompozice z šišťic a listů je u koruny poskládána ve dvou úrovních, přičemž ve spodní části obklopují čtyři listy čtyři šišťice a ve vrchní části se tři listy shlukují kolem jedné vrcholové šišťice. Oproti tomu na pohřebním žezle sestává zakončení pouze z jedné šišťice vyrůstající z šesti jednoduchých listů, z nichž tři jsou otevřeny směrem ven a tři jsou uzavřeny směrem k šišťici. Zatímco u koruny ze slezské středy vyrůstají listy na krátkých stoncích z organicky působícího svazku, listový ornament na pohřebním žezle má polygonální základnu, což ještě umocňuje jeho zjednodušený geometrický charakter.

Dochované české zlatnické práce přesvědčivé srovnání pro korunu ze Slezské Středy nenabízejí. Místem vzniku koruny mohla být Francie nebo Sicílie konce 13. či počátku 14. století, s jistotou to však na základě stylu nelze určit.⁸¹¹

---

⁸⁰⁸ Korunka s členkou byla součástí Blančiny svatební výbavy. Další korunku zdědila Blanka z Valois po Karlově tetě Marii Lucemburské, která roku 1324 zemřela při prodou i se svým synem. KYZOUROVÁ 2016a, 30-31.

⁸⁰⁹ STEHLÍKOVÁ 2010d, 289-290.

⁸¹⁰ STEHLÍKOVÁ 2010b, 440-445.

⁸¹¹ WITECKI 2010, 555.

III. Závěr

Zhruba třicet zlatnických prací uložených v současnosti mimo naše území je spojováno s Karlem IV. a jeho dvorským okruhem. Míra pravděpodobnosti, s jakou lze tato díla zařadit mezi produkci pražských zlatnických dílen či spojit s objednavateli z Karlova okruhu, se přitom velmi různí.

První část práce se zabývá zlatnictvím a jeho funkcemi na dvoře Karla IV. První kapitola věnovaná otázce českého zlatnictví se snaží rozlišit práce prokazatelně české a vysledovat jejich společné charakteristické stylové rysy. Zlatnické práce sloužící jako vhodné dary často měnily lokace. Specifikem zlatnických prací jsou rovněž časté úpravy a druhotné uplatňování staršího materiálu na nově vzniklých dílech. Nově osazovány byly nejen volné drahokamy či gemy, ale i kameny a perly včetně původních osazen, destičky s rytými reliéfy či celé plenáře nalézaly často nové využití. V tomto ohledu bude do budoucna nepochybně přínosem hojnější využívání metod detailní nedestruktivní analýzy kovu pomocí spektroskopie, což umožní identifikovat rozdíl v materiálovém složení odlišných částí zlatnické práce, a s vysokou přesností tak určit propojení jednotlivých částí skrytých pozlacením.

Jen velmi málo dochovaných děl lze s jistotou spojit s pražskou produkcí. V důsledku kombinace mobility uměleckořemeslných prací a mobility zlatníků se situace jeví značně nepřehlednou. Kromě ostensoria s parléřovským znakem scházejí přímé doklady, které by spojovaly konkrétní dílnu s dochovaným uměleckořemeslným dílem. Připsání zlatnických děl dvorskému okruhu Karla IV. se tak neubrání jisté obecnosti a u většiny z děl, u nichž je rozhodujícím vodítkem připsání styl a detail zlatnického zpracování, je třeba spokojit se s konstatováním, že konkrétní práce pochází či nepochází z Čech, potažmo z Prahy.⁸¹²

Spojení prací s konkrétními donátory se jeví v mnoha případech přesvědčivějším vodítkem a nezřídka je potvrzeno na několika úrovních, počínaje nápisy a znaky přímo na zlatnických dílech, přes dedikační nápisy až po záznamy v inventářích a darovacích či papežských listinách.⁸¹³

---

⁸¹² Výjimku zde tvoří opět práce spojované s Parléřovskou dílnou.

⁸¹³ Štítky se smaltovaným českým a říšským znakem je označena noha říšského kříže shodně se štítky jsou připevněny na noze sardoniové číše pro přijímání nemocných ve Svatovítském pokladu a pastoforiu umístěném ve Svatováclavské kapli. Shodně je zpracován i znak říšský, český, moravský a znak se stoupajícím půlměsícem patřící biskupu Janu Volkovi na relikviáři s Bolestným Kristem v Baltimoru. Spodní strana přenosného oltáře Albrechta ze Šternberka v Admontu je dekorována erbem rodu Šternberků.

V případě několika děl je nanejvýš pravděpodobné, že byla objednána v lokálních zahraničních dílnách, které zakázku realizovaly v blízkosti kostela, jež měl být obdarován. Z toho vyplývá jejich stylová nezávislost na ostatní produkci spojované s Karlem IV., jako například postavy z relikviářové skříně sv. Zikmunda. Nezávisle na ostatní pražské produkci pravděpodobně vznikla i hlavice ceremoniálního meče.

Druhá kapitola pojednává o dvou hlavních oblastech, v jejichž rámci nalézaly zlatnické práce své uplatnění. Ve 14. století byl duchovní život naprosto neoddělitelně spjat s panovnickou reprezentací, a shromažďování relikvií lze jen těžko odloučit od kumulace drahocenného materiálu, který je měl jednak krášlit a jednak sám nesl duchovní význam. Panovnické insignie odkazující k sakrální povaze královské moci byly samy často relikviářem či byly pokládány za kontaktní relikvii.

Třetí kapitola se zabývá pokladem klenotnice v Cáchách. V úvodu je nastíněna historie pokladnice a dále je pozornost věnována vztahu Karla IV. k tomuto korunovačnímu městu. Nejproblematictější se ukázala revize hypotéz týkajících se Cách a cášského zlatnictví, kde se nepodařilo najít žádný nový pramen ani souvislost, která by osvětlovala s Karlem IV. spojované donace relikvií a zlatnických prací. V tomto bodě práce nepřinesla očekávané výsledky.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje zvláště na díla uložená v Císařské klenotnici ve vídeňském Hofburgu, na jejichž utváření měl Karel IV. přímý vliv, a zabývá se kontextem jejich vzniku. Po stručném úvodu o historii klenotnice jsou zařazeny tři podkapitoly, které jsou věnovány odlišným typům předmětů.

Následující, tj. pátá kapitola se zabývá drahokamovým obložením a nádobám z řezaného kamene; rovněž pracuje s gemologickými poznatky, přičemž zohledňuje archeologický výzkum ve známé těžební lokalitě Ciboušov. Původní český materiál hraje podstatnou roli při určování původu prací uložených v zahraničí. Řada poznatků týkajících se techniky broušení drahokamové suroviny či složení materiálu neztrácí na platnosti. Průzkumy nalezišť a drahokamových obložení Karlštejna a Svatováclavské kaple však byly provedeny před více než třiceti lety. Na jedné straně byl tehdejší výzkum limitován omezenou možností cestování, takže nebylo možné provést porovnání s obdobnými indickými křemennými hmotami, a na druhé straně od té doby také vyvstaly zcela nové technologické možnosti.⁸¹⁴ Z těchto důvodů skýtá problematika ciboušovské suroviny ještě prostor pro další revizi.

---

⁸¹⁴ Za laskavé upozornění na tuto skutečnost děkuji mineralogovi RNDr. Radku Hanusovi, Ph.D

Šestá kapitola otevírá téma přenosného oltáře v době Karla IV. jako specifického druhu zlatnické práce, jejíž užívání propojuje liturgický účel a šlechtickou reprezentaci.

Druhá část práce sestává z katalogu čítajícího třicet hesel, při jejichž zpracování byl kladen důraz zejména na zasazení děl do širšího kontextu karlovského zlatnictví. Kromě výše zmíněných souborů z klenotnic v Cáchách a Vídni zahrnuje katalog také řadu soliterních zlatnických prací, rozprostřených po evropských chrámových klenotnicích a sbírkách. Jediná práce, která je uložena v zámoří, je relikviářová statueta bolestného Krista, jež se nachází ve Walters Art Gallery Baltimoru. Bolestný Kristus s nástroji umučení patří k nejvýznamnějším relikviářům českého 14. století zhotovených v pražské dvorské dílně. Dalšími soliterními díly jsou: ostensorium sv. Víta v Herrieden, závěsek s druhotnou relikvií sv. Alžběty v Udine, relikviářová skříň sv. Zikmunda v Saint-Maurice či stylově diametrálně odlišná připomínka téhož světce - relikviářová busta sv. Zikmunda v Plocku. Zařazeny jsou rovněž dvě dámské koruny, z nichž první je spojována s Annou Českou, zatímco ta druhá patří k pokladu ze Slezské Středy.

Přínos této práce je stručně shrnut v následujících zjištěních:

Poklad římských králů, jehož byl Karel IV. dočasným správcem a ochráncem, byl nejen důkazem panovnické legitimacy voleného římského krále, ale rovněž pozoruhodným souborem relikvií. Při prezentaci a uchovávání římského pokladu Karel IV. v mnoha ohledech zacházel s pokladem ve zcela tradičním duchu. Oproti svým předchůdcům však kladl větší důraz na duchovní rozměr pokladu, který mu vzhledem k příznivému ovzduší vzrůstající laicizace víry umožňoval plně využít potenciál pokladu ve veřejných ukazováních. Rozměr, jenž dávaly pokladu vzácné pašijové relikvie i domnělé památky na Karla Velikého, byl poprvé zcela využit pro účely reprezentace samotného panovníka, jeho rodu i dědičného království.

V rámci podkapitoly věnované dílům uloženým ve Vídni byly zveřejněny výsledky gemologického výzkumu, který byl proveden Jaroslavem Hyršlem v dubnu roku 2015 ve vídeňské Císařské klenotnici (Kaiserliche Schatzkammer Wien). Výzkum umožněný díky ochotě Dr. Franze Kirchwegera přinesl nové poznatky a bylo reidentifikováno několik kamenů na relikviáři s částí Kristových jesliček. Zelený kámen považovaný za sklo byl nově určen jako přírodní olivín. Modrý kámen zdobený řezbou, který byl uváděn jako skleněná imitace, byl nově určen jako přírodní drahokam, nejspíše akvamarín či topaz. Řecká gema zobrazující nereidu na mořském koni tak není pouhým otiskem, ale skutečným mistrovským dílem vyřezaným v kameni.

Určování materiálu a práce s drahokamy se prolíná celou prací, která se pokouší jeho výsledky organicky zapojit do celku uměleckohistorického bádání. Srovnání modrých safirů svatováclavské koruny s drahokamy na relikviáři s dřevem Kristových jesliček ukazuje, že kameny pocházejí ze stejných cejlonských nalezišť. Opracování druhotně osazených safirových valounů Svatováclavské koruny je srovnatelné se safiry na tzv. koruně Anny České, u nichž přesnější gemologické posouzení dosud nebylo zpracováno. Kameny společného původu mohly být původně součástí jedné sbírky.

Do budoucna se naskýtá široké pole působnosti pro další bádání v oblasti historické gemologie, historických drahokamových imitací a vývoje drahokamových brusů, jejichž důkladnější poznání může pomoci lépe utřídit dochovaná zlatnická díla a upřesnit informace o jejich dataci a provenienci.

Z celkem popsáných třiceti zlatnických prací uložených v zahraničí lze s Karlem IV. a jeho dvorským okruhem přesvědčivě spojit šestnáct zlatnických děl. Ve zbylých čtrnácti případech je míra pravděpodobnosti připsání českému prostředí kolísavá a závisí přímou měrou na množství dochovaných pramenů a komparativního materiálu k jednotlivým pracím.

IV. Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny a pramenné edice

- AUGUSTINUS 1950 – Aurelius AUGUSTINUS: *O Boží obci*. Praha: Vyšehrad, 1950.
- BIBLE 2006 – *BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Český ekumenický překlad. Praha 2006.
- BOESE 1973 –BOESE, Helmut (ed.). *Thomas de CANTIMPRÉ, Liber de natura rerum*. Berlin: 1973.
- EMLER 1884 – EMLER, Josef (ed.). *Fontes rerum Bohemicarum IV*. Praha: 1884.
- EMLER 1890 – Josef EMLER (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*. Praha: 1890.
- INVENTÁŘ 1356 – *Inventáře Svatovítského pokladu*. Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, karton 260, inventář 1356.
- KRONIKY DOBY KARLA IV. 1987 – KRONIKY DOBY KARLA IV. (úvod Marie Bláhová). Praha: 1987.
- PODLAHA / ŠITTLER 1903 – PODLAHA, Antonín / ŠITTLER, Eduard. *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*. Praha: 1903.
- SEDLÁČEK 1914 – SEDLÁČEK, August. Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1489. In: *Historický archiv, 1. Třída české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze 39, 1914, č. 75*. Praha: 1914, s. 27.
- SPEER / BINDING 2005 – SPEER, Andreas / BINDING, Günther (eds.) *Abt Suger von Saint-Denis. Ausgewählte Schriften*. Darmstadt: 2005.
- SUGER 2006 – SUGER: *Spisy o Saint-Denis*. Překlad Iva Adámková. Praha: 2006.

- ŠEDINOVÁ / ISIDOR ZE SEVILLY 2000 – ŠEDINOVÁ, Hana / ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologiae XVI – Etymologie XVI*. Praha: 2000.
- ŽITAVSKÝ / OTTO 1976 – ŽITAVSKÝ, Petr / OTTO: *Zbraslavská kronika = Chronicon aulae regiae*. Překlad František Heřmanský a Rudolf Mertlík. Praha: Svoboda, 1976.

Literatura:

- ALCOUFFE 1984 –ALCOUFFE, Daniel. Antike, byzantinische und abendländische Steinschneidekunst, in: HELLENKEMPER, Hansgerd. *Der Schatz von San Marco in Venedig*. Olivetti, Mailand: 1984, s. (81–84), 81.
- ALCOUFFE 1984b – ALCOUFFE, Daniel. Patriarchenkelch, in HELLENKEMPER, Hansgerd: *Der Schatz von San Marco in Venedig*. Mailand: 1984, s.167.
- ALCOUFFE 1984c – ALCOUFFE, Daniel. Kelch aus Serpentin, in: HELLENKEMPER, Hansgerd (ed.). *Der Schatz von San Marco in Venedig*. Mailand: 1984, s. 294–297.
- ALCOUFFE 1984d – ALCOUFFE, Daniel. Doppelhenkelkelch des Kaisers Romanos, in: HELLENKEMPER, Hansgerd: *Der Schatz von San Marco in Venedig*. Mailand: s. 137–141.
- ANTONÍN 2016 – ANTONÍN, Robert. Smrt ve středověku., in: KUNEŠOVÁ, Jana / PŘIBYL, Petr (eds.). *Když císař umírá*. Praha: 2016, (52–55) 52.
- ANTONÍN 2016a – ANTONÍN, Robert. Poslední cesta Karla IV., in: KUNEŠOVÁ, Jana / PŘIBYL, Petr (eds.). *Když císař umírá*. Praha: 2016, 77–78, 80–83.
- BAGNOLI 2010 – BAGNOLI, Martina. Reliquiary with the Man of Sorrows. In: BAGNOLI, Martina, et al. *Treasures of Heaven: Saints. Relics and Devotion in Medieval Europe*. Cleveland Museum of Art. Cleveland: 2010, s. 205–206.
- BAGNOLI 2011 – BAGNOLI, Martina. Reliquiary with the Man of Sorrows, in: Bagnoli, Martina / Klein, Holger A. / Griffith Mann, C. / Robinson, James. *Treasures of Heaven. Saints, relics and devotion in medieval Europe*. London: 2011, 203-204.
- BAGNOLI/ KLEIN/ MANN /ROBINSON 2011 – The Stuff of Heaven: Materials and Craftmanship in Medieval Reliquaries, in: BAGNOLI, Martina / Klein, Holger A. / Griffith Mann, C. /James Robinson (eds.). *Treasures of Heaven: Saints, Relics, and Devotion in Medieval Europe*. Baltimore / London: 2011, 138–146.

- BAUER, Rotraud (ed.) – *Weltliche und geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 1978.
- BAUCH 2017 – 80. BAUCH, Martin. Zbožný vládce. Uctívání svatých a ostentativní zbožnost jako prostředek upevnění moci a posílení legitimacy vlády. In: FAJT, Jiří, (ed.) *Císař Karel IV. 1316– 2016: první česko-bavorská zemská výstava*. Praha: Národní galerie, 2017, s. (79–85) 80.
- BAUM 1996 – BAUM, Wilhelm. *Císař Zikmund. Kostnice, Hus. Války proti Turkům*. Praha: 1996.
- BECKER 2012 – BECKER, Alexandra Carmen. *Reliquienschrein in Architekturform. Kontext, Entstehung, Ikonographie*. Saarbrücken: 2012, s. 73.
- BELGHAUS 2005 – BELGHAUS, Viola. *Der erzählte Körper. Die Inszenierung der Reliquien Karls des Großen und Elisabeths von Thüringen*. Berlin: 2005, s. 123–125.
- BENDA 1999 – BENDA, Klement a kol. *Od Velké Moravy po dobu gotickou. Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích, I*. Praha: 1999.
- BERLINER 1995 – BERLINER, Rudolf. Arma Christi. In: *Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst*, III. Folge Band VI. München: 1995, s. 63.
- BEUTNER 2005 – BEUTNER, Brigitte. From Bones to Stones – Reflection on Jeweled Reliquaries, in: REUDENBACH, Bruno / TOUSSAINT, Gia (eds.). *Reliquiare im Mittelalter*. Akademie Verlag, Berlin: 2005, s. 43–59.
- BLÁHOVÁ / MAŠEK 2003 – BLÁHOVÁ, Marie / MAŠEK, Richard (eds.). *Karel IV. Státnické dílo*. Praha: 2003, s. 304.
- BLÁHOVÁ 2005 – BLÁHOVÁ, Marie. Královský majestát Karla IV., in: BOBKOVÁ, Lenka / HOLÁ, Mlada (ed.). *Lesk královského majestátu ve středověku*. Praha: 2005, s. 15–26.
- BLOCH 2004 – BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci*. Praha: 2004.
- BLOCHOVÁ / FAJT 1997 – BLOCHOVÁ, Hana / FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV.: umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: 1997.
- BLUME / WERNER 2007 – BLUME, Dieter / WERNER Matthias (eds.). *Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige. Katalog*. Petersberg: 2007.
- BOCK 1866 – BOCK, Franz. *Karl's des Grossen Pfalzkapelle und ihre Kunstschatze. Kunstgeschichtliche Beschreibung des Karolingischen Octogons zu Aachen*. Köln / Neuss: 1866.

- BOEHM 2006a – BOEHM, Barbara: Univerzitní insignie – pár žezel, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 271.
- BOEHM 2006 – BOEHM, Barbara: Zbožný panovník, in: FAJT, Jiří (ed.): *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. (137–147) 142.
- BOEHM 2006b – BOEHM, Barbara: Relikviářová busta světice z Jezeří, in.: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 90–91.
- BOEHM 2006c – BOEHM, Barbara: Johannes de Kotbus zvaný Newenmeister, zlatník. Relikviářové busty sv. Petra a sv. Pavla, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti*. Praha: 2006, s. 532–533.
- BOEHM 2006d – BOEHM, Barbara. Brož se smaragdem a perlami. In: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 116.
- BOEHM 2006d – BOEHM, Barbara. Relikviářová schránka a ubrus ze stolu Poslední večeře Páně, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 54.
- BOEHM/ FAJT 2006 – BOEHM, Barbara Drake/ FAJT, Jiří (eds.). *Prague. The Crown of Bohemia 1347–1437*. New York: 2005, s. 140–141.
- BOEHMER 1868 – *Fontes rerum germanicarum*, Bd. IV. BOEHMER, Johan Friedrich (ed.). Stuttgart: 1868.
- BÖKER 2006 – BÖKER, Hans J.: Petr Parlář. Kresba chóru a půdorysu západní fasády katedrály sv. Víta, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti*. Praha: 2006, s. 219.
- BOUŠE / MYSLIVEC 1971 – BOUŠE, Zdeněk / MYSLIVEC, Josef. Sakrální prostory na Karlštejně, in: *Umění XIX*, 1971, s. 285.
- BRAUN 1940 – BRAUN, Joseph. *Die Reliquiare des christlichen Kultes und ihre Entwicklung*. O. Zeller, Freiburg im Breisgau: 1940.
- BRENNAN 2006 – BRENNAN, Christiane E. Relikviář s orlicí sv. Václava In: FAJT, Jiří (ed.): *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 160.
- BŘÍZOVÁ 2014 – BŘÍZOVÁ, Daniela. *Bohemia and England: Cultural Relations in the 14th Century. The transmission of cultural and artistic influence in the Middle Ages*, Saarbrücken
- BUBEN 2000 – BUBEN, Milan. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: 2000, s.134–136.

- BUBEN 2003 – BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a realie*. Praha: 2003
- BUDDE 1998 – BUDDE, Michael. *Altare portatile: Kompendium der Tragaltäre des Mittelalters 600–1600* Münster: 1998.
- BUKOVINSKÁ 1998 – BUKOVINSKÁ, Beket: Královské jablko a žezlo, in: Ivo HLOBIL a kol. *České korunovační klenot*. Praha: 1998, s. 61.
- BURKART 2009 – BURKART, Lucas. *Das Blut der Märtyrer. Genese, Bedeutung und Funktion mittelalterlicher Schätze*. De Gruyter, Köln / Weimar / Wien: 2009, s. 55–56.
- CATTOI, 189 – 190. CATTOI, Domizio: Reliquienmonstranz, in: *Das Konstanzer Konzil. Katalog*. Darmstadt: 2014, s. 189–90.
- CIBULKA 1934 – CIBULKA, Josef. *Český řád korunovační a jeho průvod*. Praha: 1934.
- CIBULKA 1969 – CIBULKA, Josef. *Korunovační klenoty království Českého*. Praha: 1969.
- CIBULKA 1969 – CIBULKA, Josef. Zlatnická rytina, jako předchůdce grafické rytiny, in: *Umění 5/1933*. Praha: 1933.
- ČERNÁ / ŠUMBERA – ČERNÁ, Alena / ŠUMBERA, Andrej. Relikviář sv. Maura. Průběh restaurování zlatnické výzdoby 1991–2002, in: *Výroční zpráva státního památkového ústavu v Plzni*. Plzeň: 2002, s. 94–96,
- ČERNÁ 2002 – ČERNÁ, Alena. Relikviář sv. Maura: Restaurování, konzervace a průzkumy jeho obsahu a dalších součástí, in: *Výroční zpráva státního památkového ústavu v Plzni*. Plzeň: 2002, s. 96–97.
- DLOUHÁ 1934 – DLOUHÁ, Běla. *Sv. Hildegarda z Bingen*. Vítězové, Olomouc: 1934.
- DU SOMMERARD 1883 – DU SOMMERARD, Edmond. *Musée des thermes et de l' hotel de Cluny. Catalogue et description des objets d'art de l'antiquité du moyen age et de la renaissance*. Paris: 1883, s. 414.
- DUFKOVÁ / ONDŘEJOVÁ 2006 – DUFKOVÁ, Marie / ONDŘEJOVÁ, Iva. Doba Karla IV., in: *Historie sběratelství antických památek v českých zemích*. Praha: 2006, s. 20–22.
- FAJT / ROYT / GOTTFRIED 1998 – FAJT, Jiří / ROYT, Jan / GOTTFRIED, Libor. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: 1998.
- FAJT / ROYT 1997 – FAJT, Jiří / ROYT, Jan. Umělecká výzdoba velké věže hradu Karlštejně. Ecclesia Triumphans, in: BLOCHOVÁ, Hana / FAJT, Jiří (eds.): *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV.: umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: 1997, s. 156–254.

- FAJT / SUCKALE 2006 – FAJT, Jiří / SUCKALE, Robert. Mistr Kunc. Kapucínský cyklus: sv. apoštolové Petr, Pavel a Jan, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. Císař z Boží milosti*. Praha: 2006, s. 538–539.
- FAJT 1997 – FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Národní Galerie. Praha: 1997.
- FAJT 2000 – FAJT, Jiří. Karl IV. – Herrscher zwischen Prag und Aachen. Der Kult Karls des Grossen und die karolinische Kunst. In: *Krönungen: Könige in Aachen–Geschichte und Mythos*, 2, 2000, in: KRAMP, Mario (ed.), s. 489–500.
- FAJT 2003 – FAJT, Jiří (ed.). *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*. Praha: 2003.
- FAJT 2006a – FAJT, Jiří. Horní Falc – Nová země za českým lesem, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. (327–329) 331.
- FAJT 2017 – FAJT, Jiří. Koruna římského krále Karla IV., in: FAJT, Jiří / HÖRSCH, Markus (eds.). *Císař Karel IV.: 1316–2016: první česko-bavorská zemská výstava*. Překlad Vladimír Čadský a Marta Eich. Praha: Národní galerie, 2017, 363-364.
- FIALA 1978 – FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy. Český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*, Praha: 1978
- FILLITZ 1954 – FILLITZ, Hermann. *Die Insignien und Kleinodien des Heiligen römischen Reiches*. Wien / München: 1954.
- FILLITZ 1964 – FILLITZ, Hermann. *Die Schatzkammer in Wien*. Wien / München: 1964, s. 5–21.
- FILLITZ 1968 – FILLITZ, Hermann. *Katalog der Weltlichen und Geistlichen Schatzkammer in Wien*. Wien: 1968.
- FILLITZ 1969 – FILLITZ, Hermann. Zur Prager Goldschmiedekunst des 14. Jahrhunderts, in: Karl M. Swoboda (ed.). *Gotik in Böhmen*. München: 1969, s. 401.
- FILLITZ 1973 – FILLITZ, Hermann. Ein Miniatur-Altärchen des frühen 15. Jahrhunderts, in: STETTLER, Michael / LEMBERG, Mechthild (eds.). *Artes minores. Dank an Werner Abegg*, Bern: 1973, s. 189–196.
- FILLITZ 1986 – FILLITZ, Hermann. *Die Schatzkammer in Wien. Symbole abendlandischen Kaisertums*. Salzburg und Wien: 1986, s. 168.
- FILLITZ 1986 – FILLITZ, Hermann. *Die Schatzkammer in Wien. Symbole abendländischen Kaisertums*. Salzburg und Wien: 1986.
- FINGERLIN 1971 – FINGERLIN, Ilse. *Gürtel des hohen und späten Mittelalters*. Berlin: 1971.

- FLOß – FLOß, Heinrich Joseph. *Geschichtliche Nachrichten über die Aachener Heiligthümer*. Bonn: 1855.
- FORSTER 2017 – FORSTER, Christian: Relikviářová oděvní spona s orlicí sv. Václava, in:), Jiří / HÖRSCH, Markus (eds.). *Císař Karel IV.: 1316–2016: první česko-bavorská zemská výstava*. Překlad Vladimír Čadský a Marta Eich. Praha: Národní galerie, 2017, 356.
- FRANKE 1982 – FRANKE, Thomas. Zur Geschichte der Elisabethreliquien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, in: SCHMIDT, Paul Gerhard / ELM, Kaspar / SCHWIND, Fred und Kol. *Sankt Elisabeth: Fürstin, Dienerin, Heilige. Aufsätze, Dokumentation, Katalog*. Marburg: 1982, s. 167–168.
- FREEMAN 2011 – FREEMAN, Charles. *Holy Bones, Holy Dust. How Relics Shaped the History of Medieval Europe*. New Haven / London: Yale University Press, 2011.
- FRITZ 1966 – FRITZ, Johann Michael. *Gestochene Bilder*. Köln, Graz: 1966, s. 255–273.
- FRITZ 1977 – FRITZ, Johan Michael. Die Goldschmiedekunst am Hofe Karls IV. – Korreferat zu Otavsky, in: *Kunstchronik II.*, München/ Nürnberg/ Leipzig: 1977, 102.
- FRITZ 1982 – FRITZ, Johan Michael. *Die Goldschmiedekunst der Gottik im Mitteleuropa*, München: 1982.
- FRITZ 1996 – FRITZ, Johan Michael. *Gestochene Bilder*. Köln / Graz: 1996.
- FROISSART – FROISSART, Jean. *Kronika Stoleté války*, sv. 2, Bruggy, asi mezi 1475-1500, British Library London, sign MS Royal 18 VI.
- GALL 1965 – GALL, Günter. *Leder im europäischen Kunsthandwerk*. Braunschweig: 1965.
- GAUPMANN 2003 – GAUPMANN, Barbara. *Die Reliquien der Geistlichen Schatzkammer. Ihre Geschichte und Bedeutung*. Diplomová práce: Geistes- und Kulturwissenschaftlichen fakultät, Universität Wien. Wien: 2003.
- GOTTFRIED 1997 – GOTTFRIED, Libor. Výběr archivních pramenů k historii hradu Karlštejna a jeho umělecké výzdobě. In: BLOCHOVÁ, Hana / FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: 1997, s. 29–49.
- GOTTFRIED 2012 – GOTTFRIED, Libor. Aachener Krone und Böhmisches Krönungsinsignien, in: BLAZEK, Vera / GUGAT, Werner. Aachen und Prag. Krönungsstädte Europas: Beiträge des Kulturvereins Aachen. *Prag e. V., Band IV/2010–2012*. Praha: 2012, s. (14–20) 17.
- GRASS 1965 – GRASS, Nikolaus. *Reichskleinodien. Studien aus rechthistorischer sicht*. Wien: 1965.

- GRIMME 1957 – GRIMME, Ernst Günther. Aachener Goldschmiedekunst im Mittelalter. *Von Karl dem Grossen bis zu Karl V.* Köln: 1957.
- GRIMME 1972 – GRIMME, Ernst Günther. Der Aachener Domschatz. In: *Aachener Kunstblätter Aachen*, vol.42/ 1972. Aachen: 1972.
- GRIMME 1996 – GRIMME, Ernst Günther. Kirchenschätze der ehemaligen Abteikirche St. Johann und der Pfarrkirche St. Michael in Aachen-Burtscheid. Aachen: 1996, s. 40–52.
- GRIMME 1972a – GRIMME, Günther Ernst. *Goldschmiedekunst im Mittelalter. Form und bedeutunge des Reliquiars von 800 bis 1500.* Köln: 1972.
- HAHNLOSER / BRUGGER – KOCH 1985 – HAHNLOSER, Hans R. / BRUGGER-KOCH, Susanne. *Corpus der Hartsteinschliffe des 12.–15. Jahrhunderts.* Berlin: Deutscher Verlag für Kunstwissenschaft, 1985, s. 203.
- HÁJEK Z LIBOČAN 1933 – HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká.* Česká akademie věd a umění. Praha: 1933, s. 396–397.
- HALL 1991 – HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění.* Praha: 1991.
- HELLENKEMPER 1984 – HELLENKEMPER, Hansgerd (ed.). *Der Schatz von San Marco.* In: Venedig, Oliveti, Mailand: 1984, s. 294–297.
- HERTFELDER 1627 – HERTFELDER, Bernhard. *Basilica SS. Vdalrici Et Aefrae Imperialis Monasterii Ord. S. Benedicti Avgvstae Vindel. Historicè descripta atq[ue] aeneis figuris illustrata, Cum breui Chronico eiusdem usque ad nostra tempora.* Augsburg: 1627, s. 71–72.
- HESSISCHE HEIMAT 1982– Hessische Heimat, Sonderheft – Sankt Elisabeth, 31. Jahrgang 1981. Heft 4-5, Sommer 1982. **Marburg:** 1982 .
- HILGER 1978 – HILGER, Hans, Peter. Die Reliquienbüste im Domschatz zu Aachen. In: *Aachener Kunstblätter Aachen* 48. Aachen: 1978, s. 267–277.
- HLEDÍKOVÁ 1981 – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Fundace českých králů ve 14. století. In: *Sborník historický* 28. Praha: 1981, s. 22–23, 28, 29.
- HLEDÍKOVÁ 2008 – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Arnošt z Pardubic. *Arcibiskup, zakladatel, rádce.* Praha: 2008.
- HLOBIL – 1998 HLOBIL, Ivo a kol.: *České korunovační klenoty.* Praha: 1998.
- HLOBIL 1987 – HLOBIL, Ivo. Přemyslovec Jan Volek (†1351). Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky. In: *Umění XXXV/1987.* Praha: 1987, s. (478–482) 480.
- HOLEŠOVSKÁ / HOLEŠOVSKÝ 1994 – HOLEŠOVSKÁ, Lea – HOLEŠOVSKÝ, Karel. Zpráva o středověkém přenosném oltáři v Moravské galerii v Brně. In: *Bulletin Moravské galerie v Brně.* Brno: Moravská galerie, 1994, s. 60–61.

- HOMOLKA 1982 – HOMOLKA, Jaromír. Umělecké řemeslo v době posledních Přemyslovců, in: Jiří KUTHAN (ed.). *Umění doby posledních Přemyslovců*. Středočeské muzeum. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje. Roztoky u Prahy: 1982, s. 121–156.
- HONSEL 1902 – HONSEL, H. (?). Gothische Architekturformen in der Goldschmiedekunst mit besonderer Berücksichtigung der Monstranz. In: *Zeitschrift für christliche Kunst, XIV/1901*. Düsseldorf: 1902, s. (105–120) 105.
- HORNÍČKOVÁ, Kateřina. Relikviářová bysta sv. Pavla, in: BARTLOVÁ, Milena / HORNÍČKOVÁ, Kateřina / ŠRONĚK, Michal (eds.) *Umění české reformace: (1380–1620)*. Praha: 2010, s. 47–48.
- HÖRSCH / FAJT 2017– FAJT, Jiří / HÖRSCH, Markus (eds.). *Císař Karel IV.: 1316–2016: první česko-bavorská zemská výstava*. Překlad Vladimír Čadský a Marta Eich. Praha: 2017.
- HRDINA 2017 – HRDINA, Jan: *Relikvie, odpustky, poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*. Praha: 2017, s. 35–54.
- HUYSKENS 1908 – HUYSKENS, Albert. *Quellenstudien zur Geschichte der hl. Elisabeth Landgräfin von Thüringen*. Marburg: 1908.
- HYRŠL / NEUMANOVÁ / KOUŘIMSKÝ 2000 – HYRŠL, Jaroslav / NEUMANOVÁ, Petra / KOUŘIMSKÝ, Jiří. Rubelit ve Svatováclavské koruně. In: *Vesmír 79*, 2000/1. Praha: 2000, s. (18–23) 18.
- HYRŠL 2001 – HYRŠL, Jaroslav. Sapphires and their imitations on medieval art objects, in: *Gemmologie, Zt. Dt. Gem. Ges. 50/3*, Idar Oberstein: 2001, s. 153–162.
- HYRŠL 2001a – HYRŠL, Jaroslav. A rare medieval sapphire imitation, in: *Gems & Gemology 37/3*, Carlsbad: 201, s. 243–245.
- HYRŠL 2003 – HYRŠL, Jaroslav. Safíry pravé i nepravé. *Vesmír 1/ 2003*. Ročník 82. Praha: 2003, (133), s. 41.
- HYRŠL 2012 – HYRŠL, Jaroslav. Nejzajímavější kameny klenotnice, in: Ivana KYZOUROVÁ (ed.): *Svatovítský poklad stále výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Praha: 2012, s. 22–23.
- HYRŠL 2016 – HYRŠL, Jaroslav. Výzkum českých korunovačních klenotů. Drahokamy na svatováclavské koruně. In KYZOUROVÁ, Ivana / VLNAS, Vít (eds.). *Žezlo a koruna. Karel IV. a české královské korunovace*. Praha: 2016, s. 60–67.
- CHADRABA 1971 – CHADRABA, Rudolf. *Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika umění Karla IV.* Praha: 1971.
- CHERRY 1992 – CHERRY, John. *Medieval Craftsmen. Goldsmiths*. London: 1992.

- CHLUMSKÁ 2014 – CHLUMSKÁ, Štěpánka. *Čechy a střední Evropa 1200–1550*. Praha: 2014, s. 21.
- CHYTIL 1899 – CHYTIL, Karel. Monstrance sedlecká, in: *Památky archeologické a místopisné 18*. Praha: 1899, s. 375–384.
- JERUSALEM 2003 – JERUSALEM, Dieter. Wasserkraft – Mensch – Edelstein, in: *Wasserkraft und Edelstein*. Deutsches Edelstein Museum, Idar – Oberstein: 2003.
- JOPEK 1988 – JOPEK, Norbert. Zur Datierung der Helena-Schale im Trierer Domschatz, in: *Zeitschrift des Deutschen Verein für Kunsteissenschaft*, Bd 42, Heft 2. Berlin: 1988, s. 71–76.
- JUDOVÁ 2013 – JUDOVÁ, Eliška: *Karel IV. a severní Itálie. Původ výzdoby inkrustacemi v karlštejnských kaplích a kapli sv. Václava na Pražském hradě*. Diplomová práce: Filozofická fakulta, Masarykova Univerzita v Brně. Brno: 2013.
- KADLEC 1991 – KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin I*. Praha: 1991.
- KALISTA 2007 – KALISTA, Zdeněk. *Karel IV.: Jeho duchovní tvář*. Praha: 2007.
- KAŇÁK 1975 – KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Kroměříže*. Praha: Blahoslav, 1975.
- KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ / MNICH SÁZAVSKÝ / FIALA – KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ / MNICH SÁZAVSKÝ / FIALA, Zdeněk. *Pokračovatelé Kosmovi*. Praha: Svoboda, 1974.
- KASHNITZ 1995 – KASHNITZ, Rainer. Kleinod und Andachtsbild. Zum Bildprogramm des Goldenen Rössls. In: *Das Goldene Roessl. Ein Meisterwerk der Pariser Hofkunst um 1400*. München: 1995, s. 58–89.
- KAVKA 1993 – KAVKA, František. *Život na dvoře Karla IV*. Praha: 1993.
- KAVKA 2002 – KAVKA, František. *Korunovace Karla IV. císařem svaté říše římské*. Praha: 2002.
- KESSEL 1874 – KESSEL, Johann Hubert. *Geschichtliche Mitteilungen über die Heiligthumer der Stiftskirche zu Aachen nebst Abbildung und Beschreibung der sie bergended Behalter und Einfassungen. Festschrift zur Heiligthumsfahrt von 1874*. Cologne: 1874.
- KIRCHWEGER 2005 – KIRCHWEGER, Franz (ed.). *Die Heilige Lanze in Wien. Insignie – Reliquie – Schicksalsspeer*. Wien / Milano: 2005.
- KIRCHWEGER 2005a – KIRCHWEGER, Franz. Die Geschichte der Heiligen Lanze vom späteren Mittelalter bis zum Ende des Heiligen Römischen Reiches (1806), in: KIRCHWEGER, Franz (ed.). *Heilige Lanze in Wien* Wien: 2005, s. 71–109.
- KIRCHWEGER 2009 – KIRCHWEGER Franz. „Crux plena ligno dominico et lancea sancti Mauriti“, Das Reichskreuz in der Wiener Schatzkammer und seine Reliquien.

In: HEUSER, August / KLOFT, Matthias Theodor (eds.). *Im Zeichen des Kreuzes. Die Limburger Staurothek und ihre Geschichte*. Limburg: 2009, s. 45–49.

- KLEIN 2009 – KLEIN, Holger. Die Limburger Staurothek und der Kreuzkult in *Jerusalem und Konstantinopel*. Limburg: 2009, s. 13–30.
- KLEIN 2009 – KLEIN, Holger. Die Limburger Staurothek und der Kreuzkult in Jerusalem und Konstantinopel, in: HEUSER, August / KLOFT, Matthias Theodor (ed.). *Im Zeichen des Kreuzes. Die Limburger Staurothek und ihre Geschichte*, Limburg: 2009, s. 13–30.
- KLUČINA 2004 – KLUČINA, Petr. *Zbroj a zbraně. Evropa 6. – 17. století*. Praha / Litomyšl: 2004.
- KODIŠOVÁ / VINŠ 2014 – KODIŠOVÁ, Lucie / VINŠ, Petr Jan. Altare portatile ve vrcholném a pozdním středověku. Sociální a kulturní aspekty na pomezí liturgiky a dějin umění. In: TOKÁROVÁ, Zuzana / PEKÁR, Martin (eds.) *Človek, spoločnosť, doba. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 50/2014*. Košice: 2014, s. 49–59.
- KODIŠOVÁ 2008 – KODIŠOVÁ, Lucie. *Zlatnická bohemika doby lucemburské ve vídeňských dvorních sbírkách*. Bakalářská práce: Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: 2008.
- KODIŠOVÁ 2011 – KODIŠOVÁ, Lucie. *Zlatnické přírůstky svatovítského chrámového pokladu v lucemburské době*. Diplomová práce: Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: Praha 2011.
- KODIŠOVÁ 2013 – KODIŠOVÁ, Lucie: K liturgické funkci sardoniové číše ze svatovítského pokladu ve 14. století. In: JAKUBEC, Ondřej / MILTOVÁ, Radka (eds.): *Umění a politika. Sborník IV. sjezdu historiků umění*, Masarykova Univerzita v Brně. Brno: 2013, s. 113–124.
- KODIŠOVÁ 2013a – KODIŠOVÁ, Lucie: Poklad říšských králů v panovnické reprezentaci Karla IV. In: Miroslav Šmied (ed.): *Ve službách českých knížat a králů. Sborník žáků a studentů k poctě Jiřího Kuthana*. Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: 2013.
- KODIŠOVÁ 2016 – KODIŠOVÁ, Lucie. Identifizierung von Edelsteinen bei ausgesuchten Goldschmiedearbeiten aus dem Umkreis Karls IV., die in österreichischen Sammlungen aufbewahrt werden In: NOVÁ, Magdaléna / OPATRŇÁ, Marie (eds.). *Staré a Nové. Staré jako východisko či překážka? Sborník příspěvků mezinárodní konference studentů doktorských programů*. Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: 2016, s. 227–236.

- KOEPPE / GIUSTI 2010 – KOEPPE, Wolfram / GIUSTI, Annamaria. Flagon, in: *Art of the Royal Court, Treasures in Pietre Dure from the Palaces of Europe*. The Metropolitan Museum of Art, New York / Yale University Press, New Haven. New York / London: 2010, s. 110.
- KOHLHAUSSEN 1968 – KOHLHAUSSEN, Heinrich. *Nürnberger Goldschmiedekunst*, Berlin: 1968, s. 132–134.
- KORONTHÁLYOVÁ 2003 – KORONTHÁLYOVÁ, Markéta. Slovo Monile a jeho významy v latinsky psaných středověkých památkách české provenience z let 1000–1500, in: *Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy V. Praha: 2003, s. 317.*
- KOSTÍLKOVÁ 1975 – KOSTÍLKOVÁ, Marie. Pastoforium katedrály sv. Víta v Praze, in: *Umění 6, Ročník XXIII/1975*. Praha: 1975, s. 536–543.
- KOSTÍLKOVÁ 1998 – KOSTÍLKOVÁ, Marie. Uložení a osudy českých korunovačních klenotů, in: HLOBIL, Ivo a kol. *České korunovační klenoty*. Praha: 1998, 71–72.
- KOVÁČ 2009 – KOVÁČ, Peter. Svatá kaple pro trnovou korunu, in: Peter KOVÁČ et al. *Kristova trnová koruna: Paříž, Sainte-Chapelle a dvorské umění svatého Ludvíka*. Stavitelé katedrál; sv. 2. Praha: 2009, s. 12–64.
- KRAFT 1971 – KRAFT, Klaus. Ein Reliquienkreuz des Trecento. In: *Pantheon 29/1971*. München: 1971, s. 103.
- KRÁSA 1984 – KRÁSA Josef. Karlovy pečeti, in: VANĚČEK, Václav (ed.). *Karolus Quartus*. Praha: 1984, s. 408–410.
- KRAUS 2010 – KRAUS, Tomáš. Karel IV. a Čáchy – Od konfrontace ke spolupráci. IN: BLAŽKOVÁ, Věra / GUGAT, Werner (eds.). *Čáchy a Praha, korunovační města Evropy: příspěvky spolku Kulturverein Aachen – Prag e. V. Libri Aquenses, IV*. Praha: 2010, s. 244–247.
- KRENN 1989 – KRENN, Stefan. *St. Hedwigs Reliquiar* (Inv. N. Kap. 105) (nepublikováno), archiv muzea Kunsthistorisches Museum Wien. Wien: 1989.
- KRENN 2000 – KRENN, Stefan. Geistliche Schatzkammer, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 225–227.
- KRENN 2000a – KRENN, Stefan. Sogenanntes Monile Kaiser Karls des Grossen. In: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 235–236.
- KRENN 2000b – KRENN, Stefan. St. Hedwigs Reliquiar. In: BAUER, Rotraud und Kol.: *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 237.
- KRENN 2000c – KRENN, Stefan. Reliquienkreuz. In: BAUER, Rotraud und Kol.: *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 239–240.

- KUBÍN 2010 – KUBÍN, Petr (ed.) *Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého. Saint Wenceslas: on the 1100th anniversary of the birth of duke Wenceslas the Saint*. Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění a Arcibiskupství pražské. Praha: 2010.
- KUBÍNOVÁ 2005 – KUBÍNOVÁ, Kateřina. Tři dny ve Svatém městě. Císařská korunovace Karla IV. v Římě roku 1355, in: *Dějiny a současnost 1/2005*. Praha: 2005, s. 30–33.
- KUBÍNOVÁ 2006 – KUBÍNOVÁ, Kateřina. *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*. Praha: 2006.
- KUDRNÁČ – KUDRNÁČ, Jaroslav. Archeologický výzkum středověké těžby drahých kamenů u Ciboušova v Krušných horách, in: *Památky a příroda, 10/1985*. Praha: 1985, s. 594–602.
- KÜHNE 2000 – KÜHNE, Hartmut. *Ostensio Reliquiarum: Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im Römisch – deutschen Regnum*. Berlin: 2000, s. 128–132.
- KUTHAN / ROYT 2011 – KUTHAN, Jiří / ROYT, Jan. *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha: svatyně českých patronů a králů*. Praha: 2011.
- KUTHAN / ROYT 2018 – KUTHAN, Jiří / ROYT, Jan. *Karel IV.: císař a český král – vizionář a zakladatel*. Praha: 2018.
- KUTHAN / ŠMIED 2009 – KUTHAN, Jiří / ŠMIED, Miroslav (eds.). *Korunovační řád českých králů = Ordo ad coronandum Regem Boemorum*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy Praze. Praha: 2009.
- KUTHAN 2008c – KUTHAN, Jiří. *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity*. Praha: 2008, s. (387–408), s. 337–366.
- KUTHAN 2010 – KUTHAN, Jiří. K šíření kultu svatého Václava v době Přemyslovců a Lucemburků, in: KUBÍN, Petr (ed.) *Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého = Saint Wenceslas: on the 1100th anniversary of the birth of duke Wenceslas the Saint*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění a Arcibiskupství pražské. Praha: 2010.
- KYBALOVÁ 2005 – KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání. Středověk*. Praha: 2005.
- KYZOUROVÁ 2012 – KYZOUROVÁ, Ivana (ed.). *Svatovítský poklad stále výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Praha: 2012.
- KYZOUROVÁ 2016 – KYZOUROVÁ, Ivana. Pohřební klenoty krále Přemysla Otakara II. In: KYZOUROVÁ, Ivana / VLNAS, Vít (eds.). *Žezlo a koruna. Karel IV. a české královské korunovace*. Praha: 2016, s. 30.

- KYZOUROVÁ 2016 – KYZOUROVÁ, Ivana. Žezlo a jablko, in: KYZOUROVÁ, Ivana / VLNAS, Vít (eds.). *Žezlo a koruna: Karel IV. a české královské korunovace*. Praha: 2016, s. 70.
- KYZOUROVÁ 2016a – KYZOUROVÁ, Ivana. Koruna českých královen z pokladu ve Slezské Středě. In: KYZOUROVÁ, Ivana – VLNAS, Vít (eds.). *Žezlo a koruna. Karel IV. a české královské korunovace*. Praha: 2016, s. 30–31.
- KYZOUROVÁ 2016a – KYZOUROVÁ, Ivana. Pohřební klenoty Rudolfa I. Habsburského, zvaného Kaše. In: KYZOUROVÁ, Ivana – VLNAS, Vít (eds.). *Žezlo a koruna. Karel IV. a české královské korunovace*. Praha: 2016, s. 31.
- KYZOUROVÁ 2016b – Ivana KYZOUROVÁ. Žezlo a jablko In: KYZOUROVÁ, Ivana – VLNAS, Vít (eds.). *Žezlo a koruna. Karel IV. a české královské korunovace*. Praha: 2016, s. 70–71.
- LEGNER 1978b – LEGNER, Anton. Karolinische Edelsteinwände, In: Ferdinand SEIBT (ed.). *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. München: 1978, s. 356–362.
- LEGNER 1995 – LEGNER, Anton. *Reliquien in Kunst und Kult: zwischen Antike und Aufklärung*. Darmstadt: 1995, s. 37–44.
- LEGNER 1978 – LEGNER Anton (ed.): *Die Parlerer. Europäische Kunst unter den Luxemburgen 1350–1400*. Köln: 1978.
- LEGNER 1978a – LEGNER, Anton. Wände aus Edelstein und Gefäße aus Kristall. In: *Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400, Europäische Kunst unter den Luxemburgen*, Bd. 3. Köln: 1978.
- LEPIE / MINKENBERG 2010 – LEPIE, Herta / MINKENBERG, Georg. *Der Domschatz zu Aachen*. Regensburg: 2010.
- LIBER PONTIFICALIS ADALBERTI DE STERNBERG 1367 - *Liber pontificalis Alberti de Sternberg, episcopi Luthomslensis*, 1367, f. 223v. Královská kanonie premonstrátů na Strahově. Zdroj: Manuscriptorium.
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-KKPS_DG_I_19_0JJO1B2-cs#search, vyhledáno 25.2.2018
- LORENC 1973 – LORENC, Vilém. *Nové Město Pražské*. Praha: 1973.
- LOSERTH 1982 – LOSERTH, Johann (ed.). *Das Granum catalogi praesulum Moraviae. Nach der Handschrift des olmützer Domcapitelarchivs*. Ed. Johann Loserth. Wien: 1982.
- LOSOS 2005 – LOSOS, Ludvík. *Pozlacování a polychromie*. Praha: Grada, 2005.
- LÜDKE 1982 – LÜDKE, Dietmar. *Die Statuetten der gotischen Goldschmiede*. Dissertation. München: 1982.

- MÁDL 1889 – MÁDL, Karel B. O nálezu na Bojišti a jiných pracích zlatnických. In: *Památky archeologické a místopisné*, díl XIV., sešit XI, 38, Praha: 1889, s. 549–558.
- MACHEK 1982 – MACHEK, Petr. Drahé kameny v Krušných horách, in: *Lidé a země 33*. Praha: 1982, s. 511–512.
- MACHEK 1985 – MACHEK, Petr. Řezba a následná úprava drahokamových odrůd křemene, in: *Památky a příroda 10/85*. Praha: 1985, s. 604–608.
- MACHILEK 1978 – MACHILEK, Franz. Privatsfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. München: 1978, s. 87–10.
- MACHILEK 2013 – MACHILEK, Franz. Reliquientransfer und Politik. Zur Verherung des hl. Burgunderkönigs Sigismund (um 474–524), unter besonderer Berücksichtigung Polens, Böhmens und Ungarns im 14. und 15. Jahrhundert. In: *brücken – Germanistisches Jahrbuch TSCHECHIEN – SLOWAKEI*, 21/1–2. Weimar: 2013, s. 59–98.
- MARGELONY 2006 – MARGELONY, Robert Theo. Císařská kazeta. Kožené pouzdro na relikviář, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 169.
- MEIER 1978 – MEIER, Ch. Wände aus Edelstein und gefäße aus Kristall. In *Ausstellungskatalog Parler 3*, Köln: 1978 (169-182), 174.
- MENCLOVÁ / DVOŘÁKOVÁ 1966 – MENCLOVÁ, Dobroslava / DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. *Karlštejn. Státní hrad a památky v okolí*. Praha: 1966, s. 25.
- MENČÍK 1891 – MENČÍK, František (ed.). *Pořádek bratrstva zlatnického v Praze a jeho stanovy z r. 1324. Výslech Valdenských r. 1340*. Královská společnost nauk. Praha: 1891.
- MENGEL 2007 – MENGEL, David C. *Remembering Bohemia's Forgotten Patron Saint. The Bohemian Reformation and Religious Practice*. London: 2007, (17–32) 22.
- MIETHKE 2014 – MIETHKE, Jürgen. Zepter der Universität Heidelberg, in: *Das Konstanzer Konzil. Katalog: 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters*. (Editor neuveden.) Darmstadt: 2014, s. 249.
- MILITKÝ / KARNICKÁ 2010 – MILITKÝ, Jiří / KARNICKÁ, Magdalena. Mince z pokladu ze Slezské Středy, in *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 564–569.564.
- MINKENBERG 2004 – MINKENBERG, Georg. Karlova busta v cášském pokladu, in: BLAZEK, Vera / GUGAT, Werner. *Aachen und Prag. Krönunsstädte Europas: Beiträge des Kulturvereins Aachen – Prag e. V. Band I/1998*. Praha: 2003, 2004, s. (73–80) 80.

- MINKENBERG 2006 – MINKENBERG, Georg, Nový průzkum busty Karla Velikého v cášském dómu, in: BLAZEK, Vera / GUGAT, Werner. *Aachen und Prag. Krönunsstädte Europas: Beiträge des Kulturvereins Aachen – Prag e. V.* Band II/2003. Praha: 2006, s. 243.
- MONTESQUIOU-FEZENSAC / GABORIT-CHOPIN 1973 – MONTESQUIOU-FEZENSAC, Blaise / GABORIT-CHOPIN, Danielle. *Le trésor de Saint-Denis.* A. et J. Picard. Paris: 1973, s. 183–187.
- MORÁVEK / LITochLEB / FIALA / MORYSEK 2018 – MORÁVEK, Petr / LITochLEB, Jiří / FIALA, Stanislav / MORYSEK, Antonín et al. *Jilovské zlaté doly.* Praha: 2018.
- MORÁVEK 2008 – MORÁVEK, Petr. *Zlaté doteky pěti kontinentů: zlato, příroda a lidé v příbězích geologa.* Praha: 2008.
- NAVRÁTIL 1987 – NAVRÁTIL, Karel. *Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého z bývalého královského kláštera řeholních kanovníků lateránských sv. Augustina, nyní městské chorobnice na Hoře Karlově v Novém Městě Pražském.* Praha: 1887, s. 2–3.
- OEXLE 1981– OEXLE, Otto Gerhard. *Armut und Armenfürsorge um 1200. Ein Beitrag zum Verständnis der freiwilligen Armut bei Elisabeth von Thüringen.* Philipps-Universität Marburg (Ed.). *Sankt Elisabeth, Fürstin, Dienerin, Heilige. Aufsätze, Dokumentation. Katalog.* Sigmaringen: Thorbecke, 1981, s. 79–100.
- OHLER 2002 – OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku.* Praha: 2002.
- OTAVSKÝ 1978 – OTAVSKÝ, Karel. Reliquienkassete für ein Gewandstück des Evangelisten Johannes, in: LEGNER, Anton (ed.). *Die Parlerer. Europäische Kunst unter den Luxemburgen 1350–1400.* Köln: 1978, s. 705.
- OTAVSKÝ 1978a – Karel OTAVSKÝ. Der Schrein des hl. Sigismund, in: LEGNER, Anton (ed.). *Die Parler und der Schöne Stil. Europäische Kunst unter den Luxemburgen*, Bd. I. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen – Museums in der Kunsthalle Köln. Köln: 1978, s. 313.
- OTAVSKÝ 1978b – OTAVSKÝ, Karel. Reliquiar für einen Dorn von der Dornenkrone Christi. *Die Parler und der Schöne Still, 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgen.* Bd. II. Köln: 1978, s. 702–703.
- OTAVSKÝ 1978c – OTAVSKÝ, Karel. Reliquienkästchen für drei Glieder von den Ketten der Apostel Johannes, Petrus und Paulus. In: LEGNER, Anton (ed.). *Die Parlerer. Europäische Kunst unter den Luxemburgen 1350–1400.* Köln: 1978.
- OTAVSKÝ 1978d – OTAVSKÝ, Karel. *Ostensorium für eine Reliquie des hl. Vitus.* Prag: 1358, in: LEGNER, Anton (ed.). *Die Parlerer. Europäische Kunst unter den Luxemburgen 1350–1400*, Bd.1. Köln: 1978, s. 373–374.

- OTAVSKÝ 1980 – OTAVSKÝ, Karel. Aachener Goldschmiedearbeiten des 14. Jahrhunderts, in: LEGNER, Anton (ed.). *Die Parler und der schöne Stil. Europäische Kunst unter den Luxemburgern*. Bd. IV. Das internationale Kolloquium anlässlich der Ausstellung. Köln: 1980, s. 78–80.
- OTAVSKÝ 1992 – OTAVSKÝ, Karel. *Die Sankt Wenzelskrone im Prager Domschatz und die Frage der Kunstauffassung am Hofe Kaiser Karls IV.* Bern: 1992.
- OTAVSKÝ 2003 – OTAVSKÝ, Karel. K relikviím vlastněným císařem Karlem IV., k jejich uctívání a jejich schránkám, in: FAJT, Jiří (ed.). *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*. Praha: 2003.
- OTAVSKÝ 2006 – OTAVSKÝ, Karel. Ministeriální kalich, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 155–156.
- OTAVSKÝ 2006 – OTAVSKÝ, Karel. Svatováclavská koruna, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. Císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 92.
- OTAVSKÝ 2006a – OTAVSKÝ, Karel. Das Mosaik am Prager Dom und drei Reliquiare in Prag und Wien: Karl IV. Kunstaufträge aus seiner Spätzeit. In: FAJT, Jiří / HÖRSCH, Markus (eds.). *Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa*. Ostfildern: 2006.
- OTAVSKÝ 2006c – OTAVSKÝ, Karel. Das Mosaik am Prager Dom und drei Reliquiare in Prag und Wien: Karl IV. Kunstaufträge aus seiner Spätzeit. In: FAJT, Jiří / HÖRSCH, Markus (eds.). *Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa*. Ostfildern: 2006.
- OTAVSKÝ 2006d – OTAVSKÝ, Karel. Kříž s ostatkem Kristovy bederní roušky. In: FAJT, Jiří (ed.) *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 163.
- OTAVSKÝ 2006e – OTAVSKÝ, Karel. Zlatý relikviářový kříž In: FAJT, Jiří (ed.) *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 111–113.
- OTAVSKÝ 2006f – OTAVSKÝ, Karel. Relikviářová statueta Bolestného Krista. In: FAJT, Jiří (ed.) *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 152-153.
- OTAVSKÝ 2006g – OTAVSKÝ, Karel. Ostensorium s relikvií sv. Víta. In: FAJT, Jiří (ed.) *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 387–388.

- OTAVSKÝ 2007 – OTAVSKÝ, Karel. Kult nástrojů Kristova Umučení a Karlštejnská látka s anděly, in: BENEŠOVSKÁ, Klára / KUBÍNOVÁ, Kateřina (eds.). *Benediktinský klášter na Slovanech v srdci Prahy*. Praha: 2007.
- OTAVSKÝ 2007a – OTAVSKÝ, Karel. Elisabethreliquie: Geschenk Kaiser Karls IV. an den Patriarchen von Aquileia, in: BLUME, Dieter / WERNER, Matthias (eds.). *Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige. Katalog*. Petersberg: 2007, s. 324.
- OTAVSKÝ 2009 – OTAVSKÝ, Karel. Drei wichtige Reliquienschatze im luxemburgischen Prag und die Anfänge der Prager Heilumsweisungen. In: FAJT, Jiří / LANGER, Andrea (eds.). *Kunst als Herrschaftsinstrument*. Berlin / München: 2009, s. 300–308.
- OTAVSKÝ 2010 – OTAVSKÝ, Karel. Der Prager Domschatz unter Karl IV. im Lichte der Quellen. Ein Sonderfall unter spätmittelalterlichen Kirchenschätzen. In: WENDLAND, Ulrike. *Das Heilige sichtbar machen: Domschatze in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*. Regensburg: 2010, s. 182–236.
- OTAVSKÝ 2012 – OTAVSKÝ, Karel. Zlatý relikviářový kříž, in: KYZOUROVÁ, Ivana (ed.) *Svatovítský poklad: katalog stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Správa Pražského hradu. Praha: 2012, s. 28.
- OTAVSKÝ 2012a – OTAVSKÝ, Karel. Relikviář sv. Zikmunda, in: KYZOUROVÁ, Ivana (ed.) *Svatovítský poklad: katalog stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Správa Pražského hradu. Praha: 2012, s. 64.
- OTAVSKÝ 2012b – OTAVSKÝ, Karel. Relikviář s parléřovským znakem, in: KYZOUROVÁ, Ivana (ed.) *Svatovítský poklad: katalog stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Správa Pražského hradu. Praha: 2012, s. 66.
- OTAVSKÝ 2012c – OTAVSKÝ, Karel. Relikviář sv. Kateřiny, in: KYZOUROVÁ, Ivana (ed.) *Svatovítský poklad: katalog stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Správa Pražského hradu. Praha: 2012, s. 68.
- OTAVSKÝ 2012d – OTAVSKÝ, Karel. Kříšťálový kříž, in: KYZOUROVÁ, Ivana (ed.) *Svatovítský poklad: katalog stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Správa Pražského hradu. Praha: 2012, s. 53.
- OTAVSKÝ 2012e – OTAVSKÝ, Karel. Kříž s ostatkem Kristovy bederní roušky. In: KYZOUROVÁ, Ivana (ed.) *Svatovítský poklad stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Praha: 2012, s. 33.
- PANOFSKY 2013 – PANOFSKY, Erwin. *Význam ve výtvarném umění*. Praha: 2013, s. 104.

- PAREDIS-VROON 2012 – PAREDIS-VROON, Monica. Stoffwechsel: Die vier Aachener Heiligtümer aus textilrestauratorischer Sicht. In: GORMANS, Andreas / MARKSCHIES, Alexander. *Venite et videte. Kunstgeschichtliche Dimensionen der Aachener Heiligtumsfahrt*. Aachen:2012, s. 22–47.
- PASTOUREAU 2018 – PASTOUREAU, Michel. *Dějiny symbolů v kultuře středověkého západu*. Praha: 2018, s. 132–133.
- PETRÁŇ 1982 – PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I/1-2*. Praha: 1982.
- PODLAHA / ŠITTLER 1903a – PODLAHA, Antonín / ŠITTLER, Eduard. *Soupis památek Historických a uměleckých v Království českém. Poklad svatovítský a knihovna kapitulní*. Praha: 1903.
- PODLAHA / ŠITTLER 1903b – PODLAHA, Anton / ŠITTLER, Eduard. *Der Domschatz in Prag*. Praha: 1903.
- POCHE 1967 – POCHE, Emanuel. Pražské relikviáře v Cáchách. In: *Umění a řemesla 1/1976*. Praha: 1976, s. 48–50.
- POCHE 1970 – POCHE, Emanuel. Monstrance sedlecká, in: *České umění gotické 1350–1420*. Katalog výstavy. Praha: 1970, s. 342–34.
- POCHE 1970 – POCHE, Emanuel. Umělecké řemeslo. in: PEŠINA, Jaroslav (ed.). *České umění gotické 1350–1420*. Katalog výstavy. Praha: 1970, s. (320–330) 324.
- POCHE 1976 – POCHE, Emanuel. Busta Karla Velikého, in: *Umění a řemesla 1/1976*. Praha: 1976, s. 26.
- POCHE 1976 – POCHE, Emanuel. Pražské relikviáře v Cáchách, in: *Umění a řemesla 1/1976*. Praha: 1976, s. 48–50.
- POCHE 1978 – POCHE, Emanuel. Kreuz des Papstes Urban V., in: LEGNER, Anton (ed.). *Die Parlerer. Europäische Kunst unter den Luxemburgen 1350–1400*. Köln: 1978, s. 706–707.
- POCHE 1979 – POCHE, Emanuel. Pražské umělecké řemeslo za Karla IV., in: BUŘÍVAL, Zdislav (ed.). *Staletá Praha, IX*. Praha: 1979, s. 126–146.
- POCHE 1983 – POCHE, Emanuel. Umělecké řemeslo, in: POCHE, Emanuel (ed.). *Praha středověká*. Praha: 1983, s. 679–682.
- POCHE 1984 – POCHE, Emanuel. Umělecká řemesla gotické doby, in: CHADRABA, Rudolf / DENKSTEIN, Vladimír / KRÁSA, Josef a kol.: *Dějiny českého výtvarného umění I./2*. Praha: 1984, s. 440–496.
- POCHE 1984 – POCHE, Emanuel. Umělecká řemesla gotické doby, in: *Dějiny českého výtvarného umění I./2*. Praha: 1984.

- POCHE 1997 – POCHE, Emanuel. Dvě královské koruny českého původu, in: *Umění a řemesla 1/1997*. Praha: 1997, s. 34.
- POKORNÝ 1977 – POKORNÝ, Ladislav. *Liturgika. 2. díl. Dějiny liturgie v přehledu*. Praha: 1977.
- POLC 1967 – POLC, Jaroslav Václav. Zapomenutý český patron, in: DVORNÍK, František (ed.): *Se znamením kříže*. Řím: 1967, s. 127–131.
- POLC 1980 – POLC, Jaroslav Václav. Vášeň Karla IV. po ostatcích svatých. In: POLC, Jaroslav V. (ed.). *Otec vlasti 1346–1378*. Řím: 1980, s. 55–79.
- POSPÍŠIL 2010 – POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria: struktury myšlení v dogmatické teologii*. Praha: 2010.
- PUGLISI / BACHRAM 2014 – PUGLISI, Catherine R. / BACHRAM, William L. „The Man of Sorrows“ and Royal Imaging: the Body Politic and Sovereign Authority in Mid-Fourteenth-Century Prague and Paris. In: *Artibus et Historiae*, vol. 35, No. 70, essay in Honour of Stefania Mason. Krakow: 2014, s. 31–59.
- REINER 1944 – REINER, Heribert. Ein von Kaiser Karl IV. gestifteter Reliquienschrein, in: *Pantheon*, Band XXXII. Praha: 1944, s. 119–122.
- ROSARIO 2001 – ROSARIO, Iva. Art and Propaganda. Charles IV of Bohemia, 1346–1378. Woodbridge: 2001, s. 109–117.
- ROYT / ŠEDINOVÁ 1998 – ROYT, Jan / ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: 1998.
- ROYT 2006 – ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: 2006.
- ROYT 2010 – Jan ROYT: Ikonografie svatého Václava ve středověku, in: KUBÍN, Petr (ed.). *Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého = Saint Wenceslas: on the 1100th anniversary of the birth of duke Wenceslas the Saint*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění a Arcibiskupství pražské. Praha: 2010, s. 301–323.
- RÜCKERT 1957 – RÜCKERT, Rainer. Zur Form der Byzantinischen Reliquiare, in: *Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst VIII/ 1957*. München: 1957, s. 35–36.
- RUDENBACH 2010 – RUDENBACH, Bruno. Körperteil – Reliquiare. Die Wirklichkeit der Reliquie, der Verismus der Anatomie und Transzendenz des Heiligenleibes, in: BLEUMER, Hartmut / GOETZ, Hans-Werner / PATZOLD, Steffen / REUDENBACH, Bruno (eds.). *Zwischen Wort und Bild: Wahrnehmungen und Deutungen im Mittelalter*. Köln – Weimar – Wien: 2010, s. 11–31.
- RÜGER / STAFSKI 1959 – RÜGER, Günther / STAFSKI, Heinz. St. Veit und sein Reliquiar zu Herrieden, in: *Jahrbuch des historischen Vereins für Mittelfranken*. 68. Band. Ansbach: 1959, s. 66.

- RYCHTEROVÁ 2009 – RYCHTEROVÁ, Pavlína. Kam s ním? Rituál a ceremonie v medievistice, in: NODL, Martin / ŠMAHEL, František / KOWALEWSKY, Krzysztof (eds.). *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*. Praha: 2009, s. 427–432.
- SEIPEL 2005 – SEIPEL, Wilfried a kol. *Hauptwerke der Weltlichen Schatzkammer*. Wien: 2005, s. 46.
- SCHÄFER 2003 – SCHÄFER, Thomas. *Vize. Život, dílo a hudba Hildegardy von Bingen*. Praha: 2003, s. 122.
- SCHELLEWALD 2010 – SCHELLEWALD, Barbara. Konstantinopel – Paris. Ein Schatz im neuen Gewand. In: *Das Heilige Sichtbar Machen. Domschätze in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*. Regensburg: 2010, s. 162–163.
- SCHIEDLAUSKY 1978 – SCHIEDLAUSKY, Günther. Kat. Nr. 93, in: HERZOGENBERG, Johanna (ed.). *Kaiser Karl IV.: 1316–1378; Führer durch die Ausstellung*, München: 1978, s. 91–92.
- SCHIFFERS 1936 – SCHIFFERS, Heinrich. *Die deutsche Königsordnung und die Insignien des Richard von Cornwallis*. Aachen: 1936.
- SCHLOSSER 1918 – SCHLOSSER, Julius von. *Die Schatzkammer des allerhöchsten Kaiserhauses in Wien*. Wien: 1918.
- SCHMIDT 1969 – SCHMIDT, Gerhart. Die Malerei der siebziger Jahre, in: SWOBODA, Karl M. (ed.). *Gotik in Böhmen*. München: 1969, s. 218.
- SCHNELBÖGEL 1962 – SCHNELBÖGEL, Julia. Die Reichskleinodien in Nürnberg 1424–1523, in: *Mitteilungen für Geschichte der Stadt Nürnberg*. Bd. 51. Nürnberg: 1962.
- SCHNITZLER 1960 – SCHNITZLER, Hermann. *Der Dom zu Aachen*. Düsseldorf: 1960, XXXVI.
- SCHRAMM / FILLITZ 1987 – SCHRAMM, Percy Ernst / FILLITZ, Hermann. *Denkmale der deutschen Könige und Kaiser. Bd. II. Ein Beitrag zur Herrschgeschichte von Rudolf I. bis Maximilian I. 1273–1519*. München: 1987. s. 60.
- SCHWARZENBERG 1982 – SCHWARZENBERG, Karl. *Die Sankt Wenzels-Krone*. Wien: 1982.
- SKOPEC / POHL 2018 – SKOPEC, František / POHL, František (ed.): *Arcibiskupství pražské ve Fotografiích a obrazech*: Praha 2018.
- SKŘIVÁNEK / BAUER / RYKL 1985 – SKŘIVÁNEK, František / BAUER, Jaroslav / RYKL, Drahoš. Výzkum drahých kamenů z chráněné přírodní památky Ciboušov a ze středověkých inkrustací, in: *Památky a příroda 10/85*. Praha: 1985, s. (609–627) 626.

- SKŘIVÁNEK / BAUER/ RYKL 1985 – SKŘIVÁNEK, František / BAUER, Jaroslav / RYKL, Drahoš. Výzkum drahých kamenů z chráněné přírodní památky Ciboušov a ze středověkých inkrustací, in: *Památky a příroda 10/85*. Praha: 1985, s. (609–627) 613.
- SKŘIVÁNEK 1983 – SKŘIVÁNEK, František. Drahý kámen v inkrustacích českých gotických památek, in: *Symposium Hornická Příbram ve vědě a technice*. Příbram: 1983, s. 181–187.
- SKŘIVÁNEK 1985 – SKŘIVÁNEK, František. Průzkumné a restaurátorské práce drahokamových inkrustací na hradě Karlštejně, in: *Památky a příroda 10/85*. Praha: 1985, (73–78) 73.
- SKŘIVÁNEK 1985a – SKŘIVÁNEK, František. Inkrustace z drahého kamene – vrcholný projev interiérové úpravy v české gotické architektuře, in: *Památky a příroda 10/85*. Praha: 1985, s. 592.
- SKŘIVÁNEK 1987 – SKŘIVÁNEK, František. Dobývání a řezba drahých kamenů z naleziště u Ciboušova ve středověku, in: *Studie z dějin hornictví*. Národní technické muzeum. Praha: 1987, s. (27–35) 32.
- SKÝBOVÁ 1982 – SKÝBOVÁ, Anna. *České královské korunovační klenoty*. Praha: 1982.
- SOMEDA DE MARCO 1970 – SOMEDA DE MARCO, Carlo. *Il Duomo di Udine*. Udine: 1970.
- SPĚVÁČEK 1986 – SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV.1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*. Praha: 1986.
- SPRATER 1942 – SPRATER, Friedrich. *Die Reichskleinodien in der Pfalz*. Ludwigshafen am Rhein: 1942.
- STEHLÍKOVÁ 2001– STEHLÍKOVÁ, Dana. Poklad vyšehradské kapituly a klenoty vyšehradských prelátů. In: *Královský Vyšehrad*. Praha: 2001, s. 193-208.
- STEHLÍKOVÁ 2003 – STEHLÍKOVÁ, Dana. *Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví*. Praha: 2003.
- STEHLÍKOVÁ 2006 – STEHLÍKOVÁ, Dana. Nejstarší památky svatého Eligia v pokladu cechu pražských zlatníků, in: PÁTKOVÁ, Hana (ed.). *Z Noyonu do Prahy. Kult svatého Eligia ve středověkých Čechách*. Praha: 2006, s. (157–192) 157–159.
- STEHLÍKOVÁ 2006a – STEHLÍKOVÁ, Dana. Relikviář na mitru sv. Eligia, in: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 245.

- STEHLÍKOVÁ 2010a – STEHLÍKOVÁ, Dana. Tzv. Korunovační kříž Přemysla Otakara II., in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.). *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. (282–283) 282.
- STEHLÍKOVÁ 2010b – STEHLÍKOVÁ, Dana. Zlatnictví v Čechách v letech 1270–1324, in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.). *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. (440–445) 441.
- STEHLÍKOVÁ 2010c – STEHLÍKOVÁ, Dana. Relikviářik sv. Blažeje, in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.). *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 286–287.
- STEHLÍKOVÁ 2010d – STEHLÍKOVÁ, Dana. Dva typy majestátní pečete české královny Kunhuty Haličské-Uherské (kolem 1245–9. září 1285), in: BENEŠOVSKÁ, Klára, ed. *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 289–290.
- STEHLÍKOVÁ 2010e – STEHLÍKOVÁ, Dana. Berla abatyše Kunhuty Přemyslovny. In: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.) *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 474–475.
- STEHLÍKOVÁ 2010f – STEHLÍKOVÁ, Dana. Rukojeť berly olomouckého biskupa – elekta Jana Volka, in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.) *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 506.
- STEHLÍKOVÁ 2012 – STEHLÍKOVÁ, Dana. Herma sv. Ludmily, in: KYZOUROVÁ, Ivana (ed.). *Svatovítský poklad stálé výstavy v kapli sv. Kříže na Pražském hradě*. Praha: 2012, s. 54.
- STEHLÍKOVÁ 2016 – STEHLÍKOVÁ, Dana. Jaspisová deska z obkladu kaple sv. Václava v katedrále sv. Víta, in: KUNEŠOVÁ, Jana / PŘIBYL, Petr (ed.). *Když císař umírá*. Národní muzeum. Praha: 2016, s. 67.
- STEINGRÄBER 1962 – STEINGRÄBER, Erich. Beiträge zur gotischen Goldschmiedekunst Frankreichs, in: Pantheon, XX.Jahrgang, 1962, Heft 3, 156
- STEINGRÄBER 1969 – STEINGRÄBER, Erich. Nachträge und Marginalien zur französisch-niederländischen Goldschmiedekunst des frühen 15. Jahrhunderts, in: *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums 1969*. Heidelberg: 1969, s. 30.
- STEINGRÄBER 1971 – STEINGRÄBER, Erich. Arte a Venezia. Le Oreficerie, in: *Arte Veneta*, 25/1971. Milan: 1971, s. 320–322.
- STEINGRÄBER 2001 – STEINGRÄBER, Erich. Anmerkungen zur gotischen Silberstatuette der Himmelskönigin im Diözesanmuseum in Mantua. In: *Studien zur europäischen Goldschmiedekunst des 14. bis 20. Jahrhundert*. München: 2001, s. 193–200.

- STEJSKAL 1984 – STEJSKAL, Karel. Karel jako sběratel, in: VANĚČEK, Václav. (ed.). *Karolus quartus*. Praha: 1984, s. (455–467) 457.
- STEJSKAL 2003 – STEJSKAL, Karel. *Dějiny umění. Umění na dvoře Karla IV.* Praha: 2003.
- STEPHANY 1959 – STEPHANY, Erich. Die Wunderwelt der Schreine (Einleitung). In: BUSCH, Harald / LOHSE, Bernd (eds.). *Wunderwelt der Schreine. Meisterwerke mittelalterlicher Goldschmiedekunst, III–XVIII, IV*. Frankfurt am Main: 1959.
- SVATOVÍTSKÝ INVENTÁŘ 1365 – Inventáře Svatovítského pokladu. Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta. Karton 260, inventář 1365.
- SYNDRAM / KAPPEL / WEINHOLD 2007 – SYNDRAM, Dirk / KAPPEL, Jutta / WEINHOLD, Ulrike. *Das Historische Grüne Gewölbe zu Dresden. Die barocke Schatzkammer*. München / Berlin: 2007.
- SZAMEIT 2005 – SZAMEIT, Erik. Die Heilige Lanze der Wiener Schatzkammer. Bemerkungen zu Form und Verwendung von Flügellanzen aus dem Blickwinkel der Archäologie und Waffenkunde, in: KIRCHWEGER, Franz (ed.). *Heilige Lanze in Wien*. Wien: 2005, s. 145–168.
- ŠEDINOVÁ 2005 – ŠEDINOVÁ Hana. *Drahokamy Svatováclavské kaple*. Praha: 2005.
- ŠMAHEL 2005 – František ŠMAHEL: Monseigneur Charles de Bohême. Dětství a dospívání Karla IV. ve Francii, in: *Dějiny a současnost, 1/2005*. Praha: 2005, s. 34–37.
- ŠMAHEL 2006 – ŠMAHEL, František. *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*. Praha: 2006, s. 342–343.
- ŠPEREROVÁ, Kateřina. *Tumbové relikviáře a jejich česká perla, relikviář svatého Maura*. Bakalářská práce. Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: 2015.
- ŠUSTA 1946 – ŠUSTA, Josef. *České dějiny. Dílu II. část 3, Karel IV. Otec a syn: 1333 – 1346*. Praha: 1946, kniha LXXI.
- ŠUSTA 1948 – ŠUSTA, Josef. *Karel IV. Za císařskou korunou 1346–1355*. Praha: 1948.
- TAMMEN 2005 – TAMMEN, Silke. Dorn und Schmerzensmann. In: REUDENBACH, Bruno – TOUSSAINT, Gia (eds.). *Reliquiare im Mittelalter*. Berlin: 2005, s. (186–208) 201–202.
- TIMMERMANN 2006 – TIMMERMANN, Achim. Pastoforium (svatostánek) z kaple sv. Václava, 219. In: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006.

- TIMMERMANN 2006a – Achim TIMMERMANN, Monstrance ze Sedlce. In: FAJT, Jiří (ed.). *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha: 2006, s. 529–531.
- TIMMERMANN 2007 – TIMMERMANN, Achim. Revisiting Christ's Tomb: A Note on a miniature in Bodleian MS DOUCE 313. In: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, LXX, Vol. 70. London: 2007, s. 307–310.
- TOMASI 2014 – TOMASI, Michele, in: ANTOINE – KÖNIG, Elisabeth (ed.). *Le Trésor de l'abbaye de Saint-Maurice d'Agaune*. Paris: 2014, s. 120–122.
- TOUSSAINT 2011 – TOUSSAINT, Gia. *Kreuz und Knochen. Reliquien zur Zeit der Kreuzzüge*. Berlin: 2011.
- TRNEK 1987a – TRNEK, Helmut. Das Reliquiar mit einem Gewandstück des Evangelisten Johannes, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 1987, s. 179.
- TRNEK 2000 – TRNEK, Helmut. Das Reichskreuz, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 155–159.
- TRNEK 2000b – TRNEK, Helmut. Das Reliquiar mit den Kettengliedern, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 1987, s. 178.
- TRNEK 2000c – TRNEK, Helmut. Das Reliquiar mit dem Span von der Krippe Christi. In: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 1987, 179–180.
- TRNEK 2000d – TRNEK, Helmut. Die Heilige Lanze, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 15.
- TRNEK 2000e – TRNEK, Helmut. Das Zeremonienschwert, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 173–174.
- TRNEK 2000f – TRNEK, Helmut. Das Szepter, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 35–36.
- TRNEK 2000g – TRNEK, Helmut. Der Reichsapfel, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 36.
- TRNEK 2000h – TRNEK, Helmut. Der Reichsapfel, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 164.
- TRNEK 2000i – TRNEK, Helmut. Der Reichsapfel, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 180–181
- TRNEK 2000j – TRNEK, Helmut. Der Reichsapfel, in: BAUER, Rotraud und Kol. *Weltliche und Geistliche Schatzkammer. Bildführer*. Wien: 2000, s. 180.

- URSINI 2017 – URSINI, Chiara. Relikviářová spona svaté Alžběty Durynské (Uherské), tzv. Croce spilla. In: FAJT, Jiří (ed.) *Císař Karel IV.: 1316–2016: první česko-bavorská zemská výstava*. Národní galerie. Praha: 2017, s. 79–85.
- VERDIER 1973 – VERDIER, Philippe. Le reliquaire de la Sainte Epine de Jean de Streda, in: BLOCH, Peter /HENTZEN, Alfred / MÜLLER, Theodor (eds.). *Intuition und Kunstwissenschaft. Festschrift für Hans Swarzenski*. Berlin: 1973, s. 319–344.
- VERLET 1962 – VERLET, Pierre. Reliquiar eines Dornes der Dornenkrone Christi. In: VERLET, Pierre. Die Goldschmiedekunst um 1400, in: *Europäische Kunst um 1400*. Wien: 1962, s. (375–434), 380–381.
- VIDMANOVÁ 2012 – VIDMANOVÁ, Anežka (ed.). *Jakub de Voragine: Legenda Aurea*. Praha: 2012.
- VINŠ / KODIŠOVÁ 2015 – VINŠ, Petr Jan / KODIŠOVÁ, Lucie. Přenosný oltář a anglická šlechta 13. a 14. století. (Spoluautor) In: *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference MMK 2015*. Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky. Hradec Králové: 2015, s. 1906–1911.
- VÍTOVSKÝ 1983 – VÍTOVSKÝ, Jakub, Zlatnictví na dvoře Václava II., in: *Umění 13. století v Českých zemích*. Praha: 1983.
- VON MURR 1789 –VON MURR, Gottlieb. *Journal zur Kunstgeschichte und zur allgemeinen Literatur*. Nürberg: 1789, s. 48–49.
- WAGNER 2000 – WAGNER, Franz. Kunsthandwerk, in: BRUCHER, Günter (ed.). *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. Band II. Gotik*. München / London / New York: 2000, s. 568–592.
- WEBER 1987 – WEBER, Winfried. Trinkschale der hl. Helena, in: RONIG, Franz J. (ed.): *Schatzkunst Trier*. Trier: 1987, s. 77.
- WEIXELGÄRTNER 1928 – WEIXELGÄRTNER, Arpad. Die Weltliche Schatzkammer in Wien, neue Funde und Forschungen II, in: *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*. Neue Folge II. Wien: 1928.
- WEIXELGÄRTNER 1937 – WEIXELGÄRTNER, Arpad. *Führer durch die Weltliche Schatzkammer in Wien*. Wien: 1937.
- WEIXELGÄRTNER 1938 – WEIXELGÄRTNER, Arpad. *Geschichte im Widerschein der Reichskleinodien*. Baden / Leipzig: 1938.
- WINTER 1906 – WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*. Praha: 1906.

- WINTERBOTTOM 2015 – WINTERBOTTOM, Matthew. *Treasures of the Goldsmith's Art. The Michael Wellby Bequest to the Ashmolean Museum*. University of Oxford. Oxford: 2015.
- WINZELER 2010 – WINZELER, Marius. Relikviář pro zub sv. Mikuláše, in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.). *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: Gallery, 2010, s. 424.
- WINZELER 2010b – Marius. WINZELER: Tzv. Kříž zakladatele Bernarda III. z Kamence, in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.). *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 419.
- WITECKI 2010 – WITECKI, Jacek. *Poklad ze Slezské Středy: Okolnosti nálezu a představení pokladu*, in: BENEŠOVSKÁ, Klára, ed. *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 554–555.
- WITECKI 2010a – WITECKI, Jacek. Ženská koruna, in: BENEŠOVSKÁ, Klára, ed. *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*. Praha: 2010, s. 556–557.
- WOLF 2005 – WOLF, Gunther G., in: KIRCHWEGGER, Franz (ed.). *Die Heilige Lanze in Wien. Insignie-Reliquie-Schicksalsspeer*. Wien: 2005, s. 23–25.
- ZÁRUBA 2010 – ZÁRUBA, František. Capella regia – Kaple Všechn svatých na Pražském hradě, in: *Castellologica Bohemica, 12/ 2010*. Praha: 2010, s. 99–135.
- ZÁRUBA 2015 – ZÁRUBA, František. *Hradní kaple. II. Doba lucemburská*. Praha: 2015.
- ZLÁMAL 2007 – ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin. III. Doba gotické katolicity (1200–1400)*. Olomouc: 2007.